รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต
(แย้ม ณ นคร)

959.383
ร157

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์
วัดเทพศิรินทราวาส
๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

สงวนลิขสิทธิ์

ห้ามทำซ้ำ ดัดแปลง หรือเผยแพร่ต่อสาธารณชนซึ่งส่วนหนึ่งส่วนใด
หรือทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการ
คัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ฯลฯ หรือนำไปเผยแพร่ในรูปแบบใดๆ
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกรมศิลปากร

All rights reserved

No part of this book may be reproduced in any
form or by any mean without prior written permission
from the Fine Arts Department.

"ทำซ้ำ" คือ การคัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ทำแม่พิมพ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ ฯลฯ จากต้นฉบับ หรือสำเนา หรือจากการโฆษณาในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ "ดัดแปลง" คือ การทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูปใหม่ ปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมงาน ฯลฯ ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ "เผยแพร่ต่อสาธารณชน" เช่น การแสดง การบรรยาย การจำหน่าย การทำให้ปรากฏด้วยเสียง ด้วยภาพ ฯลฯ หรือโดยวิธีอื่นใด ซึ่งงานที่ได้จัดทำขึ้น

เลขหมู่ ๑๒๓.๓๘๓
ร๓๖
๒๕๐๕
ทะเบียน ๗๗๓๑๙
NSTNL SENAYAN

รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต
(แย้ม ณ นคร)

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์
วัดเทพศิรินทราวาส
๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต (แย้ม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เจ้าภาพได้มาแจ้งความประสงค์แก่เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขอให้เลือกเรื่องที่เกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราชสำหรับพิมพ์แจกเป็นอนุสรณ์ เพราะ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต สืบเชื้อสายมาจากผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าหน้าที่ได้เลือกเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราชส่งไปให้เจ้าภาพคัดเลือกหลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งเจ้าภาพได้เลือกเรื่องสำหรับจัดพิมพ์ในคราวนี้ไว้รวม ๑๐ เรื่อง คือ

๑. เรื่องนครศรีธรรมราช ของ นายครี อมาตยกุล เป็นเรื่องกล่าวถึงประวัติของเมือง นครศรีธรรมราช และประวัติโบราณวัตถุสถานในเมืองนี้

๒. ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ต้นฉบับเดิมเป็นสมุดไทยเขียนด้วยเส้นหมึกดำ เป็นอักษรไทยย่อ ฉบับเดียวหลายแห่ง เล่าเรื่องเหตุการณ์ของเมืองนครศรีธรรมราชแต่โบราณกาล ตลอดจนบอกเขตแดนของเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองอู่ทองไว้ด้วย เรื่องนี้เคยตีพิมพ์มาแล้ว ๒ ครั้ง

๓. พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ของ หลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร) เป็นเรื่องพรรณนาเรื่องราวต่าง ๆ ของเมือง

นครศรีธรรมราชในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ และได้กล่าวถึงบุคคลที่เป็นเชื้อสายเมืองนครศรีธรรมราชไว้ด้วย เรื่องนี้เคยพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๓

๔. ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เป็นหนังสือกระดาษฝรั่งเขียนด้วยเส้นหมึก ต้นฉบับเป็นตำเนาคัดจากหนังสือเก่า เห็นได้ด้วยตัวสะกดและถ้อยคำสำนวนซึ่งเก่าก่อนเวลาที่ใช้หมึกและกระดาษอย่างนั้น เรื่องนี้เป็นตำนานอย่างนิทานประจำท้องที่ ได้ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

๕. ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราชครั้งรัชกาลที่ ๒ ซึ่งกล่าวถึงทำเนียบข้าราชการของเมืองนครศรีธรรมราช ตลอดจนศักดินา ตราประจำตำแหน่ง และอาวุธที่ใช้โดยละเอียด ซึ่งเคยพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๓

๖. พระประวัติสังเขปของพระเจ้านครศรีธรรมราช ซึ่งพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๓ ในการพิมพ์คราวนี้คัดแต่เฉพาะพระประวัติสังเขปของพระเจ้าขัตติยราชนิคม สมมติมไหสวรรย์ พระเจ้านครศรีธรรมราช ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแต่งตั้ง มาลงพิมพ์ไว้เท่านั้น

๗. เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เป็นเรื่องที่พิมพ์ขึ้นจากตำเนาหนังสือเก่า ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้มาจากเมืองนครศรีธรรมราช มีอยู่ ๔ ครั้งด้วยกันคือ ในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๕ ครั้งหนึ่ง สมัยกรุง

ธนบุรี พ.ศ. ๒๓๑๙ ครั้งหนึ่ง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๒๗ ครั้งหนึ่ง และในรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๕๔ อีกครั้งหนึ่ง เคยรวมพิมพ์ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒ แต่การพิมพ์คราวนั้นคัดแต่เฉพาะเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชมาลงไว้เท่านั้น

๗. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยังพระองค์เจ้าปัทมราช ซึ่งเสด็จไปประทับที่เมืองนครศรีธรรมราช เรื่องนี้เคยพิมพ์อยู่ในหนังสือพระราชหัตถเลขา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

๘. พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) ซึ่งคัดมาพิมพ์รวมในเล่มนี้เฉพาะตอนที่เสด็จเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น

๙. จดหมายเหตุ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ ของสักขี ซึ่งคัดมาพิมพ์รวมในเรื่องนี้เฉพาะตอนเสด็จเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น

เนื่องจากได้นำเรื่องเกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราชหลายเรื่องมาพิมพ์รวมกัน และแต่ละเรื่องเขียนขึ้นต่างยุคต่างสมัยกัน ไม่สามารถจะใช้ชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นหัวเรื่องของหนังสือนี้ได้ กรมศิลปากรจึงขอใช้ชื่อเรื่องเป็นกลาง ๆ ว่า "รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช"

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพ

งานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต ได้บำเพ็ญเป็นบัติทานมัย และตีพิมพ์หนังสือเรื่องนี้แจกเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจผลแห่งกุศลนั้นจงตลบบันดาลให้ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต ผู้ล่วงลับ ประสบอิฐผลมนุญผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๕ มกราคม ๒๕๐๕

คำปรารภ

นับเป็นเวลาประมาณ ๒๐๐ ปีติดต่อกันมาที่สกุล ณ นคร ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบรมมหาราชจักรีวงศ์ พระบารมีล้นเกล้าล้นกระหม่อมใหญ่ยิ่งสุดที่จะพรรณนาได้ จนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายของหัวหน้าสกุล ณ นคร ในรัชกาลปัจจุบัน ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศไม้สิบสองประกอบศพ และพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืนวันละ ๔ รูป กำหนด ๗ วัน พร้อมทั้งเจ้าพนักงานจากกองพระราชพิธี และหมู่ประโคมหลวง ในวันที่พระราชทานงานบำเพ็ญกุศลสัตตมวารศพ ต่อมาในโอกาสที่เจ้าภาพบำเพ็ญกุศลครบ ๕๐ วัน ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพวงมาลาของหลวง และของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถไปวางที่หน้าโกศศพด้วย นับเป็นเกียรติแก่ผู้วายชนม์ ตลอดจนลูกหลานวงศาคณาญาติ และสกุล ต่างสำนึกด้วยความปลาบปลื้ม ซาบซึ้งในพระมหากรุณาอยู่ชั่วนิรันดร์

บัดนี้ในวาระที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานเพลิงศพ บรรดาญาติพี่น้องจึงมอบฉันทะให้ นายเปลื้อง ณ นคร นำความไปปรึกษาหารือกรมศิลปากรว่า อันเรื่องราวของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นบ้านเมืองที่เกิดของสกุล ณ นคร ยังกระจัดกระจายอยู่ หากจะรวบรวมขึ้นไว้ในที่อันเดียวกัน ก็จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใฝ่ใจในทางประวัติศาสตร์ ปรากฏว่า ทางกรมศิลปากรก็เห็นชอบด้วยทันที และยินดี

ช่วยจัดรวบรวมเรื่องราวดังกล่าว ให้เสร็จสิ้นบริบูรณ์มากกว่าที่จะทำได้ ดังที่ท่านจะได้อ่านในหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณกรมศิลปากร และนายครี อมาตยกุล หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ที่ได้ช่วยให้หนังสือเล่มนี้ เป็นผลสมความปรารถนาของบรรดาญาติพี่น้องในตระกูล ณ นคร สำเร็จด้วยดี

หยิบ ณ นคร

๒๓ มกราคม ๒๕๐๕

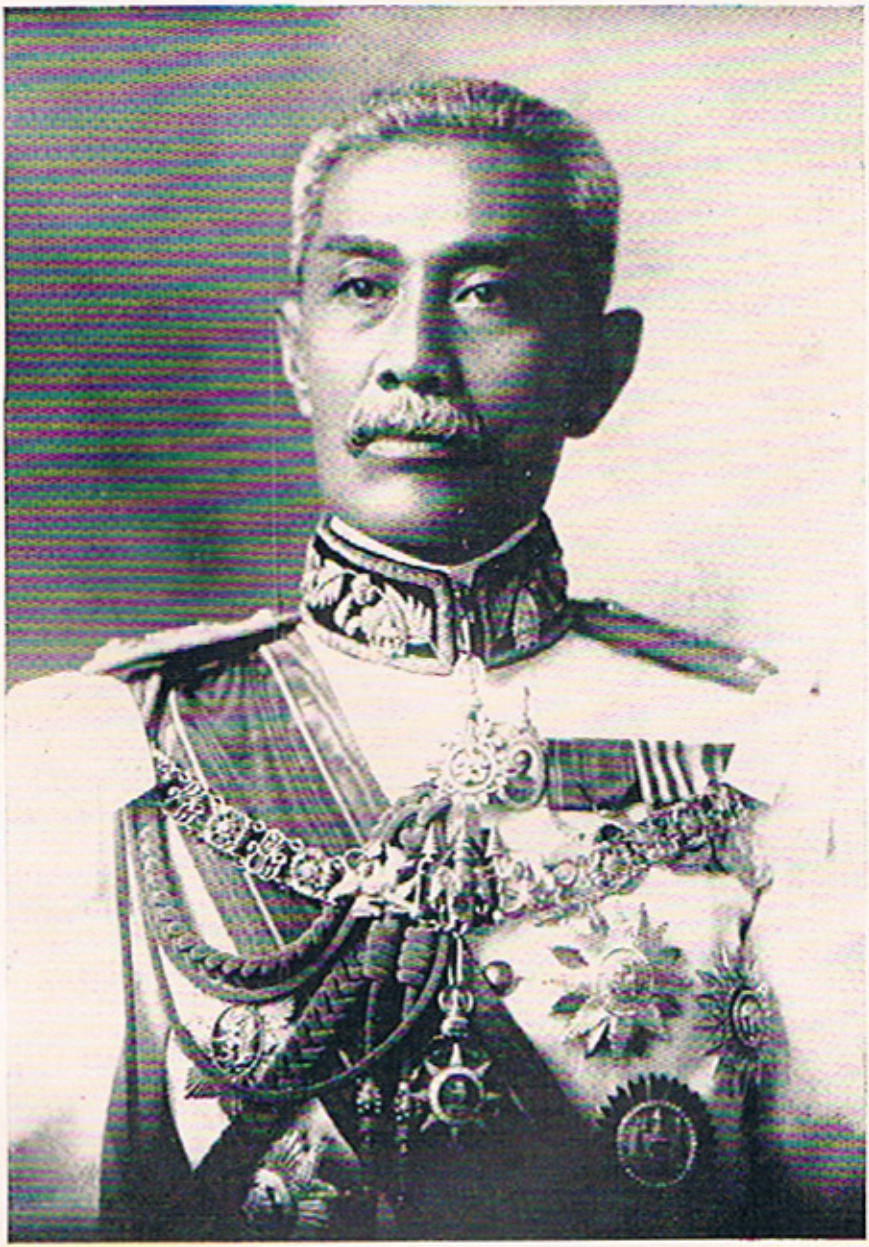

พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต (แย้ม ณ นคร)

ชาตะ วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๐

อสัญกรรมวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๔

สำเนาประวัติของ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต

---

๑. **ชื่อเดิม** แย้ม ชื่อสกุล ณ นคร

๒. **เกิด** ณ วัน ๑ ๒ ๕ ค่ำ ปีเถาะ ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๑๐

๓. **ชื่อบิดามารดา** เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) อุปราชเมืองนครศรีธรรมราช และท่านนิ่ม

๔. **แรกเข้ารับราชการ** เป็นนักเรียนนายร้อยคนที่ ๓ ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก (ปัจจุบันโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า)

๕. **ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศทหาร**

๑ ธันวาคม	๒๔๓๒	เป็น	ร้อยตรี
๑๓ ตุลาคม	๒๔๓๕	,,	ร้อยเอก
๑๗ พฤษภาคม	๒๔๔๓	,,	พันตรี
๑๔ พฤษภาคม	๒๔๔๕	,,	พันโท
๑๖ กรกฎาคม	๒๔๔๖	,,	พันเอก
๑๒ มิถุนายน	๒๔๔๘	,,	พลตรี
๑๓ เมษายน	๒๔๕๕	,,	พลโท
๑ เมษายน	๒๔๖๒	,,	พลเอก

๖. **ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรพลเรือน**

๕ ธันวาคม	๒๔๔๐	เป็น	หลวงรวบรัดสมุหพล
๒๐ กันยายน	๒๔๔๔	,,	พระสุรเดชรณชิต
๑๒ พฤศจิกายน	๒๔๔๖	,,	พระยาวรเดชศักดาวุธ

๑๗ มิถุนายน ๒๔๕๖ เบื้น พระยาสีหราชเดโชไชยอภัยพิริยปรากรมพาหุ

๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๖๕ เบื้น เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต ฯลฯ

๗. ได้รับยศเสือป่า

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๖ เบื้น นายกองตรี แต่งตัวสังกัดกรมเสือป่า ราบหลวงรักษาพระองค์

๘. ตำแหน่ง

— มีนาคม ๒๔๓๑ เบื้น นักเรียนนายร้อย

— ธันวาคม ๒๔๓๒ ,, เกี่ยกกายกองโรงเรียนนายร้อย

— เมษายน ๒๔๓๕ เบื้น นายเวรกำลัง กรมปลัดทหารบก ปืนใหญ่

— เมษายน ๒๔๓๖ เบื้น ปลัดกอง กองทหารพิเศษเข้าสังกัดกรมทหารบก ราบที่ ๔ (ทหารหน้า) ชั่วคราว รักษาเขตแดนมณฑลอุบลราชธานี

๒๐ กรกฎาคม ๒๔๔๒ เบื้น ผู้ช่วยปลัดทัพบก

— สิงหาคม ๒๔๔๖ ,, ปลัดทัพบก

๑๗ ธันวาคม ๒๔๕๓ ,, ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม

๒๖ สิงหาคม ๒๔๖๔ ,, ผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

๑ เมษายน ๒๔๖๕ เบื้น เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

๓ สิงหาคม ๒๔๖๙ ขอพระราชทานกราบถวายบังคม
ลา ออก จาก ตำ แหน่ง เด่นา บดี
กระทรวงกลาโหม เพราะบ่วย
เข้าอยู่ในประเภทนายทหารนอก
ราชการ รับบำนาญสังกัดกรม
ปลัดทหารบก

๑ สิงหาคม ๒๔๗๕ เปลี่ยนเป็นนายทหารนอกราชการ สังกัดกอง
บังคับการกระทรวงกลาโหม

๓ เมษายน ๒๔๗๖ ย้ายประเภทเป็นนายทหารพ้นราชการ เพราะ
อายุพ้นกำหนดนายทหารนอกราชการแล้ว

๙. เงินเดือน เบี้ยหวัด บำเหน็จบำนาญ

— มีนาคม ๒๔๓๑ รับเงินเดือน ๆ ละ ๑๒ บาท

๑ ธันวาคม ๒๔๓๒ ,, ๔๗ บาท

— — ๒๔๓๕ ,, ๗๐ บาท

๒๐ กรกฎาคม ๒๔๔๒ ,, ๑๖๐ บาท

— เมษายน ๒๔๔๕ รับเงินเดือนอัตรา พันเอก ชั้น ๓

— เมษายน ๒๔๔๖ ,, พลตรี ชั้น ๓

— พฤษภาคม ๒๔๔๗ ,, พลตรี ชั้น ๒

— เมษายน ๒๔๕๐ มีพระบรม ราชโองการ โปรด เกล้า ฯ ให้เพิ่ม
อีกเดือนละ ๕๐ บาท

— เมษายน ๒๔๕๓ รับเงินเดือนอัตรา พลตรี ชั้น ๑
— เมษายน ๒๔๕๔ ,, พลโท ชั้น ๓
— เมษายน ๒๔๕๗ ,, พลโท ชั้น ๒
— เมษายน ๒๔๖๐ ,, พลโท ชั้น ๑ เดือนละ ๓,๖๐๐ บาท
— เมษายน ๒๔๖๒ ,, พลเอก ชั้น ๓ เดือนละ ๒,๐๐๐ บาท
๑ เมษายน ๒๔๖๕ รับเงินเดือน ๆ ละ ๒,๓๐๐ ,,
๑ เมษายน ๒๔๖๖ ,, ๒,๒๐๐ ,,
๑ เมษายน ๒๔๖๗ ,, ๒,๓๐๐ ,,
๑ เมษายน ๒๔๖๗ ,, ๒,๔๐๐ ,,
๑ สิงหาคม ๒๔๖๙ เริ่มรับเงินบำนาญ

๑๐. ตำแหน่งหรือราชการพิเศษ

๑๕ ธันวาคม ๒๔๔๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นหัวหน้าออกไปตรวจการที่ภาคพายัพ ในคราวจัดการปราบเงี้ยวที่ก่อการจลาจล และตรวจการที่จะจัดตั้งกองทหารในภาคนั้นต่อไป
— ตุลาคม ๒๔๕๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ออกไปดูการประลองยุทธใหญ่ที่ญี่ปุ่น ตามที่ประเทศญี่ปุ่นเชิญนายทหารต่างประเทศไปในการนั้น

สารบาญ

หน้า

๑. นครศรีธรรมราช ศรี อมาตยกุล ๑
๒. ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ๕๑
๓. พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช หลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร) ๖๕
๔. ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ๗๗
๕. ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช ครั้งรัชกาลที่ ๒ ๙๖
๖. พระประวัติสังเขปพระเจ้านครศรีธรรมราช ๑๕๐
หมายรับสั่งในการเฉลิมพระยศพระเจ้านครศรีธรรมราช ๑๕๖
๗. เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ๑๖๐
อธิบายเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ครั้งกรุงศรีอยุธยา ๑๖๑
คำเนากฎ ๑๖๓
อธิบายเรื่องตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช ครั้งกรุงธนบุรี ๑๖๙
คำเนากฎ ๑๗๕
อธิบายเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ๑๗๗
กราตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ๑๗๘
คำเนากฎ
อธิบายเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ๑๗๗

ตราตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์เป็นพระยานครศรีธรรมราช ๑๙๗
ลำเนากฎ ๒๐๓
๘. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ พระราชทาน
ไปยังพระองค์เจ้าบัทมราช -- เมืองนครศรีธรรมราช ๒๑๐
๙. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ตอนเสด็จ
ถึงเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับที่ ๑ ๒๑๕
,, ,, ฉบับที่ ๒ ๒๒๐
๑๐. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ
ตอนเสด็จถึงเมืองนครศรีธรรมราช ของลักษ์ ๒๒๕

๒๔ มิถุนายน ๒๔๕๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ไปใต่สวนพวกจีนที่จังหวัดแพร่ ซึ่งรวบรวมกันทำการจะไปช่วยพวกกบฏในประเทศจีน และซึ่งในขณะนั้นยังไม่ทราบความประสงค์ของพวกนั้น

๑๔ มกราคม ๒๔๕๓ เป็นราชองครักษ์เวร

๒๒ เมษายน ๒๔๕๕ คงเป็นราชองครักษ์เวรต่อไป

๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๖ เป็นราชองครักษ์พิเศษ

๔ เมษายน ๒๔๕๗ เป็นองคมนตรี

— พฤศจิกายน ๒๔๕๗ เป็นนายทหารพิเศษประจำกรมทหารรักษาวัง

๔ เมษายน ๒๔๖๙ เป็นองคมนตรี

๑๑. ราชการทัพ

— เมษายน ๒๔๓๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รับตำแหน่งปลัดกองกองทหารพิเศษรักษาเขตแดนมณฑลอุบลราชธานี ไปตั้งค่ายที่สุ่มทันดรแม่น้ำโขง ประชิดกับข้าศึก กองหน้าออกต่อสู้ถึงใช้อาวุธแล้ว

๑๒. ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญ (ประเทศไทย)

— ตุลาคม ๒๔๓๖ เหรียญรัชฎาภิเษกมาลา

— พฤศจิกายน ๒๔๓๙ ตราภัทราภรณ์มงกุฎสยามชั้น ๔ (จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย)

— มกราคม ๒๔๔๑ เหรียญประหาส์มาลา
— ธันวาคม ๒๔๔๔ ตราภูษณาภรณ์ช้างเผือกชั้น ๔
(จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก)
— กันยายน ๒๔๔๖ ตรามัณฑนาภรณ์มงกุฎส์ยามชั้น ๓
(ตริตาภรณ์มงกุฎไทย)
— ตุลาคม ๒๔๔๖ เหรียญทวีราภิเษก (ทอง)
— พฤศจิกายน ๒๔๔๖ เหรียญจักรมาลา
— กันยายน ๒๔๔๑ ตรานิภาภรณ์ช้างเผือกชั้น ๓
(ตริตาภรณ์ช้างเผือก)
— พฤศจิกายน ๒๔๕๑ เหรียญรัชมังคลาภิเษก (ทอง)
— พฤษภาคม ๒๔๕๒ เหรียญรัชมงคล (ทอง)
— มีนาคม ๒๔๕๒ เข็มพระชนมายุส์มงคล ชั้นที่ ๓
— มีนาคม ๒๔๕๓ เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๓
— ธันวาคม ๒๔๕๔ เหรียญบรมราชาภิเษก (ทอง)
— ธันวาคม ๒๔๕๔ เข็มอัยราพต
— มกราคม ๒๔๕๔ ตราจุลส์ุราภรณ์มงกุฎส์ยามชั้น ๒
(ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย)
— พฤศจิกายน ๒๔๕๕ ตราทุติยจุลจอมเกล้า
— มกราคม ๒๔๕๕ ตรามหาส์ุราภรณ์มงกุฎส์ยามชั้น ๑
(ประถมาภรณ์มงกุฎไทย)
— พฤศจิกายน ๒๔๕๖ ตราทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ

– ธันวาคม ๒๔๕๑ ตรามหาวราภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๑
(มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก)
– ธันวาคม ๒๔๖๐ ตรารัตนวราภรณ์
– กรกฎาคม ๒๔๖๑ เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี ชั้นที่ ๒ (รามาธิบดีชั้นที่ ๒ มหาโยธิน)
– พฤศจิกายน ๒๔๖๔ เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๒
– พฤศจิกายน ๒๔๖๕ ตราปฐมจุลจอมเกล้า
– กุมภาพันธ์ ๒๔๖๗ เหรียญบรมราชาภิเษก (ทอง) รัชกาลที่ ๗
– ธันวาคม ๒๔๖๙ เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๗ ชั้นที่ ๓
– พฤษภาคม ๒๔๗๓ เหรียญบรมราชาภิเษก (ทอง) รัชกาลที่ ๙
– กรกฎาคม ๒๔๗๗ เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๙ ชั้นที่ ๒
นอกจากนี้ยังได้รับพระราชทานเข็มพระปรมาภิไธยสมเด็จพระพันปีหลวง ผ้าเพชร และเหรียญคุรุฎีมาลา

๑๓. **ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ**

– กุมภาพันธ์ ๒๔๕๒ ตราคอมมานเดอร์ครอส ชั้นที่ ๑ (บรันซวิก) ของประเทศเยอรมัน
– ธันวาคม ๒๔๖๔ ตรากรังด์ออฟฟีเซย์ "แห่งตราสำหรับชาติเลยีออง ดอง เนอร์" ของประเทศฝรั่งเศส

นครศรีธรรมราช[๑]

ของ

ตรี อมาตยกุล

นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดตั้งอยู่ทางภาคใต้ อาณาเขตทิศเหนือตกทะเลในอ่าวไทยใต้หมู่เกาะอ่างทอง ทิศตะวันออกตกทะเลในอ่าวไทย ทิศใต้จดจังหวัดพัทลุง จังหวัดตรัง และจังหวัดสงขลา ทิศตะวันตกจดจังหวัดกระบี่ และจังหวัดสุราษฎร์ธานี การไปเที่ยวจังหวัดนี้จากกรุงเทพ ฯ ไปได้ทั้งทางบกและทางเรือ ทางบกโดยรถด่วนสายใต้ แล้วลงถ่ายรถที่สถานีเขาชุมทองต่อไปยังตัวเมือง เป็นระยะทางจากกรุงเทพ ฯ ประมาณ ๗๑๒ กิโลเมตร หรือจะลงที่สถานีร่อนพิบูลย์แล้วโดยสารรถยนต์ไปยังตัวเมืองก็ได้ ทางน้ำจะต้องไปโดยเรือเดินทะเล เข้าทางปากพูนหรือปากพนังหรือจะขึ้นที่ปากน้ำสิชลและขึ้นบกที่ท่าแพ แล้วโดยสารรถยนต์ต่อไปยังตัวเมืองก็ได้ มีถนนรถยนต์เดินได้โดยสะดวก

ภูมิประเทศของเมืองนี้ ทางทิศตะวันตกเป็นที่ราบสูง เต็มไปด้วยภูเขาและเนิน มีที่ราบระหว่างภูเขาตอนกลาง ส่วนมากเป็นที่ราบเหมาะแก่การทำนา ทำไร่และเพาะปลูก ทางทิศตะวันออกเป็นพื้นที่ลุ่มจนใกล้ทะเลจึงค่อยตอนขึ้น ที่ลุ่มเหล่านี้เหมาะแก่การทำนา และตอนริมทะเลเหมาะแก่การทำสวนมะพร้าว

---

๑. เรื่องนี้ผู้เขียนได้สอบสวนค้นคว้าและตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ และเนื่องจากเห็นว่าเป็นเรื่อง ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับ จังหวัดนครศรี ธรรมราชทั้ง ในอดีตและปัจจุบัน จึงได้นำมาตีพิมพ์รวมไว้ด้วย.

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ อุดมไปด้วยข้าวปลาอาหารและทรัพยากรตามธรรมชาติ ไม่ปรากฏว่าชาวเมืองนครศรีธรรมราชเคยอดอยากยากแค้นเลยตั้งแต่โบราณกาลมา แม้ในปัจจุบันจังหวัดทางภักษ์ใต้หลายจังหวัดจะประสบทุพภิกขภัย และค่าครองชีพของประชาชนจะอยู่ในระดับที่สูงถึงขีดสักปานใดก็ตาม นครศรีธรรมราชก็ไม่ได้เดือดร้อนในเรื่องนี้ ค่าครองชีพของชาวเมืองในเวลานี้แม้จะสูงกว่าเดิมมาก แต่ถ้าจะเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นทางภักษ์ใต้ด้วยกันแล้ว จะเห็นได้ว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองเดียวที่มีค่าครองชีพต่ำที่สุด

พืชผล ของนครศรีธรรมราช มีเกือบทุกอย่าง ที่จังหวัดอื่น ๆ จะมีได้ เช่นผลไม้ ปลา สัตว์ป่า แลแร่ เมื่อท่านขึ้นรถยนต์ตามถนนสายร่อนพิบูลย์—นครศรีธรรมราช จะพบสวนเงาะ มังคุด รังสาด และทุเรียนเรียงรายกันเป็นแถวทั้งสองฟากถนนเรื่อยไปจนสุดสายตา ผลไม้ที่กล่าวนี้มีไม่แต่เฉพาะตามถนนสายนี้เท่านั้น ที่อื่นก็มีมากมาย เช่นทางที่จะไปน้ำตกพรหมโลก ท่านก็จะพบสวนผลไม้ต่าง ๆ ยาวเหยียดสุดสายตาเหมือนกัน ผลไม้ของนครศรีธรรมราชมีรสดี ดูเหมือนจะดีกว่าทางกรุงเทพฯ นอกจากทุเรียน สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ "กาพย์กลอน" เมื่อคราวเสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราชว่า "สังเกตพังดูผลไม้เมืองเขา คงดีกว่าเรา ยกแต่ทุเรียน" ดังนี้

ในปีหนึ่ง ๆ ผลไม้ของ นครศรีธรรมราช ส่งออกไปจำหน่ายยังต่างจังหวัดเป็นจำนวนมาก มีส่งไปทั้งทางบกและทางเรือ ที่แหลมตะลุมพุกในเขตอำเภอปากพนัง ซึ่งมีหาดทรายยาวเหยียดเหมาะสำหรับเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจในฤดูร้อน ก็มีสวนมะพร้าวเรียงรายเป็นทิวแถวยาวเหยียดไปตามริมฝั่งทะเล นี่กล่าวแต่เฉพาะผลไม้ ส่วนทรัพยากรอย่างอื่นของนครศรีธรรมราชยังมีอีกหลายประการ เช่นปลาน้ำจืดมีตลอดฤดูกาล อำเภอฉวาง

ก็เป็นที่ ๆ มีชื่อในทางมีช้างป่ามากมาแต่โบราณกาล ช้างจำนวนมากที่ใช้งานอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชเป็นช้างที่จับได้ในเขตอำเภอนี้ทั้งสิ้น แต่เมื่อเกิดชุมนุมชนมากขึ้น ช้างที่มีอยู่แต่เดิมเป็นจำนวนมากก็หนีร่นเข้าไปอาศัยอยู่ทางอื่นที่ห่างไกลชุมนุมชน จนที่สุดหนีร่นออกไปอยู่นอกเขตของเมืองนี้ เพราะฉะนั้นช้างของอำเภอฉวางในบัจจุบันจึงลดน้อยลงไปเป็นอันมาก

ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อกรมสมเด็จเดียบมณฑลบัญชาการได้ นครศรีธรรมราชได้เตรียมการจับช้างเถื่อนในเขตอำเภอฉวางนี้ ถวายทอดพระเนตร เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ครั้งหนึ่ง ในเวลานั้นยังปรากฏว่ามีช้างเถื่อนอยู่ตามเชิงเขาทางด้านตะวันออกของทางรถไฟเป็นจำนวนมาก และได้ต้อนเข้าเพนียดได้รวมทั้งสิ้นถึง ๑๖ เชือก

นอกจากพืชผลต่าง ๆ แล้วนครศรีธรรมราชยังมีแร่อีกมาก เช่นแร่ดีบุกและวุลแฟรม ซึ่งมีบริษัทขุดแร่หลายบริษัทเข้ามาตั้งทำการขุดอยู่ในเขตอำเภอร่อนพิบูลย์หลายสิบปีมาแล้ว

ตำนานเมือง

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองโบราณเก่าแก่ที่สุดเมืองหนึ่งในประเทศไทย ปรากฏชื่อที่เรียกเมืองนี้ในคัมภีร์มหานิเทศ คัมภีร์เมตตเตยยสุตรว่า "ตมฺพลิงฺคมฺ" และในจดหมายเหตุของจีนเรียกชื่อว่า "ตั้งมาหลิ่ง" พวกอินเดียตอนใต้เคยติดต่อค้าขายกับเมืองนี้มาแต่โบราณเป็นเวลาตั้ง ๑๕๐๐ ปีมาแล้ว เดิมชาวอินเดียที่ไปมาค้าขายกับเมืองนี้ข้ามจากแหลมกลิงคราษฎร์ตรงเมืองมัทราช[๑](Madras) มาขึ้นบกที่เมืองตะโกลา[๒] แล้วข้ามเขาตรงหลังเมือง

๑. แขกอินเดียในแหลมนี้เรายังเรียกกันในบัจจุบันว่า แขกกะลิง หรือกะเล็ง แต่เมืองแขกเหล่านี้แต่โบราณเรายังเรียกว่ากุลา ยังมีเครื่องเล่นของแขกเหล่านี้ติดมาจนถึงบัจจุบันอีกอย่างหนึ่งเรียกว่ากุลาตีไม้ ซึ่งไทยเราใช้เล่นในงานสมโภชต่าง ๆ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงรับสั่งว่า พระองค์เคยเห็นพวกแขกกะลิงเล่นกุลาตีไม้ครั้งหนึ่งที่เมืองตรัง

๒. คือเมืองทะกั่วป่าในบัจจุบัน.

ล่องตาม ลำน้ำ ตะกั่วป่า และแม่น้ำ กระบุรี ไปตั้งเมืองขึ้นที่ตรงอ่าวใหญ่ เรียกว่าเมืองกระ (คือเมืองไชยา) ต่อมาเมื่อตั้งเมืองเป็นปึกแผ่นที่ไชยาแล้ว จึงย้อนลงมาทางใต้ตามลำแม่น้ำหลวงหรือที่เรียกกันในปัจจุบันนี้ว่าแม่น้ำตาปี และอีกพวกหนึ่งแยกลงไปทางใต้ ไปตั้งเมืองขึ้นที่หาดทรายแก้วเรียกว่าตามพลิงค์ คือเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ซากโบราณสถานที่พวกอินเดียสร้างไว้แต่เดิมนั้น ในปัจจุบันก็ยังมีเหลืออยู่ที่เมืองไชยาเป็นอันมาก ส่วนที่เมืองนครศรีธรรมราชไม่ปรากฏว่ามีมากมายเหมือนเช่นที่เมืองไชยา จะเนื่องด้วยเหตุใดจะได้กล่าวต่อไปในตอนหลัง ที่ท่าข้ามเมืองตะกั่วป่า คือที่เรียกว่าตำบลทุ่งดีกในปัจจุบันก็ปรากฏว่า มีซากโบราณสถานของพวกอินเดียเหลืออยู่หลายแห่ง และลึกเข้ามาในระหว่างเมืองไชยากับเมืองนครศรีธรรมราช ก็มีเมืองอีกเมืองหนึ่งเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่าเมืองเวียงสระ ยังมีร่องรอยคูเมืองและกำแพงเมืองก่อด้วยดินปรากฏอยู่ และได้พบเทวรูปพระนารายณ์จำหลักด้วยศิลาที่เมืองนี้ เช่นเดียวกับที่เมืองตะกั่วป่าเหมือนกัน

ตัวเมืองเดิมของนครศรีธรรมราช เล่ากันว่าตั้งอยู่ที่เขาวัง ตำบลถานตะกา ในเขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ภายหลังได้ย้ายมาตั้งที่หาดทรายแก้วริมทะเล การที่ย้ายมาตั้งเมืองใหม่ที่ริมทะเลนั้น เนื่องจากพวกอินเดียที่ข้ามมาค้าขายยังแหลมมลายู สุมาตรา และชวานั้น ล้วนเป็นพวกที่อยู่ริมทะเล ชำนาญในการว่ายน้ำเดินเรือและคลุกเคล้ากับอากาศทะเลอยู่เป็นนิจจนเกิดความเคยชิน เมื่อเข้ามาตั้งค้าขายกับเมืองนครศรีธรรมราชนั้นมากขึ้น คงจะเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่น่าอยู่ ประชาชนพลเมืองมีนิสัยไม่ดุร้าย จึงพากันเข้ามาตั้งภูมิลำเนา ต่อมาก็นำศิลปวิทยาการและศาสนามาเผยแพร่ และเนื่องจากพวกอินเดียเป็นพวกที่เคยชินกับอากาศทะเลอยู่แล้ว การที่จะเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ดอนก็กลัว

จะผิดอากาศอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งพอใจจะอยู่ใกล้ชิดกับเรือเดินทะเลของตน ซึ่งจอดทอดสมออยู่ริมทะเล จะได้สะดวกแก่การเฝ้าระวังรักษาสินค้าซึ่งบรรทุกอยู่ในเรือนั้น จึงพอใจตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมฝั่งทะเล เมื่อมีพวกอื่นเดียเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมทะเลมากขึ้น พวกชาวพื้นเมืองซึ่งเคยซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้ากันอยู่กับพวกอื่นเดีย เห็นเป็นโอกาสที่จะคิดต่อซื้อขายกันได้สะดวกกว่าอยู่ในเมืองที่ห่างไกลออกไป จึงพากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกับพวกอื่นเดีย ครั้นนานเข้าเมื่อชาวอื่นเดียคุ้นเคยกับชาวพื้นเมืองและเกิดรักใคร่ชอบพอกันก็เกิดการสมพงศ์ร่วมกัน ผู้คนพลเมืองตามริมฝั่งทะเลจึงเกิดทวีหนาแน่นขึ้นทุกที เมืองที่ตั้งอยู่แต่เดิมก็ร่วงโรยไป และเกิดเมืองใหม่ขึ้นริมทะเล หรือที่ตำบลซึ่งในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเรียกว่า "หาดทรายแก้ว"

ครั้นต่อมาทะเลตื้นเขินออกไปทำให้ที่ตั้งเมืองตื้นขึ้น และยิ่งนานวันเข้าก็ยิ่งห่างไกลจากทะเลมากขึ้นทุกที ๆ จนบัดนี้ไม่สามารถจะทราบได้ว่าที่เรียกว่าตำบลหาดทรายแก้วนั้นเป็นชายทะเลจริงหรือไม่ แต่ถึงอย่างไรก็ต้องยอมเป็นที่เชื่อได้อย่างแน่นอนว่า ที่ตั้งเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบันนี้ คือภายในกำแพงเมือง ถ้าขุดลึกลงไปจะพบพื้นทรายเต็มไปด้วยเปลือกหอยทะเลนานาชนิดฝังอยู่ได้ทั้งนั้น ส่วนนอกกำแพงเมืองเป็นดินเหนียวจะขุดบ่อน้ำลึกไม่ค่อยได้ น้ำจืดหรือแดงตามสีของดินในบริเวณนั้น ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่านครศรีธรรมราชเคยเป็นทะเลมาแต่ก่อน คือมีตำบลหนึ่งเรียกว่าตำบลขุนทะเล ตำบลนี้มีบึงใหญ่คล้ายทะเลสาบตั้งอยู่ในระหว่างหุบเขาเคียงกับเนินดิน บึงนี้เป็นที่ลุ่มลึก เข้าใจว่าทะเลคงจะกินมาจนถึงภูเขานั่น

ตัวอย่างที่จะพิสูจน์ได้ในเรื่องนี้คือที่เมืองนครปฐม ได้เคยขุดพบสายโซ่เรือเดินทะเลขนาดใหญ่จมฝังดินอยู่ที่ตำบลธรรมศาลา เมืองนคร

ปฐมในปัจจุบันก็เป็นเมืองดอน และอยู่ห่างทะเลตั้งหลายสิบกิโลเมตร อย่างเช่นที่เมืองนครศรีธรรมราชนี้เหมือนกัน แต่เป็นที่เชื่อได้อย่างแน่นอนที่เดียวว่า เดิมต้องเป็นเมืองที่อยู่ใกล้ทะเลมาก ในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็มีอีกเมืองหนึ่งที่เดิมตั้งอยู่ริมทะเล แต่ปัจจุบันนี้อยู่ห่างไกลทะเลเข้ามามาก เมืองที่กล่าวนี้คือเมืองพระประแดงซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลราชบูรณะ ทางฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาข้างตะวันออกเป็นเมืองปากน้ำอย่างเช่นเมืองสมุทรปราการทุกวันนี้ ดินแผ่นดินงอกออกไป เมืองพระประแดงห่างไกลทะเลมากขึ้น จึงย้ายเมืองไปตั้งที่บางเจ้าพระยาเช่นนี้เป็นต้น แม้ที่ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชเองในปัจจุบันนี้ก็มีตัวอย่าง เช่นตรงหัวแหลมปากทางที่จะเข้าอำเภอปากพนัง มีหาดดินยื่นออกไปไกล ในเวลาน้ำลดจะเห็นได้ถนัดที่เป็นแผ่นดินที่งอกออกไปเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง จะสังเกตได้ว่าเวลานี้ดินยังไม่แข็งตัวเต็มที่ บางแห่งยังเป็นโคลนเป็นเลนอยู่ก็มี

ก่อนที่จะทราบเรื่องราวของเมืองนครศรีธรรมราชต่อไป ควรจะได้ทราบเรื่องราวซึ่งเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัยเสียก่อน เพราะอาณาจักรนี้มีส่วนสัมพันธ์และมีอิทธิพลครอบงำตั้งแต่แหลมมลายูลงมาเหนือ คือตั้งแต่เมืองไชยาลงไปจนถึงเกาะชวา อาณาจักรศรีวิชัยนี้ศาสตราจารย์ ยอร เซเดส์ ว่ามีราชธานีอยู่ในเกาะสุมาตรา ที่ตั้งของเมืองราชธานีนี้อยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองปาเลมบัง ปรากฏในจดหมายเหตุจีนเรียกอาณาจักรนี้ว่าซีหลีฮุดซี่ เมื่อหลวงจีนหงี่จิงออกไปสืบพระพุทธศาสนายังประเทศอินเดีย เดินทางมาพักอยู่ใน ประเทศ ซีหลีฮุดซี่นี้ทั้งขาไปและขากลับ (คือ พ.ศ. ๑๒๑๔ – ๑๒๑๕ ครั้งหนึ่ง กับ พ.ศ. ๑๒๒๗ – ๑๒๒๒ อีกครั้งหนึ่ง) หลวงจีนหงี่จิงกล่าวไว้ในจดหมายเหตุของท่านว่า กรุงศรีวิชัยได้รับศึกมีชัยชนะแก่ประเทศข้างเคียง คือมลายู และได้ส่งกองทัพไปรบเกาะชวา ตีได้ส่วนหนึ่งของเกาะชวาทางภาคตะวันตกมาเป็นเมืองขึ้น และว่ากรุงศรีวิชัย

เป็นอาณาจักรที่ได้รับศิลปวิทยาการจากประเทศอินเดีย พลเมืองนับถือพระพุทธศาสนา มีความเจริญรุ่งเรืองมาก

ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกที่วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ว่า เมื่อราชวงศ์ไศเลนทรครองกรุงศรีวิชัย (ประมาณ พ.ศ. ๑๓๐๐) ก็ได้แผ่อาณาเขตไปจนถึงภาคเหนือของแหลมมลายู ตามศิลาจารึกจากเมืองกาดาลันถึงปี พ.ศ. ๑๓๒๒ ก็กล่าวไว้ว่า อาณาจักรศรีวิชัยนั้นแผ่อำนาจไปถึงเกาะชวา และมีอำนาจอยู่ในเกาะนั้นถึงราว พ.ศ. ๑๕๕๐ ในระหว่างปี พ.ศ. ๑๕๕๐ กับ พ.ศ. ๑๗๕๐ อาณาจักรศรีวิชัยมีประเทศราชตั้งอยู่บนฝั่งทั้งสองของแหลมมลายูหลายประเทศ คือปาหัง ตรังกานู กลันตัน ตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) ครหิ (ไชยา) ถลังกะสุกะ (อยู่ในสหรัฐมลายู) เกดะ (ไทรบุรี) ทราตักโกลา (ตะกั่วป่า) บับผาคะ (เดิมเป็นเมืองท่าของมอญ บัจจุบันอยู่ในประเทศพม่า)

นี่กล่าวตามความเห็นของศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ ซึ่งมีนักปราชญ์ในทางโบราณคดีเห็นพ้องด้วยหลายคน แต่มีนักปราชญ์ชาวอินเดียคนหนึ่งชื่อมาชุมดา (Majumdar) ว่าราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัยน่าจะไม่อยู่ที่เมืองปาเลมบังในเกาะสุมาตรา แต่อาจจะอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งในแหลมมลายู เพราะ บนเกาะ สุมาตราไม่มี ซากบ้าน ซากเมือง สมกับจะเป็น ราชธานีของอาณาจักรอันใหญ่โตเลย ต่อมา ดร. ควอริช เวลส์ ซึ่งสมาคมศึกษาค้นวัฒนธรรมแห่งเกรตเตอร์อินเดีย จัดส่งเข้ามาสำรวจอาณาจักรศรีวิชัยในประเทศไทย ลงความเห็นว่าราชธานีของอาณาจักรนี้น่าจะอยู่ที่เมืองไชยา ดร. เวลส์ได้ให้เหตุผลและหลักฐานหลายประการ เช่นว่าไชยามีเค้าที่จะเป็นเมืองใหญ่โตมาครั้งหนึ่ง แต่ปาเลมบังไม่มีซากโบราณสถานที่เหลือพอเป็นเค้าว่าจะเป็นดังนั้นเลย อีกประการหนึ่งไชยาเป็นเมืองที่อยู่ในเส้น

ทางฝ่านของพวกอินเดียได้โดยตรงยิ่งกว่าทางสุมาตรา[๑] และมิสเตอร์เดอ-เมย์ได้สนับสนุนความเห็นของ ดร. เวลส์ โดยเขียนไว้ในหนังสือ Buddhist Art in Siam ว่า เมืองไชยาน่าจะเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย มากกว่าปาเลมบัง เพราะสิ่งของที่ได้พบที่เมืองไชยามีมากกว่า และเป็นประโยชน์ในทางโบราณคดีกว่าสิ่งของที่ได้พบที่เมืองปาเลมบังมาก และสิ่งของที่พบที่เมืองไชยานั้น ก็ใกล้เคียงไปทางแบบอย่างกระบวนช่างของอินเดียมากกว่าสิ่งของที่ได้พบทางสุมาตราและชวา

สำหรับคนไทยที่ค้นคว้าในทางโบราณคดีเกี่ยวอาณาจักรศรีวิชัยนี้ ก็มีนายธรรมทาส พานิช ซึ่งลงความเห็นว่า ราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัยจะต้องตั้งอยู่ที่เมืองไชยาเป็นแน่แท้ โดยให้เหตุผลไว้หลายประการ[๒] แต่ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นปัญหาที่จะต้องใช้เวลาในการสำรวจตรวจค้นต่อไปอีก และจะต้องขุดค้นหาหลักฐานและซากโบราณสถานของสมัยศรีวิชัยให้ได้อีกหลายอย่าง จึงจะลงความเห็นสันนิษฐานได้ถูกต้องแน่นอน ข้าพเจ้าจะไม่ขอออกความเห็นเกี่ยวกับเรื่องของอาณาจักรศรีวิชัยในหนังสือเล่มนี้ เพราะถ้าหากจะวินิจฉัยในทางโบราณคดีต่อไปอีกก็จะไม่เป็นการเหมาะสม เพราะอาจจะทำให้หนังสือนี้กลายเป็นตำรามากกว่าหนังสือนำเที่ยวไป จึงขอนำมาเล่าเพียงให้เห็นว่าอาณาจักรศรีวิชัยนี้เกิดเมื่อไร ตั้งราชธานีอยู่ที่ไหน มีอิทธิพลครอบงำประเทศใดบ้าง และเสื่อมโทรมลงไปด้วยอาการอย่างไรเท่านั้น

อาณาจักรศรีวิชัยถึงกาลอวสานเมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๙ โดยกษัตริย์แห่งเกาะชวากรีฑาทัพมาตีเกาะสุมาตราและแหลมมลายูตอนใต้ ส่วนพระเจ้ารามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์ของไทยก็ตีรุกลงไปทางเหนือ กรุง-

๑. ดูหนังสือ Wales' Towards Angkor และ A Newly-explored Route of Ancient Indian Cultural Expansion.

๒. ดูเรื่องไทยครีวิชัยแพร่พุทธศาสนา ของนายธรรมทาส พานิช.

ศรีวิชัยได้ขับเคี่ยวสู้รบป้องกันดินแดนของคนเป็นเวลาถึง ๓๗ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๓๗ ถึง พ.ศ. ๑๗๗๖ จึงสูญย์เสียอิสรภาพ และอาณาจักรนี้แตกสลายลงตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

เมื่อได้ทราบเรื่องราวของอาณาจักรศรีวิชัยเป็นเลา ๆ แล้ว จะได้ย้อนกล่าวถึงตำนานเมืองนครศรีธรรมราชต่อไป ปรากฏในศิลาจารึกภาษาสันสกฤตซึ่งพบที่วัดเสมาเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราชว่าในปี พ.ศ. ๑๓๑๗ เจ้าผู้ครองกรุงศรีวิชัยโปรดให้สถาปนาพระพุทธวิหารขึ้น ๓ หลัง ในศิลาจารึกเรียกพุทธวิหาร ๓ หลังนี้ว่าปราสาท และก่อด้วยอิฐทั้ง ๓ หลัง ที่วัดพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราชยังมีศิลาจารึกอีก ๓ หลัก แต่คำจารึกเหล่านี้ยังไม่มีนักปราชญ์คนใดสามารถจะอ่านได้ ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์สันนิษฐานว่าตัวอักษรที่ปรากฏในศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักนี้ เก่ากว่าบรรดาตัวอักษรอื่น ๆ ที่เคยได้พบมาแล้วในประเทศไทย และว่าเป็นตัวอักษรคล้ายกันกับอักษรที่ใช้ในประเทศอินเดีย ระหว่าง พ.ศ. ๘๐๐–๑๐๐๐ นอกจากนี้ยังได้พบศิลาจารึก ซึ่งอยู่บนเขาพระนารายณ์ที่เมืองตะกั่วป่าอีกหลักหนึ่ง ศิลาจารึกหลักนี้ศาสตราจารย์ฮูลช์ ชาวเยอรมัน ว่าเป็นภาษาทมิฬที่ใช้กันเมื่อราว พ.ศ. ๑๒๕๐ – ๑๓๐๐

หลักฐานต่างๆเหล่านี้พอจะสันนิษฐานได้ว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองเก่าแก่ที่สุดเมืองหนึ่งในประเทศไทย และในสมัยศรีวิชัยก็ปรากฏว่าเป็นประเทศหนึ่งที่ขึ้นอยู่ในอาณาจักรนั้น เข้าใจว่าคงจะมีพระราชาธิบดีครอบครองเมืองนี้มาตั้งแต่เมื่อ๑๕๐๐ปีล่วงมาแล้วก็ได้ แต่หลักฐานต่างๆที่จะตรวจสอบนั้นไม่มี เพราะในสมัยนั้นไม่มีกระดาษสำหรับเขียนหนังสือ นอกจากจะตรวจค้นในศิลาจารึกเท่านั้น แต่เนื่องจากเป็นเวลาล่วงเลยมาช้านานตั้งพันปีเศษ ศิลาจารึกต่างๆคงจะกระจายหายสูญย์ไปเสียเป็นจำนวนมาก จึงไม่สามารถ

จะสืบค้นได้ว่าต้นวงศ์ของกษัตริย์ที่ครองเมืองนครศรีธรรมราช หรือเรียกตามชื่อในครั้งนั้นว่าตามพรลิงค์ มีพระนามว่าอย่างไร และมีกษัตริย์องค์ใดครองราชสมบัติสืบต่อมาอีกบ้าง มาปรากฏเอาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๗๓๓[๑] ว่าเจ้าผู้ครองนครตามพรลิงค์ทรงพระนามว่าจันทรภาณุ พระเจ้าจันทรภาณุพระองค์นี้มักถ่าวพระนามไว้ในหนังสือมหาวงศ์ ว่าในปี พ.ศ. ๑๗๘๙ มีเจ้าผู้ครองเมืองชวากะ ทรงพระนามว่าจันทรภาณุ ทรงยกพยุหโยธาทัพไปรบเกาะลังกา ซึ่งในขณะนั้นมีพระเจ้าปรักกรมพาหุที่ ๒ ครอบครองอยู่และต่อมาอีก ๒ – ๓ ปีก็ได้ทรงยกกองทัพไปรานเกาะลังกาอีกครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้มีพวกโจฬปาณฑยะและพวกทมิฬเข้าช่วยพวกลังการบกับกองทัพของพระเจ้าจันทรภาณุด้วย กองทัพของพระเจ้าจันทรภาณุจึงถูกตีแตกกลับไป

ในหนังสือชินกาลมาลีนีกล่าวว่าในปี พ.ศ. ๑๗๙๙ มีเจ้าผู้ครองศิริธัมมนคร ทรงพระนามว่าศิริธัมมราชพร้อมด้วยโรจราช (คือพระร่วงผู้ครองเมืองสุโขทัย) ได้ส่งทูตานุทูตไปถึงเกาะลังกา เพื่อขอรับพระพุทธสิหิงค์มาไว้ในราชอาณาจักร เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่ากษัตริย์ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งในหนังสือมหาวงศ์และหนังสือชินกาลมาลีนีว่ามีพระนามจันทรภาณุกับศิริธัมมราชนั้น น่าจะต้องเป็นองค์เดียวกันเป็นแน่แท้ คำว่า "ศรีธรรมราช" คงเป็นอิสริยยศในทางศาสนาที่ถวายให้แก่กษัตริย์ที่ครอบครองนคร ส่วนคำว่า "จันทรภาณุ" นั้นคงจะเป็นพระนามของพระมหากษัตริย์ที่ใช้เรียกขานกันทั่วไปเป็นแน่ ตัวอย่างที่พระราชาชิบดี ทรงได้รับอิสริยยศในทางศาสนาของไทยเรานี้มีมาแต่โบราณ ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา คืออิสริยยศ "มหาธรรมราชา" อิสริยยศนี้เป็นอิสริยยศที่ถวายแด่พญาลิไทย ซึ่งครองกรุงสุโขทัยสืบต่อจากพระเจ้าราม คำแหงมหาราชเป็นต้นมา

---

๑. กล่าวตามความในศิลาจารึกซึ่งพบที่วัดหัวเวียง อำเภอเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

การที่เรียกชื่อเมืองตามพระองค์ว่า "ศรีธรรมราช" นั้น มีปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชเป็นครั้งแรก ชื่อนี้เก่ามากที่จะเชื่อถือได้ว่าอิสริยยศที่ถวายแด่กษัตริย์ผู้ครองนครว่า "ศรีธรรมราช" คงจะถือประเพณีสืบต่อเนื่องกันมาหลายองค์ จึงเป็นเหตุให้ไทยเราขนานนามราชธานีนี้ตามชื่ออิสริยยศของกษัตริย์ผู้ครองนครว่า "นครศรีธรรมราช" ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา ส่วนชื่อของเมืองนี้ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยคงจะเรียกว่า "ตามพรลิงค์" ตามจดหมายเหตุของหลวงจีนหงี่จง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ตอนต้นนั้น

บรรดาหัวเมืองในราชอาณาจักรของไทย ดูเหมือนจะไม่มีเมืองใดที่ใหญ่โตและมีอำนาจมากเท่าเทียม เมืองนครศรีธรรมราช นับว่าเป็นเมืองเดียวเมืองนี้แม้จะปรากฏว่าครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัยมาแล้วก็ตาม แต่ตามปูมโหรปรากฏว่าเมื่อครั้งเมืองนครศรีธรรมราชทรงอำนาจอยู่ ได้เคยปกครองเมืองขึ้นเป็นทำนอง ๑๒ นักษัตรมาแล้ว โดยใช้สัตว์ประจำปีเป็นตราของเมืองขึ้นนั้น ๆ คือ

๑. เมืองสายบุรี	ใช้ตราหนู	(ชวด)
๒. เมืองปัตตานี	ใช้ตราวัว	(ฉลู)
๓. เมืองกะลันตัน	ใช้ตราเสือ	(ขาล)
๔. เมืองปะหัง	ใช้ตรากระต่าย	(เถาะ)
๕. เมืองไทรบุรี	ใช้ตรางูใหญ่	(มะโรง)
๖. เมืองพัทลุง	ใช้ตรางูเล็ก	(มะเส็ง)
๗. เมืองตรัง	ใช้ตราม้า	(มะเมีย)
๘. เมืองชุมพร	ใช้ตราแพะ	(มะแม)
๙. บันไทยสมอ	ใช้ตราลิง	(วอก)

๑๑. เมืองสงขลา[๑] ใช้ตราไก่ (ระกา)
๑๓. เมืองตะกั่วป่า, ถลาง ใช้ตราหมา (จอ)
๑๒. เมืองกระ (บุรี) ใช้ตราหมู (กุน)

การสร้างเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ตามที่ปรากฏในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช[๒] ว่าพญาโคศรีราชซึ่งครองเมืองนครบุรี ให้นางเหมมาลากับเจ้าชนกุมารราชบุตร นำพระทันตธาตุหนีภัยสงครามไปไว้ยังลังกาทวีป แต่ลำเภาอับปางลง สองกุมารจึงต้องขึ้นบกเดินดั้นดั้นไปตามป่าเขาลำเนาไม้ จนมาพบหาดทรายริมทะเลแห่งหนึ่ง ชื่อหาดทรายแก้ว สองกุมารจึงเอาพระทันตธาตุฝังไว้ ณ หาดทรายนั้น ต่อมาพระมหาเถรพรหมเทพทราบว่าพระทันตธาตุเสด็จมาสู่ ณ หาดทรายนี้ จึงมานมัสการพระทันตธาตุ เมื่อพบสองกุมารจึงถามเรื่องราว ครั้นได้ความว่าพระราชบิดาตรัสให้นำพระทันตธาตุหลบภัยสงครามไปไว้ยังลังกาทวีป ก็รับว่าจะช่วยเหลือ คือบอกแก่สองกุมารว่าถ้ามีภัยให้นึกถึงท่าน สองกุมารก็เคารพ แล้วลาพระมหาเถรเดินทางต่อไปจนถึงท่าเมืองตรัง ก็จอดโดยสำคัญว่าลำเภาออกจากท่าเมืองตรังจะไปลังกาทวีป แต่เมื่อถึงกลางทะเลก็เกิดอัศจรรย์ลำเภาไม่แล่น นายลำเภาคงจะคิดว่าสองกุมารนี้เป็นต้นเหตุที่ทำให้ลำเภาเดินไม่เป็นปรกติ จึงดำริจะจับสองกุมารฆ่าเสีย สองกุมารจึงรำลึกถึงพระมหาเถรพรหมเทพ ก็บังเกิดอัศจรรย์ขึ้น โดยปรากฏว่ามีครุฑใหญ่บินมาในอากาศ แล้วอากาศซึ่งวิปริต แปรปรวนต่าง ๆ ที่ทำให้ลำเภาไม่แล่นนั้นก็หายไปในทันทีทันใด พระมหาเถรซึ่งเสด็จมาด้วยก็บอกแก่พวกชาวลำเภาว่า การที่อากาศวิปริตเช่นนี้เนื่องจากพระยานาคพาบริวารขึ้นมานมัสการพระทันตธาตุที่อยู่ในลำเภานั้น และพระมหาเถรก็ทำนายว่าในอนาคตจะมีพญาองค์หนึ่งทรงพระ-

---

๑. ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชว่าเมืองสะอุเลา.

๒. ฉบับหอสมุดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑.

นามว่า ศรีธรรมโศกราช จะมาสร้างเมืองขึ้น ณ หาดทะเลรอบนี้เป็นเมืองใหญ่ ชื่อนครศรีธรรมราชมหานคร และพญาองค์นั้นจะก่อพระเจดีย์องค์ใหญ่เป็นพระมหาธาตุสูง ๓๗ วา

ในตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวว่า เมื่อพระจนกุมารกับนางเหมมาลานำพระทันตธาตุไปไว้ลังกาทวีปแล้ว เจ้าผู้ครองลังกาทวีปจึงโปรดให้พระมหาพราหมณ์ ๔ คน พาพระบรมธาตุมาทะนานหนึ่ง ให้ผู้ชายตรงที่สองกุมารซ่อนพระทันตธาตุไว้ มหาพราหมณ์กับสองกุมารก็ใช้ลำเภามาถึงหาดทรายแก้ว แล้วแบ่งพระบรมธาตุออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งใส่ผะอบแก้วแล้วใส่แม่ขันทอง ขึ้นผั้งตรงรอยที่เจ้าสองพี่น้องผั้งพระธาตุแต่ก่อน ก่อพระเจดีย์สวมไว้ แล้วผูกภาพยนต์รักษาพระเจดีย์ที่สวมพระธาตุนี้ อีกส่วนหนึ่งมหาพราหมณ์พาไปไว้ยังเมืองทนทบุรี

ปรากฏ ตามศิลาจารึก ของกรุงสุโขทัยใน รัชกาลพระเจ้า รามคำแหงมหาราชว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองขึ้นเมืองหนึ่งรวมกับบรรดาเมืองขึ้นทั้งปวงของอาณาจักรนี้ ในสมัยสุโขทัยเราไม่ค่อยทราบเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองนี้เท่าใดนัก นอกจากมีเรื่องเกี่ยวกับศาสนากับได้พระพุทธรูปสำคัญ คือ พระพุทธสิหิงค์ดังจะได้กล่าวต่อไป

ในสิหิงคนิทาน[๑] ปริจเฉทที่๓และที่๔ว่า เมื่อพุทธศักราชได้๑๕๐๐ปี[๒] มีพระราชาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า ไสยรงค์ (คือพระร่วง) ทรงทศพิธราชธรรม เสวยราชย์อยู่ในเมืองสุโขทัย เสด็จประพาสถึงเมืองนครศรีธรรมราช ทรงทราบว่าว่าพระเจ้ากรุงลังกามีพระพุทธรูปที่ทรงพระลักษณะงามองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระพุทธสิหิงค์ จึงตรัสให้พระยานครศรีธรรม-

---

๑. พระโพธิรังษีแต่งเป็นภาษามคธ หอพระสมุดแปลและพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕.

๒. ศักราชที่กล่าวในสิหิงคนิทานนี้แก่ไป ในขณะนั้นอาณาจักรสุโขทัยยังไม่เกิด อาณาจักรสุโขทัยพึ่งตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐

การที่เรียกชื่อเมืองตามพระองค์ว่า "ศรีธรรมราช" นั้น มีปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชเป็นครั้งแรก ข้อนี้เข้ามุตที่จะเชื่อถือได้ว่าอิสริยยศที่ถวายแด่กษัตริย์ผู้ครองนครว่า "ศรีธรรมราช" คงจะถือประเพณีสืบต่อเนื่องกันมาหลายองค์ จึงเป็นเหตุให้ไทยเราขนานนามราชธานีนี้ตามชื่ออิสริยยศของกษัตริย์ผู้ครองนครว่า "นครศรีธรรมราช" ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา ส่วนชื่อของเมืองนี้ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยคงจะเรียกว่า "ตามพรลิงค์" ตามจดหมายเหตุของหลวงจีนหงวนจาง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ตอนต้นนั้น

บรรดาหัวเมืองในราชอาณาจักรของไทย ดูเหมือนจะไม่มีเมืองใดที่ใหญ่โตและมีอำนาจมากเท่าเทียม เมืองนคร ศรีธรรมราช นี้เลยเมืองเดียว เมืองนี้แม้จะปรากฏว่า ครั้งหนึ่งเคย เป็นเมืองขึ้น ของอาณาจักรศรีวิชัยมาแล้วก็ตาม แต่ตามปุมโหรปรากฏว่าเมื่อครั้งเมืองนครศรีธรรมราชทรงอำนาจอยู่ ได้เคยปกครองเมืองขึ้นเป็นจำนวน ๑๒ นักษัตรมาแล้ว โดยใช้สัตว์ประจำปีเป็นตราของเมืองขึ้นนั้น ๆ คือ

๑.	เมืองสายบุรี	ใช้ตราหมู	(ชวด)
๒.	เมืองปัตตานี	ใช้ตราวัว	(ฉลู)
๓.	เมืองกะลันตัน	ใช้ตราเสือ	(ขาล)
๔.	เมืองปะหัง	ใช้ตรากระต่าย	(เถาะ)
๕.	เมืองไทรบุรี	ใช้ตรางูใหญ่	(มะโรง)
๖.	เมืองพัทลุง	ใช้ตรางูเล็ก	(มะเส็ง)
๗.	เมืองตรัง	ใช้ตราม้า	(มะเมีย)
๘.	เมืองชุมพร	ใช้ตราแพะ	(มะแม)
๙.	บันไทยสมอ	ใช้ตราลิง	(วอก)

บริบาลบุริภัณฑ์ได้วิจารณ์ไว้แล้วโดยละเอียด ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวซ้ำอีก แต่ถึงอย่างไรก็ดี แม้พระพุทธสิหิงค์จะปรากฏว่ามีอยู่ในเมืองต่าง ๆ กันก็ตาม ก็ยังมีหลักฐานยืนยันได้อย่างหนึ่งว่า พระพุทธรูปซึ่งทรงพระนามว่าพระพุทธสิหิงค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่ได้ไปจากเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยสุโขทัยเป็นแน่แท้

อีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเชิญจากเมืองนครศรีธรรมราชไปยังกรุงสุโขทัย ปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชว่า "*พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอยทานแก่พระมหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หัวก็กว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกตนลุกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา*" พระภิกษุที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ปรากฏว่าได้ไปบวชแปลงตามลัทธิลังกาวงศ์ ณ เมืองลังกา และชักชวนพระสงฆ์ชาวลังกากลับมาช่วยกันสร้างพระมหาธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราช แปลงเป็นสถูปแบบลังกาอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ครั้นเกียรติคุณของพระสงฆ์ซึ่งถือลัทธิลังกาวงศ์แพร่หลายขึ้นไปถึงกรุงสุโขทัย พระราชาธิบดีก็ทรงเลื่อมใส จึงให้นิมนต์พระสงฆ์ลังกาวงศ์นั้นไปตั้งอยู่ ณ กรุงสุโขทัย ลัทธิลังกาวงศ์จึงเจริญรุ่งเรืองขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่เวลานั้นเป็นต้นมา และตั้งแต่ลัทธิลังกาวงศ์มาเจริญขึ้น ลัทธิมหายานซึ่งชาวเมืองนับถืออยู่แต่เดิมก็เสื่อมคลายลง และในที่สุดก็สูญย์สิ้นไป(๑)

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเรื่องเกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราชนี้หลายกราว จะยกมากล่าวตามลำดับดังต่อไปนี้

ปรากฏตามหนังสือพระราชพงศาวดารว่า นครศรีธรรมราชเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยามาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอู่ทอง ในกฎมนเทียรบาลว่า นครศรีธรรมราชเป็นเมืองชั้นพระยามหานคร และในศักดินาทหารหัวเมือง

---

๑. ดูข้อความละเอียดในคำนานพุทธเจดีย์ ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ.

ซึ่งตราเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ ว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองเอก เทียบเท่าเมืองพิษณุโลกและคงเป็นเมืองเอกตลอดมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในรัชกาลสมเด็จพระราเมศวร พระองค์เสด็จขึ้นไปปราบแคว้นลานนาไทยมีชัยชนะ โปรดให้อพยพครัวลานนาไทยลงมาไว้เมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองปักษ์ใต้สองครั้ง

ใน พ.ศ. ๒๐๗๓ เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์จับสมเด็จพระเชษฐาธิราชปลงพระชนม์แล้ว จึงยกพระอาทิตยวงศ์ขึ้นเสวยราชย์แทน เจ้าพระยากลาโหมไม่พอใจพวกอาสาญี่ปุ่น ประจวบกับเวลานั้นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชต้องหาว่าเป็นกบฏ จึงอุบายยกย่องความชอบของหัวหน้าญี่ปุ่นชื่อยามาดา นากามาซา ซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์เป็นออกญาเสนาภิมุข ให้เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช คุมพวกอาสาญี่ปุ่นทั้งกรมลงไปครองเมืองนครศรีธรรมราช โดยอ้างเหตุผลว่าพวกวิลันดาจะชิงเอาเมืองนครศรีธรรมราชไปเป็นของตนเสีย สมเด็จพระอาทิตยวงศ์เป็นกษัตริย์อยู่ได้ ๑๖ วัน ก็ถูกกำจัดออกจากราชสมบัติ เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ได้ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติเป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมืองปัตตานีไม่ยอมอ่อนน้อม ทัพกรุงจึงยกมาชุมนุมพลที่เมืองนครศรีธรรมราชปราบเมืองปัตตานีสำเร็จ จึงโปรดให้เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองปักษ์ใต้ทั้งปวงขึ้นสมุหพระกลาโหมใน พ.ศ. ๒๑๗๗

ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา เมืองนครราชสีมาและเมืองนครศรีธรรมราชเป็นกบฏ ทัพกรุงต้องยกออกไปปราบ พระยายมราช (สังข์) เจ้าเมืองนครราชสีมาหนีออกไปพึ่งพระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช สมเด็จพระเพทราชาจึงโปรดให้พระยาสุรสงครามเป็นแม่ทัพคุมกองทัพยกไปตีทัพบกของพระยายมราชแตก และให้พระยาราชวังสันคุมกองทัพเรือไปตีทัพเรือของเมืองนครศรีธรรมราชแตกอีก ทั้งทัพบกทัพเรือ

ของพระยาสุรสงครามและพระยาราชวังสันก็เข้าล้อมเมืองนครศรีธรรมราช ไว้ พระยารามเดโชเห็นท่าจะสู้ไม่ได้ จึงมีหนังสือไปถึงพระยาราชวังสัน ซึ่งเป็นลูกหาและเป็นเขยแซกด้วยกัน ขอให้ช่วยให้คนมีโอกาสหนีได้ พระยาราชวังสันจึงจัดเรือให้พระยารามเดโชหนีไป ต่อมาเมื่อความปรากฏว่าพระยาราชวังสันช่วยเหลือให้พระยารามเดโชหนี พระยาราชวังสันจึงต้องโทษประหารชีวิต

ในสมัยจลาจล เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ครั้งนั้นไม่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองทั่วทั้งประเทศเหมือนแต่ก่อน บรรดาหัวเมืองใหญ่ที่พม่าตีไปไม่ถึง เจ้าเมืองต่างก็ตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินขึ้น มีหลายก๊กด้วยกัน ดังเรื่องที่มีปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารนั้นแล้ว ครั้งนั้นพระปลัดซึ่งเป็นผู้รักษาเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินเรียกกันเป็นสามัญว่าเจ้านคร ครองเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ได้สามปี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงเสด็จยกกองทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราช และนำตัวเจ้านครเข้ามาไว้ในกรุงธนบุรี และโปรดให้เจ้านราสุริยวงศ์ซึ่งเป็นหลานเธอออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช แต่เจ้านราสุริยวงศ์ไปอยู่ได้ไม่นานก็ถึงพิราลัย ส่วนเจ้านครซึ่งเข้ามารับราชการอยู่ ณ กรุงธนบุรี ได้ทำความดีความชอบไว้ในการสงคราม โดยช่วยต่อสู้พม่าซึ่งยกกองทัพมาติดพันเป็นศึกใหญ่ครั้งกรุงธนบุรีหลายครั้ง และยกขึ้นว่าซึ่งมีนามว่านิมถวายเป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอีกด้วย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไว้วางพระทัย จึงโปรดให้กลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราชดังเดิมอีกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙ ได้รับสุพรรณบัฏเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช มีเกียรติยศเสมอเจ้าประเทศราช มีอำนาจตั้งพระยาอัครมหาเสนาและจตุสดมภ์สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชได้ดังเช่นกรุงธนบุรี กับทั้งโปรด

อนุญาตให้มีละครหญิงได้อีกด้วย (เดิมนอกจากพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ผู้ใดจะมีละครผู้หญิงไม่ได้เป็นอันขาด) ละครของเจ้านครนี้เวลามีงานใหญ่ ๆ ในกรุงธนบุรีก็โปรดให้เรียกเข้ามาเล่นประชันกับละครหลวงด้วยแทบทุกคราว

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชดำริว่า การที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกเจ้านครขึ้นเป็นเจ้าประเทศราชนั้น เป็นการยกย่องกันเกินขอบเขตไป จึงโปรดให้ลดบรรดาศักดิ์ลงเป็นแต่เพียงเจ้าพระยานครศรีธรรมราช คือเป็นเจ้าพระยาครองหัวเมืองเอกอย่างเช่นเมืองพิษณุโลก ไม่ให้มียศอย่างเจ้าประเทศราชและให้ลดตำแหน่งเสนาบดีเมืองนครศรีธรรมราชลงทั้งหมด คงให้มีแต่เพียงกรมการเหมือนอย่างเช่นหัวเมืองอื่น ๆ ในราชอาณาจักรเท่านั้น ต่อมาเจ้าพระยานครศรีธรรมราชแก่ชราว่าราชการบ้านเมืองฟั่นเฟือน จึงโปรด ฯ ให้ปลดออกจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช แล้วทรงพระกรุณาโปรด ฯ ตั้งเจ้าพัท อุปราชเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นบุตรเขยของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ให้เป็นที่เจ้าพระยานครศรีธรรมโศกราช มียศเพียงพระยามหานครตามตำแหน่ง ว่าราชการแทนต่อไป แต่ถึงแม้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชจะได้ลดฐานะลงเป็นชั้นเมืองพระยามหานครแล้วก็ตาม แต่พระราชาธิบดีในกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ยังทรงยกย่องทำนองประเทศราชอยู่ต่อมาอีกหลายรัชกาล โดยโปรดให้ส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายเปรียงประเทศราชทั้งหลายทั้งปวงตลอดมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๑๔ เมื่อได้จัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลแล้ว จึงได้ยกเลิก

เมืองนครศรีธรรมราชสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีหัวเมืองขึ้นตั้งแต่เมืองชุมพรลงไปจนถึงเมืองสตังงอในแคว้นมลายู ภายหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ แยกเมืองสงขลาออกจากนครศรีธรรมราช ให้ปกครองเมืองปัตตานี กะลันตัน และตรังกานู ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชให้ปกครองเมืองไทรบุรี

และหัวเมืองที่ตกทะเลหน้านอกทั้งหมด ต่อมาพระยากะลันตันกับพระยาตรังกานูเกิดวิวาทกันขึ้น จึงโปรดให้โอนเมืองกะลันตันมาขึ้นนครศรีธรรมราชตามเดิม ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๙ จัดการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล โปรดให้แยกหัวเมืองปักษ์ใต้ออกเป็นมณฑลชุมพรและมณฑลนครศรีธรรมราช ดังที่ว่าการที่เมืองสงขลา ต่อมาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งตำแหน่งอุปราชปักษ์ใต้ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมด ตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไป กับจัดตั้งทหารรักษาวังขึ้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชกองพันหนึ่ง เมื่อนครศรีธรรมราชขึ้นอยู่กับอุปราชปักษ์ใต้ ซึ่งตั้งทำการอยู่ ณ เมืองสงขลา อุปราชปักษ์ใต้มีตำแหน่งอยู่เพียง ๑๐ ปี ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยุบตำแหน่งอุปราช แล้วยุบกองทหารรักษาวังที่ตั้งประจำอยู่ ณ จังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นเสียด้วย หัวเมืองทางปักษ์ใต้จึงไม่มีกองทหารตั้งอยู่ประจำเป็นเวลาหลายปี แต่นครศรีธรรมราชยังคงเป็นมณฑลอยู่อย่างเดิม จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้ยุบมณฑลนครศรีธรรมราชลงคงเหลือแต่เพียงจังหวัดนครศรีธรรมราช และเป็นเมืองหนึ่งในราชอาณาจักรไทยมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ส่วนกองทหารนั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่แล้ว ก็ได้จัดตั้งขึ้นใหม่ทางหัวเมืองปักษ์ใต้อีกหลายแห่ง เช่นที่จังหวัดสงขลาและจังหวัดนครศรีธรรมราช กองทหารที่ตั้งประจำจังหวัดนครศรีธรรมราชนี้ ได้แสดงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวเป็นประวัติการณ์มาแล้วครั้งหนึ่ง เนื่องในการต่อต้านการบุกทะลวงของกองทหารญี่ปุ่นเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

เมื่อกล่าวถึงเมืองนครศรีธรรมราช จะเว้นกล่าวถึงประวัติคนสำคัญของประเทศไทยคนหนึ่ง ซึ่งถูกเนรเทศมาอยู่เมืองนี้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ได้ ผู้นั้นคือศรีปราชญ์

ศรีปราชญ์เชื่อกันว่าเป็นบุตรพระโหราธิบดี พระโหราธิบดีนั้นเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงว่าเป็นผู้ทำนายแม่นยำมาแต่ครั้งแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ในตอนที่ทายว่าจะเกิดเพลิงไหม้ในพระราชวัง ก็เกิดขึ้นจริง ๆ ทั้ง ๆ ที่พระเจ้าปราสาททองโปรดให้ระมัดระวังอย่างกวดขัน โดยห้ามมิให้หุงหาอาหารในเขตพระราชวังแล้วก็ดี แต่ไฟที่ไหม้นั้นไม่ได้เกิดจากไฟธรรมดา หากเกิดแต่ไฟฟ้าคือเกิดฟ้าผ่าลงมาต้องเหมพระมหาปราสาทเกิดเป็นไฟไหม้ลุกลามขึ้น เหลือความสามารถที่จะแก้ไขได้ อีกอย่างหนึ่งที่พระโหรา ฯ ทายได้แม่นยำที่สุดก็คือ วันหนึ่งมีหนูตกลงมาจากเพดานพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ พระเจ้าปราสาททองทรงเอาขันทองครอบไว้ แล้วโปรดให้หาพระโหรา ฯ มาทาย พระโหรา ฯ คำนวณเลขแล้วทูลสนองว่าเป็นสัตว์สี่เท้า พระเจ้าปราสาททองทรงซักต่อไปว่ากี่ตัว พระโหรา ฯ ก็ทูลตอบว่าสี่ตัว ทรงตรัสว่าสัตว์สี่เท้านั้นถูกแล้ว แต่ว่าสี่ตัวนั้นผิด แต่ครั้นทรงเปิดขันทองขึ้นก็ทรงเห็นลูกหนูสามตัวคลานอยู่กับแม่ตัวหนึ่ง เป็นอันว่าในระหว่างที่พระเจ้าปราสาททองทรงเอาขันทองครอบไว้นั้น หนูตัวที่ตกลงมาจากเพดานนั้นได้คลอดลูกออกมาอีก ๓ ตัว จึงทรงสรรเสริญพระโหรา ฯ ว่าทายถูกยิ่งกว่าตาเห็นเสียอีก

พระโหรา ฯ ในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองนี้ เข้าใจว่าจะเป็นคนเดียวกันกับพระโหราธิบดีตามที่เชื่อกันว่า เป็นพ่อของศรีปราชญ์ ท่านผู้นี้เป็นผู้ที่แต่งแบบเรียนหนังสือไทยขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ให้ชื่อว่า "จินดามณี"(๑) และก็เข้าใจว่าน่าจะเป็นคนเดียวกันกับพระมหาราชครู ผู้แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วยเหมือนกัน การที่เรียกว่าพระมหาราชครูอีกชื่อหนึ่ง ก็เพราะเหตุว่าพระโหรา ฯ เคยถวายการศึกษาอบรมให้สมเด็จพระนารายณ์ด้วย

---

๑. หนังสือจินดามณีนี้หอสมุดพิมพ์แล้ว เล่ม ๑ คือฉบับที่พระโหราธิบดีแต่ง ส่วนเล่ม ๒ นั้นกรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงนิพนธ์ขึ้นในรัชกาลที่ ๓

คราวนี้จะกล่าวถึงเรื่องของศรีปราชญ์ต่อไป เรื่องของศรีปราชญ์ไม่มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร มีกล่าวแต่ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าเท่านั้น แต่ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าว่าอยู่ในแผ่นดินพระสุริเยนทราธิบดี (คือขุนหลวงสรศักดิ์) ไม่ได้อยู่ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทั้งนี้เข้าใจกัน แต่จะอยู่ในแผ่นดินใดก็ตาม เรื่องราวของศรีปราชญ์ก็เป็นอันยุติต้องกันดังต่อไปนี้

มีชายคน ๑ ชื่อว่า ศรีปราชญ์ ฉลาดในทางโหราศาสตร์และพระไตรปิฎก ชำนาญในทางแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอน พระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงสนพระทัยในทางโหราศาสตร์และกาพย์กลอนพระองค์หนึ่ง เมื่อทรงทราบว่าศรีปราชญ์เป็นคนฉลาดและมีความสามารถในทางนั้น ก็ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงไว้ ศรีปราชญ์แต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนต่าง ๆ ถวาย ถูกพระทัยพระเจ้าแผ่นดินจึงได้รับพระราชทานรางวัลอยู่เนือง ๆ

อยู่มาศรีปราชญ์ลอบมีเพลงยาวเข้าไปถึงนางสนมในพระราชวัง พระเจ้าแผ่นดิน[๑] จับได้ ก็ทรงพระพิโรธ แต่ทรงเห็นว่าศรีปราชญ์เป็นพหูสูตฉลาดในบทกลอน และความผิดของศรีปราชญ์ก็ไม่ร้ายแรงอะไรนัก พอที่จะทรงอภัยให้ได้ จึงมิได้ให้ลงพระราชอาชญาอย่างร้ายแรง เป็นแต่ให้เนรเทศไปอยู่เสียที่เมืองนครศรีธรรมราช

เมื่อศรีปราชญ์ออกไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชก็ยังคงประพฤติเช่นนั้นอีก ด้วยมีนัยชอบทางเจ้าชู้ คราวหนึ่งแต่งเพลงยาวลอบส่งไปให้ท่านผู้หญิง (คงจะเป็นสาว ศรีปราชญ์จึงรักถึงกับแต่งเพลงยาว) ภรรยาเจ้าพระยานคร ฯ เจ้าพระยานคร ฯ จับได้ก็โกรธ จึงสั่งให้คนจับศรีปราชญ์ไปฆ่าเสีย พวกที่ชอบพอกับเจ้าพระยานคร ฯ พากันห้ามไม่ให้ฆ่าศรีปราชญ์

---

๑. ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า ฉบับหอสมุดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ ว่าสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี คือขุนหลวงสรศักดิ์.

เพราะเกรงจะเกิดเหตุใหญ่ อ้างว่าเมื่อศรีปราชญ์ยังอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ถอบให้เพลงยาวแก่นางสนมของพระเจ้าแผ่นดิน ๆ ทรงจับได้ก็โปรดไม่ให้ประหารชีวิต ด้วยทรงพระอาลัยว่าเป็นคนฉลาดในการแต่งหนังสือ เพียงแต่ให้เนรเทศมาอยู่เมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น ถ้าท่านฆ่าศรีปราชญ์เสีย เห็นว่าจะมีความผิดเป็นแน่ แต่เจ้าพระยานคร ฯ ไม่เชื่อฟัง ให้คนเอาตัวศรีปราชญ์ไปฆ่าเสียจนได้ ในเวลาที่จะลงดาบ ศรีปราชญ์จึงประกาศแก่เทพยดาแล้วแช่งว่า ดาบที่ฆ่าเรานี้ภายหลังจงกลับไปฆ่าคนที่ใช้ให้ฆ่าเรานั้นเถิด เมื่อสิ้นคำสาปแช่งก็พอดีเพชฌฆาตลงดาบ ศรีปราชญ์ก็ตายอยู่ ณ ที่นั้น ตอนนี้ว่ากันว่า ศรีปราชญ์ได้กล่าวไว้เป็นโคลงสี่สุภาพบทหนึ่ง ซึ่งยังท่องจำกันได้จนถึงเวลาปัจจุบันคือ

ธรณีนี้	เป็นพยาน
เรากับศิษย์มีอาจารย์	หนึ่งบ้าง
เราผิดท่านประหาร	เราชอบ
เราบผิดท่านมล้าง	ดาบนั้นกันสนอง

ที่ซึ่งศรีปราชญ์ถูกประหารชีวิตนั้น บางคนก็กล่าวว่าอยู่ ณ หาดทรายข้างศูนย์กลางเมือง บางคนก็ว่าอยู่ข้างจวนของเจ้าพระยานคร ฯ นั่นเอง แต่ยังมีที่แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นพยานสำคัญเกี่ยวกับศรีปราชญ์ คือที่ซึ่งเรียกกันว่า "สระล้างดาบ" อยู่ในระหว่างโรงเรียนศรีประจำจังหวัดกับบ้านพักข้าหลวงประจำจังหวัดในปัจจุบัน(๑) สระล้างดาบนี้เทศบาลพึ่งถมเสียเมื่อประมาณ ๑๕ ปีมานี้เอง โดยนำเอาขยะมูลฝอยไปทิ้ง แต่ในปัจจุบันนี้ดินที่ขุดเป็นสระไว้ ยังไม่เรียบเป็นพื้นเดียวกับดินข้างเคียง ยังพอมองเห็นขอบสระของเดิมได้

---

๑. บ้านพักข้าหลวงประจำจังหวัดนี้ คือจวนเจ้าพระยานครแต่เดิม แต่รื้อลงทำใหม่ในเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองตามแบบสมัยใหม่ในรัชกาลที่ ๕

ต่อมาพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อคลายพระพิโรธแล้ว ก็ทรงนึกถึงศรีปราชญ์ เพราะเหตุว่าบทกลอนของศรีปราชญ์ที่ได้แต่งไว้ ยังชาบซึ้งตรึงพระทัยอยู่ ทรงระลึกถึงศรีปราชญ์เนือง ๆ วันหนึ่งจึงตรัสสั่งให้ข้าราชการไปตามตัวศรีปราชญ์เข้ามา ข้าราชการผู้รับรับสั่งจึงออกไปเมืองนครศรีธรรมราช แจ้งความแก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชว่า บัดนี้มีรับสั่งให้หาศรีปราชญ์ซึ่งเนรเทศออกมาอยู่เมืองนั้น เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงแจ้งเหตุที่ได้ฆ่าศรีปราชญ์ ให้ข้าราชการผู้นั้นฟังทุกประการ ข้าราชการผู้รับรับสั่งจึงทำใบบอกเข้ามากราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน ๆ ทรงพระพิโรธเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จึงโปรดให้มีท้องตราออกไปเอาตัวเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมาประหารชีวิตเสียด้วยดาบเล่มที่ฆ่าศรีปราชญ์นั้น

บางท่านก็กล่าวว่าศรีปราชญ์เป็นโทษอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาก่อน วันหนึ่งพอผู้คุม ๆ ไปทำงานขุดลอกคู ขณะที่ศรีปราชญ์กำลังหาบดินไปเทนั้น เผอิญมีพวกในวังส่วนทางมา ศรีปราชญ์เกรงแต่ที่คนเป็นโทษเพราะนางสนม ใคร่จะทำให้หายแค้น จึงเอาโคลนสาดไปให้กระเด็นเปื้อนเปรอะพวกในวังหมด ด้วยนี้ศรีปราชญ์จึงถูกเนรเทศไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อชาวเมืองนครศรีธรรมราชทราบว่า ศรีปราชญ์เป็นเจ้าบทเจ้ากลอน ก็พากันมาขอร่ำเรียนและฝากตนเป็นศิษย์กันมาก ทำให้นครศรีธรรมราชเป็นแหล่งของกวีอีกเมืองหนึ่ง การเล่นโคลงกลอนแพร่หลายไม่เฉพาะแต่ในหมู่ข้าราชการเท่านั้น แต่ยังแพร่ไปจนถึงผู้หญิงในครอบครัวของข้าราชการตลอดจนนางในวังของเจ้าพระยานคร ฯ ก็พากันหายใจใฝ่ฝันเป็นโคลงกลอนกันไปหมด และเมื่อประกวดประชันกันในเรื่องโคลงกลอนต่าง ๆ ศรีปราชญ์ก็ต่อโคลงได้คล่องแคล่ว โต้ตอบถึงอกถึงใจชาวนครศรีธรรมราช นี่เป็น

เหตุหนึ่งที่ทำให้ศรีปราชญ์สนิทสนมกับผู้หญิงหลายคน แล้วต่อมาก็มีเรื่องรักใคร่กันขึ้นกับภรรยาเจ้าพระยานครดังได้กล่าวไว้แต่ตอนต้นแล้ว(๑)

โบราณสถานที่สำคัญ

เมืองนครศรีธรรมราชตั้งอยู่ระหว่างย่านกลางที่ชาวต่างประเทศ เช่น อินเดีย อาหรับ ชวา มลายู และชาวยุโรปมีชาติปอตุเกสเป็นต้น ผ่านไปมาค้าขายติดต่อและเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ตั้งแต่เมื่อพันปีล่วงมาแล้ว ได้รับวัฒนธรรมซึ่งชาวต่างประเทศที่เจริญกว่านำมาเผยแพร่ จึงมีความเจริญมาตั้งแต่โบราณกาล และวัฒนธรรมของเมืองนี้เจริญกว่าบรรดาเมืองอื่น ๆ ทางปักษ์ใต้เป็นส่วนมาก พิธีพราหมณ์และแบบแผนประเพณีต่าง ๆ แม้ในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังได้รับไปจากเมืองนครศรีธรรมราชหลายอย่าง เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จกรีฑาทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราชได้แล้ว ก็ยังโปรดให้เชิญพระไตรปิฎกของเมืองนี้ไปจารจำลองไว้ ณ กรุงธนบุรี ส่วนต้นฉบับเดิมนั้นโปรดให้ส่งกลับคืนมาไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราชดังเดิม

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างกรุงเทพมหานครแล้ว มีพระราชประสงค์จะฟื้นฟูจนบรรดาเนียมราชการให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเหมือนอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรียกกันว่า "ครั้งบ้านเมืองดี" จึงโปรดให้สืบหาตำรับตำราต่าง ๆ ที่มีฉบับเหลืออยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช และให้เด็กามผู้ซึ่งเคยเป็นข้าราชการรู้จนบรรดาเนียมในกรุงศรีอยุธยา รวบรวมตำราและความรู้ของผู้เฒ่าผู้แก่ ตรวจชำระตั้งเป็นฉบับธรรมเนียมขึ้น

---

๑. เรื่องราวพิสดารของศรีปราชญ์มีในตำนานศรีปราชญ์ ฉบับของพระยาปริยัติธรรมธาดา พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒

ในกรุงรัตนโกสินทร์ ในการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมครั้งนั้น โดยเฉพาะการพระราชพิธีสิบสองเดือนนั้นโปรดให้อยู่ในหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราช (ศุข) ซึ่งเดิมอยู่วัดพนัญเชิงในแขวงกรุงเก่า ครั้นเมื่อเสียกรุงแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ สมเด็จพระสังฆราช (ศุข) จึงหนีพม่าลงไปอาศัยอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราช ขณะที่พำนักอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ได้เคยเห็นเจ้านครทำพิธีตรุษ เมื่อจะจัดระเบียบพิธีตรุษในกรุงเทพ ฯ จึงโปรดให้เรียกตำราพิธีตรุษเมืองนครศรีธรรมราชเข้ามาสอบกับตำราที่มีอยู่ในกรุงธนบุรี พระสังฆราชกา แก้ว มีลิขิต บอก ลักษณะพิธีตรุษ อย่างเช่น เจ้านคร เคยทำ ณ เมืองนครศรีธรรมราชเข้ามายังพระครูปลัด เพื่อให้พระครูปลัดนำถวายสมเด็จพระสังฆราช ครั้นเมื่อสมเด็จพระสังฆราชได้ตำราพิธีตรุษเมืองนครศรีธรรมราชมาแล้ว ก็สอบทานกับกระบวนการพิธีตรุษที่ทำครั้งกรุงธนบุรี ชำระแก้ไขให้เป็นยุติตามที่เห็นว่าถูกต้อง แล้วถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งเป็นตำราพระราชพิธีสำหรับพระนคร พิธีตรุษ ณ เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ทำสืบต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ และครั้งหนึ่งเมื่อพระรัตนรัชมุนี (ม่วง) เจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้อำนวยการพิธี ก็เคยให้พระสงฆ์ชาวนคร ฯ สวดภาณวาร และภาณยักษ์ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อทรงฟังทำนองสวด ตามอย่างที่พระสงฆ์ชาวนคร ฯ เคยสวดกันมาแต่โบราณ

เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของเมืองนครศรีธรรมราชนี้ ได้พบเอกสารกันเรื่อยมา ในสมัยเมื่อสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ก็ยังได้เอกสารต่าง ๆ มาอีกหลายคราว เช่นทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานหนังสือเรื่องตั้งผู้ตำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรม-

โกศกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช[๑] เป็นต้น

พิธีพราหมณ์ที่ในเมืองนครศรีธรรมราช ก็ยังทำสืบเนื่องกันเรื่อยมาแต่โบราณจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๗ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๑ จึงได้เลิกแต่เสาชิงช้าที่ใช้ในพิธีตรียัมพวายของพราหมณ์ เพิ่งรื้อเสียเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๘๓ นี่เอง ส่วนกระดานสำหรับโล้ชิงช้าเวลานี้ยังเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานที่วัดพระมหาธาตุ เชื้อสายพราหมณ์ที่อยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชนี้ ตามตำนานว่าต้นสกุลมาแต่เมืองรามนคร และพวกพราหมณ์โหรดาจารย์เมืองพัทลุงว่า ต้นสกุลสืบมาแต่เมืองพาราณสี เรื่องนี้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสอบสวนแล้ว ได้ความว่าเป็นจังหวัดเดียวกัน อยู่ในประเทศอินเดีย จะเห็นได้ว่าวังอันเป็นที่ประทับของเจ้าผู้ครองเมืองพาราณสี ก็ยังคงเรียกว่ารามนครสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้

เชื้อสายพราหมณ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช ในปัจจุบันก็ยังมีเหลืออยู่อีกบ้าง แต่เป็นจำนวนน้อย เนื่องจากพวกพราหมณ์มีลัทธิคำสั่งสอนกันไม่ให้สมพงศ์ร่วมกันกับพวกสกุลอื่น จึงมีพงศ์พันธุ์เหลืออยู่ไม่มากนัก ในเวลานี้ พวกพราหมณ์ที่เชื้อสายสืบเนื่องมาจากพราหมณ์ดั้งเดิมก็ยังมีตั้งบ้านเรือนอยู่ทั้งในเมืองและนอกเมือง การแต่งกายก็ผิดแปลกกับชาวพื้นเมืองทั่วไป คือพวกพราหมณ์นิยมแต่งกายด้วยเครื่องขาวทั้งเครื่องนุ่งและเครื่องห่ม ตามประเพณีเดิมของตน มิได้หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม ส่วนผมก็คงไว้ยาวแล้วเกล้ามวยไว้ข้างหลัง อย่างเดียวกันกับพวกพราหมณ์ที่เหลืออยู่ในกรุงเทพฯ ในปัจจุบันนี้เหมือนกัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวินิจฉัยไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า แต่ก่อนนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่

---

๑. เอกสารเหล่านี้หอสมุดแห่งชาติได้จัดพิมพ์ขึ้นหมดแล้ว.

ข้างฝ่ายใต้ เรือสินค้าไปมาค้าขายอยู่ทั้งสองฝั่งทะเล คือข้างฝั่งนี้ (ฝั่งตะวันออก) เข้ามาถึงเมืองนครศรีธรรมราช ข้างฝั่งตะวันตกเข้ามาทางเมืองตรัง พวกพราหมณ์เมื่อได้เข้ามาที่เมืองนครศรีธรรมราชมากแล้ว จึงขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ เป็นการสะดวกดีกว่าที่จะเดินผ่านเขตแดนพม่ารามัญซึ่งเป็นปัจจามิตรของกรุงเทพ ฯ ดังสักคือยู่ทางข้างเหนือ[๑] เพราะฉะนั้นเชื้อพราหมณ์ในเมืองนครศรีธรรมราชจึงไม่สิ้นสุด มาจนกระทั่งถึงบัดนี้ มีเทวสถานมีเสาชิงช้าซึ่งพราหมณ์ยังคงทำพิธียู่ แต่เป็นอย่างย่อ ๆ ตามมีตามเกิด เช่นพิธีตรียัมพวายก็เอาแต่กระดานชนวนไว้ที่เสาชิงช้าเป็นสังเขปเท่านั้น ที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ในชั้นหลังนี้ เช่นพระครูอัษฎาจารย์ บิดาหลวงสุริยาเทเวศร์[๒] เป็นต้น ลัทธิเวทมนต์อันใดก็ไม่ผิดแปลกกัน เป็นแต่เลือน ๆ ลงไปเหมือนพระสงฆ์ในกรุงเทพ ฯ และหัวเมือง ชะรอยหัวเมืองข้างใต้ตั้งแต่เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นมาจะเป็นเมืองที่มีพราหมณ์อยู่โดยมาก จนเมืองเพชรบุรีก็ยังมีบ้านพราหมณ์ตั้งล้อมกระกูลกันมาช้านานจนถึงเดี๋ยวนี้

สิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับปูชนียสถานในศาสนาพราหมณ์ยังมีเหลืออยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชอีกหลายอย่าง เช่นโบสถ์พราหมณ์ หอพระนารายณ์ หอพระอิศวร และฐานพระยม ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปโดยละเอียดในตอนที่ว่าด้วยโบราณสถานนั้น ๆ ในตอนนี้จะได้เริ่มกล่าวถึงประวัติกำเนิดเมืองก่อน เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับประวัติของเมืองเดิมที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

---

๑. ทรงกล่าวถึงแต่เฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะในสมัยศรีวิชัย คือเมื่อ ๑๒๐๐ ปีล่วงมานี้ พม่ายังไม่ได้เข้ามามีอำนาจในดินแดนที่ติดต่อกับประเทศไทย

๒. พระครูอัษฎาจารย์คนนี้ชื่อเอียด หลวงสุริยาเทเวศร์ชื่อรุ่ง ต่อมาได้เป็นที่พระครูเจษฎาจารย์.

กำแพงเมือง

กำแพงเมืองเดิมของเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ครั้งพวกอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ หรือพวกอินเดียตั้งชื่อว่าเมืองตามพรลิงค์นั้น ยังหาไม่พบ แต่เข้าใจว่าคงจะเป็นเทินดินแล้วมีคูล้อมรอบเหมือนอย่างเช่น กำแพงเมืองเวียงสระและเมืองไชยาซึ่งยังปรากฏซากอยู่ในบัดนี้ เพราะกำแพงเมืองแต่เดิมมา เท่าที่ได้ตรวจพบ คงปรากฏว่าทำด้วยดินทั้งนั้น แม้แต่กำแพงพระนครศรีอยุธยาเมื่อแรกสร้างก็เป็นดิน เพิ่งจะมาก่อด้วยอิฐถือปูนเมื่อสมัยแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิใน พ.ศ. ๒๐๙๒ นี้เอง

สำหรับกำแพงเมืองนครศรีธรรมราชที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เป็นของสร้างขึ้นใหม่ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือโปรดให้ก่อสร้างขึ้นตามแบบอย่างของข้างฝรั่งเศส และได้ซ่อมครั้งสุดท้ายเมื่อรัชกาลที่ ๒ ในสมัยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัด) ครองเมืองนครศรีธรรมราช ซากกำแพงยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ทั้งสี่ด้าน แต่ตัวกำแพงเนื่องจากไม่ได้ซ่อมแซมเป็นเวลานาน ก็ชำรุดทรุดโทรมลงไป บางแห่งก็ถูกรื้อเอาอิฐไปถมถนนเสียบ้างก็มี ในปัจจุบันยังคงเหลือแต่เพียงฐานคือรอบถนนอยู่แทบทุกด้าน เว้นแต่ด้านเหนือด้านเดียวที่ยังมิได้เสมา และแนวป้อมเหลืออยู่พอจะดูแบบอย่างได้เป็นบางตอน ต่อจากกำแพงเมืองออกไปก็เป็นคูเมือง ยังมีร่องปรากฏอยู่ แต่ในปัจจุบันถมเป็นส่วนมาก

ตัวเมืองในร่วมกำแพงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าคล้ายหีบขนมปัง ยาวจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก ๕๕ เส้น ๕ วา (๒๒๐ เมตร) กว้างจากทิศเหนือไปทิศใต้ ๑๑ เส้น ๑๐ วา (๔๖๐ เมตร) ในร่วมกำแพงเมืองมีหมู่บ้านราษฎร ตลาดและสถานที่ทำงานของรัฐบาล ตลอดจนโบราณสถานต่าง ๆ ในกำแพงเมืองนี้มีชื่อเรียกเป็นสามตอนมาแต่เดิม คือตอนเหนือเรียกตำบลประตูชัยเหนือ ตอนกลางเรียกตำบลพระเสื้อเมือง ตอน

ใต้เรียกประตูชัยได้ คำที่เรียกว่าประตูชัยนั้น ก็คือเดิมเป็นประตูเมือง ด้านเหนือและด้านใต้ ส่วนพระเสื้อเมืองนั้นเป็นสถานเทพารักษ์ประจำเมือง ตั้งอยู่ตรงกลางเมืองทีเดียว

นครศรีธรรมราชมีถนนสายใหญ่อยู่สายหนึ่ง มีชื่อเหมือนถนนสายใหญ่ของกรุงเทพ ฯ คือชื่อถนนราชดำเนิน เป็นถนนที่ตัดผ่ากำแพงเมืองออกไปทั้งด้านเหนือและด้านใต้ ตอนที่ผ่านเมืองออกไปข้างเหนือตรงไปข้ามคลองท่าวัง ซึ่งเป็นท่าเรือที่มาจากปากพระยา แล้วตรงไปยังท่าแพซึ่งเป็นท่าเรือที่มาจากปากพูน ส่วนถนนตอนที่ผ่านตัวเมืองออกไปข้างใต้นั้น ตรงไปยังศาลามีชัย ไปบรรจบกับถนนซึ่งจะไปจังหวัดตรังทางอำเภอร่อน-พิบูลย์ รวมระยะถนนสายใหญ่อันเป็นสายกลางเมืองนี้ยาว ๓๖๐ เส้น หรือประมาณ ๑๔ กิโลเมตรครึ่ง

เทวสถานในศาสนาพราหมณ์

ปูชนียสถานของเมืองนครศรีธรรมราชทั้งในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ จะหาสิ่งใดที่มีอายุเก่าถึงสมัยศรีวิชัย คือในสมัยที่พวกอินเดียและพวกชวา มลายู เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่แต่เดิมไม่ได้สักแห่งเดียว มีแต่พระมหาธาตุเจดีย์องค์เดิม[๑] ซึ่งอยู่ภายในพระมหาธาตุเท่านั้น ส่วนพระมหาธาตุองค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ก็เป็นฝีมือช่างของพวกลังกา ที่เข้ามาช่วยกันสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย

ซากเทวสถานในนครศรีธรรมราชที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นฝีมือช่างสมัยศรีอยุธยาเป็นอย่างสูง แต่ถึงอย่างไรก็ดีตัวเทวสถานของเดิมทีเดียวคงจะเป็นสิ่งที่ก่อด้วยอิฐที่ไม่ใช้ปูนสอ เช่นเดียวกันกับที่พบที่เมืองเวียงสระ การก่ออิฐโดยไม่ใช้ปูนสอนี้ เป็นศิลปอย่างหนึ่งของชาวศรีวิชัยซึ่งยังไม่มี

๑. พระมหาธาตุองค์เดิมนี้ ขุดพบเมื่อคราวปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุในรัชกาลที่ ๕.

ผู้ใดสามารถจะค้นพบว่า สิ่งของที่ใช้แทนปูนสอเพื่อเชื่อมแผ่นอิฐให้ติดแนบแน่นคล้ายกับเป็นเนื้อเดียวกันนั้น เป็นอะไรแน่ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา ได้เคยส่งตัวอย่างอิฐที่ไม่ใช้ปูนสอนี้มาช่างชอม ไปให้กรมวิทยาศาสตร์ลองแยกธาตุดู ก็ได้รับตอบว่าไม่สามารถจะทราบได้ว่า มีธาตุอะไรผสมอยู่บ้าง เพราะแผ่นอิฐที่ส่งไปนั้น เป็นของมีอายุเก่าแก่เกินกว่าอายุแร่ธาตุที่ใช้ทำสอจะคงทนอยู่ได้ และในขณะนั้นได้เสื่อมสลายลงโดยสิ้นเชิงแล้ว จึงเป็นอันยังไม่ทราบกันในบัดนี้ว่า คนโบราณครั้งสมัยศรีวิชัยทำสอโดยไม่ใช้ปูนได้อย่างไร อิฐที่ไม่ใช้ปูนสอนี้ในอินโดจีนฝรั่งเศสก็ได้พบเหมือนกัน และนักวิทยาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสก็ได้พยายามแยกธาตุดู แต่จนกระทั่งบัดนี้ยังไม่ทราบอยู่นั่นเองว่าเป็นอะไรแน่

เทวสถานในศาสนาพราหมณ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช ชำรุดทรุดโทรมลงเป็นส่วนมาก และได้ซ่อมแซมกันมาหลายยุคหลายสมัย บางแห่งถึงกับปลูกโรงเรือนให้ผิดแปลกจากรูปทรงของเดิมไปก็มี บางแห่งชาวจีนไปตั้งเซียมซีสำหรับให้คนเสี่ยงหาโชคลาภ ชาตาราศี และทำที่กราบไหว้บูชาจนกลายเป็นแบบศาลเจ้าของจีนไปเสียแล้วก็มี ดังจะได้กล่าวตามลำดับไป

โบสถ์พราหมณ์

บรรดาเมืองเก่าๆ มักจะทำเทวสถานประจำเมืองไว้แทบทุกเมือง เช่น ที่เมืองตะกั่วป่า เมืองไชยา และเมืองเวียงสระ ก็มีเทวสถานทั้งนั้น แม้เมืองที่ตั้งอยู่ข้างเหนือ เช่นเมืองอู่ทอง (อยู่ในเขตอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี) เมืองลพบุรี เมืองปราจีนบุรี และเมืองศรีเทพ (อยู่ในเขตอำเภอวิเชียร จังหวัดเพชรบูรณ์) ก็มีเทวสถานประจำเมืองด้วย

กันทุกเมือง แต่เนื่องจากเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่ มีกษัตริย์ครอบครองเมืองสืบเนื่องกันเรื่อยมาเป็นเวลานาน จึงไม่ปล่อยทิ้งให้เทวสถานรกร้างหักพังไปเหมือนอย่างเช่นเทวสถานในเมืองอื่น ๆ ที่เคยเป็นเมืองร้างมาในบางยุคบางสมัย คงทำการซ่อมแซมกันเรื่อยมาหลายยุคหลายสมัย และด้วยการซ่อมแซมกันอยู่เสมอนี่เอง เป็นเหตุให้เทวสถานต่างๆ ของเมืองนี้เปลี่ยนโฉมหน้าใหม่ ผิดจากรูปทรงที่สร้างไว้แต่ดั้งเดิมหมด ในปัจจุบันจึงไม่ได้พบของเก่าที่นับว่าบริบูรณ์อย่างแต่ดั้งเดิมเหลืออยู่เลยสักแห่งเดียว

เมื่อได้กล่าวถึงเทวสถานของพราหมณ์แล้ว จะขอกล่าวถึงลัทธิของพราหมณ์ที่ถือพระเป็นเจ้าต่างๆกันนี้เสียด้วย คือเดิมทีเดียวพวกพราหมณ์นับถือพระพรหมเป็นใหญ่ ต่อมาบางพวกได้แยกนับถือพระอิศวรเป็นใหญ่บ้าง และบางพวกก็นับถือพระนารายณ์บ้าง พวกที่แยกนับถือพระอิศวรหรือพระนารายณ์เป็นใหญ่นี้ ไม่ใคร่จะกล่าวถึงหรือหอใจปฏิบัติบูชาพระพรหม[๑] และพวกพราหมณ์ที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยนี้ดูเหมือนจะมีแต่สองพวก คือพวกที่นับถือพระอิศวรและพวกที่นับถือพระนารายณ์เท่านั้น ส่วนพวกที่นับถือพระพรหมนั้นไม่มี เพราะฉะนั้นเทวสถานของพราหมณ์แม้จะสร้างเป็นสามสถานก็จริง แต่ก็ไม่มีสถานสำหรับพระพรหม คงมีแต่สถานพระอิศวรสถานพระนารายณ์และสถานพระมหาวิฆเนศวรเท่านั้น

พิธีต่าง ๆ ที่ใช้ประจำพระมหานคร เช่นพิธีบรมราชาภิเษก พิธีตรียัมพวาย และพิธีอื่น ๆ ใช้พวกพราหมณ์ที่เรียกว่าพราหมณ์โหรคาจารย์เป็นผู้กระทำ นอกจากพิธีเกี่ยวกับเรื่องข้างต้นใช้พวกพราหมณ์ที่เรียกว่าพราหมณ์พฤฒิบาศ สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชมีพิธีพราหมณ์ ซึ่งควร

---

๑. เรื่องลัทธิของพราหมณ์นี้มีกล่าวไว้โดยละเอียดในลัทธิของเฟื่อนภาค ๑ – ๒ ของเสรีอรโกเลส และนาคะประทีป.

จะได้ทราบไว้อย่างหนึ่งด้วยคือ พิธีตรียัมพวาย พิธีนี้เป็นพิธีขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์ ทำในเดือนอ้ายซึ่งเป็นเดือนที่ ๑ ของปีตามคติพราหมณ์ ความมุ่งหมายของพิธีนี้ถือกันว่าเมื่อพระอิศวรเสด็จลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง ควรจะได้มีการต้อนรับเป็นการใหญ่ เพื่อให้พอใจของพระเป็นเจ้า พระอิศวรเสด็จลงมาในวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือนอ้าย และอยู่ในโลกมนุษย์ ๑๐ วัน จนถึงวันแรม ๓ ค่ำจึงเสด็จกลับ ต่อจากนี้ถึงกำหนดที่พระนารายณ์เสด็จลงมา ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ และเสด็จกลับในวันแรม ๕ ค่ำ รวมเวลา ๕ วัน

พิธีของเมืองนครศรีธรรมราชทำตามกำหนดวันดังกล่าวนี้ ซึ่งตรงกับตำราของพราหมณ์แต่ดั้งเดิม แต่ทำอย่างสังเขปและไม่มีพระยายืนชิงช้าเหมือนอย่างเช่นที่โปรดเกล้าฯให้กระทำกันในกรุงเทพฯ ส่วนทางกรุงเทพฯ นั้นเนื่องจากเดือนอ้ายเป็นเวลาน้ำเพิ่งลด และมีบ้างในรัชกาลที่ ๓ ที่น้ำยังลดไม่หมดจนทำพิธีในเดือนอ้ายไม่ได้ จึงโปรดฯให้เลื่อนไปทำในเดือนยี่ และคงถือเป็นประเพณีสืบต่อกันเรื่อยมาจนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้เลิกกระทำพิธีนี้

ในโบสถ์พราหมณ์มีกุฏิสำหรับเก็บรักษาเทวรูปสำหรับใช้ในพิธีพราหมณ์ คือศิวลึงค์ศิลา ๔ องค์ ฐานสำหรับรองศิวลึงค์องค์หนึ่ง ฐานรองเทวรูปฐานหนึ่ง และรูปพระคเณศร์องค์หนึ่ง นอกกุฏิมีศิวลึงค์โลหะทำเป็นแปดเหลี่ยมองค์หนึ่ง เดิมในกุฏินี้มีกระดานอยู่แผ่น ๑ สำหรับใช้ผูกในหลุมตามพิธีตรียัมพวายของพราหมณ์ กระดานที่กล่าวนี้จำหลักเป็นรูปนางคงคา ๒ แผ่น เป็นของเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยา และกระดานจำหลักเป็นรูปพระอาทิตย์แผ่นหนึ่ง เป็นของสร้างขึ้นใหม่สำหรับใช้แห่แทนรูปนางคงคา แต่เมื่อเลิกพิธีตรียัมพวายสำหรับเมืองนี้แล้ว จึงได้นำกระดานจำหลักทั้ง ๓ แผ่นนี้ไปไว้ในพิพิธภัณฑสถานที่วัดพระมหาธาตุ

หอพระอิศวร

หอพระอิศวรเป็นที่ไว้พระอิศวร ซึ่งเป็นรูปเคารพองค์หนึ่งในศาสนาพราหมณ์ ที่หอพระอิศวรนี้มีเทวรูปสัมฤทธิ์มีอย่างอินเดียอยู่หลายองค์ คือรูปพระอิศวรปางนาฏราชองค์ ๑ รูปพระลักษมีองค์ ๑ รูปพระคเณศวรองค์ ๑ และรูปหงส์ตัว ๑ เป็นเทวรูปที่ประดิษฐานประจำหอนี้สืบต่อกันมาแต่โบราณ

หอพระนารายณ์

หอพระนารายณ์เป็นเทวสถานคู่บ้านคู่เมืองมาแต่โบราณกาล ในประเทศไทยเรามักจะได้พบเทวรูปพระนารายณ์มากกว่าพระอิศวร ว่าถึงรูปจำหลักศิลาแล้ว เราจะพบแต่พระนารายณ์แทบทั้งนั้น ที่จำหลักเป็นรูปพระอิศวรนี้น้อยเต็มที

หอพระนารายณ์นี้เป็นของซ่อมใหม่ การซ่อมครั้งหลังที่สุดทำในสมัยที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงประจำจังหวัด มีเทวรูปขึ้นด้วยปูนองค์หนึ่ง ฝีมือช่างครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา (ไม่ใช่รูปพระนารายณ์เป็นรูปพระอิศวร แต่ชาวเมืองเรียกกันว่าพระนารายณ์) ฝีมือไม่สู้จะงามนัก องค์ที่ขุดพบใหม่เป็นรูปพระนารายณ์ส่วมหมวกแขก ทำด้วยศิลา น่าเสียดายที่ชำรุดเสียจนรูปร่างหน้าตาเลือนไปหมด แต่ก็ยังมีเค้าพอให้สังเกตเห็นได้ว่าเป็นแบบอย่างฝีมือช่างอินเดีย

เมื่อกล่าวถึงรูปพระนารายณ์นี้แล้ว จะขอกล่าวถึงสกุลช่างของเทวรูปนี้เสียด้วย คือบรรดารูปพระนารายณ์ส่วมหมวกแขกที่ได้พบตามเทวสถานในเมืองโบราณต่าง ๆ นั้น นักปราชญ์ในทางโบราณคดียังไม่กล้าวินิจฉัยลงไปได้ว่าเป็นฝีมือช่างของสกุลใดแน่ เป็นแต่จัดให้รวมกันอยู่ใน

สมัยก่อนขอม คือกำหนดว่าได้ทำขึ้นก่อนที่พวกขอมมีอำนาจ หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าก่อน พ.ศ. ๑๕๐๐ ขึ้นไป เทวรูปเหล่านี้ในประเทศเขมรก็ได้พบเหมือนกัน และนักโบราณคดีฝรั่งเศสก็ยังไม่สามารถจะลงนิษฐานได้ว่าเป็นฝีมือช่างของชนจำพวกใดแน่ เขาจัดไว้ในจำพวกศิลปช่างฟูหนำ (Funan) ซึ่งเป็นสมัยก่อนขอมมีอำนาจเหมือนกัน(๑)

ศาลพระเสื้อเมือง

เป็นสถานที่สำหรับประดิษฐานรูปเทพารักษ์ประจำเมือง และนามนี้ยังคงใช้เรียกเป็นชื่อตำบลอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ ตัวศาลชำรุดเหลือแต่ฐาน แต่ก็อาจประมาณได้ว่าเป็นของสร้างในสมัยอยุธยา เพราะมีสิ่งสำคัญซึ่งยังคงอยู่ในศาลอีกอย่างหนึ่ง คือกุฏิเล็ก ๆ สำหรับไว้รูปเทพารักษ์ปูนปั้น ๒ องค์ เค้าหน้าคล้ายรูปท้าวกุเวรราชในวิหารพระมหาภิเนษกรมณ์ที่วัดพระมหาธาตุ เข้าใจว่าคงจะสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเช่นเดียวกัน

ที่ศาลพระเสื้อเมืองนี้ น่าเสียดายที่ได้ให้จีนเช่าที่ปลูกโรงสำหรับเลี้ยงเชี่ยมชิเสียคราวหนึ่ง จึงมีเครื่องบูชาแบบจีน คล้ายกับเป็นศาลเจ้าของจีนมากกว่าศาลเจ้าของไทย

ฐานพระสยม

ฐานพระสยมหรือสถานพระสยมนี้ เป็นของสร้างขึ้นแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ยังมีรากฐานก่อด้วยอิฐถือปูนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างประมาณ ๔ เมตร ยาวประมาณ ๘ เมตรเหลืออยู่ เดิมทีเดียวคงจะเป็นหอสำหรับไว้พระอิศวร เพราะชื่อก็บ่งชัดว่าเป็นสถานของพระอิศวร

---

๑. ในปัจจุบันสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบุรพทิศรักไว้ในรำพวกฝีมือช่างเจนละ

อยู่แล้ว แต่น่าประหลาดที่เมืองนครศรีธรรมราชมีสถานพระอิศวรถึงสองแห่ง ทั้งคงจะเนื่องจากพวกพราหมณ์ที่เข้ามาอยู่แต่ก่อนมีหลายพวกด้วยกันก็ได้ ที่หอนี้มีฐานเทวรูปศิลาขนาดกว้าง ๑ เมตรสี่เหลี่ยมจัตุรัสฐานหนึ่ง กับศิวลึงค์ศิลาอันหนึ่ง ทั้งสองอย่างนี้เป็นของเก่า คือเป็นฝีมือช่างสมัยก่อนขอม ซึ่งมีอายุประมาณไม่ต่ำกว่า ๑๒๐๐ ปีมาแล้ว

วัดพระมหาธาตุ

วัดพระมหาธาตุ[๑] เป็นวัดเก่าดั้งเดิมของเมืองนครศรีธรรมราช มีสิ่งสำคัญ คือพระมหาธาตุเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นตามลัทธิพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์ซึ่งครองกรุงศรีวิชัยในเกาะสุมาตรามีอานุภาพมาก แผ่อาณาเขตมาตลอดแหลมมลายูทอนข้างเหนือ จนถึงเมืองไชยา พวกชาวศรีวิชัยนับถือพุทธศาสนาอย่างลัทธิมหายาน จึงได้นำลัทธินั้นมาสั่งสอนในบรรดาเมืองต่าง ๆ ที่เป็นประเทศราช เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองหนึ่งที่ตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรศรีวิชัย ในยุคนั้นด้วย เพราะฉะนั้นบรรดาโบราณวัตถุสถานที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น จึงเป็นแบบอย่างฝีมือช่างตามลัทธิมหายาน ซึ่งชาวศรีวิชัยได้นำมาสั่งสอนไว้ พุทธเจดีย์ซึ่งได้สร้างเป็นหลักในสมัยศรีวิชัยนั้น มักทำเป็นมณฑปสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดนั้นทำเป็นพระสถูป และมีเจดีย์บริวารล้อมรอบ ดังเช่นพระมหาธาตุเจดีย์ที่เมืองไชยาซึ่งยังมีเหลืออยู่เป็นตัวอย่าง พระมหาธาตุเจดีย์ที่เมืองนครศรีธรรมราชนี้ เดิมก็ทำคล้ายพระมหาธาตุที่

---

๑. วัดนี้เดิมเรียกวัดพระบรมธาตุ แต่ได้มีประกาศ กระทรวงธรรมการ ลงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๗ เรียกว่าวัดพระมหาธาตุ ในปัจจุบันชาวเมืองนครศรีธรรมราชยังนิยมเรียกตามชื่อเดิม คือวัดพระบรมธาตุ แต่ถึงอย่างไรก็ดี ชื่อทั้งสองนี้ก็มีความหมายเหมือนกัน จะใช้เรียกชื่อใดก็ได้ ส่วนผู้เขียนจะเรียกว่า วัดพระมหาธาตุ.

เมืองไชยาเหมือนกัน (องค์ที่อยู่ข้างใน) แต่ที่เราแลเห็นอยู่ทุกวันนี้เป็นเจดีย์แบบลังกา

การที่พวกลังกาจะเข้ามาแปลง พระมหาธาตุเจดีย์ ให้เป็นแบบลังกานั้น ปรากฏตามตำนานว่า ในราว พ.ศ. ๑๗๐๐ พุทธศาสนาทางลังกาทวีปกำลังรุ่งเรือง พระภิกษุสงฆ์รองประเทศต่าง ๆ อาทิเช่น ไทย พม่า และมอญ มีความเลื่อมใส จึงได้พากันไปศึกษาลัทธิพระธรรมวินัยตามอย่างลังกาทวีปเป็นอันมาก พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์นี้ แรกเข้ามาสู่ประเทศไทยในราวรัชสมัยของพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราช ประมาณ พ.ศ. ๑๗๙๐ คือเมื่อพระภิกษุไทยไปศึกษาลัทธิพระธรรมวินัยในลังกาทวีปจนรอบรู้แล้ว จึงได้กลับมาตั้งคณะอยู่ที่นครศรีธรรมราช และเนื่องจากพระเจ้าจันทรภาณุทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก พระภิกษุไทยจึงได้ชักชวนพระสงฆ์ชาวลังกาให้เข้ามาอยู่ด้วย ครั้นเมื่อพวกลังกาได้เข้ามาอยู่มากขึ้น และเวลานั้นคงจะเนื่องจากพระมหาธาตุเจดีย์ อันเป็นปูชนียสถานที่สำคัญได้ชำรุดทรุดโทรมลง พวกลังกาจึงมีศรัทธาซ่อมขึ้นใหม่ แต่ไม่ได้ทำอันตรายแก่พระมหาธาตุองค์เดิม คงก่อสถูปแบบลังกาหุ้มองค์เดิมไว้ เหมือนอย่างเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อ พระเจดีย์ขึ้นใหม่อีกองค์หนึ่ง ครอบพระปฐมเจดีย์องค์เดิมไว้นะนั้น

นอกจากพระมหาธาตุเจดีย์อันเป็นโบราณสถานที่สำคัญแล้ว ยังมีหลักฐานอันเนื่องจากโบราณวัตถุซึ่งเป็นเครื่องประกอบว่าชาวลังกาเคยเข้ามาอยู่จริง คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ขุดพบพระพุทธรูปลังกาองค์หนึ่งที่บริเวณพระพุทธบาทในวัดพระมหาธาตุ พระพุทธรูปองค์นี้ทำด้วยหินชนวนคล้ายมรกต เป็นฝีมือช่างลังการุ่นเก่า(๑) การที่ได้พบพระพุทธรูปลังกาองค์นี้

---

๑. เวลานี้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานที่วัดพระมหาธาตุ.

ย่อมเป็นพยานแสดงให้เห็นว่า จะต้องมีพวกลังกาเข้ามาอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชจริงตามตำนานที่กล่าวไว้

ในวัดพระมหาธาตุมีสิ่งสำคัญที่ควรจะทราบดังต่อไปนี้ คือ

วิหารพระมหาภิเนษกรมณ์ วิหารนี้ชาวเมืองมักเรียกกันว่า "วิหารพระม้า" อยู่ติดกับองค์พระมหาธาตุทางด้านเหนือ ภายในวิหารมีรูปปั้นเรื่องพระพุทธประวัติตอนมหาภิเนษกรมณ์ รูปนี้ปั้นติดกับผนังด้านนอก อยู่ตรงข้างบันไดที่จะขึ้นไปบนลานพระมหาธาตุทั้งสองข้าง ลักษณะลวดลายเป็นฝีมือช่างครั้งสมัยพระเจ้าบรมโกศ กรุงศรีอยุธยา ยังอยู่เรียบร้อยบริบูรณ์ดี นอกจากภาพปูนปั้นเรื่องพระพุทธประวัตินี้แล้ว ทางด้านซ้ายของบันไดยังมีรูปพระพุทธบาทจำลองติดอยู่กับผนัง และทางขวามีรูปเทพยดาประจำเมือง และยังมีรูปยักษ์ รูปสิงห์ รูปครุฑ และหัวนาคแต่รูปต่าง ๆ เหล่านี้เข้าใจว่าเดิมคงจะเป็นของบริวารประดับฐานทักษิณ หรือที่ใดที่หนึ่งในวัดนี้ แล้วนำมาติดรวบรวมไว้ในคราวสร้างวิหารพระมหาภิเนษกรมณ์นี้ในสมัยอยุธยาก็ได้

เมื่อขึ้นบันไดภายในวิหารซึ่งทอดขึ้นไปข้างบน จะพบบานประตูจำหลักเป็นรูปเทวดาหลายหน้าอย่างรูปทศกัณฐ์ บานประตูนี้เป็นของทำเทียมขึ้นภายหลังแทนของเดิมซึ่งถูกไฟไหม้เสียหมดแล้ว สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า ของเดิมคงทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เมื่อเปิดประตูนี้ออกไปก็จะขึ้นไปบนลานพระมหาธาตุ เป็นลานกว้างเดินได้รอบ บนลานนี้มีเจดีย์เล็กอยู่สี่มุมและทำเป็นซุ้มสำหรับบรรจุพระพุทธรูป องค์พระมหาธาตุทำเป็นรูประฆังคว่ำบัวกลุ่มกลีบแหลมแก้วล้อมรอบ สูงตั้งแต่พื้นดินจนถึงยอดสุดประมาณ ๓๙ วา ๒ ศอก หรือ ๗๘ เมตร

วิหารหลวง วิหารหลังนี้เดิมคงจะเป็นของสร้างในสมัยสุโขทัย คู่กับพระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งพวกลังกาเข้ามาก่อสร้างขึ้นใหม่ ต่อมาชำรุด

ทรุดโทรมลงจึงได้ซ่อมแซมกันตลอดมาทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ที่เรียกว่าวิหารหลวงนั้นในปัจจุบันใช้เป็นพระอุโบสถ แต่เมื่อใช้เป็นพระอุโบสถแล้ว ทำไมจึงยังคงเรียกว่าวิหารอยู่ ไม่กลับเรียกอุโบสถให้ตรงกับสถานที่ซึ่งใช้กันอยู่ในปัจจุบันก็ไม่ทราบ เรื่องนี้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า เดิมคงจะเป็นวิหารเพราะที่วัดพระมหาธาตุนั้น แต่เดิมไม่มีพระสงฆ์อยู่ พระสงฆ์อยู่ในวัดที่ล้อมรอบวัดพระมหาธาตุทั้ง ๔ ทิศ เพิ่งมาสร้างกุฏิสำหรับให้พระสงฆ์อยู่ในวัดพระมหาธาตุ เมื่อพระองค์ท่านทรงออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว พระครูปานและพระครูร่วมก็อยู่วัดอื่นตรงหน้าวัดพระมหาธาตุ ชะรอยจะมีผู้ศรัทธาแก้พระวิหารหลวงให้เป็นพระอุโบสถเมื่อภายหลัง อาจจะเป็นครั้งเจ้านครก็เป็นได้ จึงยังคงเรียกว่าวิหารหลวงอยู่ตามเดิม[๑]

วิหารเขียน อยู่ทางด้านเหนือของวิหารพระมหาภิเนษกรมณ์ ในปัจจุบันจัดเป็นพิพิธภัณฑสถาน มีพระพุทธรูป ถ้วยชามและของอื่น ๆ เป็นอันมาก ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

วิหารธรรมศาลา อยู่ตรงประตูเยาวราช ทางหน้าวิหารมีรูปพระขนกุมาร เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางประทานอภัย ปั้นด้วยปูน ภายในวิหารมีพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน และถัดไปข้างหลังวิหารนี้มีรูปนางเหมชดา (ในตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเรียกนางเหมมาลาว่าเป็นน้องพระขนกุมาร) เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ปั้นด้วยปูนอย่างเดียวกันกับรูปพระขนกุมาร ทั้งสององค์คนเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา

วิหารสามจอม ในวิหารนี้มีรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ก่อด้วยอิฐถือปูน เป็นรูปปั้นทรงเครื่องราชาภรณ์อย่างกษัตริย์ ฝีมือช่างสมัยอยุธยา อย่างเดียวกันกับรูปพระขนกุมารและรูปนางเหมชดา

---

๑. ดูเรื่องสาส์นสมเด็จในวารสารศิลปากร เล่ม ๒ ปี พ.ศ. ๒๔๙๑.

วิหารคดและทับเกษตร มีพระพุทธรูปปูนปั้นอย่างที่เรียกกันว่าพระระเบียงตั้งอยู่โดยรอบ เป็นพระพุทธรูปรุ่นใหม่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์โดยมาก ไม่มีของเก่าถึงสมัยศรีวิชัยเลยสักองค์เดียว

พิพิธภัณฑสถานประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช

ก่อนที่จะจัดพิพิธภัณฑสถานประจำจังหวัดนครศรีธรรมราขขึ้นนั้น ก็เนื่องจากสมบัติของพระมหาธาตุซึ่งประชาชนที่ไปนมัสการมีศรัทธาบริจาคไว้เป็นจำนวนมาก แต่มักจะเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทอง แหวน ต่างหู สร้อยข้อมือ เงินเหรียญ พระพุทธรูปเงินทองต่าง ๆ เสียโดยมาก ของเหล่านี้เก็บรวบรวมไว้ในวิหารเขียน ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ ในเมื่อราชบัณฑิตยสภาขยายโครงการจัดพิพิธภัณฑสถานขึ้นตามหัวเมือง นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในโครงการขยายพิพิธภัณฑสถานของราชบัณฑิตยสภาด้วย และราชบัณฑิตยสภาได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกมาตรวจจัดพิพิธภัณฑสถานที่จังหวัดนี้หลายครั้ง และต่อมากรมศิลปากรได้ประกาศรับเป็นสาขาพิพิธภัณฑสถานประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ให้ชื่อว่า "ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑสถาน" ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ ครั้นต่อมาเมื่อได้ของเพิ่มเติมมากขึ้น วิหารเขียนคับแคบ จึงได้ขยายพิพิธภัณฑ์ออกไปจัดแต่ละ ณ วิหารสามจอมและวิหารโพธิลังกา

หอสมุดประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช

หอสมุดนี้ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ โดยอาศัยใช้วิหารสามจอมในบริเวณวัดพระมหาธาตุเป็นที่ตั้ง ต่อมาเมื่อมีหนังสือมากขึ้น วิหารสามจอมซึ่งเป็นวิหารเล็ก ๆ จึงคับแคบ ไม่สะดวกแก่

ประชาชนที่จะเข้ามาอ่านหนังสือ จึงได้ย้ายออกไปจัดตั้งยังวิหารธรรมคำดา ในปัจจุบันมีหนังสือซึ่งได้รับจากหอสมุดแห่งชาติที่กรุงเทพ ฯ เป็นจำนวนมาก ผู้สนใจใคร่จะอ่านหนังสือ จะเข้าไปอ่านได้โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมอย่างใด

หอพระพุทธสิหิงค์

หอพระพุทธสิหิงค์นี้เป็นของสร้างใหม่เมื่อปลายรัชกาลที่ ๕ โดยใช้เงินของตระกูล ณ นคร และสร้างขึ้นในบริเวณที่เป็นวังเจ้านครแต่เดิม และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้ก่อปรางค์สำหรับบรรจุอัฐิบรรพบุรุษของตระกูล ณ นคร ไว้ในหอนี้ด้วย ภายในหอมีพระพุทธสิหิงค์เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วแต่ต้น พระพุทธรูปองค์นี้ เป็นฝีมือช่างนครศรีธรรมราช รุ่นแรก ประมาณ พ.ศ. ๑๖๒๐–๑๗๐๐ จัดว่าเป็นพระพุทธรูปที่สวยงามองค์หนึ่งในรุ่นเดียวกัน นอกจากพระพุทธสิหิงค์แล้วยังมีรูปพระนารายณ์ องค์ ๑ พระหริหระองค์ ๑ พระคเณศวรองค์ ๑ ทำด้วยสัมฤทธิ์ พระพุทธรูปอุมบาตรบุเงินองค์ ๑ บุทององค์ ๑

สถานที่ ๆ ควรชมแห่งอื่น ๆ

นอกจากสถานที่ ๆ ได้กล่าวนามมาแล้ว ยังมีสถานที่ ๆ ควรชมอีกหลายแห่ง แต่สถานที่เหล่านี้ไม่ค่อยมีประวัติแห่งความเป็นมาเท่าใดนัก จะขอกล่าวแต่โดยย่อ คือ

๑. วัดหน้าพระลาน อยู่ตำบลพระเสื้อเมือง วัดนี้เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ในวัดพระมหาธาตุมาแต่เดิม เพราะวัดพระมหาธาตุแต่เดิมไม่มีพระสงฆ์อยู่ เพิ่งมาปฏิรูปกันให้พระสงฆ์อยู่ในวัดพระมหาธาตุเมื่อต้นรัชกาลที่ ๖ นี่เอง วัดนี้เข้าใจว่าคงจะสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่ต่อมาชำรุดทรุด

โทรมลง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงซ่อมหรือสร้างขึ้นใหม่ สิ่งก่อสร้างที่เหลืออยู่ในปัจจุบันเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาทั้งนั้น ที่หอสวดมนต์มีพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย ขนาดเท่าตัวคนอยู่ ๒ องค์ มีจารึกที่ฐานว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๒๔๐ ตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

๒. **พระเจดีย์ยักษ์** อยู่ในวัดพระเงิน ตำบลคลัง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เป็นพระเจดีย์องค์ใหญ่แบบลังกา เห็นจะเป็นพวกลังกาเข้ามาสร้างในสมัยกรุงสุโขทัยพร้อมกับพระมหาธาตุเป็นแน่ คงจะมีการซ่อมต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่เวลานี้ชำรุดทรุดโทรมลงมากแล้ว

๓. **วัดประดู่** อยู่ตำบลท่าวัง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช มีเจดีย์ที่บรรจุอัฐิเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัด) อยู่ในเก๋งจีนองค์ ๑ ตัวเก๋งเป็นของเก่าซึ่งสร้างในครั้งนั้น

๔. **วัดแจ้ง** อยู่ตำบลเดียวกับวัดประดู่ มีเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของสกุล ณ นคร อยู่ในเก๋งจีน ๒ องค์

๕. **น้ำตก** ถ้าท่านมีเวลาพักอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชหลายวัน จะไปเที่ยวน้ำตกกะโรมและน้ำตกพรหมโลกก็ได้ น้ำตกทั้งสองแห่งนี้อยู่ห่างจากตัวเมืองเพียง ๒๕ กิโลเมตรเท่านั้น น้ำตกกะโรมเป็นน้ำตกของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีชื่อเป็นที่รู้จักกันมานานแล้ว และจัดว่าเป็นน้ำตกที่สวยงามแห่งหนึ่ง น้ำตกกะโรมนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จไปประพาสแล้วครั้งหนึ่ง แต่น้ำตกพรหมโลกเป็นน้ำตกที่เพิ่งพบใหม่เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ นี่เอง และยังไม่มีถนนผ่านเข้าไป นักทัศนาจรจึงไม่มีโอกาสที่จะไปชม แต่ถึงอย่างไรก็ดีเมื่อเปรียบเทียบกับน้ำตกกะโรมแล้ว รู้สึกว่าน้ำตกพรหมโลกงามยิ่งกว่าหลายเท่า เมื่อพระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ประชาชนชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชได้ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างทางดำดองขึ้น เพื่อให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินด้วยรถจี๊ป ไปประพาสน้ำตกนั้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงใช้เวลาประทับทอดพระเนตรอยู่ถึงชั่วโมงเศษจึงได้เสด็จกลับ

ประเพณีและการรื่นเริง

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีประเพณีงานรื่นเริงอยู่หลายอย่าง เช่น ในงานตรุษสงกรานต์ จะมีการสรงน้ำพระพุทธรูป เป็นประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณ ในตอนกลางคืนจะมีพวกเจ้าบทเจ้ากลอนรวมกันเป็นคณะ ไปเล่นเพลงบอกตามบ้านคฤหบดีที่ใหญ่โตหรือตามบ้านที่มีผู้นิยมนับถือมาก และเพลงนี้เป็นเพลงที่กล่าวชมเจ้าบ้าน มีคนบทร้องคนเดียว นอกนั้นเป็นลูกคู่คอยรับและปรบมือ

ในปลายเดือนสิบมีการทำบุญให้ทานเป็นการใหญ่ เพราะในเดือนนี้ถือกันเป็นประเพณีแต่โบราณว่า บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วจะกลับมาเยี่ยมลูกหลานของตนอีก เพราะฉะนั้นพวกลูกหลานที่ยังดำรงชีวิตอยู่ จึงได้จัดเตรียมสำรับไว้สำหรับเลี้ยงต้อนรับเป็นการใหญ่ งานนี้เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑๓ ค่ำเป็นต้นไป มีการทำสำรับสรรพไปด้วยของคาวหวาน แล้วนำไปถวายพระสงฆ์ตามอารามต่าง ๆ และฟังพระธรรมเทศนา แต่เดิมมีการประกวดประชันกันในการทำกับข้าวและของหวานต่าง ๆ ตลอดจนการแต่งกายในเวลาไปวัด ในปัจจุบันก็ยังคงถือเป็นประเพณีจัดทำเป็นงานประจำอยู่ทุก ๆ ปี และทางราชการได้เข้าไปร่วมมือในการจัดงานออกร้านเป็น

เวลา ๗ วัน ๗ คืน เพื่อให้งานครึกครื้นยิ่งขึ้น(๑)

นอกจากงานรื่นเริงที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ชาวเมืองนครศรีธรรมราชยังนิยมกีฬาชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นกีฬาของชาวบักษ์ใต้โดยเฉพาะ คือการชนโค มีการนัดชนโคกันในวันอาทิตย์สัปดาห์ละครั้ง สนามโคที่จังหวัดนี้มีกฎเกณฑ์ที่น่านับถืออยู่อย่างหนึ่ง คือในการที่ไม่ยอมให้เด็กเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

การเล่นของชาวเมืองนครศรีธรรมราชอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย คือ "โนรา" เมื่อประมาณ ๒๐ ปีมาแล้ว ยังมีเข้าไปเล่นในกรุงเทพ ฯ แต่ต่อมามีผู้นิยมน้อยลงไป ผู้ที่ฝึกหัดอาชีพทางนี้จึงพากันละทิ้งเปลี่ยนไปหาอาชีพอย่างอื่น การเล่นชนิดนี้จึงไม่แพร่หลายออกไป ครั้นเมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพาได้ผ่านพ้นไปแล้ว ความนิยมในเรื่อง "โนรา" นี้นับว่าทวีขึ้นกว่าเดิม ทางจังหวัดภาคใต้ตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไปหากันไปแสดงถึงคราวละ ๕๐๐ บาท ถ้าหามาจากต่างจังหวัด จะต้องเสียค่าเบี้ยเลี้ยงและค่าพาหนะเพิ่มขึ้นอีก ในปัจจุบันจึงมีผู้หัดเล่น "โนรา" กันมากขึ้น เพราะถือว่าเป็นอาชีพได้อีกอย่างหนึ่ง

ตลาดนัด ตลาดนัดที่ท่าแพเป็นที่รวมขายสินค้าต่าง ๆ มีทุกวันอาทิตย์ สินค้าพื้นเมืองที่นำมาวางขายมีแทบทุกชนิด เช่นน้ำมันมะพร้าว ยางพาราบับเบอร์ น้ำมันยาง ไต้ น้ำตาลปี๊บ มะพร้าวแห้ง ผัก และผลไม้ต่าง ๆ เฉพาะน้ำตาลปี๊บนั้นซื้อขายกันเป็นจำนวนตั้งหลายสิบตัน ทั้งนี้พอมองแต่ตาก็ให้เห็นว่า น้ำตาลปี๊บเป็นสินค้าซึ่งจังหวัดนครศรีธรรมราชผลิตได้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีสินค้าสำคัญซื้อขายกันเป็นจำนวนมากมายเช่นนี้ ตลาดนัดท่าแพจึงเป็นตลาดนัดที่ใหญ่โตที่สุดในภาคใต้ ประชาชนที่ไปสู่ตลาดนัดนี้ทุก ๆ นัด มีจำนวนนับละนับเป็นพัน ๆ คนขึ้นไป นอกจากสินค้าพื้นเมืองแล้ว ยังมีสินค้าผ้าวางขายกันอย่างดาษดื่น ผ้าที่ซื้อขายกันที่

๑. ดูเรื่องละเอียดในหนังสืองานประจำปีนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๔๙๑

ตลาดนัดนี้มีแทบทุกชนิด เหมือนอย่างเช่นที่ซื้อขายกันในกรุงเทพฯ ท่านจะพบหนุ่มสาวชาวนครศรีธรรมราชพากันไปเที่ยวตลาดนัดนี้อย่างคับคั่งทุกๆ นัด ทำให้เพิ่มความครึกครื้นยิ่งขึ้นอีกไม่น้อย

บริเวณคลองท่าแพ ก็เป็นที่ชุมนุมเรือสำเภาซึ่งจะออกเดินทางไปยังต่างประเทศ และมีเรือยนต์สำหรับรับส่งคนโดยสารไปยังตำบลต่าง ๆ จอดเรียงรายกันอยู่เป็นอันมาก ผู้ที่จะไปยังตำบลต่าง ๆ เช่นปากพนังและสิชล เป็นต้น โดยมากมักจะแวะเที่ยวตลาดนัดที่ท่าแพนี้เสียก่อน เพราะฉะนั้นท่านที่ไปจากจังหวัดอื่น จึงไม่ควรพลาดตลาดนัดที่ท่าแพนี้เป็นอันขาด

นิสัยใจคอของชาวเมือง

ชาวเมืองนครศรีธรรมราชมีนิสัยอ่อนโยน มีสติปัญญาหลักแหลม ทั้งนี้คงจะเนื่องจากนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่ มีชาวต่างประเทศไปมาค้าขายอยู่เสมอตลอดมาตั้งแต่โบราณกาล ชาวเมืองเมื่อได้สมาคมกับชาวต่างประเทศมากเข้า ก็ได้รับความรู้ใหม่ ๆ แปลก ๆ เรื่อยมา นับว่าเป็นพหูสูต ใครพูดใครว่าอย่างไรก็เข้าใจเรื่องราวได้ง่าย การโต้ตอบกับชาวต่างถิ่น ชาวนครศรีธรรมราชจึงมีการมลมลายตลอดมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ความฉลาดหลักแหลมในทางสติปัญญาของชาวนครศรีธรรมราชนี้ สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงนิพนธ์ไว้เมื่อคราวเสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราชว่า การที่ชาวเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้เฉลียวฉลาดนั้น ก็เพราะเนื่องมาจากได้รับประทานน้ำใสสะอาด จึงทำให้เกิดสติปัญญาสดใสเหมือนน้ำที่รับประทาน ดังกาพย์สุรางคณางค์ของพระองค์ที่ทรงพรรณนาไว้ว่าดังนี้

อีกอย่างหนึ่งนั้น *น้ำใช้น้ำอัน*
เหมือนน้ำธารเขา *ใสเย็นดีนัก*
ไม่เหมือนบ้านเรา *บ่อน้ำของเขา*
ไม่เป็นโคลนเลน

กินน้ำใสสะอาด *คนจึงฉลาด*
ไม่โง่งมเกร *ว่องไวไหวพริบ*
งามการชัดเจน *ทำใดไม่เกร*
การช่างแปลกตา

มีเรื่องเล่ากันมาว่า มีบ่อน้ำที่วัดพระธาตุอยู่บ่อหนึ่ง เป็นบ่อที่ขุดมาช้านานแล้ว น้ำในบ่อนั้นใสสะอาด รับประทานดีมีรสจืดสนิท ชาวนครศรีธรรมราชพากันมาตักไปรับประทานกันเสมอ จึงเกิดเล่าลือกันว่า เหตุที่ชาวนครศรีธรรมราชมีปัญญาแหลม ก็เพราะว่าได้รับประทานน้ำในบ่อนั้น เจ้าพระยานคร ฯ เกรงว่าต่อไปจะเป็นภัยแก่การปกครอง จึงสั่งให้ถมบ่อนั้นเสีย.

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช[๑]

อาทิเดิมเมืองหลวงชื่อเมืองนครบุรี พญาเสวยราชสมบัติชื่อท้าวโคศีรีราช ผู้อัครมเหษีชื่อเทวี มีพระราชบุตรีคนหนึ่งชื่อเหมมาลา ยังมีเมืองแห่งหนึ่งฝ่ายทักษิณชื่อเมืองจันบุรี พญาผู้เสวยราชย์ชื่อท้าวอังกุดราช ผู้เป็นอัครมเหษีชื่อนางจันทเทวี จึงท้าวอังกุดราชก็มารบด้วยท้าวโคศีรีราช ชิงพระทันตธาตุ จึงพญาโคศีรีราชก็ให้นางเหมมาลาแลเจ้าชน[๒] กุมาร จึงเจ้าชนกุมารเอาพระทันตธาตุไปไว้ในเมืองลังกาทวีปโพ้น จึงนางเหมมาลาเอาพระทันตธาตุห่อเกล้าชูดาทารออกจากเมือง ลงสำเภาจะไปลังกาทวีป สำเภาอับปาง เจ้าสองพี่น้องเดินค้นดงพงไพร มาพบสนมละหาดชายแก้วทะเลรอบ จึงนางเหมมาลาเจ้าชนกุมารเอาพระทันตธาตุผั้งไว้ ณ หาดชาย

---

๑. ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชนี้ ต้นฉบับเดิมเป็นสมุดไทยจำรุดคร่ำคร่าเขียนด้วยเส้นหมึกดำ เป็นอักษรไทยย่อ ลบเลือนหลายแห่ง เคยตีพิมพ์ ๒ ครั้งแล้ว แต่ยังไม่สู้แพร่หลาย หนังสือเรื่องนี้ถ้าอ่านกันอย่างธรรมดา ก็อาจนึกว่าเป็นนิยายนิทานก็ได้ แต่ถ้าอ่านด้วยพินิจพิเคราะห์จะเห็นว่ามิใช่นิทานธรรมดา คงเป็นเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ครั้งโบราณ มีผู้เล่าสืบต่อปากคำกันมา ที่มีผู้จดปะติดปะต่อไว้ให้เท่านี้ก็น่าจะชอบใจผู้จดบันทึกอย่างมาก เพราะถ้าไม่จดเอาไว้ บ้านนี้เรื่องก็คงสูญเสียแล้ว ข้อที่ว่าเกี่ยวกับเรื่องเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยโบราณ คือตอนที่ว่าพระพุทธสิหิงค์เดินทางมาจากเมืองลังกา ก็ตรงกับตำนานพระพุทธสิหิงค์ และมีตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าเมืองอู่ทองกับเมืองนครศรีธรรมราชเป็นไมตรีกัน คือตอนที่พระเจ้าอู่ทองกับพระเจ้าศรีธรรมโศกราชมาพบกันและแบ่งเขตแดนเมืองทั้งสอง โดยพระเจ้าอู่ทองขีดว่าตั้งแต่เทือกแก่นศิลาไป ฝ่ายใต้เป็นดินแดนของพระเจ้านครศรีธรรมราช ส่วนทางฝ่ายทิศเหนือนั้นเป็นแดนของพระองค์ดังนี้ และมีอีกตอนหนึ่งว่าหลานของพระเจ้าศรีธรรมโศกราชแยกออกไปตั้งอยู่ในเมืองเพชรบุรี จึงทำให้เข้าใจว่าเขตแดนเมืองอู่ทองกับเมืองนครศรีธรรมราชคงจะต่อกันที่เมืองเพชรบุรีเช่นนี้เป็นต้น และยังมีข้อความอื่นๆ อีกที่เมื่ออ่านโดยพินิจพิเคราะห์แล้ว อาจจะได้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาก

๒. ต้นฉบับเขียน ทนฆ

นั้น แล้วนางเหมมาลาเจ้าขนกุมารก็เข้าเร้นอยู่ที่ลับ ยังมีพระมหาเถรพรหมเทพองค์หนึ่ง เธอดุแก่อรหันต์เหาะมานมัสการพระทันตธาตุ จึงนางเหมมาลาแลเจ้าขนกุมารก็ถามพระมหาเถรพรหมเทพว่า เจ้ามาแห่งใดมาไหว้พระทันตธาตุ จึงพระมหาเถรก็ว่าเรานี้ลูกพระศรีอาริย เราชื่อมหาเถรพรหมเทพ ๆ ก็ว่าเราเห็นพระทันตธาตุเสด็จมา จึงเรามานมัสการแล พระมหาเถรก็ถามนางเหมมาลา เจ้าขนกุมาร ๆ ก็บอกว่าพญายังกุตราชมารบด้วยพญาโกศรีราชจะชิงเอาพระทันตธาตุ พญายังกุตราชก็ขาดหัวช้างแก่พญาโกศรีราช ๆ ก็ให้เอาพระทันตธาตุไปไว้ในเมืองดังกาทวีปโพ้น จึงพระมหาเถร ว่ารับพระ ทันตธาตุไป ยากง่าย ประการใดให้ รำลึก ถึงเราเถิด แลพระมหาเถรเสด็จไป นางเหมมาลาก็ยกมือไหว้แล้วเจ้าขนกุมารก็ยกมือไหว้ลาพระมหาเถรแล้ว ก็เอาพระทันตธาตุห่อเกล้าชฎาท่านจะไปดังกาทวีป เมื่อเถิงท่ากรังก็ขอโดยสารลงสำเภาท่านไป ครั้นเถิงกลางมหาสมุทรก็เกิดอัศจรรย์นักหนาใช้สำเภาไปมิได้ จึงนายสำเภากรรมการคนงานตริกันว่าเอานางเหมมาลาแลเจ้าขนกุมารฆ่าเสีย จึงนางเหมมาลาเจ้าขนกุมารก็รำลึกเถิงพระมหาเถรพรหมเทพ ๆ ก็นิมิตรเป็นพญากรุงราช ใหญ่ประมาณ ๓๐๐๐ วาเสด็จมา จึง.....(ต้นฉบับลบ).....จึงพระมหาเถรว่า.....ด้วยนาคราชทั้งหลายนี้มาถวายบังคมแก่พระทันตธาตุใส่ จึงพระมหาเถรพรหมเทพ จึงทำนายในกาลนั้นว่า สถาน ณ หาดชายทะเลรอบนั้น ในกาลนาคตกาลไปเบื้องหน้า ยังมีพญาองค์หนึ่งชื่อพญาศรีธรรมโศกราชจะมาตั้งสถาน ณ หาดชายทะเลรอบนั้นเป็นเมืองใหญ่ ชื่อเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร แลพญาองค์นั้นจะก่อพระเจดีย์องค์หนึ่งใหญ่เป็นพระมหาธาตุ สูง ๑๘ วา โดยพุทธทำนายนี้แล จึงนางเหมมาลาเจ้าขนกุมารให้พระมหาเถรว่า เจ้าภูมีพระคุณจริง[๑]แล้ว ใช้สำเภาไปได้ จึงพระ

๑. ต้นฉบับเขียนจิง

มหาเถรก็เสด็จไปแล

อาทิเดิมเมืองหลวงยังมีพญานรบดีราชราชานั้น ได้เสวยราชย์สุขเกษมเปรมประชา แต่นั้นมามีลูกชาย ๒ คน ๆ หนึ่งชื่อพญาเจดราชท้าวนั้นอายุเรือได้ ๑๐๐ ปี ถัดนั้นมาชื่อพญาเสนราชสมภารเหลือดรา บุญหนักศักดิ์ใหญ่พ้นคณนา เมืองนั้นมีกำแพง ๓ ชั้น อ้อม ๓ วันจึ่งรอบ ก็มีรูปนาคราช ๗ หัว ๗ หางประกอบบนประตู มีเรือนหลวงมีพระธาตุ ๑๐ ยอด ๆ ตั้มซ้ายขวากลางนั้นสูงสุดหมอก พระพุทธรูป ๕๐๐๐ องค์ๆหนึ่งมิอาจจะคณนาได้ ปีมะเมียก็เกิดไข้ยมบนทั้งพวกพล ครูวนายักษ์จักกินคนตายวินาศ ก็หนีไข้ยมบนรอด พญานั้นใจบุญ ยังมีบาดู ๕ คนชวนพญาศรีรักน จึงพญาก็พังบาดูทั้ง ๕ นั้นให้แต่งสเภาแลเรือลงพากันหนีมาเรือนหาดชายแก้วทะเลรอบดังอยู่ อยู่มายังมีนายพราน ๗ คนไล่เนื้อ นายพราน ๗ คนก็ค้นดงพงไพรตลอดมาตะวันออกได้ ๗ วัน มาพบหาดใหญ่กว้างรีตามริมทะเลๆ รอบแล นายพรานคนหนึ่งชื่อนายพรหมสุริยได้แก้วอันหนึ่งเท่าลูกหมากส่ง แลนายพรานก็ค้นดงทั้ง ๗ คนไปเถิงพญา จึงนายพรานถวายแก้วนั้นแก่พญาๆ ก็ให้ตั้งแก้วไว้ในท้องพระโรง แลพญาศรีรักนด้วยบาดูทั้ง ๕ แล้วก็ให้แต่งสเภาคน ๑๐๐ รู้คุณพระพุทธเจ้าแลก็ให้ไปชอดูในเมืองลังกา จึงบาดูทั้ง ๕ คนก็แต่งที่ภูมิลำเนาทั้ง ๒ ฝ่ายโพ้นแล้วพญาก็ใช้ให้บาดูทั้ง ๕ คน แลคน ๑๐๐ นั้น ให้ใช้สเภาไปลังกาทวีปโพ้น จึงพญาลังกาให้เกาะกุมบาดูทั้ง ๕ คนแลคน ๑๐๐ นั้นไว้ จึงบาดูมีหนึ่งชื่อพงศ์อราชก็เอาภูมิลำเนาจริจาด้วยพญาลังกาๆ ก็ยินดีนักหนา แลพญาลังกาก็ถามพงศ์อราชว่ายังมีเจ้าไทยฤๅหามิได้แห่งเมืองโพ้นใส่ เราจะให้เจ้าไทยไปแล เล่าสนทนาให้พญาฟัง เมื่อพระพุทธเจ้ายังแลสั่งสอนบุคคลทั้งหลาย พญาลังกาก็ว่ายังมีเจ้าไทย ๒ พระองค์ก็วิวาทแก่กัน และพญาลังกาขออนุโทษนั้นก็ให้แก่พญาๆ ก็ให้นิมนต์เจ้าไทยนั้นให้มาด้วยบาดู

๗๓๑๙

ทั้ง ๔ นั้น จึงมหาพุทธคำเพียรก็รับนิมนต์แล้ว มหาพุทธคำเพียรก็ว่าจะอยู่ไส จะวิวาทแก่กันนัก จึงบาลูทั้ง ๔ ก็ให้แต่งส่เภาแล้วก็รับมหาพุทธคำเพียรมาถึงพญาศรีธรรมโศกราชราชา จึงบาลูทั้ง ๔ ก็เล่าข้อต้นนั้นไปให้พญาฟัง จึงมหาพุทธคำเพียรก็เล่าสนทนาให้พญาฟังแล้ว ๆ ก็ว่าแก่บาลูทั้ง ๔ คนว่าให้จัดเอาคนในช่องห้วยช่องเขานั้นแล พญาศรีธรรมโศกราชแลพญาพงศากษัตริย์แลบาลูแลคนทั้งนั้น ก็ตริตกันจะตั้งเมืองแห่งหาดชายทะเลรอบโพ้น แล้วจะตั้งมฤคเจดีย์และพระพุทธรูปไว้ให้ให้วันทนาในตำบลแห่งโพ้นตามพุทธคำเพียรสนทนาถึงพระทันต (ธาตุ) พระพุทธเจ้านั้นแล จะให้บาลูนำไปแห่งหาดชายทะเลรอบโพ้น จึงเกิดไข้ยมบนแก่คนทั้งหลายใหญ่น้อยตายสิ้นเบื้นอันมาก จึงพญาศรีธรรมโศกราชแลพญาพงศาก็ชัดเจ้าไทยแลบาลูแลรัพลทั้ง .....คำสนทนาไปดั่ง ณ โคกหาดชายทะเลรอบนั้น

เมื่อมหาศักราชได้..... ปีนั้นพระยาศรีธรรมโศกราชสร้างสถานหาดชายนั้นเบื้นกรุงเมืองชื่อเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร ผู้อัครมเหษีชื่อนางสังคเทว จึงพญาศรีธรรมโศกราชแลพญาพงศากษัตริย์แลบาลูตริตด้วยมหาพุทธเพียร ซึ่งจะทำอิฐปูนจะก่อพระมหาธาตุ จึงรู้ข่าวว่าพระสีหิงค์เด็ดจออกเต่เมืองลังกาก็ล่องน้ำทะเลมาแล ว่ามเสื่อมพรายเงือกงูชลามหิมทองตามหลังรัศมีพระพุทธสีหิงค์ ๆ ลอยมาถึงเรียกชื่อเกาะปีนัง แล้วก็ล่นมาเห็นเกาะแก้ว เจ้าไทยนั้น.....

ยังมีนักเทศผู้หนึ่งถือพระราชสารพญามัยมเทศ พญาศรีธรรมโศกราชนั้นมีบุญมหิมานักหนา ผู้อัครมเหษีชื่อนางสนทมิตรา พญานั้นมีนางสนม ๘๔๐๐๐ ในพระราชสารนั้นว่า ให้พญาศรีธรรมโศกราชเมืองนครศรีธรรมราชก่อพระมหาธาตุองค์หนึ่ง สูง ๓๗ วา พญาศรีธรรมโศกราช

นั้นก่อพระมหาธาตุได้ ๗๕๐๐๐ พระองค์ พญาองค์นั้นรู้หลักตำมารถแก้บาดีด้วย เจ้าไทยแลพบดิจธรรมไซร้ พญาศรีธรรมโศกราชยินดีด้วยนักหนา เจ้าไทยก็ให้ตั้งสอนบาลูให้เรียนสวดมนต์ไหว้พระทั้ง ๕ คนนั้น พญาก็ให้เร่งการพระราชพิธีสวดมนต์เอกค์ตามอาราม ตั้งหินแลตั้งอิฐก่อฐานพระมหาธาตุเจ้านั้นตามพระราชตำรตามตรีกันนั้น จึงมีตำรวิสัยพญาศรีธรรมโศกก็ให้มาขอพระตำรีกธาตุ จะบรรจุพระมหาธาตุเจ้านั้นแล จะบรรจุพระมหาธาตุทั้ง ๗๕๐๐๐ ยอดนั้นแล พญาศรีธรรมโศกราชเมืองนครก็เบิ้นทุกประหรมนักหนา ว่าจะคิดฉันใดแล จะได้พระตำรีกธาตุนั้น จึงพญาให้อำมาตย์เอาทองเท่าลูกพักแขวนคอม้าบำเวทั่วทั้งเมือง ถ้าผู้ใดรู้แห่งที่ตำรีกธาตุไส้ ก็ให้ทองแก่ผู้นั้น จึงอำมาตย์กระทำตามพญาสั่งนั้นไส้

ยังมีผู้เฒ่าคนหนึ่งอายุได้ประมาณ ๑๒๐ ปี ว่าเมื่อตูข้ายังน้อย พ่อตูข้ายัง พ่อตูข้านำตูข้าไปชี้พระตำรีกราชธาตุอยู่นั้นว่า มีผู้เอามาฝังไว้ในเมืองนครศรีธรรมราชนี้ จึงอำมาตย์เอาผู้เฒ่านั้นไปทูลแก่พญาๆก็ให้ฤกูไส้ จึงพบพระเจดีย์ใต้ดิน มีภาพยนตร์ ผักอยู่จะเอาขึ้นมิได้ จึงพญาก็เบิ้นทุกประหรมนักหนา จึงพญาก็ให้อำมาตย์เอาทองเท่าลูกพักนั้นแขวนคอม้าบำเวว่าผู้ใดรู้แก้ภาพยนตร์ไส้ ให้ทองแก่ผู้นั้น จึงอำมาตย์กระทำตามพญาสั่งไส้

ยังมีกระทาชายผู้หนึ่งเจ็ญใจหนักหนา กะทาชายว่าเมื่อพ่อข้ายังไส้ พ่อข้าไปเรียนภาพยนตร์เถิงเมืองโรมวิสัย เรียนแล้วพ่อข้าสักตำราด้วยหมึกไว้ในฝ่ามือ พ่อข้าคืนมาเถิงเมืองแล้ว เถิงเมืองโรมวิสัย จงใช้ภาพยนตร์ตามมาตัดคอพ่อข้าไป แลตำราซึ่งพ่อข้าสักไว้ในขานั้น ข้าได้เชียนไว้ตามตำรานั้น ยังอยู่แก่ข้าแล จึงอำมาตย์ก็ได้เอาทองเท่าลูกพักนั้นให้แก่กะทาชาย จึงอำมาตย์ก็นำกะทาชายมาทูลแก่พญา ๆ ก็ให้กะทาชายไปเก็บใบยาตามตำราซึ่งกะทาชายทูลนั้น จึงเก็บเอาใบยามาทอดใส่ภาพยนตร์ก็นิ่งอยู่ จึงร้อนรีบไปเถิงพระอินทร์ พระอินทร์ก็ให้พระวิศณุกรรม

ลงมาเอาพระสำริกธาตุนั้นให้แก่พญาฯ ก็ให้พระสำริกธาตุไปแก่พญาศรีธรรมโศกราช ก็บรรจุพระมหาธาตุทั้ง ๘๔๐๐๐ ยอด ในเมืองมัยยมเทศโพ้นตามพระราชสำรมาขอนั้น จึงพระวิศณุกรรม์ก็ช่วยพญาตกแต่งก่อพระมหาธาตุซึ่งบรรจุพระสำริกธาตุแล้วไส่ จึงพระวิศณุกรรม์ก็ขึ้นไปยังพระอินทราธิราชแล้ว

จึงพญาศรีธรรมโศกราชตริกันแล้ว ก็ให้สร้างเมืองขึ้น ๑๒ นักษัตร บ่วงเมืองสายถือตราหนู ๑ ฉลูเมืองคานถือตราวัว ๑ ขาดเมืองกะดันถือตราเสือ ๑ เถาะเมืองปะหังถือตรากระต่าย ๑ มะโรง เมืองไทรถือตรางูใหญ่ ๑ มะเส็งเมืองพัทลุงถือตรางูเล็ก ๑ มะเมียเมืองตรังถือตราม้า ๑ มะแมเมืองชุมพรถือตราแพะ ๑ วอกเมืองบันไทยสมอถือตราวานร ๑ ระกาเมืองสะอุเลาถือตราไก่ ๑ จอเมืองตะกั่วถลางถือตราสุนัข ๑ กุนเมืองกระถือตราสุกร ๑ เมือง ๑๒ นักษัตรหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราชมหานคร แลพญาก็ก่อพระมหาธาตุสิบไปไส ไช่ห่าลงทั่วทั้งเมืองคนตาย เจ้าไทยแลนักเทศบาดูคนหนึ่งก็ตาย คนทั้งหลายก็ลงเรือนหนีไช่ร้าย จึงห่าก็ตามลงเรือพญา ๆ แลลูกเมีย แลคนก็พินาศพิราลัยกันหึ่งนาน

เมื่อศักราช ๑๑๙๖ ฉบนั้น ยังมีพญาองค์หนึ่งชื่อพญาศรีไสยณรงค์แต่ตะวันตกมาเสวยเมืองนครศรีธรรมราช ผู้เป็นอัครมเหษีชื่อ (ฉบับขาด)

.....

.....

สำเร็จแล้ว ท้าวอู่ทองยกพระหัตถ์เบื้องขวาขึ้นชี้ว่า แต่เทียมแท่นศิลาไปฝ่ายทักษิณเป็นแดนพระเจ้าศรีธรรมโศกราช แต่เทียมแท่นศิลาไปฝ่ายอุดรเป็นแดนท้าวอู่ทอง แลเดโชอิสมาราของท้าวอู่ทองพญาศรีธรรมโศกราชไม้ทั้งปวงก็แหวกออกตรานั้นแล ท้าวอู่ทองพญาศรีธรรมโศกราชหลั่งน้ำทักษิโณทก อธิษฐานเป็นพระญาติพระวงศ์กันสืบไป ถ้าสืบบุญพญาศรี

ธรรมโศกราชแล้ว เธอฝากพระนางพญาศรีธรรมโศกราช แด่ทั้งพญาจันทรภาณุ พญาพงศ์สุราหะผู้น้องทั้ง ๒ ด้วย แลพญาศรีธรรมโศกราชว่าแก่ท้าวอู่ทอง ณ เมืองของท่านโพ้นขัดสิ่งใดบ้างซึ่งหาไม่ ท้าวอู่ทองบอกว่าขัดแต่หวาย, แส้ม้า, คันธนู, เขี้ยกขวัน, พวนกร้อง แลพญาศรีธรรมโศกราช เมืองของท่านขัดสิ่งใดเล่า แลพญาศรีธรรมโศกราชว่าขัดแต่เกลือสินเธาว์ประชาราษฎรไม่รู้ทำกิน แลท้าวอู่ทองว่าจงให้ลำเภาเข้ามาจะจัดให้ออกไป จะได้ทำบุญให้ทาน แล้วพญาศรีธรรมโศกราชท้าวอู่ทองปราไสกันแล้วก็เสด็จกลับมายังเมืองทั้ง ๒ ฝ่าย แลครั้นมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช พญาศรีธรรมโศกราชให้เร่งคนทั้งหลายให้ทำพระมหาธาตุลงรักปิดทองสำเร็จแล้ว กะเกณฑ์ให้หัวเมือง ๑๒ นักษัตรทำพระห้องแล้วพญาศรีธรรมโศกราชก็ให้ทำพระโกศใหญ่ชื่อโกศหลวง แล้วส่งเครื่องบรรณาการมิพระราชสาสบอกถวายให้ส่งไปถึงท้าวอู่ทอง ๆ ก็ให้ทองมาปิดพระมหาธาตุแลเกลือมาด้วย อยู่มานานพญาศรีธรรมโศกราชก็ถึงแก่กรรม

พระยาจันทรภาณุผู้น้องเป็นพญาแทน แลบอกข่าวไปถึงท้าวอู่ทอง ๆ ก็ให้เครื่องโกษฑานมาช่วยส่งการพระศพพญาศรีธรรมโศกราช แลพญาจันทรภาณุเป็นพญาอยู่ได้ประมาณ ๗ ขวบ เกิดโจรมาบนฉลองทั้งเมืองคนตายวินาศประโยค แลพญาจันทรภาณุ พญาพงศ์สุราหะคิรีกันด้วยมหาเถรศีลจานุเทพแล้ว พาครอบครัวลงเรือหนีโจรมาบน โจรก็ตามลงเรือพญา ๆ ตูกเมียก็ตายสิ้น พระมหาเถรศีลจานุเทพก็ตาย เมืองนครก็ล้างเทอยู่เป็นป่ารังโรมอยู่หลายนาน

อาทิเดิม ว่าพระพนมทะเลศรีมหาวัลลัดติทราธิราชกษัตริย์ พระบวรเชษฐาพระราชกุมาร อันเป็นพระเจ้าหลาน และพระก็ดาพระปู่พระย่ามาท่านมาตั้งอยู่เพชรบุรี ท่านเอาพลมา ๓๓๐๐๐ ช้างพังพลาย ๕๐๐ ม้า ๗๐๐

พลอันตามท่านมาเองนั้น ๕๔๐๐๐ ท่านตั้งรวงเรือนหลวงหน้าพระลาน เรือนชาวแม่พระสนม แล้วก็ให้ทำนาเกลือ แต่ท่านก็ให้เอามาถวายแก่พระเจ้าปู่พระเจ้าย่า ๆ ท่านก็ชื่นชมหนักหนา ว่าพระหลานเรารู้หลักมีบุญญาธันประเสริฐทุกประการก็ยินดี แล้วก็แต่งเพลาธันนี้ให้มาถึงพระหลาน ท่านให้ราชยาน, คานหาม, กลิงกลด, ชุมสาย, ทานตะวัน, จามร, จามจุรี, พัดโบกให้มาแก่พระหลานท่าน แล้วพระเจ้าปู่พระย่าท่านก็สั่งว่าแก่พระหลานท่าน จะไปตั้งแห่งใด ๆ ใส่ย ให้บอกแก่พระปู่พระย่าท่านให้รู้ แต่ท่านให้ทำนาบางตะพานได้ ๓๐๐ แล้วก็ตั้งอยู่ริมสมุทร ท่านก็เสวยราชย์อยู่ในกรุงเพชรบุรีนั้นอยู่มีนาน

ยังมีลำเภาจีนชัดเข้ามาลำหนึ่ง แลชาวกรุงเพชรบุรีแลนำขุนด่านจีนเอาเครื่องบรรณาการมาถวายแด่พระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานฝางแด่พระเจ้าอยู่หัว ๆ ก็ให้พระราชทานฝางแก่ขุนด่านจีนเต็มลำเภานั้น เอาไปถึงพระเจ้าร่มพ้ากรุงจีน แลพระเจ้าร่มพ้ากรุงจีนก็ชื่นชมยินดีนักหนา ว่าพระพนมทะเลศรีมเหน (ท) ราชาธิราชกษัตริย์พระบวรพระเชษฐา พระราชกุมารเสด็จมาตั้งอยู่ริมสมุทรนี้ ควรเราเอานางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีทองสมุทรนี้ ให้เป็นพระอัครมเหษีแก่พระบวรเชษฐาพระราชกุมารเจ้ากรุงเพชรบุรี แลนางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรนี้ เป็นลูกนางจันทรเมาลีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรนี้ เป็นลูกนางจันทรเมาลีศรีบาทนารถสุรวงศ์ นางเกิดในตอกหมากก็อยู่เมืองจำปาธิบดีไปเป็นพระมเหษีแก่พระเจ้าร่มพ้ากรุงจีน แลเกิดนางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรนี้ แลพระเจ้าร่มพ้ากรุงจีนแต่งลำเภานั้นได้ ๑๘ ลำ แล้วแต่งนางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรให้เอามาถวายแก่พระเจ้าอยู่หัวเป็นพระอัครมเหษี แลพระเจ้าร่มพ้ากรุงจีนก็แต่งเงินทองผ้าผ่อนแพรพรรณแลชาวแม่พระสนมแลหญิงชาย ให้มาแก่นางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรนี้ได้ ๗๕๐๐

ให้ขุนล่ามจีนถือมาถวายแก่พระเจ้าอยู่หัว แลพระเจ้าอยู่หัวก็แต่งค่าย กำแพงพรหมมาศพิมลทาน ท่านก็ให้ขุนกำแพงพรหมราชฎาไชยเจ้าเมืองสุกกรมพัด ให้พระสมมมาเป็นนางเมืองแลเจ้าศรีให้เป็นพระพี่เลี้ยงท่านๆก็ให้กินเมืองแพรก แลเจ้าศรีราชานั้นแกล้วหาญ ท่านก็ให้ทหารไปอยู่สร้างทุกเมือง แลท่านให้ทหารไปนั้น เมืองทุกเมือง แลพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชกุมาร ๓๐ มีพระราชบุตรี ๓๐ แลพระพนมวังแลนางสะเดียงทองบอกไว้เดิมเจ้าเลี้ยงเกล้าเลี้ยงหัวมาเท่าบัดนี้มาแล อันเป็นเจ้าแก่เกล้าแก่หัวนี้ล้มไปเมื่อหน้าใส่ คงสุดทั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ พระจันทร์พระอาทิตย์ก็หายไปใช้ เจ้าก็หายด้วย อันจะได้เป็นใหญ่ใส่เพราะรัตนาการเจ้าแลอันจะเป็นแทนสืบไปเหล่านั้นแล แลพระเจ้าอยู่หัวประทานให้พระพนมวังแลนางสะเดียงทองออกไปสร้างเมืองนครดอนพระ แลท่านให้พล ๗๐๐ แซก ๕๐ ช้าง ๓ ม้า ๒ มาประทานให้แก่พระพนมวังแลนางสะเดียงทอง อยู่ในเมืองนครดอนพระนั้นจงชาด แลมีลูกหลานให้อยู่กินเมืองมีญาติกาหญิงชายใส่ให้ถวายเข้ามาเป็นข้าพระเจ้าอยู่หัว แลเมืองแห่งใดๆเป็นเมืองขึ้นใส่พระพนมวังแลนางสะเดียงทอง แต่งแซกนั้นให้ไป เป็นเจ้าเมืองนั้นอยู่จงทุกเมืองนั้น ให้มาขึ้นในเมืองนครดอนพระเป็นล่วยทอง แลให้ได้หล้าพ้าเชี่ยวณบ้านเมืองไกล พระพนมวังแลนางสะเดียงทองใส่ เป็นธุระสร้างบ้านเมืองแลพระมหาธาตุจงสุสำเร็จ แล้วให้เจ้าศรีราชาผู้ลูกพระพนมวังแลนางสะเดียงทองเข้ามาเอาแก้วสำหรับยอดพระเจ้านั้นแลทองออกไป แลพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้สร้างบำเบ็ญกาจงทุกตำบล ให้บำเรอแก่คนอันอยู่ ณ เขาให้ออกมาทำไร่นาแลอยู่เป็นที่เป็นถาน บ้านที่อยู่ให้มีขอบตำบลแลให้พระพนมวังกฎหมายไว้ ให้เจ้าศรีราชาเอาเข้ามาไว้พระเจ้าอยู่หัวจงซับทราบ แลพระเจ้าอยู่หัวสั่งเท่านั้น แลพระพนมวังแลนางสะเดียงทองแลศรีราชา กราบถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสั่งเท่านี้ แลให้มีศักราชตั้งไว้ ศักราช ๑๕๗๗ ปีมะเมีย

ศักนักษัตร์

เมื่อพระพนมวังแลนางสะเดียงทองแลศรีราชาออกมาสร้างเมืองนครดอนพระนั้น แลพระพนมวัง แลนางสะเดียงทองก็มาตั้งบ้านอยู่จงสระอยู่นอกเมืองดอนพระ สร้างบ่าเบื้นนา สร้างนาทุ่งเชน สร้างนาท่าทอง สร้างนาไชยคราม สร้างนากะนอม สร้างนาสะเพียง สร้างนาตระชน สร้างนากลอง แลให้นายรักนายราชนายเชียวไปอยู่สร้างนาเมืองไชยา สามนักขุนศรีพลแลนางอาม นายไอ นายพรหมส่องนักขุนเทพให้ไปสร้างเมืองชุมพร นายศรีนายไส่ส่องนักขุนเทพอยู่สร้างนาบางสะพาน นายยอดอยู่สร้างนาเวียงสระ แลในเมืองนครดอนพระนั้นผีร้ายไข้ห่าตายมากนักหนา แลคนทั้งหลายก็หนีออกจากเมืองนครดอนพระเข้าอยู่ในเขา แลพระพนมวังแลนางสะเดียงทองมีลูก ๓ คน เจ้าศรีราชา ๑ เจ้าสนตรา ๑ เจ้ากุมาร ๑ แลเจ้าศรีราชาเอานางสนหลานพระพนมวังเป็นเมีย ขึ้นไปสร้างนาในเมืองศรอยุเดา แลเจ้ากุมารเอานางจันทร์หลานพระพนมวังขอเป็นเมีย อยู่ตำบลตำถะหมอท่าทองสร้างนาทุ่งเอน แลเจ้าสนตราไส่อินทราชาขอเอาเป็นเมียตั้งบ้านแทบทะเลตระหนอม สร้างนาศรีชัน สร้างนาสะเพียง แลกะนอม แลสร้างทั้งนั้น แลเมืองอะดองไส่ให้นายเชียงแส่นอยู่ ไชยครามให้นายมงคลอยู่ ๒ นี้หลานนางสะเดียงทอง คำเพ็ชร ๑ นางแก้ว ๑ นางอ่อน ๑ ๓ นี้หลานนางสะเดียงทอง นางราช ๑ นางศรี ๑ นางแก่น ๑ นางพะภู ๑ นางเพ็ชร ๑ นางเทศ ๑ นางบุญกอง ๑ นางประภาวดี ๑ (รวม) ๘ คน นี้หลานพระพนมวัง

นายแส่น ๑ นายแก้ว ๑ นายศรีไทย ๑ นายชาด ๑ นายเทพ ๑ นายศรีจัน ๑ นายอยู่ ๑ นายไส่ย ๑ นายสาม ๑ นายระนะ ๑ นายวังเมือง ๑ นายอิน ๑ นายศรี ๑ นายโคด ๑ นายรัด ๑ ทั้งนี้หลานนางสะเดียงทอง ผู้มีชื่อทั้งนี้ยอมเป็นตาทวดลูกหลานสืบไป ให้ลูกหลานเอาชื่อ

ผู้เฒ่าผู้แก่ดุงดาทงนมาจนชื่อเรียกเอาชื่อผู้เฒ่าผู้แก่ทงนให้รู้จักเดิมนน

นางกรุงเมืองน้อง สนมวัง นางจันเดาทอง นางพะทอง นางพานทอง หลานพระพนมวัง นางกรุงเมืองแม่เจ้าจันทกุมารนางเดาทองแม่เจ้ากู นางพานทองแม่เจ้าอยู่นางแก้วนางหง นางอยู่ผอง น้องนางสะเดียงทอง นางสุก นางคำ นางดำ นางกองทอง นางแก้ว น้านางสะเดียงทอง นางบุญ นางอ่อน นางสุภัทรา นางเกลี้ยง นางแยม น้าพระพนมวัง นางทอง นางเรือง นางรัตเมือง หลานนางสะเดียงทอง เกิดในบ้านดงสระนี้แล ให้ลูกหลานผู้หญิงเอาชื่อยายทวดทงน เอาชื่อผู้เฒ่าผู้แก่ทงนไว้ให้รู้จักเดิมนนแล

พระเจ้าอยู่หัว พระบาทเสด็จนฤพาน เอาพระศพพระธาตุเสด็จสถานวัดวาแห่งใด ๆ ให้ญาติพี่น้องแบ่งกันออกไปอยู่รักษาพระธาตุเป็นข้าวัดแห่งนั้น แลจอดวายพระราชกุศลทุก ๆ องค์เจ้า ถ้ามีลูกหลานหญิงชาย ก็ให้แต่งกันเข้าไปถวายเป็นข้าพระเจ้าอยู่หัวทุกชาติอย่าให้ขาดเลย พระพนมวังนางสะเดียงทองบอกว่าไว้เท่านแล

พระพนมวังนางสะเดียงทองแต่งเรือ ๗ ลำให้แก่แขก ให้ไปเป็นเจ้าแก่เมืองแขกทุกเมือง แลพระพนมวังนางสะเดียงทอง ให้เจอุมากินเมืองญี่หน ให้ชื่อราชาประหมัด เจมระบูเมียหนึ่ง เจระวังสำให้ไปกินเมืองจะนะเทพา ให้ชื่อราชาระวัง เจดาบูเมียหนึ่ง เจสูมาให้กินเมืองปาหัง ให้ชื่อราชาประเมศรา เจสูมาเมียหนึ่ง เจศรีสุดหราให้ไปกินเมืองคานี ให้ชื่อราชาฤทธิเทวา แจะศรีเคเมียหนึ่งเจอะเส่นให้ไปกินเมืองสาย ให้ชื่อราชาศรีสุลตานเจะสาลีเมียหนึ่ง เจสารงให้ไปกินเมืองพัทลุง ให้ชื่อราชาพาหะระยุ เจศรีดาญังเมียหนึ่ง เจสิเตประวังสำให้ไปกินเมืองไทร ให้ชื่อราชาพิติมัน เจเปราะเมียหนึ่ง เจสำวังให้ไปกินละรู ให้ชื่อราชายุรา เจดาตานาญังเมียหนึ่ง เจศรีสะหลับให้ไปกินเมืองงอแจ ให้ชื่อราชาอะยู เจปะราลี

เมียหนึ่ง เจนาวาให้ไปกินเมืองพลู ให้ชื่อราชาปะเสนเจปารูเมียหนึ่ง ส่งเบี้ยบี๊ละสามเกวียนสำรา

แต่งแขกกินเมืองไส้ พระพนมวังแลนางสะเดียงทองให้ผูกส่วยทองบี๊ละ ๑๐ ตำลึงทองทุกเมืองแล พระพนมวังนางสะเดียงทองตั้งบ้านอยู่จองสระแลแต่งแขกไปเป็นเจ้าเมืองนั้น เจสะหาปาเจสิลิเมา ๒ นี้เป็นทะนายใช้ให้เรียกส่วยทองทุกเมืองแล ราชารงให้ไปอยู่เมืองไชยานั้น แลเจศรีเตเมียยังบอกไว้ให้รู้เค้ามนั้นแลว่าอันใส่ไว้ ณ ทุ่งนี้ยอมผีอยู่ ณ กะปลอกทุ่งบ้านนั้นแล พระพนมวังนางสะเดียงทองแต่งแขกให้ไปเป็นเจ้าเมืองทุกเมืองอยู่น้อยหนึ่ง พระพนมวังตาย

เจ้าศรีราชามาแต่เมืองสะอุเลาแต่งการศพพระพนมวังแล้วสับ รับเอาธาตุอันนั้นไปไว้ในตำบล ณ เขาอัศริจัน แล้วก่อพระเจดีย์ไว้ เอาราชบรรจุไว้ในถ้านั้น แลไว้พันวังให้อยู่รักษาธาตุนั้น เจ้าศรีราชาทำบุญให้ทาน ณ ทุ่งพะนัง แลเรียกชื่อพะนังทานนี้แล เจ้าศรีราชาให้ยกกฎหมายเอาชื่อแขกซึ่งให้ไปกินเมืองเป็นเจ้าเมืองทุกเมือง แลกฎหมายเอาตำบลบ้านตำบลเมืองแลไร่นา แลคนมากน้อยในเมืองนครดอนพระ แลวัดวาอารามทุกตำบล แลพระมหาธาตุซึ่งยังไม่มีแล้วนั้น เข้ามาถวายแก่พระเจ้าอยู่หัว ๆ ไส่ ๆ ก็ยินดีนักหนา พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่ารัตนาการเจ้าไส้ จะให้กรองสมบัติแทนสืบไป แลเจ้าศรีราชากราบบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทูลว่าตั้งบ้านเมืองสร้างบ้าเป็นนา ตั้งบ้านตั้นถานบ้าวคนทั้งหลายทำไร่นา แล้วแต่งแขกไปกินเมืองแล้ว แลคนในเมืองนครดอนพระนั้นน้อยนัก แล้วเจ้าศรีราชากราบทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า พระพนมวังตายแล้ว แลพระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาปราณีพระพนมวัง พระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์มีพระกรุณาแก่เจ้าศรีราชา ประทาน

ให้ชื่อเบื้นพญาศรีธรรมโศกราช สุรินทรราชาสุรวงศ์ธิบดี ศรียุขิษเถียร อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมหานคร นางสนใส้ พระราชทานให้ชื่อนางจันทรเทวีศรีรัตนฉายา นางเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชทานให้เงินแก่พญาศรีธรรมราชโศกราชมหานครพันตำลึง พญาศรีธรรมโศกราชก็ทูลพระกรุณาว่าเมืองท่าทองใต้หล้าฟ้าเขียวนี้ยากเงินทอง ข้าพระเจ้าพระบาทอยู่หัว จะขอนำเงินเด็กบีดตรานโมประจำแต่นี้ไปเมื้อหน้า แลพระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาให้ทำเงินเด็กบีดตราประจำแต่นี้ไปเมื้อหน้า แลพระเจ้าอยู่หัวเร่งพญาศรีธรรมโศกราชให้ออกไปตั้งบ้านเมืองให้แล้วเสร็จตั้งบ้านทุกตำบล แลประมวลผู้คนเข้าอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชนั้น อันบ้านที่จรุงสะนั้นให้พระยาคือยู่ครองเมืองที่นั้น พระเจ้าอยู่หัวสั่งแล้วเท่านั้นพญาศรีธรรมโศกราช นางจันทรเทวีศรีรัตนฉายากราบบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์ลาออกมาเมืองนครศรีธรรมราชได้ พญาศรีธรรมโศกราชให้พันวังหมื่นตังบานตั้งบ้านอยู่จรุงสะรักษาธาตุพระพนมวังอยู่ในถ้ำซึ่งก่อบรรจุธาตุนั้นแลญาติกาทั้งปวงแลลูกหลานพระพนมวังนางสะเดียงทองได้ พระยาไว้ให้อยู่นางสนตรา เจ้าอินทราชกุมารก็แจกกัน ณ บ้านจรุงสะ ให้อยู่ท่าทอง ให้อยู่ไชยคราม ให้อยู่กระหนอม ให้อยู่ตระชน ให้อยู่อะลอง ให้อยู่ทุ่งหลวง ให้อยู่ไชยา ให้อยู่ชุมพร ให้อยู่กระ ให้อยู่บางตะพาน ให้อยู่คูหา แลแต่งให้พญาถือยกช้างม้ารี้พลเข้าไปตั้งอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช แลพญาให้สร้างบำเบื้นนา แลทำอิฐแต่งพระเจ้าแลสถานอารามอันตรธานนั้นแล

พญาให้ทำนาตอนแล้วแลแต่งคนให้ไปตั้งบ้าน สร้างบำเบื้นนาทุกตำบล พญาให้แต่งพระไพหารหลวงก่อน แล้วแลให้แต่งวัดพระเดิม แลให้แต่งสระบางแก้ว แลให้ขุดพูนถนนแล้วแต่งวัดเสมาเมืองแล้ว แล

พญาก็แต่งนายมุนเอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนาในตำบลพระเข้าแดงชมาย ให้นายหมันคงไปสร้างบ้าเบิ้นนาตำบลพนัง ให้นายสามบุริรัด นายพร ฤาไชย นายสิงวังไส้ เอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา ตำบลหญิงปลดต่อพนังตรา ให้นายศรีเมือง นายปรัชญา...รัดเอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา ตำบลหนองไผ่ นาลึกกลองกะโดน ต่อขม้าย ใกล้วัดด่านหลวง ให้นายเถ้าบุนแก้ว ๓ เถ้าบุนสาม ๓ เถ้าสร้อย ๓ เถ้าสิลา ๓ ให้อยู่รักษาพระแล

สร้างนาหนองไผ่ นาลึก ให้พันพรหมเอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนาตำบลปากช่อง ด่านเลื่อน ให้นายญอดเมืองเอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนาตำบลกระ ให้นายอายเจ้าปา เอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา อยู่รักษาพระในวัดพะนังตรา ให้นายโดดเอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา สทุงกระบานใกล้ ให้นายหอมเอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา ตำบลหนองปราน ๓ ให้นายบุเอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา ตำบลละลานสะเภา ๑ ให้นายพรมงัว เอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา ตำบลดีแรง ๓ ให้นายสาคร เอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา ตำบลสนนทรทะเล ๑ ให้นายศรีทอง เอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนา ตำบลบางจาก ๑ ให้นายจัน นายพรมไชย นายเทพ ตั้งบ้านอยู่ตำบลเจ้าเหล็กรักษาพระโลกในพระถโพพระอยู่ในถ้ำเชื่องนั้น ให้นายอิน นายธรรมราช ตั้งบ้านอยู่ตำบล.....๑ ให้นายไส นายแก้ว ตั้งบ้านอยู่กรุงชิง ๑ ให้นายสาม นายไกร ตั้งบ้านอยู่ตำบลนาพุ สร้างบ้าเบิ้นนา ๑ ให้นายคง นายส่ง สร้างบ้าเบิ้นนา ๓ ตำบลพะทิงวัด ๑ ให้นายไชย นายจัน เอาคนไปสร้างบ้าเบิ้นนาตำบลกระแต้ะ ๑ แลพระพุทธเจ้าอยู่บนเขา พระเจ้าอยู่ในถ้ำ ให้นายจ้อ นายทองอยู่รักษาพระ สร้างวัดกระแต้ะ สร้างพระไพหาร สร้างนา ๑ ให้นายโสม นายศรี ทำพระในถ้ำเขานั้น ให้นายราช นายราม นายญอด นายศรี สร้างพระไพหารนั้น แลให้นายทองศรี เถ้าไกร เถ้าหอมอยู่จำเภาะ สร้างบ้าเบิ้นนา ผูกหวายส่วยสะเดียง

ให้นายหอมนายราชเสนหา เอาคนไปสร้างบ้านเมืองนา ตำบลสะนังพะแนะ ๑ ให้นายอิน นายบุน นายไส นายราช ทำวัดภูปลองทุลังดิด

ครั้นแต่งให้คนสร้างบ้านทำนาแล้ว พญาก็ให้ทำพระมหาธาตุ ไปคนในเมืองญี่หน เมืองปหัง เมืองกหลันตัน เมืองพรุ เมืองอแจ เมืองจนะเรพา เมืองสาย เมืองตานี เมืองตะงุ เมืองไชรา เมืองตรัง เมืองไชยา เมืองสะอุเลา เมืองชุมพร เมืองบางสะพาน ให้ช่วยทำพระมหาธาตุ ณ เมืองนครศรีธรรมราชแล้วเสร็จไส้ พญาศรีธรรมโศกราชแต่งเครื่องบรรณาการเข้ามาถวาย แลพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกไปไล่ช้างสำคัญในตำบลบางสะพานไส้ พญาศรีธรรมโศกราชก็กราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทูลพระกรุณาว่าแต่งบ้านเมืองทั้งนั้น แลเมืองนครศรีธรรมราชเสร็จแล้ว ทำมหาธาตุไส่รากแล้ว ขอถวายพระราชกุศลแด่พระเจ้าอยู่หัวเบื้องอันเสร็จ พระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาพญาศรีธรรมโศกราช ๆ กราบทูลพระกรุณาขอถวายสามชาย สามหญิง แลพัน ๑๐๐ พักพวกสามชายสามหญิง แลขอเอาลูกหลานสามชายสามหญิง เบื้นเจ้าหัวพันสิบสองหัวปากหัวสิบนั้นทั้งนี้ไว้คนหนึ่ง ขอถวายสัตย์สามชายสามหญิง เบื้นข้าพระเจ้าอยู่หัว ทูลบังคมลาไปเมื่อหน้า พระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาให้พระขุนพระคลังกฎหมายชื่อสามชายสามหญิงไว้ให้รู้จักชื่อแล้วให้เรียกชื่อสามชายสามหญิงสิบแต่นี้ไปเมื่อหน้าแล

นายอยู่น้องพญาศรีธรรมโศกราช เมียชื่อนางแก้ว นายกู นายอู ๒ นี้หลานพญาศรีธรรมโศกราช นายกู เมียชื่อนางคำ นายอู เมียชื่อนางคำเพ็ชร กฎหมายชื่อสามชายสามหญิงสามไพแล

พญาศรีธรรมโศกราช กราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระเจ้าอยู่หัว นายอูไส้มีญาติลูกหลานสิบไส้ เมื่อหน้าไส้ ขอพระทานถวายลูกหลานหญิงชายเบื้นข้าทูลพระบังคมพระเจ้าอยู่หัว ขอพระทานเบื้นข้าพระข้าวัด

ข้าพระคือสร้างพระราชกุศลถวายแก่พระเจ้าอยู่หัวสืบไปเมื่อหน้า ข้าพเจ้านายอยู่ใส้ มีลูกหลานสืบไปเมื่อหน้า ขอพระทานทำช้างถวายแก่พระเจ้าอยู่หัวสืบไปเมื่อหน้า ข้าพเจ้านายอยู่ใส้ มีลูกหลานสืบไป ขอพระทานถวายเบื้นอายาพระเจ้าอยู่หัวแต่นี้ไปเมื่อหน้า ขอพระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาแก่สัตว์ผู้ยาก ข้าพระเจ้าอยู่หัวขอทูลพระบังคม พระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาว่า สามชายสามหญิงซึ่งพญาศรีธรรมโศกราชถวายนั้นให้ไว้แก่พญาศรีธรรมโศกราชนั้นก่อน เมื่อใดมีราชการสิ่งใด ๆ ไปเมื่อหน้าใส้ ให้สามชายสามหญิงกราบพระบาทพระเจ้าอยู่หัว ขอถวายนางจันทรเทวีพระราชบุตรีผู้หลานเบื้นแม่นแล้ว ก็ลาพระเจ้าอยู่หัวออกมาเมืองนครศรีธรรมราชใส้

พญาศรีธรรมโศกราชเถิงแก่กรรมแล พระเจ้าอยู่หัวให้นายอู นายกู นายอยู่ เข้ามากราบพระบาทพระเจ้าอยู่หัว ขอผูกส่วยเงินตำลึงบาทสึ่ง ภูกันขึ้นพระคลังหลวงแล

ข้าพระเจ้าอยู่หัวสามชายสามหญิงนี้ขอเบื้นงานหนึ่ง ตั้งพลร้อยหนึ่งเบื้นงานส่วยแดหนึ่งส่วย ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวในจังหวัดเมืองนครศรีธรรมราช พระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาให้ผูกส่วยเงิน ตำลึงบาทสึ่ง ภูกันนั้นขึ้นพระคลังหลวง ให้พิจุนพระคลังกฎหมายไว้ว่า แต่นี้ไปเมื่อหน้า ให้ผูกส่วยอย่าให้ขาด อย่าขำรุด แลปรำมูนชาวส่วย ๑๐๐ คนอย่าให้แตกฉาน นายอู นายอยู่ ให้กรองเมืองนครศรีธรรมราช ผูกส่วยขึ้นพระคลังหลวงทุกปี

แลนายญอดแก้วใส้ ให้ถือชาวเชิงกุดิทั้งปวงมาขึ้นในพระนครทุกเจ้าคณะ แลนายสมิงคโดพรมมา ซึ่งเสี่ยเรือ แลมาอยู่ในเมืองนคร แลให้นางพทองเบื้นเมีย ให้เบื้นผชาวอริยพงศ์ อยู่รักษาพระมหาธาตุในเมืองนครแล

นายอู นายกู นายอยู่ ก็เอาส่วยมาผูกขึ้น ณ พระคลังหลวง แลกราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลาออกมาเมืองนคร

อยู่นานมาชาวส่วยแคกฉานสัตพรัด นายอูก็เข้ามากราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ชาวส่วยแคกฉานสัตพรัดแลส่วยข้ารุด พระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาแก่นายอู พระราชทานให้เอาเหมี่น(๑) สิดจอมราช หลวงพระทานให้ซื่อเหมี่นสุดใจแมนเอาเหมี่นจงข้าหลวง พระทานให้ซื่อเหมี่นแสนใจซื่อ ทั้งสองนี้พระทานให้ภาบทองคนละเล่ม ถือจำนำเบี้นนายภาบหลวง พระทานให้ออกไปด้วยนายอูอยู่เบี้นอันขาดในเมืองนครศรีธรรมราช เรียกเงินส่วยสาอากร แลส่วยแก่พลสามชายสามหญิง แลให้รู้จักลูกหลานนายอู นายกู นายอยู่ ซึ่งจะแทนทนไปเมื่อหน้า เหมี่นสุดใจแมน เหมี่นแสนใจซื่อ นายอู กราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ลาออกมาเมืองนครศรีธรรมราช จัดส่องสุมชาวส่วยประมูนไว้แล้ว แลเหมี่นสุดใจแมน เหมี่นแสนใจซื่อ แลรามผู้ลูกนายอู แลนายเภ้า ถือเงินส่วยด้วยเหมี่นสุดใจแมน เหมี่นแสนใจซื่อ ขึ้น ณ พระคลังหลวงแล้วไส้ พนุนพระคลังนำนายรามซึ่งเข้ามากราบพระบาทพระเจ้าอยู่หัว ทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้านายรามนี้ลูกนายอู ข้าพระเจ้าอยู่หัว ๆ มีพระกรุณาพระทานซื่อให้แก่นายราม ซื่อเหมี่นศรีจอมรัต เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แลเหมี่นศรีจอมรัตเจ้าเมืองนครแลเหมี่นสุดใจแมน เหมี่นแสนใจซื่อ กราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายบังคมลาออกมาเมืองนครศรีธรรมราช

เหมี่นศรีจอมรัต เอานางบุนกอง หลานนายกูเบี้นเมีย อยู่นานมาเกิดลูกหญิงผู้หนึ่ง ซื่อนางเอื้อยแลพระหลานเบี้นพระยา แลซึ่งอยู่เมืองลานสะกามายอเอานางเอื้อยเบี้นเมีย ก็เกิดลูก ๗ คน

หนึ่งซื่อเจ้าอู เจ้ากู เจ้าอยู่ บอกไว้ว่า ขุนแสนหลานพญาศรีธรรมโศกราช ถวายไว้ให้ตายต่างเจ้าสองคน นางคงราชแม่หนึ่ง นาง

---

๑. ตรงกับหมื่น

ออนท้าวแม่หนึ่ง ขุนแสนแต่งนายอินทรพงศ์เข้าไปถวายเบี้นตายต่างพระเจ้าอยู่หัว ๆ มีพระกรุณาพระทานชื่อให้นายอินทรพงศ์เบี้นเหมื่นแสนส่อยดาว แล้วพระเจ้าอยู่หัวทรงช้างจะชนด้วยช้างเถื่อนไส้ เหมื่นแสนส่อยดาวกราบทูลพระกรุณาว่า ช้างเถื่อนนั้นใหญ่นัก แลทรงพระกรุณา พระเจ้าอยู่หัวมิฟังเหมื่นแสนส่อยดาว จะชนด้วยเถื่อน เหมื่นแสนส่อยดาวแล่นเข้าไปหาช้างเถื่อนให้แทง เหมื่นแสนส่อยดาวตายชื่อว่าตายต่างเจ้า ถ้าพระเจ้าอยู่หัวเด็ดจแทงได้ ๆ แลเห็นมิชอบตามบุรพประเพณีแต่ก่อนไส้ เหมื่นแสนส่อยดาวกราบทูลพระกรุณา ถ้าพระเจ้าอยู่หัวมิฟัง เหมื่นแสนส่อยดาวเห็นผิดประเพณีไส้ เหมื่นแสนส่อยดาวกราบทูลพระกรุณาแล เหมื่น แสนส่อย ดาวเอา ประเพณี แต่ก่อน พิจารณาแล้ว แก้สารทุกข์ นั้นเอง พระเจ้าอยู่หัวทรงช้างนำ ทรงยินจะ คล้องเถื่อน แล้วเด็ดจลง เรือพระที่นั่งชักช้าง แลเด็ดประพาศกลางคืน ขอทูลกรุณามิฟังไส้ เหมื่นแสนส่อยดาวรับพระราชอาชญาถวายชีวิต ขออาษาจนสิ้นพิพิธแล

เจ้าอู เจ้าภู เจ้าอยู่ บอกไว้ ว่าพระพนมวังแลนางสะเดียงทองตั้งบ้านอยู่จรุงสระนั้น ให้หาจงพบต้นไม้ไผ่ แลต้นแซะติดกัน ท่านมีสิ่งของอยู่ใต้ต้นไผ่แลต้นแซะนั้น ข้านานแล้ว และมิพบต้นแซะต้นไผ่นั้นเลย ถ้าพี่น้องลูกหลานพบต้นไผ่ต้นแซะนั้นไส้ ให้หาเครื่องบูชาเทพารักษ์จงคำนับให้ขุดเอาเถิด สิ่งนั้นให้เอาถวายเบี้นเครื่องประดับพระที่นั่ง ประดับอาศน์พระพุทธเจ้าก็ได้แล

ขุนอินทราเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช บอกไว้ว่าเดิมไส้ นางกฤษณาแลนางทองมุก แลลูกหลานหญิงชายตั้งบ้านอยู่เมืองไชยา มีลูก..... (ฉบับลบ) ผูกเบี้นส่วยขันพระคลังหลวง ๑๐๐ กระบอก แลกระบอกต่านด้วยลูก ๕๐๐ แท้แล้วให้ชื่อรักที่ฉลุยแล นางทองมุกแลนางกฤษณา.....

(สิ้นฉบับเพียงนี้)

พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช

ของหลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร)[๑]

เมื่อครั้งกรุงเก่า ในแผ่นดินเจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีเสวยราชสมบัติ พระยาราชสุภาวดีมาเป็นพระยาศรีธรรมาโศกราช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช โปรดให้หลวงนายสิทธินายเวรมหาดเล็ก[๒] มาเป็นพระปลัดเมืองนคร ฯ ภายหลังพระยานครศรีธรรมราชถูกอุทธรณ์ต้องกลับเข้าไปกรุงเทพ ฯ ถอดจากเจ้าเมือง เวลากรุงเก่าเสียแก่พม่านั้นหาเจ้าเมืองไม่มีแต่พระปลัดเป็นผู้รักษาราชการเมือง จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้านคร ยกกองทัพไปตีเมืองชุมพร, เมืองปทิว, ไชยา, หลังสวน, กระ, ระนอง, ตะกั่วป่า, พังงา, ปตัส, ตรัง, ภูเก็ต, รวมทั้งเมืองตรัง, กระบี่, กาญจนดิฐ มาขึ้นเจ้านคร เจ้านครตั้งเป็นชุมนุม ๑ ไม่ขึ้นต่อกรุงเทพ ฯ[๓]

เมื่อปีฉลู เอกศก จุลศักราช ๑๑๓๑ เจ้ากรุงธนบุรีมีอำนาจจึงแต่งให้พระยาจักรี (แขก) ๑ พระยายมราช ๑ พระยาศรีพิพัฒน์ ๑ พระยา-

---

๑. พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชนี้ หลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ณ นคร) เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น ได้พิมพ์รวมอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๑ พรรณนาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราชทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ มีข้อความกล่าวถึงบุคคลที่เป็นเชื้อสายเมืองนครศรีธรรมราชไว้ด้วย.

๒. หลวงสิทธินายเวรคนนี้ เข้าใจว่าชื่อหนู ด้วยมีในคาถาประกาศพิธีตรุษเมืองนคร ใช้คำว่า มุสิก ในที่ขานนามเมื่อเป็นเจ้านคร ฯ เห็นจะเป็นเชื้อข้าราชการเก่าในเมืองนครศรีธรรมราช.

๓. ชื่อหัวเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ไม่ถูกตามจริง ด้วยเป็นเมืองตั้งที่หลังครั้งเจ้านครหลายเมือง และที่รู้เป็นแน่นั้น เมืองไทรบุรีเมืองตานี ตั้งเป็นอิสระเหมือนกัน มิได้ขึ้นนครศรีธรรมราช ครั้งเจ้านคร ฯ.

เพชรบุรี ๑ ยกกองทัพมาตีชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช แม่ทัพทั้งปวงต่างก็ยกไปแล้ว ภายหลังทรงเห็นว่ากองทัพที่ยกไปอ่อนแอนัก พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงยกกองทัพหลวงหนุนออกมาตี เมืองชุมพร, เมืองไชยา, แตกเป็นลำดับ เจ้านครให้อุปราชตั้งค่ายสู้ที่ท่าหมาก ๓ ค่าย คลองปากนคร ๑ ค่าย คลองตำตาสี่หน้า (คือปากพยา) ๑ ค่าย กองทัพกรุงธนที่ยกมาตีแตกหลวงสงขลา (วิเถียน) พาเจ้านครกับครอบครัวอพยพหนีไปอยู่เมืองตานี พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ยกกองทัพเข้าเมืองนครศรีธรรมราช ตำรัสให้พระยาจักรี พระยาพิไชยราชา ยกกองทัพเรือติดตามเจ้านครไป

ฝ่ายพระยาตานีเกรงพระเดชานุภาพ ก็จับเจ้านครแลครอบครัวส่งมาถวายแต่โดยดี

ขณะนั้นโปรดให้ต่อเรือรบขึ้นที่นั่น ๑๐๐ ลำเศษ แลพระราชทานพระราชทรัพย์ให้ข้าราชการทั้งปวงทำการสถาปนาซ่อมแปลงพระอารามที่เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นหลายอาราม

ครั้นทรงจัดการบ้านเมืองเสร็จแล้ว ก็เสด็จยกทัพกลับกรุงธนบุรี แต่ให้เชิญพระไตรปิฎกที่เมืองนครศรีธรรมราช มาจารจำลองไว้ที่กรุงธนบุรีด้วยทั้งจบ ครั้นแล้วจึงเชิญต้นฉบับมาส่งไว้อย่างเดิม

แต่ตัวเจ้านครกับครอบครัวนั้น เมื่อเสด็จยกทัพกลับมาก็คุมเข้ามายังกรุงธนบุรีด้วย แต่ทรงพระราชดำริว่า เจ้านครไม่มีความผิดต่อพระองค์ ซึ่งได้รับพุ่งกันก็เพราะต่างคนก็อ่าตัวเป็นใหญ่จะลงเห็นว่าเจ้านครเป็นชอบกันนั้นไม่ได้ จึงโปรดพระราชทานให้พ้นโทษ ให้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาอยู่เป็นข้าราชการในกรุงเทพฯ ต่อไป

แล้วโปรดให้พระเจ้าหลานเธอ เจ้านราสุริวงษ์ อยู่ครองเมืองนครศรีธรรมราชได้ ๗ ปี เจ้านราสุริวงษ์ถึงแก่พิราลัยที่เมืองนครศรีธรรมราช

ณ ปีวอก อัฐศก จุลศักราช ๑๑๓๗ ฝ่ายเจ้านครเข้ามาอยู่ในกรุงธนบุรี ได้รับราชการตามเสด็จไปทัพศึก เจ้ากรุงธนบุรีไว้วางพระทัยในเจ้านคร จึงให้เจ้านครกลับออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อปีวอกอัฐศก จุลศักราช ๑๑๓๗ ได้รับสุพรรณบัฏเป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช เจ้าขัณฑสีมา[๑] มีเกียรติยศเสมอเจ้าประเทศราช ตั้งพระยาอรรคมหาเสนาแต่จตุสดมภ์สำหรับเมืองนครได้ คล้ายกรุงธนบุรี ที่ว่าราชการเมืองนครของเดิม เรียกว่าท้องพระโรงซึ่งก่อด้วยอิฐอยู่หลังศาลากลางจังหวัดทุกวันนี้[๒]

เจ้านครมีหม่อมชื่อทองเหนี่ยว เป็นบุตรสาวจีนปาด จีนปาดเป็นพี่จีนบวย จีน ๒ คนนี้น้องเป็นเศรษฐีมั่งมีมาก ศพจีนปาดฝังอยู่ที่ริมคลองที่จะไปท่าแพ เรียกว่า กง ทุกวันนี้ เจ้านครมีชิดาด้วยหม่อมทองเหนี่ยว ๒ คน ชื่อ คุณชุ่ม ๑ คุณปราง ๑ แลเจ้านครมีบุตรด้วยภรรยาน้อย คือ ชื่อหม่อมทองอยู่ ๑ พระรามคำแหง ๑ แม่ม่วง ๑

คุณชุ่มได้เป็นภรรยาเจ้าพัฒน์ เจ้าพัฒน์นั้นเป็นบุตรปลัด มีพี่สาวคน๑ ชื่อคุณชี คุณชีไม่มีสามี มารดานั้นเรียกว่า คุณหญิง ๆ สร้างวัดประดู่

---

๑. เรื่องพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้งเจ้านครเป็นเจ้าประเทศราช อ้างเหตุในสาสตราอีกข้อหนึ่งว่า ได้ตัวอธิดาทำราชการ แลธิดานั้นมีพระโอรส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวิจารณ์ว่า ทำนองพระเจ้ากรุงธนบุรีจะได้ทรงปรารภเรื่องสืบสันตติวงศ์ พิเคราะห์ตามความมุ่งหมาย ดูเหมือนตั้งพระทัยจะให้กรมขุนอินทรพิทักษ์ ลูกเธอองค์๑ ครองกรุงกัมพูชา ให้เจ้าทัศพงศ์ลูกเธอ ซึ่งภายหลังเป็นพระพงศ์นรินทร์ ซึ่งเป็นหลานเจ้านคร ครองเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนกรุงธนบุรีนั้นจะมอบราชสมบัติประทานเจ้าฟ้าสุพันธุวงศ์ ที่เรียกว่า เจ้าฟ้าเหม็น ด้วยเป็นพระราชนัดดาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ด้วยเหตุนี้ จึงตั้งเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองประเทศราชไว้.

๒. ศึกหลังนี้ข้าพเจ้าได้ยินเห็น เป็นตึกเล็ก ๆ ทำด้วย สงสัยว่ามิใช่ท้องพระโรง แลเป็นของสร้างที่หลัง อาจจะสร้างตรงที่ท้องพระโรงเจ้านคร จึงเลยเรียกว่าท้องพระโรงครั้งเจ้านครนั้น แม้ในกรุงธนบุรีท้องพระโรงก็ยังไม่เป็นตึก.

คุณชีสร้างวัดแจ้ง ที่อยู่ตำบลท่าวังเดิมนั้น คุณปรางนั้นเมื่อเจ้านครเข้าไปถูกกักอยู่กรุงเทพฯ ได้ถวายเป็นพระสนมเจ้ากรุงธนบุรี(๑)

ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติทรงพระราชดำริว่า ที่เจ้ากรุงธนบุรียกเจ้านครขึ้นเป็นพระเจ้าประเทศราชนั้นเป็นการเหลือเกินไป จึงโปรดให้ลดบรรดาศักดิ์ลงเป็นเจ้าพระยานคร แลให้ลดตำแหน่งเสนาบดีเมืองนครลงเป็นกรมการเหมือนหัวเมืองอื่นๆ แลให้ยกเมืองสงขลาซึ่งขึ้นเมืองนครอยู่ในครั้งนั้นเป็นหัวเมืองขึ้นกรุงเทพฯ ด้วย

ต่อมาเจ้านครศรีธรรมราช แก่ชรา ว่าราชการบ้านเมืองฟั่นเฟือนไป เจ้าพัฒน์บุตรเขยเข้าไปเป็นโจทย์ฟ้องกล่าวโทษเจ้านคร มีตราให้หาเจ้านครก็บิดพลิ้วเสียหลายครั้ง แล้วจึงได้ตัวเข้ามากรุงเทพฯ โปรดให้เอาออกจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดตั้งเจ้าพัฒน์อุปราชบุตรเขยเจ้านคร ให้เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เมื่อปีมะโรงฉศก จุลศักราช ๑๑๔๒ แลครั้งนั้นพระยาสงขลามีความผิด จึงโปรดให้เมืองสงขลากลับไปเป็นเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชดังแต่ก่อน เจ้านครก็ถึงอนิจกรรมที่กรุงเทพฯ เจ้าพระยานคร

---

๑. ชื่อลูกเมียเจ้านครไม่เคยปรากฏชัดเจนในที่อื่น ในบาญชีนี้ขาดคุณฉิมพี่คุณปรางไปคน ๑ คุณฉิมนั้นที่บิดาได้ถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เป็นพระสนมเอก ปรากฏในหนังสือพระราชวิจารณ์ว่า เทียบที่กรมบริจาภัณฑ์ศรีสุดารักษ์ มีลูกเธอ ๒ องค์ ชื่อเจ้าทัศพงศ์ ภายหลังได้เป็นพระพงศ์นรินทร์องค์ ๑ เจ้าทัศภัย ภายหลังได้เป็นพระอินทรอภัยองค์ ๑ คุณปรางน้องคุณฉิมที่กล่าวว่า ถวายตัวในพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นตามเรื่องราวที่ปรากฏ เห็นจะไม่ได้เป็นพระสนมอยู่ก่อน ด้วยปรากฏว่า เจ้าพระยาพิไชยราชาให้เถ้าแก่เข้าไปขอต่อเจ้าจอมมารดาฉิม พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระพิโรธ ว่าเจ้าพระยาพิไชยราชาบังอาจจะมาเป็นเขยน้อยเขยใหญ่กับพระองค์ ถึงให้ประหารชีวิตเจ้าพระยาพิไชยราชา แต่คุณปรางนั้นอยู่ในวังต่อมามีครรภ์ขึ้น พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงพระราชทานแก่เจ้าพัฒน์ อุปราชเมืองนครรับไป คลอดบุตรเมื่อปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๓๖ บุตรนั้นคือเจ้าพระยานคร น้อย จึงเชื่อกันว่า เจ้าพระยานคร น้อย เป็นลูกพระเจ้ากรุงธนบุรี.

พัฒน์ กับคุณหญิงชุ่มได้เก็บอัฐิเจ้านครกับอัฐิหม่อมทองเหนียวมาก่อเจดีย์ทำด้วยบรรจุไว้ที่วัดแจ้งเมืองนคร

ครั้นเมื่อเจ้าดากออกจากราชสมบัติแล้ว เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) กับคุณหญิงชุ่ม จึงได้รับคุณปรางซึ่งเป็นพระสนมเจ้าดาก พาออกมาจากกรุงเทพ ฯ แต่เวลานั้นมีครรภ์ได้ ๓ เดือนแล้วมาคลอดที่เมืองนคร บุตรเป็นชายให้ชื่อว่า คุณชายน้อย(๑) พระยาศรีธรรมราช พัฒน์ มีบุตรหญิงกับคุณหญิงชุ่ม ๑ ชื่อคุณหญิงใหญ่ ๑ (คุณหญิงเล็ก) ๑(๒) แลมีบุตรชายกับภรรยาน้อย ที่ได้รับสัญญาบัตร คือ นายจ่ายงมหาดเล็ก ๑ พระราชภักดี (ร้าย) ยกกระบัตรเมืองนคร ๑(๓) บุตรหญิงชื่อหนู ภรรยาเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ๑ ชื่อทิม ๑ ทิมนี้เมื่อรัชกาลที่ ๒ ได้เข้าไปอยู่ที่วังกรมหมื่นศักดิพลเสพ ครั้นรัชกาลที่ ๓ กรมหมื่นศักดิพลเสพได้รับพระราชทานเกียรติยศเป็นกรมพระราชวังบวร ฯ ทิมก็ตามเสด็จไปอยู่ในกรมพระราชวังบวร ฯ ด้วย ครั้นกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพสวรรคตแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้ทิมมารับราชการในพระบรมมหาราชวัง ครั้นรัชกาลที่ ๔ ทิมกลับไปรับราชการเป็นพนักงานเฝ้าหอพระอัฐิฝ่ายพระราชวังบวร ฯ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๓ ชั่ง ครั้นวันที่ ๑๙ ธันวาคม ร.ศ. ๑๓๐ ทิมถึงแก่กรรม

เมื่อฝ่ายพม่ายกทัพเรือมาทางเมืองมฤทในเดือนอ้าย แก่งหวุ่นแมงยีเป็นแม่ทัพใหญ่ แก่งให้หยี่หวุ่นเป็นแม่ทัพ ยกทัพเรือไปทางทะเลเมืองถลาง แล้วให้เนมโยคุงนรัดเป็นทัพหน้า ตัวแก่งหวุ่นแมงยีเป็นแม่ทัพ ยกมาตี

---

๑. ตรงนี้ผิด ที่จริงคุณปรางออกไปแต่ครั้งกรุงธนบุรีดังกล่าวมาแล้ว.

๒. ที่เรียกว่า คุณหญิงนี้ เป็นคำพวกชาวนครเรียก แต่เรียกกันในกรุงเทพ ฯ ว่าคุณนุ้ยใหญ่ คุณนุ้ยเล็ก.

๓. บุตรเจ้าพระยานคร พัฒน์ นอกจากบาญชีนี้ ได้ความชื่อว่า ฉิม เป็นพระยาภักดีภูธร อยู่รั้งหน้าคน ๑ ชื่อนายเริกคน ๑ นายกุนคน ๑ ไม่ได้ทำราชการ.

เมืองชุมพร, เมืองไชยา, เจ้าเมืองทั้งสองเห็นว่าพม่ายกมามากไม่สามารถจะสู้รบได้ จึงเทครัวเข้าป่าทิ้งเมืองเสีย พม่าก็เอาไฟเผาบ้านเมืองเสียทั้ง ๒ เมือง แล้วยกมาตีเมืองนครศรีธรรมราช

ขณะนั้น เจ้าพระยานคร พัฒน์ ได้ข่าวว่า เมืองชุมพร, เมืองไชยา เสียแก่พม่าแล้ว จึงแต่งให้กรมการคุมพลพันเศษมาตั้งขัดตาทัพพม่าอยู่ที่ท่าต่อแดนเมืองไชยา ครั้นพม่ายกไปยังไม่ได้รบ พม่าคิดอุบายให้คนชาวเมืองไชยาไปร้องบอกลวงชาวเมืองว่า กรุงบางกอกเสียแก่พม่าแล้วอย่าสู้รบเลย ให้ออกมาเสียโดยดีเถิด กรมการนำความไปแจ้งแก่เจ้านครพัฒน์ เจ้านคร พัฒน์ สำคัญว่าจริง เพราะมิได้เห็นทัพกรุงออกไปช่วย ด้วยในเวลานั้นกรุงเทพ ฯ ยังรบพันกับพม่าทางเมืองกาญจนบุรีอยู่ จึงยังมิได้ยกไปช่วย เจ้าพระยานคร พัฒน์ จึงทิ้งเมืองเสีย พาพรรคพวกครอบครัวหนีไปอยู่นอกเขาตำบลจันดีปลายคลองคุดด้วน แขวงอำเภอฉวาง ซึ่งเจ้าพระยานคร พัฒน์ ไปตั้งทัพอาศัยอยู่ เรียกว่าทัพเจ้าพระยา ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ พม่าได้เมืองนครศรีธรรมราชก็เข้าตั้งอยู่ในเมือง ให้รวบรวมรี้พล กองทัพจะยกไปตีเมืองพัทลุง เมืองสงขลา ต่อไป

ฝ่ายข้างเมืองพัทลุง เจ้าเมืองกรมการได้แจ้งว่า เมืองชุมพร เมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช เสียแก่ข้าศึกแล้ว จึงปรึกษากันคิดจะยกครอบครัวหนี ยังมีพระสงฆ์องค์ ๑ ชื่อมหาช่วยเป็นเจ้าอธิการวัดในแขวงเมืองพัทลุง ลำแดงวิชาเวทมนต์คงเดชยันต์ กะตุดประเจียดมงคลให้แก่กรมการนายบ้านชาวเมืองทั้งปวง คนเหล่านั้นก็นิยมยินดี ถือมั่นเอาสิ่งนั้นเป็นเครื่องป้องกันสาตราวุธ พาให้ใจกล้าขึ้นถึงอาจสู้รบด้วยพม่าได้ กรมการจึงจัดพลได้พันเศษแล้วเชิญท่านมหาช่วยอาจารย์ขึ้นคานหาม (นัยหนึ่งว่าขี่ช้างมาในกองทัพด้วย) ยกออกมาตั้งคอยรบทัพพม่าอยู่กลางทางห่างเมืองพัทลุง พระมหาช่วยมีปืน ๒ กระบอกยัดดินส่งให้ศิษย์เดินยิงมาหน้า

ช้าง พม่าข้าศึกตุเห็นเป็นกองทัพใหญ่ยกมาก็แตกหนีไป

ครั้นเมื่อกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยก กองทัพเรือมาถึง เมืองชุมพร ตั้งค่ายหลวงประทับอยู่ในเมือง จึงมีพระบัณฑูรดำรัสสั่งให้พระยากลาโหมราชเสนา พระยาจ่าแสนยากร กองหน้า ยกทัพบกล่วงออกไปตั้งอยู่ ณ เมืองไชยาเป็นหลายค่าย

ฝ่ายกองทัพพม่า แจ้งว่าทัพกรุงยกออกไป แม่ทัพจึงให้เนมโยคุงนรัต กองหน้ายกกองทัพมารับทัพกรุง แก่งหวุ่นแมงยีแม่ทัพก็ยกหนุนมา พอทัพหน้าพม่ายกมาปะทะทัพไทยที่เมืองไชยายังไม่ทันจะตั้งค่าย ไทยก็ยกเข้าล้อมพม่าไว้รอบ ชุดล้อมเพลาะรบกันกลางแปลงแต่เช้าจนค่ำ พอฝนตกห่าใหญ่ลงมา พม่าจึงแหกออกจากที่ล้อมหนีไปได้ พลทหารไทยไล่ติดตามพม่าไปในเวลากลางคืน พม่ามิได้หยุดรอรบ แตกกระจัดพลัดพรายไปทีเดียว ฝ่ายแม่ทัพพม่ารู้ว่ากองหน้าแตกก็มิได้มารบ เลยบากทางหนีไปข้างตะวันตก

ฝ่ายยี่หวุ่นแม่ทัพเรือซึ่งไปตีเมืองกลาง ไปตีเมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่งแตกแล้ว ก็ยกเลยไปถึงเกาะกลาง ให้พลทหารขึ้นตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ ขณะนั้นในเมืองกลาง พระยากลางถึงแก่กรรมลง แต่ภรรยาพระยากลาง ชื่อจัน กับน้องสาวอีกคนหนึ่ง (ชื่อมุก) เป็นคนใจกล้าหาญองอาจ จึงให้กรมการเกณฑ์ไพร่บ้านพลเมืองทั้งชายหญิง ออกตั้งค่ายรบกับพม่านอกเมือง ยิงปืนใหญ่น้อยโต้ตอบสู้รบกันอยู่ทุกวัน จนประมาณได้เดือนเศษพม่าก็หักเอาเมืองมิได้ ไพร่พลในกองทัพก็ขัดสนเสบียงอาหาร ถึง ก็จำเป็นต้องเลิกทัพกลับไป

ขณะนั้นเจ้าเมืองกรมการตามหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงซึ่งหนีพม่าไปนั้น ก็กลับมาเฝ้ากรมพระราชวังบวร ฯ ทั้งสิ้น ทรงโปรดมิให้เอาโทษ เพราะเห็นว่าศึกหนักเหลือกำลังที่จะสู้รบ จึงให้ไปรวบรวมไพร่บ้านพลเมือง

มาอยู่ตามภูมิลำเนาเดิม แล้วเสด็จยกทัพหลวงไปจัดราชการบ้านเมืองในหัวเมืองเหล่านั้นทุกเมือง เมื่อเสด็จมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช ให้ตามได้ตัวเจ้าพระยานครศรีธรรมราช พัฒน์ มา ทรงพระกรุณาโปรดยกโทษให้ อนึ่งทรงพระราชดำริเห็นว่า พระมหาช่วยซึ่งได้ช่วยป้องกันเมืองพัทลุงนั้น เป็นผู้ได้ราชการมีความชอบมาก แต่ถ้าจะพิจารณาไปข้างหน้าที่สมณะก็เห็นว่ามัวหมองอยู่ จึงให้สึกออกจากบรรพชิต แล้วตั้งให้เป็นพระยาทุกขราษฎร์ ผู้ช่วยราชการเมืองพัทลุง ทำราชการฝ่ายฆราวาส แล้วทรงพระราชดำริว่า บรรดาเมืองแขกมลายูที่ตั้งอยู่ชายทะเลตะวันตกทั้งปวงยังมิได้อ่อนน้อมยอมขึ้นแก่กรุงสยาม ควรจะไปตีเอามาขึ้นเสียให้จงได้ พระราชอาณาเขตสยามจะได้แผ่ไพศาลไปในประเทศปากใต้ฝ่ายตะวันตก จึงโปรดให้แม่ทัพหน้ายกไปก่อน ทัพหลวงก็ยกหนุนไปตีเมืองตานีที่เป็นเมืองใหญ่ได้ แต่เมืองอื่น ๆ คือเมืองตรังกานู เมืองกลันตัน เมืองไทร เป็นต้น เหล่านั้นมายอมสวามิภักดิ์โดยดี กับหัวเมืองแขกเล็กน้อยทั้งปวงก็ได้ออกหลายเมือง ที่ยอมขึ้นไม่ต้องตีก็มี แล้วมีพระบัณฑูรดำรัสสั่งให้แต่งหนังสือบอกข้อราชการเข้ามากราบบังคมทูลพระมหากรุณาทรงทราบ จึงโปรดให้มีตราหากองทัพกลับ กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงจัดราชการหัวเมืองฝ่ายตะวันตกเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จยกทัพหลวงกลับคืนกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราออกไปเลื่อนยศผู้รักษาเมืองกรมการผู้มีความชอบ แล้วตั้ง จัน ภรรยาพระยาถลาง ซึ่งได้ช่วยรบสู้กู้บ้านเมืองไว้ได้นั้น ขึ้นเป็นที่ท้าวเทพกระษัตรี ตั้ง (มุก) น้องสาวคนหนึ่งเป็นที่ท้าวศรีสุนทร อยู่ในเมืองถลางด้วย ครั้งนั้นกรมพระราชวังบวร ฯ ทรงได้ปืนทองมาแต่เมืองตานี ๒ กระบอก ยาว ๓ วาศอกคืบ ๒ นิ้วกึ่ง กระบอก ๑ ยาว ๕ ศอกคืบ ๗ นิ้ว กระบอก ๑ กระบอกใหญ่ให้จารึกบอกว่า พระยาตานี โปรดให้หล่อขึ้นเป็นคู่กันอีกกระบอก ๑

จาริกชื่อว่า นารายณ์สังหาร แล้วให้หล่อขึ้นอีก ๖ กระบอก ใหญ่รองเป็นลูกๆ ลงมา

เมื่อในรัชกาลที่ ๑ นั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช พัฒน์ ถวายคุณหญิงนุ้ยใหญ่ชีดา ทำราชการในพระราชวังหลวง มีพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอรุโณทัย ได้เป็นกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ แล้วต่อมาได้เป็นกรมพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลที่ ๓ คุณหญิงนุ้ยเล็กถวายในกรมพระราชวังบวรฯ มีพระองค์เจ้าหญิงบัทมราช คุณชายน้อยถวายเป็นมหาดเล็กได้เป็นที่นายศัลวิไชย มหาดเล็กหุ้มแพร แล้วเลื่อนเป็นที่พระอนุรักษ์ภูเบศร์ ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราช ครั้นถึงรัชกาลที่ ๒ เจ้าพระยาศรีธรรมราช พัฒน์ มีความชราทุพลภาพ โปรดให้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี เจ้าพระยาจางวาง เป็นผู้ตกแต่งบ้านเมือง พระอนุรักษ์ภูเบศร์ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาศรีธรรมราช สำเร็จราชการเมืองนคร เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ได้แต่งกำแพงด้านเหนือแลสร้างพระอุโบสถหอไตรตามหลังที่ท่าโพธิ อุโบสถวัดสำฤทธิไชย พระวิหารหลวงในวัดพระบรมธาตุ กับได้ปฏิสังขรณ์วัดแจ้ง วัดประดู่อีกด้วย แต่พับเกษตรรอบองค์พระบรมธาตุของเดิมชำรุด พระครูการามเจ้าวัดสระเรียงเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ ครั้นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีถึงแก่อสัญกรรม พระยาศรีธรรมราช น้อย ได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยา[๑] ภรรยาชื่อท่านผู้หญิงอิน เชื้อเจ้ามาแต่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าทรงเรียกว่า พี่อิน[๒] ท่านผู้หญิงอินมีบุตรธิดากับเจ้าพระยานคร น้อย ๖ คนคือ

---

๑. เป็นเจ้าพระยาต่อในรัชกาลที่ ๓.

๒. มีในจดหมายเหตุของนายพันโท โล อังกฤษแต่งเรื่องเมืองนครเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ ว่าท่านผู้หญิงอินนี้เป็นราชินีกุล ข้อที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสเรียกว่าพี่อิน นั้นก็เป็นความจริง มีปรากฏอยู่ในจดหมายหลวงอุดมสมบัติ สืบถามได้ความจากนางสาวกลาง ณ นคร ธิดาเจ้าพระยานคร น้อยกลางว่า ท่านผู้หญิงอินนั้นเป็นธิดาพระยาพิมาหอัคคี ตระกูลทางบางช้าง พระยาภักดีสงครามที่ได้ไปเป็นพระยากลางเป็นน้องท่านผู้หญิงอิน.

๑. เจ้าจอมมารดา น้อยใหญ่ในรัชกาลที่ ๓ เป็นเจ้าจอมมารดา พระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์

๒. เจ้าจอม น้อยเล็ก ในรัชกาลที่ ๓

๓. เจ้าพระยามหาศิริธรรม ชื่อน้อยใหญ่ เรียกอีกชื่อ ๑ ว่า เมือง ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ได้เป็นนายศัลวิไชย เข้าใจว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ถึงรัชกาลที่ ๓ เป็นพระเสนหามนตรี ปลัด แล้วเลื่อนเป็นพระยาพัทลุง แล้วเข้ามาเป็นพระยาอุไทยธรรมรับราชการอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็นเจ้าพระยามหาศิริธรรมผู้รักษากรุงเก่า

๔. เจ้าพระยานคร น้อยกลาง ในรัชกาลที่ ๓ เป็นพระเสนหามนตรี ปลัดเมืองนคร ได้เป็นพระยานครต่อเจ้าพระยานคร น้อย ถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยานคร

๕. พระยาเสนหามนตรี ชื่อน้อยเล็ก ฤๅเอี่ยด ในรัชกาลที่ ๓ เป็นหลวงฤทธินายเวรมหาดเล็ก แล้วเลื่อนเป็นพระยาเสนหามนตรี

๖. คุณน้อยหญิง อยู่เมืองนคร ไม่ได้ทำราชการ

เจ้าพระยานคร น้อย มีบุตรธิดาด้วยภรรยาอื่นอีกหลายคน สืบได้รายชื่อ คือ

ส่วนบุตร

๑. ชื่อแสง ได้เป็นพระยาไทรบุรี แล้วมาเป็นพระยาพังงา เมื่อในรัชกาลที่ ๓

๒. ชื่อนุด เป็นพระยาเสนานุชิต ผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่า

๓. ชื่อกล่อม เป็นพระยาวิชิตสงคราม ปลัดเมืองนครศรีธรรมราช ในรัชกาลที่ ๔

๔. ชื่อพุ่ม เป็นพระยากาญจนดิฐบดี ในรัชกาลที่ ๕

๕. ชื่อม่วง เป็นพระอุไทยธานี ผู้ว่าราชการเมืองตรัง

๖. ชื่อหงษ์ เป็นพระวิชิตสรไกร รับราชการอยู่กรุงเทพ ฯ

๗. ชื่อฉิม เป็นพระเจริญราชภักดีบุรีรรมพิพัฒน์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุย

๘. นายราชานุรักษ์ ชื่อไรลืมไม่ได้ความ รับราชการอยู่ทางเมืองไชยา

๙. ชื่อเส็ม เป็นหลวงศรีสุพรรณเดิฐ ปลัดเมืองกาญจนดิฐ

๑๐. นายเถื่อน
๑๑. นายเดช ๒ คนนี้ไม่ได้ทำราชการ

ส่วนธิดา

๑. คุณพัน

๒. คุณตลับ

๓. คุณทิม

๔. คุณปราง

๕. คุณแย้ม

๖. คุณพุ่ม

๗. คุณอิ่ม

ทั้ง ๗ นี้ถวายตัวทำราชการในพระบรมมหาราชวัง เมื่อรัชกาลที่ ๓

๘. คุณกลิ่น ถวายตัวทำราชการในพระบรมมหาราชวัง เมื่อรัชกาลที่ ๓ ได้เป็นท้าวศรีสัจจาในรัชกาลที่ ๕

๙. คุณบัว ถวายตัวทำราชการในพระบรมมหาราชวัง เมื่อรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าจอมมารดา มีลูกเธอ ๕ พระองค์ คือ กรมขุนศิริรัชสังกาศ แลกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์เป็นต้น

๑๐. คุณเอม ไม่ได้ทำราชการ

เวลานั้นเมืองไทรบุรี กับเมืองปลิศ สตูล แขงเมืองไม่ขึ้นกรุงเทพ ฯ เจ้าพระยาศรีธรรมราช (น้อย) รับอาสาไปตีเมืองไทร มีทหาร คือ พระณรงค์ฤทธิ ๑ พระมหาจตุรงค์ ๒ เป็นแม่ทัพ หลวงเทพเสนา หลวงชาญพลรบ ทหารรอง ครั้นตีเมืองไทรแตกแล้ว เจ้าพระยาศรีธรรมราช ได้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช[๑] ให้พระบริรักษ์ภูธร (แสง) พระเสนานุชิต (นุด) ซึ่งเป็นบุตรในหม่อมช่วย ทั้ง ๒ อยู่รักษาราชการเมืองไทรบุรี

เจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราชตั้งต่อเรือปาก ๓ วาที่บ้านคอน เข้าไปถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทานนามว่า เรือพระที่นั่งอมรแมนสรรค์ แลเวลานั้น (เจ้าพระยานครเข้าไปอยู่กรุงเทพ ฯ) ให้พระณรงค์ชลธีอยู่รักษาราชการเมืองนคร ฯ

ฝ่ายตุงกูเดนหลานพระยาไทร ซ่องสุมกองทัพแล้วให้นายแท่นเอาเหล็กมาถอบอุดรูชนวนปืนใหญ่ที่เมืองตรังเสียหมดทุกกระบอก นายแท่น[๒] เดิมเป็นบุตรหลวงแพ่งกรมการเมืองตรัง ไปเข้าแขกเปลี่ยนชื่อเป็นตุงกูงาม[๒] แล้วตุงกูเดนตีได้เมืองไทรอีก พระบริรักษ์ภูธร พระเสนานุชิต บุตรเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช น้อย ผู้รักษาราชการเมืองไทร พากันอพยพหนีมาเมืองนคร ฯ ต้องอาวุธพวกแขกเจ็บสาหัส เจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช น้อย ผู้บิดาโกรธสั่งให้ลงโทษเฆี่ยนหลังบุตรทั้ง ๒ นั้นอีก

---

๑. ชื่อพระยานครตามทำเนียบเดิมเป็น "พระยาศรีธรรมาโศกราช ฯ" เป็นเจ้าพระยาฤาเป็นพระยาก็เหมือนกัน เพิ่งเปลี่ยนเป็นพระยาศรีธรรมราชเมื่อในรัชกาลที่ ๔

๒. นายแท่นคนนี้ทราบว่า ที่หลังกลับมาอยู่เมืองตรังอีก อยู่มาจนในรัชกาลที่ ๕ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ออกไปตรวจราชการ ได้ความว่ายังคบโจรผู้ร้าย จึงให้ประหารชีวิตเสีย อ้างโทษถึงครั้งเป็นขบถด้วย.

คนละ ๓๐ แล้วยกทัพไปตีเมืองไทร ทัพตุงกูเดนแตก ครั้งนี้ให้พระมหาจักรีรักษาราชการเมืองไทรบุรีต่อไป

คุณศัลวิไชยบุตรที่ ๓ ของเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช (น้อย) ซึ่งไปรักษาราชการเมืองพัทลุงกลับมาเมืองนครแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้ไปเป็นเจ้าพระยามหาศิริธรรมพิลปลัมภ์ ฯ ผู้สำเร็จราชการกรุงเก่า(๑) เจ้าพระยามหาศิริธรรมพิลปลัมภ์มีภรรยาชื่อคุณหญิงเผือก บุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ มีบุตร ๓ คือ พระยาบำเรอบริรักษ์ หนูใหญ่ ๑ พระยาศรีสุรราช หนูเล็ก ๑ คุณหนูชี ๑ คุณหนูชีถวายตัวในวังหลวงในรัชกาลที่ ๕ มีบุตรกับหม่อมทับทิม (บุตรหลวงกะเดาบ้านลำแบน) คือ คุณหญิงใหญ่ ๑ พระนราธิราช ๑ คุณพลับ ๑ คุณพลับถวายตัวในวังหลวงในรัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราชได้ถวายพระแท่นถมตะทอง ๑ พระราชยานถม ๑(๒)

เจ้าพระยานคร (น้อย) เป็นโรคลมให้อาเจียนน้ำลายเหนียว เสมหะปะทะหน้าอก บ่วยมาแต่ ณ วัน ๗ ๖ ค่ำ ครั้น ณ วัน ๑๓ ๖ ค่ำ ปีกุน จุลศักราช ๑๒๐๓ โรคกำเริบขึ้น ให้หอบเสมหะดังครอก ๆ ให้มือเท้าเย็นนิ่งแน่ไป ครั้นเวลา ๕ ทุ่มเศษ เจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว พระเสนหามนตรี (น้อยกลาง) ได้เป็นพระยาศรีธรรมราช ผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราชต่อมา ถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมราช (น้อยกลาง) มีท่านผู้หญิง คือหม่อมราชวงศ์

---

๑. ตรงนี้เข้าใจผิด เรื่องจริงปรากฏอยู่ในจดหมายหลวงอุดมสมบัติ คือ เมื่อเจ้าพระยานครน้อย ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๓ ทรงพระราชดำริว่า พระยาพัทลุงจะครองเมืองนครศรีธรรมราชไม่ได้ จึงย้ายเข้ามาเป็นพระยาอุไทยธรรมอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้เป็นเจ้าพระยาท่อในรัชกาลที่ ๔

๒. เข้าใจว่าพระราชยานถมนั้น เจ้าพระยานคร น้อยกลาง ทำถวายเมื่อในรัชกาลที่ ๔.

หญิง หม่อมราชวงศ์หญิง มีบุตรชาย ๓. คุณพร้อม ๒. คุณถัด ๓. คุณเอี่ยม หญิง คือ ๑. คุณอิ่ม ๒. คุณกลาง ๓. คุณส่ำง กับบุตรหญิงอีกคน ๑ เป็นใช้ทรัพย์ถึงแก่กรรมเสียแต่ยังเด็ก บุตรภรรยาน้อย ชาย นายบัว มารดาชื่อบัว ๑ นายเกิด มารดาชื่อเกด ๑ เมื่อเจ้าพระยานคร (น้อยกลาง) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว คุณพร้อมเดิมเป็นพระเสนหามนตรี แล้วได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาศรีธรรมราช ผู้ว่าราชการเมืองนคร คุณถัดเดิมเป็นพระเสนหามนตรี แล้วเลื่อนเป็นพระศิริธรรมบริรักษ์ ปลัดเมือง คุณเอี่ยมเดิมเป็นพระภักดีดำรงฤทธิ ผู้ช่วยราชการเมืองนคร แล้วเลื่อนเป็นพระยาตรังคภูมาภิบาล ผู้ว่าราชการเมืองตรัง ภายหลังกลับจากเมืองตรังมาเป็นผู้ช่วยพิเศษเมืองนคร แลเป็นพนักงานกลั่งเมืองเมื่อศก ๑๒๓ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเป็นพระยาบริรักษ์ภูเบศร์ คุณอิ่มได้ถวายเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ เมื่อสิ้นรัชกาลนั้นแล้วกลับมาอยู่เมืองนครศรีธรรมราช ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ คุณกลางไม่ได้ถวายแลไม่มีสามี คุณส่ำงถวายเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ นายบัวเป็นหลวงอนุสรสิทธิกรรม นายอำเภอสิชล แม่บัวมารดาหลวงอนุสรนั้น เป็นบุตรีเจ้าพระยานครน้อย.

ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช[๑]

อาทิเดิมยังมีเมืองหนึ่งชื่อทนทบุรี เจ้าเมืองชื่อท้าวโกสีหราช มีพระธรรมเหษีชื่อนางมหาเทวี มีพระราชบุตรผู้พี่ชื่อนางเหมชาลา ชายชื่อเจ้าทนกุมาร และยังมีเมืองหนึ่งชื่อเมืองชนทบุรี อยู่ข้างฝ่ายทักษิณ

---

๑. หนังสือเรื่องตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ โปรดให้ทรงพิมพ์คำอธิบายไว้ในตราพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๑ ว่า

"หนังสือนี้พิมพ์ตามต้นฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นหนังสือกระดาษฝรั่งเขียนเส้นหมึก ต้นฉบับนี้เป็นสำเนาคัดจากหนังสือเก่า เห็นได้ตามตัวสกดและถ้อยคำสำนวน ซึ่งเก่าก่อนเวลาที่ใช้หมึกและกระดาษอย่างนั้น

การพิมพ์ครั้งนี้ได้สั่งให้พิมพ์ตามต้นฉบับ มิให้แก้ตัวสกดหรือถ้อยคำอะไรเลย ที่ทำเช่นนี้ด้วยเหตุ ๒ ประการ

ประการที่ ๑ การเขียนตัวสกดหนังสือไทยนั้นเปลี่ยนอยู่เสมอ และยังไม่เห็นท่าทางที่จะหยุดเปลี่ยน ความเปลี่ยนเป็นลำดับมานั้นเป็นสิ่งซึ่งผู้ศึกษาพึงสังเกต ถ้าพิมพ์หนังสือนี้ไว้ตามฉบับเดิม ก็เป็นเครื่องช่วยศึกษาได้ข้างหนึ่ง

ประการที่ ๒ คำในหนังสือนี้มีเป็นอันมากที่ผู้ตรวจไม่เข้าใจ อาจเป็นด้วยผิดก็ได้ เป็นด้วยเราไม่รู้ก็ได้ สิ่งไรที่เราไม่รู้ เราจะว่าผิดเพราะเหตุนั้นหาได้ไม่ คำที่ผู้ตรวจไม่เข้าใจ ถ้ามีคำอธิบายเข้าใจก็เป็นความเคราะของผู้ตรวจคนเดียว ผู้อ่านซึ่งไม่เคยเห็นต้นฉบับก็ไม่มีโอกาสจะช่วยเคราะหรือแสดงความรู้ความเห็นบ้าง ความเห็นนั้นไม่จำเป็นจะเป็นความรู้ แต่ในเวลาที่ความรู้แน่นอนยังไม่มี ความเห็นก็ย่อมจะเป็นประโยชน์

หนังสือนี้สันนิษฐานว่าแต่งในแผ่นดินพระนารายณ์ ศักราชในที่สุดบอกปีในปลายแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง

ส่วนเนื้อเรื่องซึ่งว่าเป็นตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชนั้น ก็เป็นตำนานอย่างนิทานประจำท้องที่ มีโน่นปนนี่มากมาย แต่ความจริงอาจมีบ้างเติมบ้าง และไม่มีอะไรที่ทำให้เห็นว่าผู้แต่งไม่เชื่อว่าเป็นความจริงทั้งนั้น แม้ที่กล่าวถึงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ และพญาครุฑพญานาค ก็กล่าวตามที่เชื่อกันว่าจริง ถ้าจะว่าที่แท้เรื่องพระธาตุปาฏิหาริย์นั้น คนยังเชื่อกันอยู่จนเวลานี้

แต่ถ้าจะตั้งปัญหาว่าหนังสือนี้มีประโยชน์เพียงใด ในโบราณคดีก็ยากที่จะตอบได้ การหาหลักฐานโบราณคดี ถ้าไม่มีอะไรดีกว่านิทาน ก็ต้องรับเอานิทานเข้าประกอบหนังสือนี้ จึงอาจเป็นประโยชน์ได้บ้างในทางโบราณคดี"

ทิศ เจ้าเมืองชื่อท้าวอังกุศราช พระอรรคมเหษีชื่อว่าจันทเทวีและท้าวอังกุศราชมารบชิงพระทันตธาตุแก่ท้าวโกสีหราช ๆ ก็ชาดหัวช้างเผือกเมืองแก่ท้าวอังกุศราช นางเหมชาดากับเจ้าทันตกุมารก็รับเอาพระทันตธาตุลงสำเภาไปเมืองลังกาเกิดลมร้ายสำเภาแตก เจ้าทันตกุมารกับนางเหมชาดาก็พาพระทันตธาตุ ขัดขันทำหาดทรายแก้วชเลรอบ ก็เอาพระธาตุฝังไว้ที่หาดทราย แล้วก็เข้าเร้นอยู่ในที่ลับ

ยังมีพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อพระมหาเถรพรหมเทพ มาโดยนภากาศ เห็นรัศมีพระธาตุช่วงโชตนาการขึ้น พระมหาเถรก็ลงนมัสการพระธาตุ นางเหมชาดากับเจ้าทันตกุมารก็เล่าความแก่พระมหาเถร เหมือนกล่าวมาแล้วแต่หลัง แลพระมหาเถรทำนายว่าในหาดทรายชเลรอบนี้เบื้องหน้ายังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อพระยาศีรีธรรมาโศกราชจะมาตั้งเป็นเมืองใหญ่ แล้วจะก่อพระมหาธาตุสูงได้ ๑๗ วา แล้วพระมหาเถรสั่งเจ้าสองพี่น้องไว้ ว่ามีทุกข์สิ่งใดให้เจ้าลำนึกถึงพระองค์ ว่าเท่านั้นแล้วพระมหาเถรก็กลับไป

เจ้ากุมารทั้งสองก็พาพระธาตุนั้นไป ครั้นถึงท่าเมืองตรังก็โดยสารสำเภาไป ถึงกลางทเลใหญ่ ก็เกิดอัศจรรย์ใช้ใบสำเภาไปมิได้ ชาวสำเภาก็ชวนกันว่า เจ้าทั้งสองนี้ลงโดยสารสำเภาจึงเกิดอัศจรรย์ขึ้น และว่าจะฆ่าเจ้าทั้งสองนั้นเสีย เจ้าทั้งสองก็ลำนึกถึงพระมหาเถร ๆ ก็นิมิตเป็นครุฑยุดประมาณช้างละ ๓๐๐ วา เสด็จมาในอากาศอัศจรรย์ก็หาย และพระมหาเถรบอกแก่ชาวสำเภาว่า พระญานาคพาบริวารขึ้นมานมัสการพระธาตุจึงเกิดอัศจรรย์ ว่าเท่านั้นแล้วพระมหาเถรก็เสด็จไป นายสำเภาก็ใช้ใบไปถึงเมืองลังกาทวีป เจ้าลังกาก็รับพระธาตุขึ้นไว้บนปราสาทแล้ว จึงตรัสถามเจ้าสองพี่น้องว่าจะกลับไปเมืองทนทบุรีเล่า เจ้าลังกาก็ให้แต่งสำเภาให้เจ้าสองพี่น้อง แล้วบรรทุกของให้เต็มสำเภา แล้วจึงแต่งราชสารไปถึงเจ้าเมืองทนทบุรี ว่าเป็นบุตรท้าวโกสีหราช ซึ่งทิวงคตในการ

สงครามนั้นกลับมายู่ในเมืองทนทบุรีเล่า อย่าให้ท้าวอังกุศราชทำอันตรายแก่เจ้าสองพี่น้อง ถ้าท้าวอังกุศราชทำอันตรายแก่เจ้าสองพี่น้องเห็นว่าเมืองทนทบุรี กับกรุงลังกาจะเป็นศึกแก่กัน แล้วเจ้าลังกาให้มหาพราหมณ์ ๔ คน พาพระบรมธาตุมาทนานหนึ่ง ให้ฝังที่เจ้าสองพี่น้องซ่อนพระทันตธาตุนั้น มหาพราหมณ์กับเจ้าสองพี่น้องก็ใช้ลำเภามาถึงหาดทรายแก้ว มหาพราหมณ์ก็แบ่งพระธาตุเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งใส่ผอบแก้วแล้วใส่แม่ขันทองฝังที่รอยเจ้าสองพี่น้องฝังพระธาตุแต่ก่อน ก่อพระเจดีย์ล้วมไว้แล้วผูกภาพยนต์รักษายู่ ยังพระธาตุส่วนหนึ่งนั้น มหาพราหมณ์ก็พาไปเมืองทนทบุรี

ยังมีเมืองหนึ่งชื่อหงษาวดี มีกำแพงสามชั้นน้อมสามวันจึงรอบเมือง ประตูเมืองมีนาคราชเจ็ดหัวเจ็ดหางมีปราสาทราชมณเฑียร มีพระมหาธาตุ ๓๐๐๐ ยอดใหญ่ ๓๐ ยอด ต่ำซ้ายต่ำขวา กลางสูงสุดหมอก มีพระพุทธรูป ๔๐๐๐ พระองค์ เจ้าเมืองนั้นชื่อพระญาศรีธรรมาโศกราช มีพระอรรคมเหษีชื่อสังฆเทพี มีบุตรชายสองคน ๆ หนึ่งชื่อท้าวเจตราช อายุยืนได้ ๓๐๐ ปี ถัดนั้นชื่อเจ้าพงษ์กระษัตริย์ ยังมีบาดู ๔ คนบำรุงเจ้าเมืองนั้นอยู่ อยู่มาเกิดไข้ยุบถมหายักษ์มาทำอันตราย ไพร่พลล้มตายเป็นอันมาก พระยาก็พาญาติวงษ์และไพร่พลลงลำเภาใช้ใบมาตั้งอยู่ริมชเล

ยังมีพราน ๗ คน ๆ หนึ่งชื่อพรหมสุริยตามเนื้อมาตามริมทเล มาถึงหาดทรายชเลรอบพบแก้วดวงหนึ่งเท่าลูกหมากสุง จึงพราน ๗ คนเอาแก้วไปถวายแก่พระญาแล้วกราบทูลว่าได้ที่หาดทรายนั้นกว้างยาวมีน้ำอยู่รอบ พระญาก็ให้พรหมสุริยนำบาดูทั้ง ๔ คนมาดูที่นั้น บาดูทั้ง ๔ คนก็เขียนแผนที่นั้นไปถวาย พระญาให้แต่งลำเภาแล้ว จัดคนทรูคุณพระพุทธเจ้า ๑๐๐ หนึ่งกับบาดูทั้ง ๔ คน พาแผนที่ภูมิลำเนาไปถวายเจ้าเมืองลังกา ๆ ก็ยินดีหนักหนา จึงตรัสถามว่าพระสงฆ์ยังมีฤาหาไม่ บาดูกราบทูลว่า

พระสงฆ์เจ้าไม่มี แลเจ้าลังกาว่ายังมีพระสงฆ์องค์หนึ่ง ชื่อพระพุทธคำเภียร เกิดวิวาทกันกับเพื่อนสงฆ์ เจ้าเมืองลังกาขอโทษกันเสีย เจ้ากูไม่ลงให้ก็ให้นิมนต์เจ้ากูไปเถิด พระพุทธคำเภียรก็ลงสำเภามาด้วยบาตุทั้ง ๔ คน ยังมีพระยาศรีธรรมาโศกราช ๆ ก็มีน้ำใจศรัทธาในการกุศลให้เกลี้ยกล่อมผู้คนซึ่งอยู่ดงป่าเข้ามาประชุมกันเป็นอันมาก แล้วพระยาศรีธรรมโศกราชเจ้าพงษกระษัตรีย์แลพระพุทธคำเภียรบาตุทั้ง ๔ คน ปฤกษากันจะตั้งเมืองหาดทราย แล้วจะก่อพระเจดีย์แลพระพุทธรูปไว้ ครั้นสนทนากันแล้ว พอเกิดไข้ยุบลคนล้มตายเป็นอันมาก พระญากับพระพุทธคำเภียรบาตุทั้ง ๔ คน พาญาติวงษ์ข้างม้าหนีไปอยู่กะหม่อมโลก ณ หาดทรายชเลรอบนั้นแล เมื่อศักราชได้ ๑๐๗๘ ปี พระยาศรีธรรมาโศกราชก็สร้างการลง ณ หาดทรายชเลรอบ เป็นเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร แล้วสั่งให้ทำอิฐทำปูนก่อพระราตุครั้งนั้น แลยังมีพระสิหิงค์ล่องชเลมาแต่เมืองลังกามายังเกาะปีนัง แลพ้นมาถึงหาดทรายแก้วที่จะก่อพระมหาธาตุนั้น

ครั้งนั้นยังมีพระยาธรรมาโศกราชองค์หนึ่ง เป็นเจ้าเมืองมัทยมประเทศ มีพระอรรคมเหษีชื่อนางสันทมิตราให้นักเทษถือราชสารมาถึงพระยาศรีธรรมาโศกราช ในราชสารนั้นว่าพระญาศรีธรรมาโศกราชก่อพระมหาธาตุ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ แต่ยังมิได้พระบรมธาตุไปประจุ รู้ความไปว่าพระยาศรีธรรมาโศกราช ก่อพระมหาธาตุองค์หนึ่งสูง ๓๗ วา แล้วยกพระบรมธาตุขึ้นประจุพระบรมธาตุ แลเมืองมัทยมประเทศ พระธาตุ ๘๔,๐๐๐ ยังหาได้พระบรมธาตุไปประจุไม่ จะขอแบ่งพระราตุไปประจุครั้นแจ้งในราชสารนั้นแล้ว พระญาก็ให้นักเทษสั่งสอน บาตุทั้ง ๔ คนเล่าเรียนสวดมนต์ให้วัพระตามนักเทษเรียนมา แลปฤกษาว่าจะคิดฉันใด ที่

จะรู้แห่ง พระธาตุจะ เอาขึ้น จะได้แจก ประดุ พระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ พระองค์พระญาให้เอาทองเท่าลูกพักผูกคอม้าบ่าวทั่วทั้งเมือง

ยังมีผู้เถ้าคนหนึ่งอายุได้ ๓๒๐ ปีว่ารู้แห่ง อำมาตย์เอาทองส่งให้แล้วเกาะตัวผู้เฒ่านั้นมาทูลแก่พระญา ๆ ก็ถามผู้เถ้าก็ราบทูลว่าเมื่อตัวข้าพเจ้ายังน้อย บิดาของข้าพเจ้าได้เอาดอกไม้ไปถวายที่นั้น พระญาก็ให้นำไปถวายที่นั้น พระญาก็ให้นำไปขุดลง พบพระเจดีย์มีภาพยนต์รักษาอยู่เอาขึ้นมิได้ พระญาก็ให้นำเอาทองเท่าลูกพักแขวนคอม้า ไปป่าวหาผู้รู้แก้ภาพยนต์

ครั้งนั้นยังมีบุรุษผู้หนึ่งชื่อนายจันท์ แลบิดานั้นไปเรียนศิลปวิชชาเมืองโรมวิไสย ครั้นได้แล้วเอาน้ำหมึกลักไว้ที่ตำราแล้วกลับมา พระอาจารีย์ใช้ภาพยนต์มาตัดศีศะเอาไป อักษรอันนั้นข้าพเจ้าเขียนเรียนไว้ อำมาตย์ก็เอาทองให้แล้วพาตัวบุรุษมา พระญาก็ให้แก้ภาพยนต์ จึงร้องขึ้นไปถึงพระอินทร์ ๆ ก็ใช้พระวิศณุกรรมมายกพระธาตุขึ้น พระญาก็บันไปเมืองมัทยมประเทศตามมีตรามาขอนั้น จึงพระวิศณุกรรมช่วยพระญาก่อพระเจดีย์ประดุพระบรมธาตุนั้นไว้ แล้วตั้งเมืองสิบสองนักษัตรขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช ปีชวดตั้งเมืองจ่ายถือตราหนูหนึ่ง ปีฉลูเมืองตานถือตราโคหนึ่ง ปีขาลเมืองกะลันตันถือตราเสือหนึ่ง ปีเถาะเมืองปาหังถือตรากะต่ายหนึ่ง ปีมะโรงเมืองไทรถือตรางูใหญ่หนึ่ง ปีมะเส็งเมืองพัทลุงถือตรางูเล็กหนึ่ง ปีมะเมียเมืองตรังถือตราม้าหนึ่ง ปีมะแมเมืองชุมพรถือตราแพะหนึ่ง ปีวอกเมืองปันท้ายสมอถือตราลิงหนึ่ง ปีระกาเมืองอุเถาถือตราไก่หนึ่ง ปีจอเมืองตะกั่วป่าถือตราสุนัขหนึ่ง ปีกุนเมืองกระถือตราหมูหนึ่ง เข้ากัน ๑๒ เมืองมาช่วยทำอิฐปูนก่อพระมหาธาตุขึ้นยังหาสำเร็จไม่ ภอใช้ท่าลงพระญาก็พาญาติวงษ์ลงสำเภาหนี ใช้ใบถึงกลางทเลผู้คนตายสิ้นเมืองนั้นก็ร้างอยู่ครั้งหนึ่ง

เมื่อศักราชได้ ๑๑๙๖ ปี ยังมีพระญาองค์หนึ่งชื่อพระญาศรีไชณรงมาแต่ฝ่ายตวันตก นางธรรคมเหษีชื่อนางจันทาเทวี น้องชายคนหนึ่งชื่อเจ้าธรรมกระษัตริย์ ได้เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แลพระสิหิงค์มาประทักษิณพระธาตุแล้วอยู่ ๗ วันก็จากเมืองนครไปเมืองเชียงใหม่ พระยาศรีไชณรงถึงแก่กรรม ท้าวธรรมกระษัตริย์ผู้น้องได้เป็นเจ้าเมืองนั้น เมื่อศักราช ๑๑๙๗ ปี ท้าวธรรมกระษัตริย์ถึงแก่ความตาย

ยังมีพระญาองค์หนึ่งชื่อท้าวศรีธรรมาโศกราช เป็นเจ้าเมืองอินทบัตบุรีย์ น้องชายชื่อท้าวจันทมานุ ๑ ชื่อท้าวพงษ์สุรา ๑ พาญาติวงษ์ไพร่พลช้างม้าหนีไข้ห่า ดั้นดงมาช้านานประมาณได้ ๗-๘ ปี มาถึงหาดทรายแก้วพบพรหมสุริยทำไร่อยู่ นายเทียนบัณฑิตเป็นชื่อยู่คนหนึ่ง แลพลพระญาศรีธรรมาโศกราชยกมาแต่อินทบัตนั้น ๓๐,๐๐๐ เกนตั้งค่ายถงมั่นแล้วเกนทำนาทำไร่ แลเกนทำอิฐปูนก่อกำแพงเมืองรอบแล้ว ก่อพระมหาธาตุขึ้นตามพระญาศรีธรรมาโศกราชทำไว้แต่ก่อน

ครั้งนั้นยังมีผชาวอริยพงษ์อยู่เมืองหงษาวดีกับคน ๑๐๐ หนึ่ง พาพระบดไปถวายพระบาทในเมืองลังกา ต้องลมร้ายลำเภาแตกชัดขึ้นปากพนัง พระบดชัดขึ้นปากพนังชาวปากน้ำพาขึ้นมาถวาย สั่งให้เอาพระบดกางไว้ที่ท้องพระโรง แลผชาวอินทพงษ์กับคน ๑๐ คนชัดขึ้นปากหุนเค็นตามริมชเล มาถึงปากน้ำพระญาน้อยชาวปากน้ำพาตัวมาเฝ้า ผชาวเห็นพระบดผชาวก็ร้องไห้ พระญาก็ถามผชาว ๆ ก็เล่าความแต่ต้นแรกมานั้น แลพระญาก็ให้แต่งลำเภาให้ผชาวไปเมืองหงษาวดีนิมนตพระสงฆ์ ผชาวก็ลงลำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์มา ๒ พระองค์ องค์หนึ่งชื่อมหาปเรียนทศศรีองค์หนึ่งชื่อมหาเถรสัจจานุเทพฝ่ายนักเรียนทั้งสองพระองค์มา ทำพระราชกุศลปูนเสร็จแล้วพระญาให้แต่งลำเภาไปนิมนต์ พระสงฆ์เมือง ลังกามา เสกพระมหาธาตุ

ครั้งนั้นยังมีลำเภาลำหนึ่งชักขึ้นปากน้ำพระญาน้อย ในลำเภานั้นมีแต่ศรีผึ้งกับกะแชงเต็มลำลำเภาแต่คนไม่มี พระยาก็ให้เอากะแชงมามุงรอบพระมหาธาตุ ศรีผึ้งนั้นก็ให้มันเทียนสิ้น แล้วมีตราไปถึงเมืองขึ้นทั้ง ๑๒ นักษัตร์มาทำบุญฉลองพระธาตุ จึ่งปรากฏไปถึงท้าวหิโยเทพเชียงภวา ผู้เป็นบิดาท้าวอู่ทองเจ้ากรุงศรีอยุธยา ท้าวอู่ทองยกไพร่พลสี่สิบแสนเจ็ดพันสามร้อย มาตั้งอยู่แม่น้ำแห่งหนึ่ง มีพระราชสารมาถึงพระญาศรีธรรมาโศกราช ๆ ก็จัดเอาพลเมืองได้สี่สิบแสนเจ็ดพันสามร้อยเท่ากับพลท้าวอู่ทอง ยกไปตั้งทำกำแร ท้าวอู่ทองยกไปตั้งบางคมารทำเพหารอารามไปทุกแห่งจนถึงบางคภาร แลทหารทัพหน้าทั้งสองฝ่ายรบกัน ไพร่พลทั้งสองฝ่ายล้มตายเป็นอันมาก พระญาศรีธรรมาโศกราชดำริห์ในพระไทย ว่าตัวเรานี้ได้สร้างพระเจดีย์วิหารแลก่อพระพุทธรูปปลูกไม้พระศรีมหาโพธิ แลได้ยกพระมาลากะเจดีย์ขึ้นเมืองอินทบัติแลทำประตู ๒ ประตูช้างคนทำวันพันคำลิ่งทอง แลพระบรรจงองค์หนึ่ง ทำด้วยสำฤทธิ์ยาว ๔ เส้น พระเจดีย์สูงสุดหมอก อิฐยาว ๕ วา หนาวา ๑ พระระเบียงสูง ๑๕ วา ระเบียงสูงเส้นหนึ่ง หนาเส้า ๙ ศอก แปย่อมหิน พระนั่งย่อมสำฤทธิ์ สูงละองค์ ๑๕ วา ตะกั่วดาดท้องพระระเบียงหนา ๖ นิ้ว บนปรางกว้าง ๒ เส้นเหลี่ยมเส้าพระเจดีย์กว้างเหลี่ยมละ ๒ เส้น กะไดฉัตรหิน ๙ วา แม่กะไดเหล็กใหญ่ ๔ กำ ลูก ๓ กำ ขึ้นถึงปรางบน หงษ์ทอง ๔ ตัวย่อมทองเนื้อแล้วๆ มาทำพระมาลากะเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิแลจำเริญพระมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช แล้วได้ไปนิมนต์พระเมืองลังกา เมืองหงษา มาทำบุญฉลองพระธาตุ ได้จำแนกแจกทานเป็นอันมาก แลทำศึกกันรี้พลล้มตายก็จะเป็นนาระเวรไปเป็นอันมาก จะขอเป็นไมตรีนั่งอาศน์เดียวกันกับท้าวอู่ทอง เมื่อท้าวอู่ทองกับท้าวศรีธรรมาโศกราชจะเป็นไมตรีกันนั้น ท้าวอู่ทองขึ้นบนแท่นแล้ว พระญาศรีธรรมาโศกจะขึ้นไปมิได้ ท้าวอู่ทองก็จูงพระกร

ขึ้น มงกุฎของพระเจ้าศรีธรรมาโศกตกจากพระเศียร แล้วท้าวศรีธรรมาโศกสัญญาว่า เมื่อตัวพระองค์กับอนุชาของพระองค์ยังอยู่ให้เป็นทองแผ่นเดียวกัน ถ้าท้าวอู่ทองต้องประสงค์สิ่งใดจะจัดแจงให้ นานไปเบื้องหน้าให้มาขึ้นกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายท้าวอู่ทองก็รับเป็นไมตรีแก่กันแลท้าวอู่ทองว่าถ้าท้าวศรีธรรมาโศกราชต้องการสิ่งใดท้าวอู่ทองจะจัดให้มา เจรจาความกันแล้ว ต่างองค์ต่างยกไพร่พลคืนเมือง

ท้าวศรีธรรมาโศกก็ตั้งอารามก่อพระเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิรายทางมาจนถึงเมืองนคร ตั้งแต่นั้นทั้งสองภาราได้แต่งของบรรณาการตอบแทนกันมิได้ขาดปี เมื่อพระญาศรีธรรมาโศกถึงแก่กรรม เมื่อศักราช ๑๒๐๐ ปี พระญาจันทภานุเป็นเจ้าเมือง พระญาพงษาสุราเป็นพระญาจันทภานุ ตั้งฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุเป็นเมืองพระเวียง อยู่มาท้าวศรีธรรมาโศกถึงแก่กรรม พระญาจันทภานุผู้น้องเป็นเจ้าเมือง ครั้งนั้นเจ้าเมืองชวายกไพร่พลมาทางเรือ มารบเอาเมืองมิได้ ชวาก็เอาเงินปรายเข้ากอไม้ไผ่แล้วกลับไป อยู่มาภายหลังชาวเมืองถางไม้ไผ่เก็บเงินชวากลับมารบอีกเล่า เจ้าเมืองแต่งทหารออกรบอยู่แล้วเจ้าเมืองพาญาติวงษ์ออกจากเมืองไปอยู่เขาแดง แลกรมการรบกับชวา ๆ ก็แตกไป ภายหลังชวายกไพร่มาทอดอยู่ ณ ปากน้ำ มีราชสารมาว่าเจ้าเมืองชวาให้เอาลูกสาวมาถวายให้เจ้าเมืองนครลงไปรับ พระญาก็แต่งไพร่พลลงไป ชวาก็จับตัวพระญาได้ นางอรรคมเหษีก็ตามพระญาไปถึงเกาะอันหนึ่งได้ชื่อว่าเกาะนาง โดยครั้งนั้นชวาก็ให้เจ้าเมืองมุกส่วยไข่เบื็ดแก่ชวา ๆ ก็ให้พระญาคืนมาเป็นเจ้าเมืองอยู่เล่า

อยู่มายังมีพระมหาเถรองค์หนึ่ง ชื่อสัจจานุเทพ อยู่เมืองนครบำหมากรอญาติโยมมาอยู่เมืองนครศรีธรรมราชด้วยพระมหาเถรพรหมสุริย ขอที่ตั้งเขตอารามปลูกพระศรีมหาโพธิก่อพระเจดีย์ก่อกำแพงไว้ ให้ญาติโยม

รักษาอยู่ตามพระญาอุทิศถวายไว้นั้น ได้ชื่อว่าวัศพเดิม อยู่มาลูกนายเทียนบัณฑิตผิดด้วยข้าสาวของพระญา ๆ ก็ให้จับจะฆ่าเสีย จึงลูกนายเทียนแล่นเข้าในวัศ พระมหาเถรไม่ให้ อยู่มาลูกนายเทียนไปดูงาน พระญารู้ก็ให้คนจับฆ่าเสีย พระมหาเถรรู้ก็เดือดใจ ร้อญาติโยมออกไปก่อพระวิหาร พระพุทธรูป ได้ชื่อว่าวัศหว้าทยาน แล้วไปตั้งอารามอยู่เขาน้อย พระมหาเถรถึงแก่กรรม พระญาก็ขึ้นไปแต่งการศพ ได้ชื่อว่าเขาคุมพนม แล้วพระญาก็คืนเมือง จึงพระญาชวาให้มาเอาส่วยไข่เบ็ดไข่ไก่โดยพระญาผูกนั้น

อยู่มายังมีเด็กคนหนึ่งพ่อแม่เข็ญใจอยู่ตำบลบ้านพเตียนเอาลูกใส่เปลไว้ร่มไม้กลางนา มีงูตัวหนึ่งเอาแก้วมาไว้ในเปล พ่อแม่นั้นได้แก้วดังชื่อลูกว่าพังพการ ครั้นเด็กใหญ่เลี้ยงโคกระบือได้ เด็กทั้งหลายก็มาเล่นด้วยพังพการ ๆ ให้ดาบไม้ก้าเชคนละเล่ม วันหนึ่งพังพการชวนพวกเด็กวิดปลาแล้วให้สัญญาแก่กันว่า ถ้าปลาออกหน้าที่ผู้ใดจะตัดหัวเล่น ปลาวิ่งออกหน้าที่เด็กคนหนึ่ง พังพการก็เอาดาบก้าเชตัดหัวเด็กนั้นขาดตาย พ่อเด็กไปบอกกรมเมือง ๆ ไปทูลแก่พระญา ๆ ก็เอาเด็กนั้นเป็นบุตร พระญาก็คิดแข็งเมืองกับชวา พระญาก็ให้ขุดคูรอบเมืองพระเวียง พระญาชวาให้มาเอาส่วยพระญาก็ไม่ให้ พระญาชวายกทัพเรือมารบ พระญาก็ให้พังพการเป็นทหารออกรบ พังพการฆ่าพวกชวาเสียสามสิบคนสี่สิบคนทุกวัน พลชวาตายมากนัก แลจะได้เห็นตัวพังพการก็หาไม่ ชวาก็แตกหนีไป พระญาก็แบ่งเมืองให้พังพการฝ่ายหนึ่ง พระญามาถึงแก่กรรมก็เกิดไข้ห่า ชาวเมืองล้มตายหลบไข้ไปอยู่ตรอกห้วยตรอกเขา เมืองก็ร้างอยู่ช้านาน

ยังมีศรีมหาราชาลูกนายนกกระทาสุรา กับคนทั้งหญิงทั้งชาย ๑๐๐ หนึ่ง มาตั้งอยู่สุดท่าน้ำชื่อว่าเมืองลานตกา ก็เกิดลูกชื่อพระหล้า ๆ ก็เกิดลูกชื่อศรีมหาราชา เป็นผู้ใหญ่อยู่เมืองลานตกา ยังมีขุนศรีแปดอ้อมแสน

เมืองขวางอยู่เมืองสระ มีพรานแปดคนตามเนื้อหลงมาพบพระเจดีย์เดิม จึงนายก็ลันไปบอกกับขุนศรีพลแปดอ้อมแต่นเมืองขวาง เมืองสระนั้นขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราชแลเมืองสระนั้นเกิดไข้ห่า จึงแม่นางแอดรอมาตั้งเมืองสระนั้นมาพบเมืองแล้วมาตั้งทุ่งหลวงหรดีเมือง

ยังมีนายไทยผู้หนึ่งชาวกรุงศรีอยุธยา ใช้เรือมาทอดอยู่ปากน้ำนครศรีธรรมราช นายไทยวางว่าว ๆ นั้นก็ขาด นายไทยตามว่าวมาพบพระเจดีย์เดิม แล้วพบเจ้าไทยสององค์ องค์หนึ่งชื่อมหาเถรพุทธสาท องค์หนึ่งชื่อมหาเถรพรหมสุริยเทียวโคจรมา นายไทยก็เล่าความแก่เจ้าไทย ๆ ให้นำไปถวายพระเจดีย์เดิม แล้วนายไทยก็ลงเรือไป ภายหลังเจ้าไทยทั้งสองพบพระมหาธาตุทลายลงเท่ายมพระบรรลังก์ รอยเสื่อเอาเนื้อนกนั่นนี่ เจ้าไทยก็กลับไปอยู่อารามดังเก่าเล่า

ยังมีผชาวอริยพงษ์อยู่กรุงศรีอยุธยา ใช้เรือมาทอดอยู่ปากน้ำพระญาแลมาพบเจ้าไทยทั้งสองพระองค์ แลผชาวอริยพงษ์นั้นว่าพบตำราพงษาวดารว่าเมืองนครผู้เจ้าผู้แก่แห่งผชาวมาทำพระมหาธาตุตกอยู่ช้านานแล้ว จึงพระมหาเถรบอกว่าเมืองร้างเสียช้านานแล้ว พระมหาธาตุก็ทำลายลงถึงบรรลังก์ ผชาวกับเจ้าไทยก็ชวนกันไปแผ้วถาง แล้วจดหมายกว้างยาวบรรลังก์พระมหาธาตุ แลพระพุทธรูปพระเจดีย์แลจังหวัดกำแพงเมือง แล้วผชาวอริยพงษ์ก็ลงเรือไปกรุงศรีอยุธยา นำเอาเรื่องราวขึ้นถวายพระเจ้าอยู่หัว ๆ รับสั่งให้นิมนต์ปเรียนทศศรีชาวหงษาวดี ซึ่งมาอยู่กรุงศรีอยุธยา มหาปเรียนทศศรีออกมากับนายแวงจำพระบรรทูล มาด้วยพระมหาปเรียน แล้วมีตรามาให้นิมนต์พระสงฆ์มาช่วยแต่งพระบรมธาตุ แลพระสงฆ์ทั้งหลายรู้อญาติโยมมารักษาพระบรมธาตุ แลพระสงฆ์ทั้งหลายมาฟังพระบรรทูลแล้วกลับไปรู้อญาติโยม จึงนิมนต์พระมหาเถรสุทธิชาติพงษ์รู้อญาติโยมมาแต่งนอม นายผ่องหัวพันคุมไพร่ส่วย พันไกรพลตามมา

สร้างวัดมังคุด มหาเถรเหมรังศรีรัชญาติโยมมาแต่โองพลานสร้างวัดชนนิมนต์มหาเถรเพชมาแต่ยายกลังรัชญาติโยมโพร่ส่วยพันศรีชนา มาสร้างวัดจันทเมาดี พระมหาเถรมังคลาจารย์รัชญาติโยมมาแต่กุฎีหลวง สร้างวัดหรดีพระธาตุ พระมหาเถรโชติบาลมาแต่บัคโวกเขาพระบาทกับนายมันทสุริสร้างวัดฝาง พระมหาเถรสรรเพชมาแต่โองพลานรัชญาติโพร่ส่วย พันศรีชนาสร้างวัดอาสเณพระธาตุ พระมหาเถรอุนุรุทธ์รัชญาติโยมมาแต่ยศโสทรสร้างวัดประดู่ พระมหาเถรพงษ์รัชญาติโยมมาแต่เพชบุรี สร้างวัดโนดพายัพพระมหาธาตุ จึ่งมหาปเรียนทศศรี ปลูกกุฎีอยู่พายัพพระมหาธาตุ จึ่งพระมหาเถรมงคลเอาไม้ศรีมหาโพธิใส่อ่างทองลงลำเภารัชญาติโยมมาแต่เมืองลังกา สร้างวัดพลับปลูกพระศรีมหาโพธิ ฝ่ายอุดรพระมหาธาตุปลูกทั้งอ่างทอง แล้วก่ออาศน์ล้อมรอบก่อพระพุทธรูปสามด้าน ฝ่ายบัจจิมก่อพระบรรธมองค์หนึ่งพระระเบียงรอบ ๒๗ ห้องชื่อว่าพระโพธิมณเฑียร จึ่งพระมหาปเรียนทศศรีแลผู้ชาวอริยพงษ์นายแวงนิมนต์พระมหาเถรพุทธสาครวัดพระเดิมเป็นป่าแก้วตามพระบรรทูล พระเจ้าอยู่หัวให้นางแม่เรือนหลวงรับพระพุทธรูปมาใส่บาตรต่าง แลมีตราออกมาให้แม่เจ้าเรือนหลวง ๔๐ หัวงานเป็นข้าพระทานพระกันบัญญา จึ่งพระสงฆ์ทั้งหลายกับพระศรีมหาราชาเจ้าเมืองลานคกา ก็ชักชวนคนช่องห้วยช่องเขาออกมาแต่งพระมหาธาตุแต่ยอดลงมาถึงบรรลังก์ แล้วทำการฉลองพระธาตุ พระศรีมหาราชาสร้างวัดหรดีพระธาตุ พระมหาเถรมงคลประชาออกมาแต่กรุงศรีอยุธยา พระศรีมหาราชานิมนต์ให้อยู่อารามนั้น ๆ ชื่อกะดีจีนเก้าห้อง พระศรีมหาราชาก่อชุกฐีแลวิหารแล้ว พระศรีมหาราชาถึงแก่กรรม ขุนอินทาราผู้ลูกกินเมืองลานคกาอยู่ เมียขุนอินทาราชื่อนางเอื้อย ลูกชายชื่อนายศรี ลูกหญิงชื่อนางราม มีพระราชโองการออกมาว่าให้ขุนอินทาราแต่งลูกเข้าไปถวาย ขุนอินทาราแต่งลูกหมอช้าง

เข้าไปแทน หมอช้างก็ตามลูกเข้าไปด้วย หมอช้างให้กราบทูลว่า ขุนอินทา-ราหาเอาลูกสาวเข้ามาถวายไม่ โปรดให้ข้าหลวงออกมาลิบ ๆ สมคาม ถ้อยคำหมอช้างกราบทูล จึ่งให้เอาขุนอินทาราไปตีเสียที่ประตูท่าช้ แล้วเอาลูกเมียผู้คนเข้าไปเป็นข้าหลวง นายศรีลูกขุนอินทารานั้น โปรดให้เป็นนายศรีทนู ตั้งแต่นั้นมาเมืองนครศรีธรรมราชก็อันครขานเป็นข้านาน หาผู้กินเมืองมิได้

เมื่อศักราชได้ ๑๗๑๕ ปี มีพระโองการให้นายศรีทนูออกมากินเมืองนครศรีธรรมราช จึ่งพระมหาปเรียนทศศรีแลพระสงฆ์ทั้งหลาย ทำเรื่องราวให้ผ้าขาวอริยพงษ์กับนายแวงเอาเข้าไปถวาย มีรับสั่งให้นายช่างเอาทองแดงหล่อยอดพระมหาธาตุบีดทองเค็มแล้ว ให้ผ้าขาวอริยพงษ์รับออกมา ครั้งให้นายสามราชหงษ์ออกมาทำสารบาญชี ญาติโยมพระสงฆ์ทั้งปวง ให้ขาดจากส่วยจากอากรจากอาณาประชาบาต ให้เป็นเชิงเป็นตระกูลข้าพระ นายสามราชหงษ์ทำบาญชีข้าพระโยมสงฆ์ทั้งปวงอันรอมาอยู่นั้น ทำพระระเบียงล้อมพระธาตุแล้วทำกำแพงล้อมพระระเบียงทั้งสี่ด้าน แล้วทำที่พระห้องพระระเบียงให้แก่พระสงฆ์ผู้ต้องพระราชนิมนต์นั้น ได้แก่มหามงคลแต่มุมอิสาน ๑๕ ห้อง ได้แก่โชติบาล ๑๒ ห้อง ข้างประตูหมรังศรีถึงธรรมศาลา แต่นั้นไปได้แก่มหาเถรสุทธิพงษ์ ๑๕ ห้องถึงมุมอาคเณ แต่นั้นไปได้แก่พระสังฆเถรเจ็ด ๑๗ ห้อง ได้แก่ขุนไชยกุมารเจ้าเมืองบันท้ายสมอพระประทานห้องหนึ่ง ได้แก่พระมหาเถรสรรเพ็ช ๖ ห้อง ได้แก่พระธรรมกัลญาณ ๙ ห้องถึงมุมหรดี แต่นั้นไปได้แก่ศรีสุดานเจ้าเมืองไทร ๕ ห้อง ได้แก่มหาเถรนั้นห้อง ๑ ได้แก่มหาเถรมังคลาจาร ๒ ห้อง ได้แก่นนทสาริย์[๑] ๑๐ ห้องทั้งประตูด้วย ได้แก่นางชีแก้วห้อง ๑ ได้แก่กระยา[๒] มิตร ๓ ห้อง ได้แก่ขุนไชยสุราเจ้าเมืองสาย ๕ ห้อง ได้แก่ราชาศรีเทวา

๑. ในหน้า ๑๐ เป็นนนทสาริย ๒. ในหน้า ๑๐ เป็นกัลยามิตร

เจ้าเมืองกะลันตัน ๖ ห้อง ได้แก่ขุนศรีพลแปดอ้อมแสนเมืองขวางเจ้าเมืองสระ ๔ ห้อง ได้แก่แม่นางอั้วทองนายรามสักส่วยพฤทธิบาท ๗ ห้องถึงมุมพายัพ แต่นั้นไปได้แก่ขุนแปดสระ เจ้าเมืองตรัง ๕ห้อง ได้แก่ราชาพัทยา เจ้าเมืองพัทลุง ๖ ห้อง ได้แก่ขุนจุฬาเจ้าเมืองลุง ๑ ห้อง ได้แก่ราชรัตหัวเมืองไสย ขุนอินทาราเจ้าเมืองเข้าด้วย ๑ ห้อง ได้แก่นายสำเภาเซ่นขุนอินทาราเข้าด้วย ๓ ห้อง ได้แก่นายญี่น้อยหัวพันส่วย ๒ ห้อง ได้แก่นายจอมศรี นายน้อยยอดม่วง ๒ ห้อง ได้แก่นายดำหัวปาก ๑ ห้อง ได้แก่นางเจ้าเรือนหลวง ๑ ห้อง ได้แก่มหาปเรียนทศศรีษชาวอริยพงษ์นายพุทธศรี ๑๐ ห้อง ได้แก่มหาเถรอนุรุทธ ๓ ห้อง ได้แก่ขุนคลองหด ๓ ห้องถึงมุมอีสานเข้ากัน ๑๒๕ ห้อง พระพุทธรูป ๑๒๕ พระองค์

แถจึ่งมหาปเรียนทศศรีแดพระสงฆ์ทั้งหลาย แดผชาวอริยพงษ์แดนายสามราชหงษ์ ก็ให้วัดกำแพงรอบพระระเบียงทั้งสี่ด้านให้แก่พระสงฆ์ทั้งปวง กำแพงฝ่ายบูรพ์ ๕ เส้น ๑๓ วา แต่มุมอีสานไปได้แก่พงไพลโพธิมณเฑียร เส้น ๖ วา ได้แก่นายรัตนในโชติบาล เส้น ๕ วา ได้แก่นายรัตมหาเถรเหมรังศรีถึงพระธรรมศาลา ๙ วา ได้แก่มหาเถรสุทธิชาติพงษ์วัศมังคุด ๑๙ วา ได้แก่เพหารหลวง ๙ วาจนมุมอาคเณย์ ด้านทักษิณได้แก่สังฆเถรเพ็ชเส้น ๒ วา ได้แก่เจ้าเมืองบันทายสมอ ๙ วา ได้แก่มหาเถรสรรเพ็ช ๑๙ วา ได้แก่มหาเถรธรรมกัลยาเส้น ๒ วาจนมุมหรดี ด้านปัจฉิมได้แก่เพหารหลวง ๙ วา ได้แก่ศรีสุดานเจ้าเมืองไทร ๙ วา ได้แก่มหาเถรราชเสนา ๕ วา ได้แก่มหาเถร ๒ วา ได้แก่มหาเถรมังคลาจาร ๔ วา ได้แก่มหานนทสาริย ๑๙ วา ได้แก่กัลยามิตร ๑๒ วาทั้งประดูด้วย ได้แก่ขุนไชยสุรา ๙ วาประดูข้างหนึ่งด้วย ได้แก่ราชาศรีเทวาเจ้าเมืองกะลันตัน ๙ วา ได้แก่ขุนศรีพลแปดอ้อม แสนเมืองขวางเจ้าเมืองสระ ๙ วา ได้แก่อั้วทองนายรามส่วยพฤทธิบาท ๑๒ วาจนมุมพายัพ แต่ด้านอุดรไปได้แก่ขุนแปด

ส้นเจ้าเมืองตรัง ๗ วา ได้แก่ราชาพัทยาเจ้าเมืองพัทลุง ๑๐ วา ได้แก่ขุนจุลาเจ้าเมืองลงู ๗ วา ได้แก่นายญี่น้อยหัวปากส่วย ๕ วา ได้แก่นายจอมศรีนายน้อยยอดม่วง ๒ วา ได้แก่นายดำหัวปากส่วย ๒ วา ได้แก่นางแม่เจ้าเรือนหลวง ขุนอินทาราช่วยถ้วย ๕ วา ได้แก่มหาเถรอนุรุทธ ๙ วา ได้แก่ขุนคลองพด ๕ วาจนมุมอีสาน เข้ากันทั้งสี่ด้านเป็นกำแพงเท่าน ๑๗ เส้นกับวาหนึ่ง

จึ่งพระสงฆ์ทั้งหลายร้องพ้องว่าจะขอที่ภูมิมีสัตไว้สำหรับญาติโยมทำเป็นนาจังหันสำหรับอาราม สำหรับพระระเบียง จึ่งขุนอินทาราแลพระสงฆ์ทั้งหลาย ก็ทำกระบวนให้นายสามราชหงษ์แลผยาอริยพงษ์เข้าไปถวาย จึ่งมีพระบรรทูลตรัสให้หาขุนอินทาราแลพระสงฆ์เข้าไป จึ่งขุนอินทาราแลพระสงฆ์เข้าไป จึ่งมีพระบรรทูลตรัสให้ขุนรัตนากร คุมคนสามร้อยมารั้งเมืองนครศรีธรรมราช จึ่งมีพระบรรทูลตรัสให้ขุนอินทาราเป็นศรีมหาราชา ศรีมหาราชาก็ทูลด้วยกิจพระสาสนาแลพระสงฆ์ให้เจ้าคณะ ถวายขบวนแลปาญี่พระสงฆ์ทั้งหลาย ก็ทูลด้วยที่ภูมิมีสัตขอให้ญาติโยมพระสงฆ์ทั้งหลาย สร้างสวนไร่นาไว้สำหรับอาราม สำหรับพระห้องสำหรับพระสงฆ์ทั้งหลาย แลมีพระบรรทูลให้นายสามจอมจำพระบรรทูลออกมาด้วย ศรีมหาราชาให้ทำสารบาญชีที่ภูมิมีสัตทั้งสองฝ่ายขแดนไว้แก่พระสงฆ์เจ้าให้ญาติสร้างสวนไร่นาดินป่า สำหรับพระห้องพระระเบียงแลพระสงฆ์เมื่อมหาศักราช ๑๕๕๐ ปีนั้น จึ่งศรีมหาราชาแลนายสามจอมแจกดินป่า ณ หัวปากนายคำ ให้แก่พระมหาขาคุเจ้า ๑๕๐ เส้น ฝ่ายบูรพ์ให้อำแดงสาขาพยาบาล ๙ เส้น แลให้นายศรีรักพยาบาล ๕ เส้น รวหนึ่งเป็นนาจังหันวัดให้แก่นายทองใสหัวปาก ในโพธิมณเฑียร วัดให้พระกัลปนา เป็นนาจังหันในหัวสิบหมวดนายทองใสยพยาบาล ให้วัดภูมิมีสัตให้แก่พระเดิมแลมหาเถรพุทธสาคร บัณฑิตเพี้ยนพยาบาล ตำบลตลกเมือง เป็นนา

๒,๐๙๙ กะบิง ให้วัดภูมิมัสัด ให้แก่พระระเบียงมหาเถรสุทธิชาติพงษ์ วัดภูมิมัสัด ให้แก่พระมหาเถรเหมรังศรี ให้นายแพงนายวัวพยาบาล อำแดงทาน้องมหาเถรเหมรังศรี สร้างเบื้นนาจังหัน ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่มหาเถรปเรียนทศศรีสำหรับพระระเบียง ๑๐ ห้อง ให้นายพุทธศรพยาบาล ฝ่ายทักษิณต่อแดนด้วยพระธรรมศาลา ฝ่ายตวันออกต่อแดนด้วยพระกัลปนาฝ่ายตะวันตกถึงหลวง ฝ่ายเหนือแม่น้ำเบื้นแดน เบื้นนา ๑๑ เส้น กับ๑วัวหนึ่ง แลฝั่งสีลาไว้เบื้นแดนทั้งสี่ทิศ ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่อุโบสถ ๖ เส้น ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่มหาเถรสังฆเถรเพ็ช เบื้นนาจังหันตำบลบัจฉิมหรดี เมืองนาชวางเจ็ด๑วัว ให้แก่พระธรรมศาลาเบื้นนา ๗ เส้น เบื้นนาจังหันมหาเถรเหมรังศรีตำบลท่ากะสัง ให้แก่มหาสังฆเถรเพ็ชตำบลท่าชาก เบื้นนาจังหันเข้าพระเบื้นนา ๑๗ เส้น ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่นายน้อยทองสุก ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่พงไพลตำบลโพธิมณเฑียร ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่มหาเถรโชติบาลให้นายรัตพงษ์พญา ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่พระเดิม เบื้นนาจังหันพระมหาเถรพุทธสาคร ตำบลตรอกเมืองเบื้นนา ๑๑ เส้นกับ๑วัวหนึ่ง ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่พระระเบียง เบื้นนาจังหันพระมหาเถรธรรมราชแลมหาเถรเพ็ช ให้วัดภูมิมัสัดให้เบื้นนาเชิงคดีเบื้นนา ๒ เส้น ฝ่ายอาคเณเมืองเบื้นนาเชิงคดีสังฆให้เจ้าคณะ ให้วัดภูมิมัสัดให้แก่พระระเบียง เบื้นนาจังหันพระมหาเถรธรรมกัลยา ให้บาคูรัดพยาบาล

แลศรีมหาราชาแลนายสามจอมวัดที่ภูมิมัสัดให้แก่ ทั้งนี้ให้ญาติทั้งปวงพยาบาล แลให้พระยาคำแพงแลพระระเบียงทั้งนั้นด้วยแล้ว แลให้ขุนศรีพลเอาเชิงกุฎี ในวัดพระคูหาวัดลำพูนฉวางเมืองสระให้เอาจากมามุงพระธรรมศาลา ให้มหาเถรเหมรังศรีรักษา แลมหาเถรเหมรังศรีก็ร้องพ้องว่านาซึ่งแจกนั้นน้อยนัก แลจะขอดินบำตำบลบางนำเดิมนาตะโหนอีกเล่า จึ่งศรีมหาราชาแลนายสามจอมให้นายรัตปลัดศรีมหาราชาไปวัดดินบำ

แดบางน้ำเดิมนาดะโหนอีกเล่า ให้แก่มหาเถรเหมรังศรี ๆ ก็ให้นายวัวอำแดงราอำแดงทา น้องมหาเถรเหมรังศรีสร้างเบี้นนากำนันห้องแล้ว อำแดงเอื้อยให้แก่นายใส่ พี่พระมหาเถรเหมรังศรี ช้างหัวนอนอำแดงหราสร้างนั้นให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่อำแดงสัง สร้างเบี้นนาจังหันพระเจดีย์ แล้วให้วัดภูมิมิ่สัดให้นายอุนจังหันเบี้นนาพระกัลปนา ให้วัดภูมิมิ่สัดให้นายสามบุรักแลอำแดงใหม่รักษา ให้วัดภูมิมิ่สัดให้นายแผ่นหนาพระกัลปนา ให้วัดภูมิมิ่สัดให้มหาเถรเหมรังศรีให้นางเพงสร้างเบี้นนาจังหัน ให้วัดภูมิมิ่สัดให้ในกัลปนาในหัวสิบนายหมู่สร้างเบี้นนาจังหัน ๙ เส้น ๓ หมวดเบี้นนาจังหันเจ้าคณะ แล้ววัดภูมิมิ่สัดตำบลท่าชี ให้แก่พระธรรมคาดา ให้นายอินสร้างเบี้นนาเข้าพระแลจังหันพระมหาเถรเหมรังศรี ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่นายสามเพี้ยนายงัวด้วง อำแดงเอื้อยอำแดงบุนนองสร้างคลองแจระ เบี้นนาจังหันสำหรับพระธรรมคาดา มหาเถรเหมรังศรี ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่นายงัว อำแดงเอื้อย อำแดงบุนนองสร้างคลองตำบลปันแตมาตร เบี้นนาจังหันสำหรับพระธรรมคาดา มหาเถรเหมรังศรี ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่นายอุ่น นายดำศรีสร้างตำบลพระกระเด็ด เบี้นนาจังหันมหาเถรเหมรังศรี ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่ชาวดางดินสร้างตำบลดมุ ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่มหาเถรมังคลาจาร แลมหาเถรนนทสาริยสร้างตำบลยวนกระแลบทะ ให้นายเกิดสร้างพยาบาลสำหรับพระระเบียง ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่นายพุทธสรแลผาวอริยพงษ์ตำบลพะเดียน สร้างเบี้นนาจังหันปเรียนทศศรี ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่นายพุทธสรแลผาวอริยพงษ์ สร้างตำบลท่าชี ๓ รวเบี้นนามหาปเรียนทศศรี ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่นายพุทธสรตำบลพายพัเมือง สร้างเบี้นนาจังหันมหาปเรียนทศศรี ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่มหาเถรเพ็ช ตำบลท่าชีสร้างสำหรับพระระเบียง ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่นายคำสร้างตำบลฉนวง ให้วัดภูมิมิ่สัดให้แก่นายเทพตำบลพะเดียน สำหรับพระธรรมคาดา แลมหาปเรียนทศศรี

เหมรังศรี ทั้งน้อยมศรีมหาราชาแลนายสามจอมแจกดินบำให้ทุกสังกัดทุกหมู่ จึ่งศรีมหาราชาแลนายสามจอมแจกตำบาญชีที่เชิงกุฎีวัดให้แก่แม่นางเจ้าเรือนหลวง แลหัวลับชาวปทารพระกัลปนา แลวัดให้ผู้ครองเพณีแลพระสงฆ์ขันธ์ขึ้นแก่เจ้าคณะแลพระสงฆ์ วัดนอกวัดเต็ศนารายทั้งหลายให้ทุกตำบลตามพระบรรทูลแล้ว ให้นายสามจอมเข้าไปถวายบังคม แล้วถวายขบวนพระมหาธาตุแลพระระเบียง แลโพธิมณเฑียรแลพระเติมแลอาราม แลบาญชีแลญาติพระสงฆ์ แลที่ภูมิมีสัตทั้งปวง แลนายสามจอมทูลด้วยพระเจดีย์แลพระเพหาร แลขอประดิษฐานผู้คน แลญาติไว้เป็นข้าพระแลขอที่ภูมิมีสัต จึ่งมีพระราชโองการอนุโมทนาด้วยนายสามจอม จึ่งให้นายแวงจำ พระบรรทูลไปมอบที่ภูมิมีสัต แลข้าพระไว้สำหรับพระนั้น แลห้ามราชการทั้งปวงนั้น มีพระราชโองการไว้สำหรับพระแลนายสามจอมได้ที่ภูมิมีสัตตำบลบ้านส่นได้พระระเบียงได้กำแพงล้อมพระมหาธาตุด้วย แล้วพระศรีมหาราชาสร้างพระวิหารฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุ แลก่อพระเจดีย์เพหารสูง ๗ วาบีดทองลงถึงอาศน์ ก่อพระพุทธรูปทั้งสี่ด้านๆ ละแปดพระองค์ เข้ากัน ๓๒ พระองค์ พระพุทธรูปประธานด้านละองค์เป็นพระ ๓๒ พระองค์ ได้ชื่อพระวิหารหลวง แลพระมหาเถรเหมรังศรีสร้างพระธรรมศาลา ขุนศรีพลแปดย้อมแส่นเมืองขวาง เอาเชิงกุฎีวัดลูหาวัดนวางวัดดำพูน เอาจากมามุงพระธรรมศาลา

อยู่มาพระศรีมหาราชาถึงแก่กรรม ศักราช ๑๗๒๑ ปี โปรดให้ข้าหลวงออกมาเป็นศรีมหาราชาแต่งพระธรรมศาลา ทำระเบียงล้อมพระมหาธาตุ แลก่อพระเจดีย์วัดศรี มีพระบัณฑูรให้พระศรีมหาราชาไปรับเมืองลานตกา ศรีมหาราชาถึงแก่กรรมเอาศพมาไว้วัดศรี แล้วเอามาก่อเจดีย์ไว้ในพระเติม ๙ ยอด

เมื่อศักราชได้ ๑๗๑๙ ปี โปรดให้หลวงศรีวรางษมาเป็นเจ้าเมือง

มาทำวิหารฝ่ายอุดรพระธาตุ ทักษิณพระโพธิมณเฑียร ก่อพระสูง ๗ ศอก หล่อพระลำมฤฐองค์หนึ่งไว้บัจฉิม เบื้องหล่อองค์หนึ่งไว้ฝ่ายบูรพ์ ชื่อว่าเพหารเชียน แล้วอุทิศข้าหญิงชายไร่นาไว้สำหรับรักษาพระ โปรดให้หลวงพิเรนทรเทพมาเป็นเจ้าเมือง พระทิพราชาน้องพระญาสุพรรณเบื้นปลัด ศักอารัยกมาตีเมืองแล้วไปตีเมืองพัทลุงได้ ทิพราชาเบื้นแม่ทัพไปตีได้คืนเล่า

เมื่อศักราช ๒๐๓๙ ปี โปรดให้พระยาพลเทพราชมาเบื้นเจ้าเมือง เกนให้ตกแต่งทำกำแพงกำชับไว้ แล้วเข้าไปกรุงไปทางเมืองสระ

เมื่อศักราช ๒๐๔๓ ปี โปรดให้พระยาศรีธรรมราชะเดชะมาเบื้นเจ้าเมือง อุชงคนะให้ตักปหม่าหนาเบื้นแม่ทัพเรือมารบเสียชุนทำแหงปลัดณรอปากพระญา ข้าศึกรุกเข้ามาถึงคันกำแพงฝ่ายอุดร พระยาศรีธรรมราชออกรบศึกหนีไป

เมื่อศักราช ๒๐๔๔ ปี โปรดให้พระรามราชท้ายน้ำมาเบื้นเจ้าเมือง เอาชุนเยาวราชมาเบื้นปลัด รู้ข่าวศึกอุชงคนะจึงพระยาให้ขุดฝ่ายบูรพ์แต่ลำน้ำท่าวังมาออกลำน้ำฝ่ายทักษิณ

เมื่อศักราช ๒๐๗๓ ปี ศึกอุชงคนะยกมา พระญาก็ให้ตั้งค่ายคูฝ่ายอุดร แลแต่งเรือหุ้มเรือพายพลประมาณห้าหมื่นเศษ รบกันเจ็ดวันเจ็ดคืน ชุนพัญจาออกหักทัพกลางคืนศึกแตกลงเรือศึกเมาวัศท่าโพเสี่ย พระญาถึงแก่กรรม พระญาแก้วผู้หลานก่อพระเจดีย์บรรจุธาตุไว้ในพระธรรมศาลา

ศักราช ๒๐๗๗ ปี มีพระบรรทูลโปรดให้พระญาบริบาลพลราชเจ้าเมืองตะนาวศรีมหานครมาเบื้นเจ้าพระญานครศรีธรรมราช เดชไชยอภัย-พิบรากรมพาหุเจ้าพระญานครศรีธรรมราช

ทำเนียบข้าราชการนครศรีธรรมราช

ครั้งรัชกาลที่ ๒

สุภมัสดุ ๑๑๗๓ เอพกสังวัจฉระ อาสุชมาส ศุกลปักษ์ ทสมีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันมหาประเสริฐ ณ กรุงเทพมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนเจ้าพระยานคร เป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนครศรีศรีโศกราชวงศ์ เชษฐพงศ์ถือไชย อนุทัยรินดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ ตั้งพระบริรักษ์ภูเบศรเป็นพระยาศรีธรรมโศกราช ชาติเดโชชัย มไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ พระยานครนครศรีธรรมให้มีตราพระคชสีห์โปรดเกล้า ฯ ออกมา จึงพระหลวงกรมการพร้อมกัน เชิญตราพระคชสีห์ไปวาง ณ พระวิหารหลวงตามพระบรมธาตุตามขนบธรรมเนียมสืบมาแต่ก่อน ในลักษณะท้องตราซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ออกมานั้นเป็นใจความว่า เจ้าพระยานครเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แจ้งราชการ ณ กรุงเทพมหานคร กราบทูลพระกรุณาว่า สุงอายุหลงลืม จึงทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ฝ่ายปักษ์ใต้เมืองนครศรีธรรมราชใหญ่กว่าหัวเมืองทั้งปวง เป็นที่ทำนักอาศัยแก่แขกเมืองและถูกค้านานาประเทศ เจ้าพระยานครสุงอายุให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนครศรีศรีโศกราชวงศ์ เชษฐพงศ์ถือไชย อนุทัยรินดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เป็นผู้ใหญ่อยู่ในเมืองนคร ให้พระบริรักษ์ภูเบศร เป็นพระยาศรีธรรมโศกราช ชาติเดโชชัย มไหสุริยาภิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ พระยานครศรีธรรมราช ออกมาครองเมืองสำเร็จกิจสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎร์ต่างพระเนตรพระกรรณสืบไป

อนึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพย์ กราบทูลพระกรุณาว่า พระหลวงกรมการเมืองนคร ขาดมิครบตามตำแหน่งและทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดแจงขึ้นให้ครบตามตำแหน่ง ณ วันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะเมียตรีศก พระหลวงกรมการพร้อมกันให้หลวงเทพเสนาผู้ว่าที่จ่า หลวงแพ่งนอก หลวงแพ่งใน กรมการคนเก่า เชิญพระอัยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง ทรงชำระใหม่ขุนทิพยมนเทียรเชิญพระอัยการในพระบรมโกศ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ไว้สำหรับเมือง กับสมุดตำแหน่งพระหลวงกรมการเมืองนคร ครั้งพระยาสุโขทัยออกมาเป็นเจ้าพระยานคร ดูแลในพระอัยการ มีแต่กรมการผู้ใหญ่ สมุดตำแหน่งครั้งพระยาสุโขทัยเป็นเจ้าพระยานครนั้น มีกรมการขุนหมื่นผู้น้อยอยู่ด้วย จึงเอาบรรจบคัดขึ้น เป็นจำนวนกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ตามตำแหน่งแต่ก่อน ในนี้

ออกพระศรีราชสงครามรามภักดี ปลัด ถือศักดินา ๓๐๐๐ ฝ่ายขวา ถือคารวุโสยืนบนแท่น เครื่องประจำยศมีช้างพลาย ๑ ช้างพัง ๑ จำลอง ๒ ของทวน ๔ นวม ๖ แหลน ๔ ปืนกลับ หลังช้าง ๒ กระบอก หมวกม้า ๒ เครื่องม้า ๒๐ ปืนกระสุนนวกึ่งบรรดาศักดิ์ ๑๗ กระบอก ปืนกลับบรรดาศักดิ์ ๒๔ กระบอก ปืนกลับเชลยศักดิ์ ๑๗ กระบอก เสื้อพด ๕๒ หอกเชน ๓๐ ทวนเท้า ๑๕ เรือหนัก ๒ ได้รับพระราชทานกิจกระทงความและข้าวผูกกึ่งเจ้าเมือง และที่หกหมาก ตำบลพเนียนขนอมขึ้นสำหรับที่ ๓ ตำบล มีนาสัดทิศตะวันออกเมือง ๒ เส้น

หลวงสงครามวิชิต ผู้ช่วยราชการพิเศษ นา ๑๐๐๐

หลวงชัยสงคราม รองปลัด นา ๓๐๐๐ ถือคารวุโสไม่มีแท่นมีช้างพลาย ๑ ของทวน ๒ นวม ๓ แหลน ๒๐ หมวกสำหรับช้าง ๑ ปืนกระสุน

นอกกองบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก ปืนนกสับเชลยศักดิ์ ๕ กระบอก เสือ ๕ ช้างทวน ๓๓ เสือพต ๑๐ ทวนเท้า ๕ เรือพนัก ๑ ลำ ได้รับพระราชทานเชิงประถันพิจารณาความในกรมปลัดความซึ่งมีตราโกษาธิบดีออกมา มีนาสัดออกเมือง ๑ เส้น

สมุหบัญชี นา ๕๐๐ กุมไพร่โทน จำเลียมสำหรับที่ปลัดถือ

ขุนจ่าไตรจักร ตารูปคน นา ๕๐๐ ได้รับพระราชทานพระยา

ขุนแก้วไกรพัฒน์ พยาบาลที่พกหมากสำหรับปลัด มีเรือพนัก ๑ ลำ นา ๕๐๐ ได้รับพระราชทานพยาบาลที่พกหมากสำหรับปลัดมี

ขุนไชยเศรษฐี เรือพนัก ๑ ลำ

ขุนจ่าสงคราม	นา ๕๐๐	เป็นขุนหมื่นใช้ในกรม
ขุนอินทรสงคราม	นา ๕๐๐	เป็นขุนหมื่นใช้ในกรม
ขุนเทพสงคราม	นา ๕๐๐	เป็นขุนหมื่นใช้ในกรม
ขุนศรีสงคราม	นา ๕๐๐	เป็นขุนหมื่นใช้ในกรม
ขุนพินิจอักษร	นา ๒๐๐	เป็นเสมียนในกรมปลัด
ขุนทิพยอักษร	นา ๒๐๐	เป็นเสมียนในกรมปลัด
ขุนเทพอักษร	นา ๒๐๐	เป็นเสมียนในกรมปลัด
ขุนวิชิตอักษร	นา ๒๐๐	เป็นเสมียนในกรมปลัด

เมืองไชยคีรีศรีสงคราม เมืองขนอม นา ๘๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสือ ๑ หมวก ๑ ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เขน ๑ หมวก ๑ ได้รับพระราชทานพยาบาลที่ขนอม

หมื่นรณ	รองที่ขนอม	นา ๕๐๐
หมื่นเทพคีรี	สมุหบัญชี	นา ๒๐๐
หมื่นศรีคีรี	สมุหบัญชี	นา ๒๐๐

ศิริ กรมปลัดฝ่ายขวา พระ ๑ หลวง ๒ ขุน ๑๑ หมื่น ๓ เมือง

ขนอมพันยนเบี้ยหวัดทหารหมาก ๑ รวม ๑๗ คน.

ออกพระภักดีราช ยกกระบัตร นา ๑๖๐๐ ฝ่ายขวาถือศรามีช้างพลาย ๑ ช้างพัง ๑ จำดอง ๑ ของทวน ๕ นวม ๓ แหลน ๕๐ หมวก สำหรับช้าง ๒ ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒๕ กระบอก ปืนนกสับหลังช้าง ๒๐๐ กระบอก ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ ทวน ๑ หมวกม้า ๑ ปืนกระสุนหัวกลิ้งบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หมวก ๒๐ หอกเขน ๓๐ ทวนเท้า ๑๕ ได้พิจารณาเนื้อความนานาประเทศ

ขุนพรหมภักดี นา ๔๐๐ ได้พิจารณาความนานาประเทศในกรมยกกระบัตร

ขุนทิพยภักดี นา ๔๐๐ ได้พิจารณาความนานาประเทศ ในกรมยกกระบัตร

ศิริ กรมยกกระบัตรฝ่ายขวา พระ ๑ ขุน ๒ รวม ๓ คน

ออกพระจ่าศรีสุรินทร์ กรมมหาดไทย ถือศักดินา ๑๖๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือศรารูปคนขี่ม้า มีช้างพลาย ๑ ช้างพัง ๑ จำดอง ๒ ของทวน ๕ นวม ๖ หมวก ๖ แหลน ๔ ปืนหลังช้าง ๒ กระบอก ม้า ๒ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ ทวน ๑ ปืนกระสุน ๒ หัวบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๑๐ กระบอก ปืนกระสุน ๑ หัวเชลยศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับเชลยศักดิ์ ๒ กระบอก หอกเขน ๒๐ ทวนเท้า ๗ ได้รับพระราชทานบโทนเหล่า ๑ มีนาสัด คำบด ตะวันออก เมือง ๑ เส้น ถ้า ราษฎร ร้อง พ้องความ อาญาและอุทธรณ์ ตระลาการให้พิจารณาบรรจบด้วยราชการ เรือพนัก ๑ ลำ

หลวงอินทรเสนา รองมหาดไทย นา ๑๐๐๐ ถือศรารูปคนยืนเคียงม้า มีช้างพลาย ๒ จำดอง ๑ ของทวน ๒ นวม ๓ หมวก ๓ แหลน ๒๐ ปืนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ ปืนกระสุนหัวกลิ้ง ๑ กระบอก ปืนนกสับ ๕ กระบอก หมวกเขน ๑๐ ทวน

เท้า ๔ ได้พิจารณาความเกณฑ์เรื่องพ้องบรรจบราชการ

หลวงวิเศษโยธา นา ๒๐๐

หลวงภักดิ์โยธา นา ๒๐๐

ขุนภักดิ์บริบาล นา ๘๐๐ ราชปลัด

ขุนต่างใจราษฎร์ นา ๒๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ บี้นกระสุน ๑ น้ำ ๑ กระบอก บี้นกสับ ๑ กระบอก ได้ว่าราชการเบ็ดเสร็จ ณ ศาลาใหญ่ รับพ้องราษฎร หนักงานตรวจทางเรือ

ขุนต่างตาราษฎร์ นา ๒๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ บี้นกระสุน ๑ น้ำ ๑ กระบอก บี้นกสับ ๑ กระบอก ได้ว่าราชการ ณ ศาลาใหญ่ รับพ้องราษฎร หนักงานตรวจช้างทางบก

ขุนเสนาทิพ นา ๔๐๐ มีบี้นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอก เชน ๒ ได้ว่าราชการ ณ ศาลากลาง พิจารณาเนื้อความพวกแย่ง

ขุนเสนาเทพ นา ๔๐๐ มีบี้นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอก เชน ๒ ได้หมายความราษฎรร้องพ้องในกรมมหาดไทย

ขุนต่างจง นา ๔๐๐ มีบี้นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอก เชน ๒

ขุนต่างจิต นา ๔๐๐ มีบี้นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอก เชน ๒

ขุนเทพภักดิ์ นา ๔๐๐ มีบี้นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอก เชน ๒ ถือตรารูปคน

ขุนไชยนรินทร์ นา ๔๐๐ มีบี้นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอก เชน ๒ ถือตรารูปม้า

หลวงสิทธิสาร นา ๒๐๐ ได้เร่งรัดกำแพงเมือง

ขุนไกรพงศา นา ๔๐๐ พนักงานขุดดิน

ขุนไชยภักดี นา ๓๐๐ ให้ว่าการในกรม
ขุนพรหมรณา นา ๕๐๐ คุมช่างเหล็ก
ขุนราชอาวุธ นา ๕๐๐ คุมช่างเหล็ก
ขุนศรีสุรินทร์ นา ๕๐๐ มหาดไทยในพระ
ขุนเทพนรินทร์ นา ๓๐๐ ให้ว่าราชการ ณ ศาลา
ขุนทิพย์สุรินทร์ นา ๕๐๐ มหาดไทยในวัง
ขุนอักษรภักดี นา ๒๐๐
ขุนราชสุรินทร์ นา ๓๐๐

ออกหลวงไชยสุรินทร์อินทรเสนา มหาดไทยกลาง นา ๑๒๐๐ ถือตราพูกนพิ้นเกี้ยงม้า มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ของทวน ๓ นวม ๓ แหลน ๒๐ ปืนนกสับหลังช้าง ๓ กระบอก ม้า ๓ เครื่องม้า ๓ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ ปืนกระสุนหัวกิ่งบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก หอกเขน ๑๐ ทวนเท้า ๕ ได้รับพระราชทานพิจารณาความตำแหน่งซึ่งราษฎรร้องพ้องและพนักงานจ่ายปืนใหญ่ตำรวจ ๖ หมู่อยู่ในกรมมหาดไทยว่ากล่าว

ขุนเทพสุรินทร์ ปลัด นา ๒๐๐ ถือตราพูกม้า
ขุนทิพอาวุธ ปลัด นา ๕๐๐
ขุนเทพอาวุธ ปลัด นา ๕๐๐
หมื่นพรหมรักษา สมุห์บัญชี นา ๓๐๐
หมื่นอินทรรักษา สมุห์บัญชี นา ๓๐๐
หมื่นชำนาญอาวุธ นายเวร นา ๓๐๐
หมื่นวิจิตรอาวุธ นายเวร นา ๓๐๐
หมื่นศรีอาวุธ นายเวร นา ๓๐๐
หมื่นไชยอาวุธ นายเวร นา ๓๐๐

พันรุต ปลัดเวร นา ๒๐๐

พันราช ปลัดเวร นา ๒๐๐

พันเดช ปลัดเวร นา ๒๐๐

พันเพชร ปลัดเวร นา ๒๐๐

หลวงเทพอาญา นา ๖๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตรารูปศรีษะม้า มีม้า ๓ เครื่องม้า ๓ เสื้อ ๓ ทวน ๓ หมวก ๓ บันกระสุนน้อกิ่ง ๓ กระบอกหอกเขน ๕ มีเรือพนัก ๓ ลำ ได้รับพระราชทานอ่านพ้องเป็นขุนศาลาได้ว่าความกระทรวงอาญา

ขุนราชอาญา นา ๕๐๐ ถือตรารูปเรือศรีษะม้า ธงสามชายปลายเสา ได้รับพระราชทานรับพ้องราษฎร ณ ศาลา

ขุนศรีอาญา นา ๕๐๐

ขุนพรหมอาญา นา ๕๐๐

ขุนอินทอาญา นา ๕๐๐

ขุนไชยอาญา นา ๕๐๐

ทั้งสี่คนนี้ถือตรารูปเรือศรีษะม้า ธงสามชายปลายเสา และได้รับพระราชทานรับพ้องราษฎร ณ ศาลา

หมื่นอินจ่าศาลา นา ๒๐๐ ในกรม

หมื่นมโนทิพย์ นา ๒๐๐

หมื่นมโนเทพ นา ๒๐๐

หมื่นมโนยิ่ง นา ๒๐๐

หมื่นมโนยง นา ๒๐๐

ทั้งสี่คนนี้เป็นทนายคาบในกรม

ศิริ กรมมหาดไทยฝ่ายซ้าย ในกรม พระ ๓ หลวง ๕ ขุน ๑๙ กรมไชยสุรินทร์ หลวง ๓ ขุน ๓ หมื่น ๖ พัน ๔ กรมอาญา หลวง ๓

ขุน ๕ หมื่น ๕ รวม ๔๗ คน

ออกหลวงพรหมเสนา พระสุรัสวดีกลาง นา ๑๔๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตราราชสีห์ยืนบนแท่น มือชูสมุดซ้ายขวา มีช้างพลาย ๒ พัง ๑ จำลอง ๒ ของทวน ๔ นวม ๒ หมวก ๒ แหลน ๔๐ ปืนนกสับหลังช้าง ๒ กระบอก ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ ทวน ๑ หมวก ๑ ปืนกระสุนหัวกลิ้งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๗ กระบอก หอกเขน ๒ ทวนเท้า ๗ ได้รับพระราชทานว่าความร้องฟ้องวิวาท ชิงไพร่หมู่ ได้เรียกค่าเชิงประกันบรรจบราชการเรียกหน้าบัญชี

ขุนอินทเสนา รองพระสุรัสวดีกลาง นา ๔๐๐ ถือตรารูปคนชูสมุดซ้ายขวา

ขุนไชยเสนา ช่วยราชการ นา ๖๐๐ ถือตรารูปคนชูสมุดซ้ายขวา

ขุนอินทกระดานพล นา ๒๐๐ ,, ,,

ขุนพรหมกระดานพล นา ๒๐๐ ,, ,,

ขุนเทพรักษา นา ๓๐๐

หมื่นเทพ สมุหบัญชี นา ๒๐๐

ลิริ กรมสุรัสวดีกลางฝ่ายซ้าย หลวง ๑ ขุน ๕ หมื่น ๑ รวม ๗

ออกพระเทพเสนาบดีศรีสมุหพระสุรัสวดี นา ๑๔๐๐ ฝ่ายขวา ถือตรารูปคน มือขวาชูสมุดนั่งบนแท่น มีช้างพลาย ๓ ช้างพัง ๑ จำลอง ๒ ของทวน ๔ หมวกสำหรับช้าง ๖ ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ ปืนนกสับหลังช้าง ๒ กระบอก หมวกสำหรับม้า ๑ ทวนม้า ๑ เสื้อ ๑ ปืนกระสุนหัวกลิ้งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนกระสุน ๓ หัวเขยศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับ ๒๐ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑๑ หอกเขน ๒๐ เสื้อพล ๒๐ ทวนเท้า ๗ เรือพนัก ๑ ลำ ได้รับพระราชทานบโทนนักการ และข้าวผูก ๑๐ คน เรียกเสมอคนละ ๒๐ ตัด นายหมวดเอาผ้าขาวมาผูกปีละคู่ เมื่องตรังเอาตีบุกมา

ผูกปี่หนึ่ง ๑๕ ชั่งไทย เมืองกุแหระเอาคืบุกผูกปี่หนึ่ง ๗ ตำลึง ๑๐ บาทไทย ถ้าขุนหมื่นเมืองกรังภูฮากุแหระ ร้องห้องเป็นกระทรวงแห่งอาญา ธรรมาธรณ์นครบาลได้รับหนังสือห้องเอาว่าแก่เจ้าเมืองผู้รั้ง ได้พิจารณารับผิดพระราชทานหัวเบี้ย พินัย อาญากรม สุรัสวดี มีมาส่งออกเมืองเส้นหนึ่ง

หลวงราชเมฆา รองพระสุรัสวดี ถือศักดินา ๘๐๐ ถือตราตุปกนมือซ้ายชูสมุด มีม้า ๑ เครื่อง ๑ ทวนม้า ๑ หมวกม้า ๑ ปี่นกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก ปี่นกระสุน ๑ น้ำเชลยศักดิ์ ๑ กระบอก หมวก ๑ เสื้อ ๒ หอก ๕ เสื้อผ้า ๕ ได้ว่าราชการถึงเจ้ากรม ได้รับเรือพนักเข้าด้วยหลวงประชาบาลลำหนึ่ง

ขุนโพพิศาล ปลัดพระสุรัสวดี ถือศักดินา ๖๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ ปี่นกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หอกเชน ๕ ปลัดทูลฉลอง ได้เร่งรัดเครื่องบรรณาการสำหรับดอกไม้ทองเงินพระราชพิธีและราชการในวังจวนทำเนียบเจ้าเมืองผู้รั้ง

ขุนอินทรภักดี ปลัดบัญชี ถือศักดินา ๔๐๐ มีปี่นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเชน ๒ เสื้อผ้า ๒ ปี่นกสับเชลยศักดิ์ ๑ กระบอก ได้ว่าราชการเบ็ดเสร็จในศาลาบัญชี เรือพนักเข้าด้วยขุนศรีราชประหยาลำหนึ่ง

ขุนพรหมปัญญา ถือศักดินา ๔๐๐ ปี่นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หอกเชน ๒ เสื้อผ้า ๒ ได้ว่าราชการสารบัญชีเกณฑ์เรือกระเวน

หมื่นอินทรโยธา ถือศักดินา ๔๐๐ มีปี่นกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเชน ๒ เสื้อผ้า ๒ ได้ว่าราชการจ่ายเลขเกณฑ์เรือกระเวน

ขุนอินทรราชประหยา ถือศักดินา ๔๐๐ มีปี่นกสับบรรดาศักดิ์ ๑

กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ ได้ว่าราชการบาญชีสรรพเหตุ ในศาลาบัญชีด้วยขุนอินทรภักดี

ขุนอินทบัญญา นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ ได้ว่าราชการบาญชีสรรพเหตุ

ขุนกระดานพล นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ ได้จ่ายพลเกณฑ์ทัพและตรวจบัญชีกองด่านกับเพลิงถ้อมเสื้อ

ขุนภักดีโยธา นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ ได้ว่าราชการ บัญชีเกณฑ์ทัพบกตรวจบัญชีทหาร

ขุนรบโยธา นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ ได้ว่าราชการตรวจเลขพิจารณาทั้งปวง

ขุนไชยรักษา นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ ได้ว่าราชการจำนำบำเรอจ่ายขันน้ำมันทาเรือพนัก

ขุนอินทเสนา นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ ได้ว่าราชการเบ็ดเสร็จในกรม

ขุนราชโยธา นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ เป็นสมุห์บัญชีคุมไพร่บโทษ นักการเรียกส่วยอากรสำหรับกรมสัสดี

ขุนทิพรักษา นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒ ได้ว่าราชการเร่งรัดหัวเมืองทั้งปวง

ขุนเทพรักษา นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ

๑ หมวก ๑ หอกเชน ๒ ได้เร่งรัดการในตื้กดิน และว่าราชการในวัง ด้วยขุนโนพิศาล

ขุนราชเสนา	นา ๔๐๐	ได้ว่าราชการตรวจตำแพงเมือง
ขุนพรหมรักษา	นา ๔๐๐	ได้ว่าราชการในตื้กดิน
ขุนศรีรักษา	นา ๔๐๐	ใช้ราชการเบ็ดเสร็จ
ขุนศรเสนา	,, ,, ,,	,,
ขุนครองพล	,, ,, ,,	,,
ขุนโยธาราช	,, ,, ,,	,,
ขุนอินทรรักษา	,, ,, ,,	,,
ขุนเทพโยธา	,, ,, ,,	,,
ขุนพรหมภักดี	,, ,, ,,	,,
ขุนไชยเสนา	,, ,, ,,	,,
หมื่นศรีเสนา	นา ๒๐๐	ใช้ในกรม
หมื่นภักดีโยธา	,, ,, ,,	
หมื่นพรหมบัญญา	,, ,, ,,	
หมื่นพรหมรักษา	,, ,, ,,	
หมื่นพรหมราชประหยา	,, ,, ,,	

ศิริ กรมสุรัสวดีขวา พระ ๑ หลวง ๑ ขุน ๒๓ หมื่น ๖

ออกพระไชยประยาบดี ศรีสมุหพระสัสดี ถือศักดินา ๑๔๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตารูปคนนั่งบนแท่น มือซ้ายชูดุมดุด มีช้างพลาย ๑ ช้างพัง ๑ จำลอง ๑ ธงทวน ๒ หมวก ๓ นวม ๓ แหลน ๔๐ ปืนกลับหลังช้าง ๑ ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ ทวน ๑ เสื้อ ๑ ปืนกระสุนหนึ่งนิ้วบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนกลับบรรดาศักดิ์ ๖ กระบอก ปืนกระสุน ๒ นิ้วเศษบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เรือพนัก ๑ ตำ ได้รับพระราชทานบโทนนักการ และข้าวผูก ๗

คน เรียกเข้มอกนละ ๒๐ สัต นายหมวดเอาผ้าพับผูกบี้ละคู่ เลขส่งเชือกผูกเรือพนักกนละเส้น เมืองถลางเอาดีบุกมาผูกบี้ละ —|—๕ ไทย เมืองภูงา ๕|๒ ไทย เมืองตะกั่วทุ่ง หมื่นพรหมคุมคนทำดีบุก เอากระสุนมาผูก —|—๒|๖ ไทย เมืองบางคลี่เป็นที่พักหมาก แลเรียลุกค้าเข้ามา เจ้าเมืองเบิกเอาเงิน ๗|๒ เข้ามาส่ง ได้รับพระราชทาน ถ้าขุนหมื่นแลราษฎรเมืองถลาง บางคลี่ ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า ท่าทอง ร้องพ้องความแพ่งอาญาธรรมาธิกรณ์นครบาล ได้รับพ้องว่าแก่เจ้าเมืองผู้รั้งไต่พิจารณาเป็นสิ้นไหมพินัย รับผลพระราชทานแต่เท่านั้น มิฆาตออกเมืองเส้นหนึ่ง

หลวงประชาบาล รองพระสัจจี นา ๘๐๐ ถือตรารูปคน มือซ้ายชูสมุด มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก ปืนกระสุนนกกิ่งเขตยศักดิ์กระบอกหนึ่ง หอกเขน ๕ เข้าเรือพนักกับหลวงราชเมธาลำหนึ่ง ได้ว่าราชการบัญชีเบ็ดเสร็จ และได้รับผลพระราชทานค่าบัญชีเวหะบรรจบราชการ

ขุนโนพิเศษ ปลัดพระสัจจี นา ๖๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ กวน ๑ ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หอกเขน ๔ ปลัดทูลฉลอง ได้เร่งรัดเครื่องบรรณาการสำหรับดอกไม้ทองเงินพระราชพิธี และราชการในวังจวนทำเนียบเจ้าเมืองผู้รั้ง

ขุนศรีราชประหยา ปลัดบัญชี นา ๔๐๐ มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอกเขน ๒ และว่าบัญชีพลเมือง ณ ศาลบัญชี เข้าเรือพนักกับขุนอินทรภักดีลำหนึ่ง

ขุนอินทรปัญญา นา ๔๐๐ ถือตรารูปคน มือซ้ายชูสมุด มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอกเขน ๒ ได้ว่าคดีปืน ๑

ขุนพรหมปัญญา นา ๔๐๐ ถือตรารูปคน มือซ้ายชูสมุด มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์กระบอกหนึ่ง หอกเขน ๒ ได้ว่าการเกณฑ์เรือ

ขุนรักษาพล นา ๔๐๐ ถือตราราชสีห์ มือซ้ายชูสุมุดมีปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก หอกเขน ๒ ตรวจประตูกำแพงเมือง

ขุนศรีเสนา นา ๔๐๐ ถือตราราชสีห์ มือชูสุมุด มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์กระบอกหนึ่ง หอกเขน ๒ คุมไพร่นักการสำหรับหลวงไชยประหยา

ขุนอินทรรักษา นา ๓๐๐ มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์กระบอกหนึ่ง หอกเขน ๑ ได้ว่าราชการคลัง

ขุนไชยรักษา นา ๓๐๐ ขุนหมื่นใช้ในกรม

ขุนทิพรักษา ,, ,,

ขุนอินทรพงศา ,, ,,

ขุนศรีรักษา ,, ,,

ขุนพรหมราชประหยา ,, ,,

ขุนไชยราชา ,, ,,

หมื่นไชยโยธา ,, ,,

หมื่นศรีราชรักษา ,, ,,

ทั้งเจ็ดคนนี้ เป็นขุนหมื่นใช้ในกรม

ศิริ กรมพระคุรัฬวดีซ้าย พระ ๑ หลวง ๑ ขุน ๑๑ หมื่น ๒ รวม ๑๗ คน

ออกพระศรีราชวังเมือง กรมเมือง ถือศักดินา ๑๔๐๐ ฝ่ายขวาถือตราราชสีห์กระบือ มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ช้างทวน ๒ รวม ๓ แหลน ๒ หมวก ๑ ปืนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๖ กระบอก เสือ ๒ หมวก ๒ เขน ๑๕ ทวนเท้า ๖ เสือพต ๑๔ เรือพนัก ๑ ลำ ได้พิจารณาความนครบาลส่งนอกศาล.

ขุนเทพราชรองเมือง นา ๘๐๐ มีปืนกระสุนหนักกึ่งเชลยศักดิ์ ๓

กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสือ ๒ หมวก ๒ เสน ๕ เสือหล ๕.

ขุนราชเมืองขวาง นา ๖๐๐ มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก เสือ ๑ หมวก ๑ เสน ๑ เสือหล ๒

ขุนนครจักร ถือศักดินา ๖๐๐

ขุนรัตบุรี นา ๓๐๐ ใช้ในกรม

ขุนนครบุรี ,, ,,

ขุนไชยจำเมือง ,, ,,

ขุนไกรทิพ ,, ,,

ขุนไกรเทพ ,, ,,

ขุนนครรักษา ,, ,,

หมื่นนครบุรี นา ๒๐๐ หมื่นใช้ในกรม

หมื่นไชยจำเมือง ,, ,,

หมื่นนครจักร ,, ,,

หมื่นนาศไพรี ,, ,,

หมื่นยมบาล ,, ,,

หมื่นมฤตยูชีวิต ,, ,,

หมื่นเพชฌฆาต นา ๒๐๐ หมื่นใช้ในกรม

หมื่นนครรักษา ,, ,, ,,

หมื่นบาลบุรี ,, แขวงกลางเมือง

ศิริกรมเมืองฝ่ายขวา พระ ๑ ขุน ๙ หมื่น ๙ รวม ๑๙ คน

ออกหลวงพลพากรราชมนตรี นา ๑๔๐๐ ฝ่ายขวา เป็นกรมนา ถือตราครุฑไพล่พล็อรองช้าง มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ขอหวน ๒ นวม ๓ แหลน ๒๐ หมวก ๓ ปืนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก ปืนกระสุน ๒ นัด

เขลยศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนกระสุนน้อยกลางบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนกลับบรรดาศักดิ์ ๔ กระบอก เสื้อ ๔ หมวก ๔ หอกเขน ๑๐ เสื้อผ้า ๑๐ ทวนเท้า ๔ เรือพนัก ๑ ลำ ได้เรียกพวกนาลำหรับเจ้าเมืองผู้รั้ง.

ขุนธรรณีด่วน รองนา นา ๘๐๐ มีนาสัดประหยาม ๑ เส้น

ขุนราชสมโภช ปลัด นา ๖๐๐ มีปืนกลับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๔ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อผ้า ๒ มีนาสัดประหยาม ๑ เส้น

ขุนศรีสมโภช นา ๔๐๐ มีปืนกลับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หมวก ๑ เสื้อ ๑ หอกเขน ๒ เสื้อผ้า ๒.

หมื่นโภช ทนายนบ นา ๒๐๐

หมื่นศรีสุภราช นายแขวงที่นา นา ๒๐๐

ลิริกรมนาฝ่ายขวา หลวง ๑ ขุน ๓ หมื่น ๒ รวม ๖ คน

หลวงอินทรมนตรีศรีรัตนโกษา คลังนอก นา ๑๔๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตราธรรปนาคราช มีช้างพลาย ๑ จำกอง ๑ ของทวน ๓ หมวก ๓ นวม ๓ แหลน ๒๐ ปืนกลับหลังช้าง ๑ กระบอก ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ ของทวน ๑ หมวก ๑ ปืนกระสุนน้อยกลางบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนกลับบรรดาศักดิ์ ๔ กระบอก หมวก ๑๐ ทวน ๔ ได้เรียกส่วยขนอนตลาดผูกสำหรับเจ้าเมือง มีนาปรังสกกเมือง ๒ รัว นาประหยามออกเมือง ๒ รวม ๔ รัว และได้พิจารณาความต่ำแสนในที่สมุย ขึ้นแก่คลัง ได้ตั้งขนอนปากนคร และด่านคลองน้ำท่าวัง และเบิกจังกอบปากเรือลูกค้า และเก็บส่วยตลาดเบี้ยหลวง

ขุนพิมลสมบัติ รองคลัง นา ๘๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ ปืนกลับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หอกเขน ๕

ขุนทิพโกรถาส นา ๘๐๐ มีม้า ๑ เสื้อ ๑ เครื่องม้า ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ ปืนกลับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก ปืนกระสุน ๒ น้อยเขลยศักดิ์ ๑

กระบอก หอกเขน ๕ ได้ตรวจตราเงินเพื่องเงินส่วง

เมืองศรีสำคร นา ๖๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ ทวน ๑ หมวก ๑ ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก ปืนกระสุนหัวกลมบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอกเขน ๕

ขุนศรีสมบัติ นา ๕๐๐ มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอกเขน ๒

ขุนราชสมบัติ นา ๕๐๐

ขุนอินทรสมบัติ นา ๕๐๐

ขุนพัฒไมตรี นายบ่อนเบี้ย นา ๕๐๐

ขุนสุนทรไมตรี ล่าม นา ๕๐๐

สิริ กรมคลังฝ่ายซ้าย หลวง ๑ ขุน ๗ เมือง ๑ รวม ๙ คน

หลวงเทพมนเทียร กรมวังหน้า นา ๑๕๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือศรารูปคนค่อมขุพานผ้านั่งบนแท่น มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ช้างทวน ๒ นวม ๓ แหลน ๒ ปืนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ปืนกระสุนหัวกลมบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับเชลยศักดิ์ ๖ กระบอก หอกเขน ๑๕ ทวนเท้า ๖ เรือพนัก ๑ ลำ ได้รับพระราชทานนาสิบกเมือง ๑ เส้น แลถ้าผิงลงในที่นายที่เอามาผูก—|—๕ ถ้าประเป็นลูกนายที่เอามาผูก ๕ คลวง ถ้าประชาราษฎรในที่หน้าวัง ร้องฟ้องแต่เนื้อความต่ำแต่นให้พิจารณาบรรจบราชการ

ขุนศรีวังยศ รองวัง นา ๘๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอกเขน ๕ ได้เร่งเครื่องบรรณาการ ถ้ามีผู้มาร้องฟ้อง ให้กราบเรียน ได้รับพระราชทานค่าเรียกค่าตั้ง

ขุนพรหมสุภา แพ่งใน ถือศักดินา ๘๐๐ ถือศรารูปนกแขกเต้าอยู่

ในตรงคาบรองข้าว มีปีนนกสับบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก หอกเขน ๕ ได้ว่าความแพ่งสมในศาล ๑.

ขุนอินทรรักษา นครบาลใน นา ๖๐๐ ถือตราราชปกระบือเบื้นขุนศาล ได้พิจารณาความนครบาลสมในศาล ๑

ขุนทิพรักษา รองนครบาลใน นา ๕๐๐ ถือตราราชปกระบือ ได้ว่าเนื้อความนครบาลสมในศาล ๑

ขุนทิพราช กลางวัง นา ๖๐๐ ถือตราราชปคนถือแม่กุญแจ

ขุนอินทรอาญา ใน นา ๕๐๐ ถือตราราชปเรือศีรษะม้า ได้ว่าเนื้อความอาญาสมในศาล ๑

ขุนอินทรมนเทียร นา ๕๐๐ ปลัดวัง ถือตราราชปคนถือลูกกุญแจ ถ้ามีผู้ร้องพ้อง ได้รับพระราชทานค่าเรียนค่าชวด.

ขุนทิพมนเทียร นา ๕๐๐

ขุนพรหมมนเทียร ,,

ขุนเทพมนเทียร ,,

ทั้งสามคนนี้เบื้นปลัดวัง ถือตราราชปคนถือลูกกุญแจ ถ้ามีผู้ร้องพ้อง ได้รับพระราชทานค่าเรียนค่าชวด

ขุนโยธมนเทียร นา ๓๐๐ ปลัดเวร

ขุนจำนง ,, ,,

ขุนจงใจราช ,, ,,

ขุนแสนอาวุธ ,, ,,

ขุนพรหมมาลา นา ๕๐๐ พนักงานต่งดอกไม้ทองเงิน

ขุนทิพมาลา ,, ,, ,,

ขุนเทพมาลา ,, ,, ,,

ขุนอินทรมาลา ,, ,, ,,

ขุนศรีวังกามาศ นา ๕๐๐ พนักงานส่งดอกไม้ทองเงิน ถือตราราชปถือแม่กุญแจ คุมไพร่ ๑๒ คำนับ

ขุนอินทรรักษาภักดี นายที่กำโถน นา ๕๐๐ ถือตราราชปถือไม้ถวาย.

ขุนศรีโกษา คลังใน นา ๗๐๐ ถือตราราชปถือถุงเงิน ได้รับพระราชทานขนอนบ่อจีก เอาส่วยขนอนทำดอกไม้เงิน.

ศิริกรมหน้าวัง ฝ่ายซ้าย หลวง ๑ ขุน ๒๑ รวม ๒๒ คน.

ขุนสัวัสดีภักดี นา ๗๐๐ นายกองมหาดเล็ก ฝ่ายขวา
ขุนศรีสวรราช ,, ,, ,, ,, ฝ่ายซ้าย
หมื่นรักษ์ นา ๕๐๐ นายเวรมหาดเล็ก ฝ่ายขวา
หมื่นฤทธิ์ ,, ,, ,, ฝ่ายซ้าย
หมื่นสนิท ,, ,, ,, ฝ่ายขวา
หมื่นเสน่ห์ ,, ,, ,, ฝ่ายซ้าย
จ่าชำนิ นา ๒๐๐ ฝ่ายขวา
จ่าชำนาญ ,, ฝ่ายซ้าย
จ่านิตย์ ,, ฝ่ายขวา
จ่านาถ ,, ฝ่ายซ้าย

ศิริกรมมหาดเล็ก ขุน ๒ หมื่น ๔ จ่า ๔ รวม ๑๐ คน

ขุนธรรมเสนา นา ๒๐๐ เจ้ากรมสังฆการี
ขุนธรรมดังการ์ ,, ,,
ขุนธรรมทิพย์ ,, ,,
ขุนธรรมไตรโลก ,, ,,
หมื่นจิตโอสถ ,, เจ้ากรม กรมหมอ

หมื่นเทพ นา ๒๐๐ กรมหมอ
หมื่นทิพย์ ,, ,,
หมื่นสิทธิ์ ,, ,,
หมื่นไชย นา ๒๐๐ กรมหมอ
หมื่นจักร ,, ,,
หมื่นอินทร์ ,, ,,
หมื่นพรหม ,, ,,
ขุนจักรสุริญาณ นา ๔๐๐ โหรสำหรับเมือง
ขุนโหราจารย์ ,, ,, ,,
ขุนสิทธิโวหาร ,, ,, ,,
ขุนโลกนัย ,, ,, ,,
หมื่นเทพ นา ๒๐๐ นายหมวดดันหาม
ขุนทิพ ,, นายหมวดฆ้องยาม
ออกหลวงโยธาทิพ ตำรวจใหญ่ นา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา มีบั้นนกลับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเขน ๕ เสื้อพด ๕
หมื่นราชารักษ์ ปลัด นา ๔๐๐
หมื่นภักดิ์ราช สมุห์บัญชี นา ๓๐๐
หมื่นเพชร ทนายใช้ นา ๒๐๐
ออกหลวงโยธาเทพ ตำรวจใหญ่ นา ๑๒๐๐ ฝ่ายซ้าย มีบั้นนกลับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเขน ๕ เสื้อพด ๕
หมื่นภักดิ์ภูธร ปลัด นา ๔๐๐
หมื่นนครจักร สมุห์บัญชี นา ๓๐๐
หมื่นไชย ทนายใช้ นา ๒๐๐
หมื่นทิพณรงค์ ตำรวจใน นา ๘๐๐ ฝ่ายขวา มีบั้นนกลับบรรดา-

ศักดิ์ ๒ กระบอก เสือ ๒ หมวก ๓ หอกเชน ๔ เสือพด ๔

หมื่นเนรงคพินาศ ปลัด นา ๔๐๐

หมื่นพินาศโพริน นา ๒๐๐

หมื่นเสนาราช ,,

หมื่นเสนาไชย ,,

หมื่นทรงบาดาล ,,

หมื่นทยานอากาศ ,,

หมื่นแคล้วจัตุรงค์ ,,

หมื่นจงใจหาญ ,,

หมื่นศักดิ์ ,,

หมื่นศรี ,,

ขุนเทพณรงค์ ตำรวจใน นา ๘๐๐ ฝ่ายซ้าย มีปืนนกสับบรรดา

ศักดิ์ ๒ กระบอก เสือ ๒ หมวก ๒ หอกเชน ๔ เสือพด ๔

หมื่นราชภักดี ปลัด นา ๔๐๐

หมื่นศรีศักดา นา ๒๐๐

หมื่นฤทธิ์จักรศรี ,,

หมื่นฤทธิ์จักรรัตน ,,

หมื่นโจมใจเพชร ,,

หมื่นระเห็จอากาศ ,,

หมื่นศรีวิสุทธิ์ นา ๒๐๐

หมื่นพุทธวิเศษ ,,

หมื่นเพชร ,,

หมื่นคง ,

ขุนนนทจินดา ตำรวจนอก นา ๖๐๐ ฝ่ายขวา มีปีนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเชน ๔ เสื้อพล ๕

หมื่นยง ปลัด นา ๓๐๐
หมื่นยุทธ์ นา ๒๐๐
หมื่นรุด ,,
หมื่นราช ,,
หมื่นอาจ ,,
หมื่นหาญ ,,
หมื่นแคล้ว ,,
หมื่นกล้า ,,
พันฤทธ์ ,,
พันรบ ,,

ขุนรักษามณี ตำรวจนอก นา ๖๐๐ ฝ่ายซ้าย มีปีนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเชน ๔ เสื้อพล ๕

หมื่นผลาญ ปลัด นา ๓๐๐
หมื่นแผลง นา ๒๐๐
หมื่นศร นา ๒๐๐
หมื่นสิทธิ ,,
หมื่นจักร ,,
หมื่นเพชร ,,
หมื่นอินทร์ ,,
หมื่นองค์ ,,
พันจบ ,,
พันไกร ,,

ศิริ กรมตำรวจฝ่ายขวา หลวง ๑ ขุน ๒ หมื่น ๒๑ พัน ๒ รวม ๒๖
ฝ่ายซ้าย หลวง ๑ ขุน ๒ หมื่น ๒๑ รวม ๒๖ คน รวมทั้งสิ้น ๕๒ คน
หลวงศรีราชสุภา กรมแพ่งนอก นา ๓๒๐๐ ฝ่ายขวา ถือคทารูปนกแขกเต้า มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๔ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเขน ๕ เสื้อพด ๕ มีเรือพนักเข้าด้วย ได้รับพระราชทานกิจกระทงความแพ่ง ได้พิพากษาความ ณ ศาลา เบื้องขุนศาล

ขุนราชสุภา รองแพ่ง นา ๒๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หอกเขน ๒ หมวก ๑ เสื้อพด ๒

ขุนไชยสุภา ปลัดแพ่ง นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๑ หอกเขน ๑ เสื้อพด ๑ หมวก ๑

ขุนสุภาเทพ นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๑ เสื้อพด ๑

หมื่นสุภาทิพ นา ๒๐๐ ทนายตาบคุมความ
หมื่นสิทธิศักดิ์ ,, ,, ,,
หมื่นรัตนราช ,, ,, ,,

ศิริ กรมแพ่งนอกฝ่ายขวา หลวง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๑ รวม ๗ คน
หลวงกลางราชมนตรี นา ๓๒๐๐ ฝ่ายขวา ถือคารูปกนถือดูกกุญแจ ได้ว่าราชการบ้านน้อย กระสุนดินประสิวในดิก พนักงานนั่งพิพากษาความในศาลากลาง

ขุนทิพมนตรี รองกลาง นา ๒๐๐
หมื่นไชยรักษา สมุห์บัญชี นา ๓๐๐
หมื่นพินาศอัคคี นา ๓๐๐ นายดำดิน
พันดีหนาท นา ๒๐๐ นายเวร
พันพลัก ,, นายเวร

พันนนท นา ๒๐๐ นายเวร

พันอินทร ,,

ลิริ กรมกลางฝ่ายขวา หลวง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๓ พัน ๕ รวม ๙ คน

หลวงเทพนรามรดก ขุนศาล นา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา ถือตราพระแส้งอยู่บนแท่น ได้ว่าเนื้อความมรดก และพิพากษาความ ณ ศาลาลูกขุน

ขุนนรามักดิ์ รอง นา ๕๐๐

ขุนเทพยักษร เสมียน นา ๒๐๐

ลิริ กรมมรดก หลวง ๑ ขุน ๒ รวม ๓ คน

หลวงวิจารณ์ภักดิ์ศรีสวภาค กรมสรรพากร นา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา ถือตราพระแส้ปะเข็บ มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ของทวน ๒ บีนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก แหลน ๒๐ นวม ๓ บีนกระสุนน้วกึ่งบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก บีนนกสับบรรดาศักดิ์ ๕ กระบอก เสื้อ ๕ หมวก ๕ หอกเขน ๑๐ เสื้อพด ๑๐ ได้ชำระพิพัยกระทงความ ๗ ศาล พกหมากสำหรับเจ้าเมือง ได้ทำพกหมากแขวงจันตะพ้อ

ขุนวิสุทธากร รองสรรพากร นา ๖๐๐ มีบีนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒

ขุนทิพชำนาญ นา ๓๐๐ มีเสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒

ขุนพรหมชำนาญ นา ๓๐๐ มีเสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒

ขุนอินทรชำนาญ นา ๓๐๐ มีเสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒

ขุนเทพชำนาญ นา ๓๐๐ มีเสื้อ ๑ หมวก ๑ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒

ลิริ กรมสรรพากร ฝ่ายขวา หลวง ๑ ขุน ๕ รวม ๖ คน

ออกหลวงทิพรักษา กรมท้ายวัง นา ๑๒๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตราพระคนถือถุงเงิน มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ของทวน ๒ แหลน ๒๐ นวม ๓ บีนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก บีนกระสุนน้วกึ่งบรรดาศักดิ์ ๖ กระบอก

หอกเชน ๑๕ ทวนเท้า ๖ มีหน้าที่กำแพงและเรือพนัก ๑ ตำ ได้รับพระราชทานนาประหยามตำบลตานนาสะกา ๒ รัว เบี้ยนา ๑๒ บัง นาปรังสดกเมือง ๒ รัว เบี้ยนา ๑๒ บัง ได้พิจารณาความเคยตำแหน่ง บรรจบราชการ มีแขวงขึ้นที่บางจากบางเครื่ง ที่พนางตุง ที่พังไกร ๕ ตำบล

ขุนทิพรักษา รองท้ายวัง นา ๖๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ มีนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หอกเชน ๕ ได้รับพระราชทานนาตำบลท่ากระดัง ๑๕ บัง ได้ว่าความตำแหน่งบรรจบราชการ

ขุนวิชิตภักดีศรีสนมกลาง นา ๔๐๐ ถือศรารูปคน ได้รับข้าวเชิงโคข้าวนิจภัตร ข้าวหมากสำหรับเจ้าเมือง

ขุนอินทราชรักษา ปลัดท้ายวัง นา ๔๐๐

ขุนศรีมนเทียร คุมแขวงหลัง นา ๔๐๐ มีบันนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอกเชน ๒

ขุนพรเจด	นา ๔๐๐	ฝ่ายหลัง	ขุนหมื่นใช้ในกรม
ขุนอินทรภักดี	นา ๓๐๐	คุมไพร่ข้าวผูก	ขุนหมื่นใช้ในกรม
ขุนเทพภิรมย์	นา ๓๐๐		ขุนหมื่นใช้ในกรม
ขุนทิพภิรมย์	นา ๓๐๐		,, ,,
หมื่นราชภิรมย์	นา ๒๐๐	ขุนหมื่นใช้ในกรม	
หมื่นศรีภิรมย์	,,	,,	,,
หมื่นอินทร์ภิรมย์	,,	,,	,,
หมื่นไกยภิรมย์	,,	,,	,,

ดิร กรมท้ายวัง ฝ่ายซ้าย หลวง ๑ ขุน ๗ หมื่น ๔ รวม ๑๓ คน

หลวงพิชัยราชรักษา กรมลูกเธอ นา ๑๒๐๐ ฝ่ายซ้ายถือศรารูปพระอุเชนทร์ ได้พิจารณาความสมัคร มีแขวงขึ้นบ้านแพงชา บ้านน้ำแคบ บ้านปากหราม บ้านม่วง บ้านทวนป่าห้าม ๕ ตำบล มีหนายตาบ

ขุนไชยราชพงศ์า รองกรมลูกเธอ นา ๖๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ ทวน ๑ หมวก ๑ มีบันทึกจับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หอกเขน ๕

ขุนแก้วรัตนราช ปลัดลูกเธอ นา ๕๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ ทวน ๑ หมวก ๑ มีบันทึกบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หอกเขน ๕

ขุนเรนรักษา จ่านายกรมลูกเธอ นา ๕๐๐ ได้ว่าความร้องทุกข์

ขุนชำนาญราชวาทย์ นา ๓๐๐

สิริ กรมลูกเธอฝ่ายซ้าย หลวง ๑ ขุน ๔ รวม ๕

หลวงพิไชยนาเคนทร์ กรมข้างกลาง นา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา ถือตรารูปคนขี่ช้าง

ขุนภักดีกุญชร นา ๖๐๐ ปลัดกรม

ขุนไชยกุญชร นา ๓๐๐

ขุนทรนาเคนทร์ ,,

ขุนอินทคชลักษณ์ ,,

ขุนศักดิ์คชบาล ,,

ขุนทิพคชฤทธิ์ ,,

ขุนเทพคชฤทธิ์ ,,

ขุนอินทคชกรรม นา ๒๐๐ หมอช้าง

ขุนพรหมคชกรรม ,,

ขุนศักดิ์คชพล ,,

ขุนศรีคชพล ,,

ขุนเทพคชพล ,,

หมื่นทิพคชพล ,,

หมื่นราชคชพล ,,

หมื่นจบอารัญ ,,

หมื่นจ่าภักดี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นจงภักดี ,,
ศิริ กรมช้างกลาง ฝ่ายขวา หลวง ๑ ขุน ๑๒ หมื่น ๕ รวม ๑๘ คน

ออกพระแสนสุรินทร์สงคราม ครอบส่วย นา ๓๒๐๐ ฝ่ายซ้ายถือตรารูปนางพระธรณี มีช้างพลาย ๑ ช้างพัง ๑ จำลอง ๒ ของทวน ๕ หมวก ๖ นวม ๖ แหลน ๕๐ ปืนนกสับหลังช้าง ๒ กระบอก มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวนม้า ๑ ปืนกระสุนน้อกลิ้งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๗ กระบอก ปืนกระสุน ๒ น้อเชลยศักดิ์ ๒ กระบอก ปืนนกสับ ๗ กระบอก หอกเขน ๒๐ ทวนเท้า ๗

และครั้นหัวเมืองเอาส่วยมาผูก ได้รับพระราชทานค่าหัว จำนวน ๑ ชั่ง เอา ๒ ตำลึง ๒ บาท ไพร่ประพนักเบี้นคนใช้เหล่าหนึ่ง

ถ้าราษฎรร้องฟ้อง ถวายเบี้นหลวง ได้รับพระราชทานพิจารณา

หลวงอินทรโกษา กรมคลัง ถือศักดินา ๑๐๐๐ ฝ่ายซ้ายถือตรารูปคนถือถุงกุญแจ

ขุนเทพสุรินทร์ ถือศักดินา ๖๐๐ ปลัดคลัง ถือตรารูปคนถือถุงเงิน
ขุนอินทนเรนทร์ ถือศักดินา ๖๐๐ ปลัดคลัง ถือตรารูปคนถือถุงเงิน
ขุนสิทธิสมบัติ ถือศักดินา ๕๐๐ ถือตรารูปคนถือถุงเงิน
ขุนศรีวัลลีโกษา ,, ,, ถือตรารูปคนถือถุงเงิน
ขุนพรหมนรินทร์ ,, ,, ถือตรารูปคนถือถุงเงิน
ขุนทิพสุรินทร์ ,, ,, มหาดไทยในกรม
หมื่นแสนใจซื่อ ,, ,, ดาบส่วยในกรม
หมื่นราชสมบัติ ,, ,, นายหมวดส่วยในกรม

จุนอินทร ถือศักดินา ๕๐๐ นายหมวดล่วยในกรม
ฤิรี กรมล่วยกรมคลัง พระ ๑ หลวง ๑ ขุน ๗ หมื่น ๒ รวม ๑๑ คน

ออกพระไกรพลแสนยากร อริบดีศรีสุรินทรเดโชไชย หลวงพล ถือศักดินา ๑๒๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตราราชปลอดถือภาบโล่ห์ มีช้างพลาย ๑ ช้างพัง ๑ จำลอง ๒ ขวนวน ๕ หมวก ๖ แหลน ๕๐ ปืนนกสับหลังช้าง ๒ กระบอก ม้า ๑ ขวนม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ปืนกระสุนนกกิ่งบรรดาศักดิ์ ๗ กระบอก ปืนกระสุนนกกิ่งเชลยศักดิ์ ๑ กระบอก หอกเขน ๒๐ ขวนเท้า ๗ ได้รับพระราชทานบโทนหมวด ๑ ถ้าขาวอาสาร้องพ้อง เบื้นแต่ความสาเร่ ได้พิจารณา

ออกหลวงราชนายก ถือศักดินา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ขวนวน ๒ หมวกสำหรับช้าง ๑ นวม ๑ แหลน ๒๐ ปืนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก ปืนกระสุน ๒ นกเชลยศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนกระสุนนกกิ่งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๖ กระบอก เสื้อ ๖ หมวก ๖ หอกเขน ๑๕ ขวนเท้า ๖ เสื้อพล ๑๕ ได้รับพระราชทานบโทนหมวด ๑ ถ้าขาวอาสาร้องพ้อง ได้พิจารณา

ออกหลวงภักดีสงคราม ถือศักดินา ๑๒๐๐ ฝ่ายซ้ายมีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ขวนวน ๒ หมวกสำหรับช้าง ๑ นวม ๑ แหลน ๒ ปืนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก ปืนกระสุน ๒ นกเชลยศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนกระสุนนกกิ่งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๖ กระบอก เสื้อ ๖ หมวก ๖ หอกเขน ๑๕ ขวนเท้า ๖ เสื้อพล ๑๕ ได้รับพระราชทานบโทนหมวด ๑ ถ้าขาวอาสาร้องพ้อง ได้พิจารณา

หลวงไชยพลบาล ถือศักดินา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ มีปืนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก หมวกสำหรับช้าง ๑ แหลน

๒๐ ปืนกระสุนน้อกิ่งบรรดาศักดิ์ ๕ กระบอก เสื้อ ๕ หมวก ๕ หอกเขน ๑๐ เสื้อพล ๑๐ ทวนเท้า ๕

หลวงชาญพลรบ ถือศักดินา ๑๒๐๐ ฝ่ายซ้าย มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเขน ๔ เสื้อพล ๔

ขุนไชยศรศิลป ถือศักดินา ๑๐๐๐ ฝ่ายขวา

ขุนอินทศรแผลง ถือศักดินา ๑๐๐๐ ฝ่ายซ้าย

หมื่นนราพลฤทธิ์ ถือศักดินา ๕๐๐ ปลัดราชนายก ฝ่ายขวา

หมื่นวิชิตพลเดช ถือศักดินา ๕๐๐ ปลัดหลวงภักดีสงคราม ฝ่ายซ้าย

หมื่นปราบพลสิทธิ ถือศักดินา ๕๐๐ ปลัดหลวงพิชัยพลบาล ฝ่ายขวา

หมื่นฤทธิพลไกร ถือศักดินา ๕๐๐ ปลัดหลวงชาญพลรบ ฝ่ายซ้าย

หมื่นชนะพลชัย ถือศักดินา ๕๐๐ ปลัดขุนไชยศรศิลป ฝ่ายขวา

หมื่นไกรพลชาญ ถือศักดินา ๕๐๐ ปลัดขุนอินทศรแผลงฝ่ายซ้าย

สิริ กองอาสาฝ่ายซ้าย พระ ๑ หลวง ๒ ขุน ๑ หมื่น ๑ ฝ่ายขวา หลวง ๒ ขุน ๑ หมื่น ๓ รวม ๑๓ คน

ออกพระวิชิตสงครามรามภักดิ์ศรีปลาหวัน เจ้ากรมท่า นา ๑๕๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตารูปคนถือเขน มีช้างพลาย ๑ ช้างพัง ๑ แหลนหลังช้าง ๕๐ ปืนนกสับหลังช้าง ๒ กระบอก ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ ทวน ๑ หมวก ๑ ปืนกระสุนน้อกิ่งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๘ กระบอก หอกเขน ๒๐ ทวนเท้า ๘ หาได้รับพระราชทานล่วยสาอากรไม่

ออกหลวงณรงคชลธี นายกองเรือ ๆ ตระเวน ถือศักดินา ๑๒๐๐

ฝ่ายซ้าย ถือคารูปคนขี่เรือถือดาบ ๒ มือ มีช้างพลาย ๑ จำถอง ๑ ปืนนกสับหลังช้าง ๑ กระบอก หมวก ๓ นวม ๓ แหลน ๒๐ ปืนกระสุนน้อยถึงบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๕ หมวก ๕ หอกเวน ๑๐ ทวนเท้า ๕

ขุนจำนงชลธี	ถือศักดินา	๘๐๐	ปลัด
ขุนภักดีชลธาร	,,	๕๐๐	,,
พันศักดิ์ชลธี	,,	๕๐๐	สมุห์บัญชี
พันศรีชลธาร	,,	๕๐๐	,,
หมื่นชำนาญสาคร	,,	๒๐๐	ฝ่ายขวา
หมื่นจรชลธี	,,	,,	ฝ่ายซ้าย
หมื่นชนะคงคา	,,	,,	ฝ่ายขวา
หมื่นนราชลธี	,,	,,	ฝ่ายซ้าย
หมื่นอาจสาคเรศ	,,	,,	ฝ่ายขวา
หมื่นเดชชลธาร	,,	,,	ฝ่ายซ้าย
หมื่นจงสาคร	,,	,,	ฝ่ายขวา
หมื่นวรชลธี	,,	,,	ฝ่ายซ้าย
หมื่นทิพชลธาร	,,	,,	ฝ่ายขวา
หมื่นผดาญชลธี	,,	,,	ฝ่ายซ้าย
หมื่นชำนิคงคา	,,	,,	ฝ่ายขวา
หมื่นจ่าชลธี	,,	,,	ฝ่ายซ้าย
หมื่นไกรชลธาร	,,	,,	ฝ่ายขวา
หมื่นหาญชลธี	,,	,,	ฝ่ายซ้าย
หมื่นราชชลธี	,,	,,	ฝ่ายขวา
หมื่นศรีชลธาร	,,	,,	ฝ่ายซ้าย

หมื่นเพชรสาคเรศ ถือศักดินา ๒๐๐ ฝ่ายขวา
หมื่นวิเศษชลธาร ,, ,, ฝ่ายซ้าย
หมื่นไชยคงคา ,, ,, ฝ่ายขวา
หมื่นกล้าชลธี ,, ,, ฝ่ายซ้าย
หมื่นจบสาคร ,, ,, ฝ่ายขวา
หมื่นนครชลธี ,, ,, ฝ่ายซ้าย
หมื่นระเห็จคงคา ,, ,, ฝ่ายขวา
หมื่นสัจจาชลธี ,, ,, ฝ่ายซ้าย
หมื่นเทพวารินทร์ ,, ,, ฝ่ายขวา
หมื่นอินทรสาคร ,, ,, ฝ่ายซ้าย
หมื่นกิจชลธาร ,, ,, ฝ่ายขวา
หมื่นบาลชลธี ,, ,, ฝ่ายซ้าย
หมื่นพลชลธาร ,, ,, ฝ่ายขวา
หมื่นคานชลธี ,, ,, ฝ่ายซ้าย

ขุนชุมนุมแขก ถือศักดินา ๔๐๐

ดิรี กองเรือตระเวน ฝ่ายซ้าย พระ ๑ หลวง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๓๐ พัน ๒ รวม ๓๗

ออกหลวงราชกวีศรีสาลักษณ์ ถือศักดินา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา มีตราราชปลัดถือดินต่อ มีน่าสัดออกเมือง ๑ เล่น ได้ใช้พระธรรมนูญนั่งศาลพิพากษาความพนักงานแต่งหนังสือบอก

ขุนสิทธิบัญชา ถือศักดินา ๔๐๐ เสมียนในกรม
ขุนเทพกวี ,, ,, ,,
ขุนราชกวี ,, ,, ,,
ขุนสิทธิโวหาร ,, ,, ,,

ขุนชำนาญอักษร ถือศักดินา ๔๐๐ เสมียนในกรม
ขุนวิเศษอักษร ,, ,, ,,
ขุนวิจารณ์อักษร ,, ,, ,,
ขุนอินทรอักษร ,, ,, ,,
ลิริกรมอาลักษณ์ ฝ่ายขวา หลวง ๓ ขุน ๔ รวม ๗ คน
ขุนยโสธรพญารัยส์ศรีนาคเทวัญหัวขุมนุม ศักดินา ๘๐๐ ถูกขุนนั่งศาลฝ่ายขวา
ขุนพรหมสุทธิชาต ถือศักดินา ๘๐๐ ถูกขุนนั่งศาลฝ่ายขวา
ขุนราชนารายณ์ ถือศักดินา ๘๐๐ ถูกขุนนั่งศาลฝ่ายขวา
ขุนศรีสวัสดิ์สมัย ถือศักดินา ๘๐๐ ถูกขุนนั่งศาลฝ่ายขวา
ขุนจันทร์ ปลัดพนักงานกองกุลพิธีครุษสารท ถือศักดินา ๔๐๐
ขุนเท้าเพชร ถือศักดินา ๒๐๐ พนักงานชิงช้าและรักษาเทวสถาน
ขุนโหราจารย์ ,, ,, ,, ,, ,,
ขุนมหิทธิเสร็ยน ,, ,, ,, ,, ,,
ขุนศรีสังเกา ,, ,, ,, ,, ,,
ขุนศรีราชภูเบนทร์ ,, ,, ,, ,, ,,
ขุนโสพร ,, ,, ,, ,, ,,
ขุนลักษณ์จันทร์ ,, ,, พนักงานรักษาหอพระ
ขุนรัตนา ,, ,, ,, ,,
ขุนรามราชา ,, ,, พนักงานรักษาพระสยมภูวนาถ
ขุนวาสุเทพ ,, ,, พนักงานรักษาสถานพระนารายณ์
ขุนรัสวัย์ ,, ,, พนักงานขนานน้ำพระ
ขุนเทวกรรม ,, ,, พนักงานเชิญพระโปสำหรับพิธี
ขุนญาณสยมภูว์ ,, ,, พนักงานถวายน้ำสังข์ทำโชลนทวาร

ขุนพันเวก ถือศักดินา ๒๐๐ พนักงานอ่านพิชัยยาตรา

ขุนเทพมุนี ,, ,, พนักงานอ่านตรีปะวายสำหรับพระนารายณ์

ขุนราชมุนี ,, ,, พนักงานอ่านตรีปะวายสำหรับพระนารายณ์

ขุนจิตภักดี ,, ,, พนักงานอ่านตรีปะวายสำหรับพระนารายณ์

ขุนรามคิด ,, ,, พนักงานอ่านตรีปะวายสำหรับพระนารายณ์

ขุนญาณภักดี ,, ,, พนักงานอ่านตรียำพวายสำหรับพระอิศวร

ขุนศรีภักดี ,, ,, ,, ,,

ขุนศรีบาดาล ,, ,, ,, ,,

ขุนญาณฤทธิ ,, ,, ,, ,,

ขุนไชยบารมี พนักงานตั้งโรงนทวาร และตั้งคอกช้าง ทอดเชือกช้าง ผูกหลักช้าง ตั้งค่าย ถือศักดินา ๒๐๐

ขุนรันไภรี ถือศักดินา ๒๐๐ พนักงานตีกลองแห่พระ

ขุนสวัสดิญาณ ถือศักดินา ๒๐๐ พนักงานเร่งรัดเจ้าพนักงานตีริพราหมณ์

ขุนนั่งศาล ๔ ขุนเดว ๒๗ รวม ๓๑

หมื่นอินท์ ถือศักดินา ๔๐๐ ฝ่ายหลัง นายหมวดคุมช้าพระบรมธาตุ

ขุนเจ็กแพน ถือศักดินา ๔๐๐ นายหมวดคุมช้าพระพุทธปฏิมาทอง

หมื่นศรีนพรัตน์ ถือศักดินา ๓๐๐

หมื่นเพชร ถือศักดินา ๓๐๐

ขุนทิพมนต์ ถือศักดินา ๓๐๐ นายหมวดคุมช้าพระพุทธปฏิมาเงิน

หมื่นเสนาะ สมุห์บัญชี ถือศักดินา ๓๐๐

ขุนราชภักดี ถือศักดินา ๕๐๐ นายหมวดคุมข้าพระธรรมศาลา

หมื่นภักดี สมุห์บัญชี ถือศักดินา ๓๐๐

ขุนพันภักดี ถือศักดินา ๕๐๐ นายหมวดคุมข้าพระเชษฐาราม

หมื่นพุทธบาล ถือศักดินา ๕๐๐ นายหมวดคุมข้าพระพุทธดิหิงค์

หมื่นอินทร์ ถือศักดินา ๒๐๐ นายหมวดคุมเลขคานหามราชาคณะกาแก้ว

หมื่นแม้ว ถือศักดินา ๒๐๐ นายหมวดคุมเลขคานหามราชาคณะกาชาด

หมื่นราช ถือศักดินา ๒๐๐ นายหมวดคุมเลขคานหามราชาคณะกาเดิม

หมื่นธรรมการ ถือศักดินา ๒๐๐ นายหมวดคุมเลขคามหามราชาคณะการาม

ดิรี พระหลวงขุนหมื่นกรมการในตำแหน่ง ๓๖ กรมพระ ๙ หลวง ๒๑ เมือง ๑ ขุน ๒๒๕ หมื่น ๑๔๙ พัน ๑๔ จ่า ๔ รวม ๔๒๔ คน

หลวงเพชรกำแพงสงคราม รัตนบุรี หลวงพนัง นา ๑๒๐๐ ถือตราปกระบือ มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ชงทวน ๒ หมวก ๓ นวม ๓ แหลน ๒๐ ปืนหกลับหลังช้าง ๑ กระบอก ปืนหกลับบรรดาศักดิ์ ๖ กระบอก ปืนกระสุน ๒ น้ำเชลยศักดิ์ ๒ กระบอก ปืนกระสุนน้ำกึ่งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก เสื้อ ๖ หมวก ๖ หอกเขน ๑๕ เสื้อพด ๑๕ ทวนเท้า ๖ ได้เรียกอากรในที่ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีส่วยดั้งด่าน ในคลองน้ำพนัง

ขุนมหาศักดิภักดี รองพนัง นา ๕๐๐ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ ทวนม้า ๑ หมวกสำหรับม้า ๑ ปืนหกลับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก ปืนกระสุนน้ำกึ่งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หมวก ๒ เสื้อ ๒ หอกเขน ๕ เสื้อพด ๕ แหลน ๒

ขุนไชยภักดี นายทัเลณฑุบาท นา ๔๐๐
หมื่นพลบุรี สมุหบัญชี นา ๔๐๐
หมื่นนรินทรบุรี สมุหบัญชี นา ๓๐๐
หมื่นจง สารวัตร นา ๒๐๐
หมื่นจักร สารวัตร ,,
ที่วัดพัทธเสมาเปนทัเลณฑุบาดในทัพนัง

ลิริ ขุนหมื่นทัเมืองพนังขวา หลวง ๑ ขุน ๒ หมื่น ๔ รวม ๗ คน
ออกเมืองพิชัยชาน ศรีสงคราม เมืองพิเชียร นา ๑๐๐๐ ฝายขวา
ถือคารูปเลียงมาใหญ่ มีชางพลาย ๑ จำดอง ๑ ปืนนกสับหลังชาง ๑
กระบอก หมวกสำหรับชาง ๑ นวม ๑ แหลน ๒๐ ปืนกระสุนหนึ่ง ๑
กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ ๕ กระบอก เสือ ๕ หมวก ๕ หอกเชน ๑
เสือพด ๑๐ ทวนเท้า ๕ ได้เรียกส่วยอากรค่าคำนับฤชาภาษีส่วย ดังขนอน
ปากคลองน้ำพิเชียร

ขุนเทพบุรี รองพิเชียร นา ๔๐๐ ถือคารูปเลียงผาน้อย
ขุนมงคลบุรี ปลัด นา ๒๐๐ ถือคารูปเลียงผาน้อย
หมื่นอินทรบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
ที่วัดลานกระบือ ๑ วัดลงคา ๑ เปนทัเลณฑุบาดในทัพิเชียร

ลิริ ขุน หมื่น ทัพิเชียร เมือง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๑ รวม ๓ คน
เมืองรามชาน นายทัเบยชัด นา ๘๐๐ ฝายขวา มีปืนนกสับบรรดา
ศักดิ ๒ กระบอก เสือ ๒ หมวก ๒ หอกเชน ๕ เสือพด ๕ ได้เรียก
ส่วยอากรในที่ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีส่วย

หมื่นพรหมบุรี รองทัเบยชัด นา ๓๐๐
หมื่นชนะบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐

พันทนาย นาคน นา ๒๐๐

ศิริ ขุน หมื่น ที่เบยซัด เมือง ๑ หมื่น ๒ พัน ๑ รวม ๔ คน ขุนครองชาน นายที่ครง นา ๒๐๐ ฝ่ายขวา มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเชน ๕ เสื้อพด ๕ ได้เรียกล่วยอากรในที่ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีล่วย

ขุนรักษาบุรี รองที่ครง นา ๔๐๐

หมื่นศรีรักษาบุรี นา ๒๐๐

ศิริขุนหมื่นที่ครง ขุน ๒ หมื่น ๓ รวม ๓ คน

หลวงพิชัยโยธา ชานิคภักดิ์ ศรีสงคราม หลวงปรามบุรี นา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา ถือตรารูปเสือ มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ปืนสับนกหลังช้าง ๑ กระบอก หมวกสำหรับช้าง ๓ นวม ๓ แหลน ๒๐ ปืนกระสุนนวกถึงบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๕ กระบอก เสื้อ ๕ หมวก ๕ หอกเชน ๒๐ ทวนเท้า ๕ ได้เรียกล่วยอากรในที่ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีล่วย

หลวงพิชัยภักดิ์ศรีสงคราม ปลัดปราม นา ๖๐๐ มีปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเชน ๔ เสื้อพด ๔

ขุนพินิจ รองปลัดปราม น่า ๔๐๐ ที่วัดบางน้อย เป็นที่เดณฑุบาดในที่ปราม

ออกหลวงพินิจภักดิ์ศรีราช อากรนาหมาก นา ๑๒๐๐ ฝ่ายขวา มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ปืนนกสับเชลยศักดิ์ ๓ กระบอก หมวกสำหรับช้าง ๓ นวม ๓ แหลน ๒ ปืนกระสุนนวกถึงบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๕ กระบอก หมวก ๕ หอกเชน ๑๐ ทวนเท้า ๕ ได้เรียกล่วยอากรในที่ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีล่วย

เมืองพินิจภักดิ์ศรีสงคราม เมืองรองนาหมาก นา ๒๐๐ มีปืนนก

ดับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก เสื้อ ๒ หมวก ๒ หอกเขน ๔ เสื้อพด ๔

ขุนปลัด นาหมาก นา ๔๐๐ มีปืนนกดับบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก เสื้อ ๓ หมวก ๓ หอกเขน ๒ เสื้อพด ๒

ดิริ หลวงขุนหมื่นเมืองที่ปรามนาหมาก หลวง ๓ ขุน ๒ หมื่น ๓ รวม ๖ คน

ขุนชนะราน นายที่เกาะเต่าเขากรอบพีม นา ๒๐๐ ฝ่ายขวา

หมื่นเกาะเต่าบุรี รองที่เกาะเต่าเขากรอบพีม นา ๓๐๐

หลวงอินทรคีรี ศรีสงคราม นายที่อินทรคีรี นา ๓๒๐๐ ฝ่ายขวา มีช้างพลาย ๑ ช้างจำลอง ๑ ของทวน ๒ หมวก ๓ แหลน ๒ นวม ๓ ปืนนกดับบรรดาศักดิ์ ๕ กระบอก เสื้อ ๕ หอกเขน ๓๐ เสื้อพด ๓๐ ทวนเท้า ๕ ได้เรียกส่วยอากรในที่ ได้รับพระราชทานค่าลำนับฤชาภาษีส่วย

ขุนเพชรคีรี รองอินทรคีรี นา ๔๐๐

หมื่นทิพคีรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐

หมื่นพลคีรี สมุหบัญชี ,, ,,

หมื่นสารวัตร ,, ,,

ที่วัดโพธิ์ดอนทราย ๑ วัดใหญ่รัตนโพธิ ๑ วัดจันพอ ๑ รวม ๓ วัด เป็นที่เลณฑุบาล ในที่อินทรคีรี

ดิริ หลวง ขุน หมื่น ที่อินทรคีรี หลวง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๓ รวม ๕

ขุนไชยราน นายที่พีปูน นาย ๒๐๐ ฝ่ายขวา มีช้างพลาย ๑ ช้างจำลอง ๑ ของทวน ๒ หมวก ๒ แหลน ๒ นวม ๓ ปืนนกดับหลังช้าง ๑ กระบอก ปืนกระสุนนวกิงบรรดาศักดิ์ ๓ กระบอก ปืนนกดับบรรดาศักดิ์ ๔ กระบอก เสื้อ ๔ หมวก ๔ หอกเขน ๑๐ ทวนเท้า ๔ เสื้อพด ๑๐ หอกสำหรับช้าง

หมื่นณรงคบุรี รองที่พีปูน นา ๓๐๐

หมื่นกะเชนบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นสารวัตร เป็นสารวัตร นา ๒๐๐

" " " " "
ขุนไกรชาญ นายทัวถ้านารา นา ๔๐๐ ฝ่ายขวา
หมื่นเดชบุรี รองที่ถ้านารา นา ๓๐๐
หมื่นสุรินทรบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นชำนาญบุรี " "
ติว หลวง ขุน หมื่น ที่พิปูน ถ้านารา ขุน ๒ หมื่น ๗ รวม ๙
ขุนแก้วองไทร นายที่แก้ว นา ๖๐๐ ฝ่ายขวา
หมื่นวงศฤทธิ รองที่แก้ว นา ๓๐๐
หมื่นแก้วบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นวังบุรี " "
ขุนเดชชาญ คุนบที่ดำ นายที่นบที่ดำ นา ๔๐๐ ฝ่ายขวา
หมื่นหาญบุรี รองที่นบที่ดำ นา ๓๐๐
หมื่นจบบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
ขุนทิพชาญ นายที่ตะอาย นา ๔๐๐
หมื่นวิชิตบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นพลบุรี สมุหบัญชี "
หมื่นสารวัตร "
หมื่นเพชรชาญ นายที่ณวางท่าชี ที่พิดชมโร ที่กะเทียง ที่ต่อขนุน นา ๘๐๐ ฝ่ายขวา
ขุนอินทบุรี รองที่ณวางท่าชี นา ๔๐๐
หมื่นฤทธิบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นโภชนบุรี " "

หมื่นสุรินทรบุรี สารวัตร นา ๒๐๐
หมื่นไชยบุรี อำเภอท่าช้ ,,
หมื่นแสนบุรี อำเภอวัดธรรม ,,
หมื่นจิตบุรี อำเภอที่วัดธรรม ,,
หมื่นยมบุรี อำเภอน้ำพุ ,,
พันอินทร์ แขวงที่ฉวางท่าช้ ,,
ที่วัดโฉลกเป็นที่เลณฑุบาตในที่ฉวางท่าช้
ศิริ ขุนหมื่นที่ฉวางท่าช้ ที่พลขมโร ที่กะเทียง ที่ต่อขนุน ขุน ๒ หมื่น ๗ พัน ๑ รวม ๑๐ คน
ขุนพรหมราน์ นายที่เวียงสระ นา ๕๐๐ ฝ่ายขวา
ขุนพรหมบุรี รองที่เวียงสระ นา ๓๐๐
หมื่นเทพบุรี สมุห์บัญชี นา ๒๐๐
หมื่นทิพบุรี ,, ,,
หมื่นถพบุรี สารวัตร ,,
หมื่นสารวัตร ,, ,,
หมื่นโภชน์ นายอำเภอ ,,
ที่วัดเวียงเป็นที่เลณฑุบาต ในที่เวียงสระ ๒ ตำบล
ศิริขุน หมื่น ที่เวียงสระ ขุน ๒ หมื่น ๕ รวม ๗ คน
ขุนจำนงราน์ นายที่หัวหมากล่างขาย นา ๕๐๐
หมื่นบำรุงบุรี รองที่หัวหมากล่างขาย นา ๓๐๐
หมื่นภักดีบุรี สมุห์บัญชี นา ๒๐๐
หมื่นชำนิบุรี ,, ,,
หมื่นอำเภอ นายที่วัดคูหาสวรรค์ นา ๒๐๐
พันเพ็ง นายแขวงที่ช้างขวา ,,

พันลง นายแขวงที่หัวหมากล่างขาย นา ๒๐๐

ที่วัดนาดอน ๑ วัดน้ำคุ้มแป ๑ วัดเครี่ยง ๑ วัดสัน ๑ วัดคูหาสวรรค์ ๑ เป็นที่เณรทุบาดในที่ข้างขวา

สิริ ขุน หมื่น ที่หัวหมากล่างขาย ขุน ๓ หมื่น ๔ พัน ๒ รวม ๗ คน

ขุนพินธรรธานี นายที่กะเบียดละแวกที่กะชะฤาษี นา ๔๐๐ ฝ่ายขวา

หมื่นจันทบุรี รองกะเบียดละแวกที่กะชะฤาษี นา ๓๐๐

หมื่นชำนาญบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐

สิริ ขุน หมื่น นายที่กะเบียดละแวกที่กะชะฤาษี ขุน ๑ หมื่น ๒ รวม ๓ คน

ขุนสิทธิธานี นายที่ล้องห้วยมะนาว นา ๔๐๐ ฝ่ายขวา

หมื่นผลาญบุรี รองที่ล้องห้วยมะนาว นา ๓๐๐

ขุนไกรธานี นายที่นาเดื่อย นา ๔๐๐

หมื่นชำนาญบุรี รองที่นาเดื่อย นา ๓๐๐

หมื่นวัง สารวัตร นา ๒๐๐

หมื่นแม้ว สารวัตร ,,

หมื่นสารวัตร สารวัตร ,,

หมื่นนรา สมุหบัญชี ,,

หมื่นไชยรักษา สมุหบัญชี ,,

หมื่นอำเภอ ที่ทุ่งส่ง ,,

สิริ ขุน หมื่น นายที่นาเดื่อยทุ่งส่ง ขุน ๑ หมื่น ๗ รวม ๘ คน

หลวงทิพรักดี นายที่ภูรา นา ๑๐๐๐ ฝ่ายขวา

ขุนไชยสงคราม นายค่ายลำเดียง นา ๔๐๐

ขุนเพชรสงคราม นายค่ายท่าด่าน นา ๓๐๐

ขุนชนะ นายด่าน นา ๓๐๐

หมื่นศรีสงคราม ปลัดด่าน นา ๒๐๐

ศรี หลวง ขุน หมื่น ที่ภูรา หลวง ๓ ขุน ๓ หมื่น ๑ รวม ๕ คน

หลวงอุภัยราชธานี ผู้พยาบาลเมืองตรัง ถือศักดินา ๖๐๐ ฝ่ายขวา ถือตรารูป.....

หลวงปลัด ถือศักดินา ๓๒๐๐

ขุนยกกระบัตร ถือศักดินา ๓๐๐๐

ขุนหมาดไทย ,, ๘๐๐ มหาดไทย

ขุนโกร ,, ๓๐๐ ,,

ขุนทิพ ,, ๓๐๐ ,,

ขุนสุรินทร ,, ๔๐๐ กรมปี่น

ขุนณรงค์ ,, ๓๐๐ ,,

ขุนเมืองนครบาล ,, ๖๐๐ นครบาล

ขุนรองเมือง ,, ๔๐๐ ,,

หมื่นบาศ ,, ๓๐๐ ,,

ขุนนา ,, ๖๐๐ กรมนา

ขุนอักษร ,, ๔๐๐ ,,

ขุนรองคลัง ,, ๔๐๐

ขุนรองวัง ,, ๔๐๐

หมื่นเทพสุภา แพ่ง ,, ๖๐๐

ขุนสรรพากร ,, ๖๐๐ สรรพากร

ขุนสุจากร ,, ๔๐๐ ,,

ขุนไชยสงคราม รองปลัด ถือศักดินา ๖๐๐

ขุนพรหม รองยกกระบัตร ถือศักดินา ๔๐๐

ขุนฤทธิ์	ถือศักดินา	๔๐๐	กรมช่างเกณฑ์กำปั่น
ขุนชนะ	,,	๔๐๐	,, ,,
ขุนชำนาญ	,,	๔๐๐	,, ,,
เมืองอินทร์	,,	๖๐๐	กองตระเวน
เมืองปากน้ำ	,,	๖๐๐	,,
ขุนพล	,,	๒๐๐	ขุนหมื่นไข้
ขุนอินทรมนตรี	,,	,,	,,
ขุนศรี	,,	,,	,,
หมื่นเพชร	,,	,,	,,
หมื่นฤทธิ์	,,	,,	,,
หมื่นสารวัตร	,,	,,	,,
หมื่นอินทรรักษา	,,	,,	,,
ขุนไชยสงคราม	นายด่ายเบ็ดหิงห์	ถือศักดินา	๓๐๐
หมื่นเดช	ปลัดด่าย	ถือศักดินา	๓๐๐
ขุนเพชร	นายด่านเกาะเล้ย	ถือศักดินา	๓๐๐
ขุนเพชรศรี	นายด่านท้ายลำเภา	,,	,,
หมื่นชาญไพรี	ปลัดด่าน	,,	,,
ขุนศรีเดช	นายด่านตะเหมก	,,	,,
ขุนเพชรเดช	ปลัดด่าน	,,	,,
ขุนชนะสงคราม	นายด่านช่องไม้ไผ่	,,	,,
ขุนรามศรเดช	นายด่านกะเบียด	,,	,,
ขุนไกรเทพ	ถือศักดินา	๓๐๐	
ขุนพลธานี	,,	,,	
ขุนอินทรธานี	,,	,,	

หมื่นราชฆาฬี ถือศักดินา ๓๐๐

หมื่นราชฆาฬี ,, ,,

หมื่นแก้วฆาฬี ,, ,,

สิริ หลวง จุน หมื่น ค่าย ด่าน ณ เมืองครัง กรมการหลวง ๒ หมื่น ๘ เมือง ๒ ค่ายด่าน ๖ ตำบล จุน ๘ หมื่น ๕ รวม ๔๖ คน

สิริ หลวง จุน หมื่น หัวเมืองขึ้นฝ่ายขวา ๒๐ ตำบล กรมการ หลวง ๘ เมือง ๔ จุน ๔๖ หมื่น ๒๐ พัน ๔ รวม ๒๒๒ คน ค่ายด่าน ๖ ตำบล จุน ๘ หมื่น ๕ รวม ๑๔ คน รวมทั้งสิ้น ๑๓๗

หลวงไชยมนตรี ศรีมหาคลองพด ถือศักดินา ๒๒๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตรารูปโค มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ รงทวน ๒ นวม ๓ หมวก ๒ แหลน ๒ ปืนนกลับหลังช้าง ๑ กระบอก ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ทวน ๑ ปืนกระสุนนกกิ่งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนนกลับ บรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก ปืนกระสุน ๒ นกเขยศักดิ์ ๑ กระบอก ได้ผล พระราชทานนาตำบลพเดียน ๒๒๔ กระบิง นาปรังตำบลหัวกระบือ ๑๗๕ กระบิง ถ้าราษฎรถางดินเป็นไร่อ้อย ไร่ข้าว ไร่ฝ้าย และผู้ใดพยาบาท วานเอาราษฎรลูกที่ช่วยตัดไม้ตันทวนและรางปืนจ่าย และเรียกเอาส่วยสำ อากร และเรียกเอาหัวส่วยตามราษฎร ได้เอาชื่อดีบุกต้นของตันทวนและ รางปืนเป็นดีบุก ๗/๒ และได้พิจารณาความตำแต่น และเรียกส่วยมา ผูกพระคลังเป็นหลวง

จุนอินทรบุรี รองที่ไชยมนตรี ถือศักดินา ๖๐๐ มีม้า ๑ เครื่อง ม้า ๑ เสื้อ ๑ ทวน ๑ หมวก ๑ ปืนนกลับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หยกเขน ๕

จุนราชภักดี ปลัดไชยมนตรี ถือศักดินา ๔๐๐

หมื่นวิชิตบุรี ถือศักดินา ๒๐๐

ที่วัดพระเชียน ๑ วัดหัวนา ๑ วัดเขาแดง ๑ วัดประกัด ๑ เป็นที่เถลณฑุบาลในที่ไชยมนตรี

ตรี ขุน หมื่น ในที่ไชยมนตรี หลวง ๑ ขุน ๒ หมื่น ๑ รวม ๔

ออกหลวงไทยบุรี ศรีมหาสงคราม ถือศักดินา ๑๒๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือดาบรูปโค มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ทวน ๒ นวม ๓ แหลน ๒๐ ปืนคาบคลังช้าง ๑ กระบอก ปืนคาบเชลยศักดิ์ ๖ กระบอก ปืนกระสุนนอกกลิ่งเชลยศักดิ์ ๓ กระบอก หอกเขน ๑๕ ทวนเท้า ๖ และได้รับผลพระราชทานไพร่เลวที่ไทยบุรี และได้พิจารณาความดำแดน ซึ่งราษฎรร้องฟ้องแก่กันบรรจบราชการ ได้เรียกส่วยอากรในที่ ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีส่วย

ขุนราชบุรี รองที่ไชยมนตรี ถือศักดินา ๔๐๐

หมื่นเทพบุรี สมุหบัญชี ถือศักดินา ๒๐๐

หมื่นบาลบุรี ,, ,, ,,

หมื่นสิทธิ์ สารวัตร ถือศักดินา ๒๐๐

เมืองเพชรชลธี เมืองท่าสุ่งชั้นไทยบุรี ถือศักดินา ๒๐๐

ที่วัดโคลายสาบ ๑ วัดละหมาย ๑ วัดพนังตรา ๑ เป็นที่เถลณฑุบาลอยู่ในที่ไทยบุรี

ตรี หลวง ขุน หมื่น ในที่ไทยบุรี หลวง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๓ เมือง ๑ รวม ๖ คน

เมืองภักดีสงคราม เมืองอดอง ถือศักดินา ๑๐๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือดาบรูปเสี้ยงผา มีช้างพลาย ๑ จำลอง ๑ ธงทวน ๑ นวม ๓ หมวก ๓ แหลน ๒๐ ปืนคาบคลังช้าง ๑ กระบอก ปืนกระสุนนอกกลิ่งบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก ปืนคาบ ๔ กระบอก หอกเขน ๑๐ ทวนเท้า ๑๐ เกณฑ์อยู่

รักษาอดอง ได้เรียกส่วยอากรในที่ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีส่วย

ขุนอินทรพิชัย ช่วยราชการที่อดอง ถือศักดินา ๔๐๐

ขุนเห็จขาน รองที่อดอง ถือศักดินา ๔๐๐

ขุนพรหมบุรี สมุห์บัญชี ,, ๒๐๐

หมื่นคชบุรี ,, ,,

ที่วัดถ้ำดีมัน ๑ วัดเบิก ๑ วัดกลาง ๑ วัดถ้ำเทียนถวาย ๑ เป็นที่เณรพุทธบาทอยู่ในที่อดอง

ดิริ ขุน หมื่น ในที่อดอง เมือง ๑ ขุน ๒ หมื่น ๒ รวม ๕ คน

หลวงอินทรพิชัย นายที่ลำพูน ถือศักดินา ๘๐๐ ฝ่ายซ้าย

ขุนเพชรกำแพง ปลัด ถือศักดินา ๔๐๐

หมื่นเทพรักษา รอง ,, ๒๐๐

หมื่นพรหมอักษร สมุห์บัญชี ,, ๒๐๐

หมื่นจิตรอักษร ,, ,, ,,

หมื่นสุรบุรี เป็นสารวัตร ,, ,,

หมื่นกล้า ,, ,, ,,

ดิริ หลวง ขุน หมื่น ที่ลำพูน หลวง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๕ รวม ๗ คน

ออกหลวงแก้วรัตนราช นายที่เก้าระวาง ถือศักดินา ๘๐๐ ฝ่ายซ้าย

ขุนวิชิตภักดี ปลัด ถือศักดินา ๔๐๐

ขุนยกกระบัตร ปลัด ,, ๔๐๐

ขุนราชอาชญา ปลัด ,, ๓๐๐

ขุนทิพสำลี ปลัด ,, ๓๐๐

ดิริ หลวง ขุน หมื่น ที่เก้าระวาง หลวง ๑ ขุน ๔ รวม ๕ คน

ออกหลวงพิบูลสมบัติ นายที่ร้อนพิบูล ถือศักดินา ๘๐๐ ฝ่ายซ้าย

ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีส่วยในที่

ขุนแก้วบุรี รอง ถือศักดินา ๔๐๐

ขุนกำแหงชาญ นายที่ชมาย ถือศักดินา ๘๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตรารูปเสือ มีม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๒ กระบอก หอกซัด ๕

ขุนปราบครชกรรม รองที่ชมาย ถือศักดินา นา ๓๐๐

หมื่นหาญบุรี สมุหบัญชี ,, ๒๐๐

หมื่นภักดีโยชา ,, ,, ,,

ที่วัดนาบอนเป็นที่เถลณฑุบาต อยู่ในที่ข้างซ้าย

ตรี ขุน หมื่น ในที่ชมาย ขุน ๒ หมื่น ๒ รวม ๔ คน

เมืองพิชัยภักดิ์รัครชโกร นายที่ข้างซ้าย ถือศักดินา ๘๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตรารูปช้าง มีช้างพลาย ๑ ช้างจ่าสอง ๑ ช้างทวน ๒ นวม ๓ หมวก ๓ แหลน ๒๐ ปืนนกสับหลังช้าง ๓ กระบอก ปืนนกสับบรรดาศักดิ์ ๖ กระบอก ม้า ๑ เครื่องม้า ๑ เสื้อ ๑ หมวก ๑ นวม ๑ ปืนกระสุนนกสับบรรดาศักดิ์ ๑ กระบอก หอกซัด ๕ ทวนเท้า ๒

หมื่นครภักดี รองที่ข้างซ้าย ถือศักดินา ๔๐๐

หมื่นไชยรักษา สมุหบัญชี ,, ๓๐๐

ที่วัดโมคลาน ๑ เป็นที่เถลณฑุบาตในที่ข้างซ้าย

ตรี หลวง ขุน หมื่น ที่ข้างซ้าย เมือง ๑ หมื่น ๒ รวม ๓ คน

ขุนฤทธิชาญ นายที่ ๓ ตำบล ถือศักดินา ๖๐๐ ฝ่ายซ้าย

หมื่นชนะบุรี รองที่ ๓ ตำบล ,, ๓๐๐

หมื่นรัตนบุรี ,, ,, ,, ,, ,,

หมื่นอินทรชาญ สมุหบัญชี ,, ๒๐๐

หมื่นศรีอักษร ,, ,, ,,

หมื่นไชยภักดี นายอำเภอ ถือศักดินา ๒๐๐

ศิริ ขุน หมื่น ที่ร่อนสามตำบล ขุน ๒ หมื่น ๔ รวม ๖ คน
หมื่นทิพศิริ นายที่ร่อนดินถะมอถะมังแคว ถือศักดินา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นราชบุรี รองที่ร่อนดินถะมอถะมังแคว ถือศักดินา ๓๐๐
ขุนไชยบุรี นายที่ร่อนกระหรอ ถือศักดินา ๔๐๐
หมื่นศักดิบุรี รองที่ร่อนกระหรอ ,, ๓๐๐
หมื่นจงบุรี สมุห์บัญชี ,, ๒๐๐
ศิริ ขุน หมื่น ที่ร่อนกระหรอ ขุน ๑ หมื่น ๒ รวม ๓ คน
ขุนไชยภักดี นายที่ถ่ำแพงกะแดะ ถือศักดินา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นธรรมรักษาบุรี รองที่ถ่ำแพงกะแดะ ถือศักดินา ๓๐๐
หมื่นแสน สมุห์บัญชี ถือศักดินา ๒๐๐
หมื่นไกร ,, ,, ,,
หมื่นราม ,, ,, ,,
หมื่นหาญ สำรวัตร ,, ,,
หมื่นไชย อำเภอ ,, ,,
ศิริ ขุน หมื่น ที่ถ่ำแพงกะแดะ ขุน ๑ หมื่น ๖ รวม ๗ คน
ขุนพิชัยรานศิริสงคราม นายที่กลาย นา ๖๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นราชบุรี รองที่กลาย นา ๓๐๐
หมื่นรักษาบุรี สมุห์บัญชี นา ๒๐๐
หมื่นอินทรบุรี ,, ,,
พันพูน นายที่กลาย ,,
ที่วัดหมเหยงคณีเป็นที่เลณฑุบาลในที่กลาย
ศิริขุน หมื่น ที่กลาย ขุน ๑ หมื่น ๓ พัน ๑ รวม ๕ คน
หมื่นชนะดาน นายที่ไชยคราม นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นศักดิ์ สมุห์บัญชี นา ๒๐๐

หมื่นแก้ว สมุห์บัญชี นา ๒๐๐
ที่วัดจำปา ๑ วัดพระใหญ่ ๑ เป็นที่เฉลิมพุทธบาทในที่ไชยคราม
ศิริ หมื่น ในที่ไชยคราม รวม ๓ คน
ขุนไชยภักดี นายที่ร่อนเขาใหญ่ นา ๔๐๐
หมื่นวิจิตรบุรี รองที่ร่อนเขาใหญ่ นา ๓๐๐
หมื่นฤทธบุรี สมุห์บัญชี นา ๒๐๐
หมื่นสิทธิบุรี ,, ,,
ศิริ ขุน หมื่น ที่ร่อนเขาใหญ่ ขุน ๑ หมื่น ๒ รวม ๔ คน
ขุนชนะศึก นายที่สีชด นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นไชย รองที่สีชด นา ๓๐๐
หมื่นสมุทรศึก สมุห์บัญชี นา ๒๐๐
ศิริ ขุน หมื่น ที่สีชด ขุน ๑ หมื่น ๒ รวม ๓ คน
ขุนทิพจาน นายที่สมุหะมัน นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นนนทบุรี รองที่สมุหะมัน นา ๓๐๐
หมื่นเดช สมุห์บัญชี นา ๒๐๐
หมื่นวิเศษบุรี ,, ,,
ศิริ ขุน หมื่น ที่สมุหะมัน ขุน ๑ หมื่น ๓ รวม ๔ คน
ขุนอินทรคาน นายที่อินัน นา ๖๐๐ ฝ่ายซ้าย
ขุนไชยบุรี รองที่อินัน นา ๔๐๐
หมื่นอักษร สมุห์บัญชี นา ๓๐๐
หมื่นพร ,, ,,
หมื่นจงรัก สารวัตร นา ๒๐๐
หมื่นสารวัตร ,, ,,
พันน่วม นายอำเภออินัน นา ๒๐๐

พันเพชร นายอำเภอเมือง นา ๒๐๐
ศิริ ขุน หมื่น ที่เมือง ขุน ๒ หมื่น ๕ พัน ๒ รวม ๙ คน
ขุนอินทรชาติ นายที่กำโนนชันหน้าวัง นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นจรกำโนน รองที่กำโนน ชันหน้าวัง นา ๓๐๐
หมื่นจากำโนน สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นจิตรกำโนน „ „
ศิริ ขุน หมื่น ที่กำโนน ขุน ๑ หมื่น ๓ รวม ๔ คน
ขุนโจมชาติ นายที่นาบอน นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
ขุนศักดิ์ รองนายที่นาบอน นา ๒๐๐
ที่วัดนาบอน เป็นที่เลณฑุบาตในที่ธรณี
ขุนทัณฑ์ชาติ นายที่วัดโมคลาน นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นชลบุรี รองที่วัดโมคลาน นา ๓๐๐
ที่วัดโมคลานเป็นที่เลณฑุบาตในที่ข้างซ้าย
ศิริ ขุน หมื่น ที่วัดโมคลาน ขุน ๑ หมื่น ๑ รวม ๒ คน
ขุนวิชัยชาติ นายที่อุหวากจงส์ระ นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นภิรมย์บุรี รองนายที่อุหวากจงส์ระ นา ๔๐๐
หมื่นยศบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นสิทธิบุรี „ „
ศิริ ขุน หมื่น ที่อุหวากจงส์ระ ขุน ๑ หมื่น ๓ รวม ๔ คน
ขุนโคหา นายที่โคหาดำยูงบางมด นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นเทพบุรี รองที่โคหาดำยูงบางมด นา ๓๐๐
ศิริ ขุน หมื่น ที่โคหาดำยูงบางมด ขุน ๑ หมื่น ๑ รวม ๒ คน
หมื่นสัจจิชาติ นายที่พุมดวงบางเดือ นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นวิเศษบุรี รองที่พุมดวงบางเดือ นา ๓๐๐

หมื่นชลรบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐
ที่วัดถาสังฆนารายณ์เป็นที่เฉลิมพุทบาท ในที่พุมดวงบางเดือ
ศิริ ขุน หมื่น ในที่พุมดวงบางเดือ รวม ๓ คน
ขุนพิเดรานี นายทรอนดิจังไชยศรี นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นพิจิตรบุรี รองทรอนดิจังไชยศรี นา ๓๐๐
หมื่นพรบุรี รองทรอนดิจังไชยศรี นา ๓๐๐
หมื่นพล สมุหบัญชี นา ๒๐๐
ศิริ ขุน หมื่น ทรอนดิจังไชยศรี ขุน ๑ หมื่น ๓ รวม ๔ คน
ขุนไชยภักดี นายทพนังคุง นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้ายชั้นท้ายวัง
ขุนพัฒนชาน รองทพนังคุง นา ๓๐๐
ศิริ ขุนหมื่น ทพนังคุง รวมขุน ๒ คน
หมื่นบาดชาน นายทพังไกรท้ายวัง นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นไกรบุรี รองทพังไกรท้ายวัง นา ๒๐๐
หมื่นโจม สมุหบัญชี นา ๒๐๐
ศิริ ขุน หมื่น ทพังไกร รวมหมื่น ๓ คน
หมื่นภักดีนัย นายทเครง เป็นทพกหมากชั้นท้ายวังนา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นวังบุรี รองทเครง เป็นทพกหมากชั้นท้ายวัง นา ๓๐๐
บ้านแพงเทรา ๑ บ้านน้ำเคบ ๑ บ้านบำคราม ๑ บ้านม่วง ๑ บ้านทอน ๑ บำห้าม ๑ พันแขวงชั้นกรมดุกเชอฝ่ายซ้าย ถือศักดินาคนละ ๒๐๐
ออกหลวงเพชรชาน นายทควรตะพังวังตะมิทชะ นา ๘๐๐ ฝ่ายซ้าย
ขุนรัตนบุรี รองทควรตะพังวังตะมิทชะ นา ๓๐๐
หมื่นรักษาบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐

หมื่นรณบุรี สมุหบัญชี นา ๒๐๐

สิริ ขุน หมื่น ที่ควรตะพังวังตะมิทชะ หลวง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๒ รวม ๔ คน

หลวงวิสุทธิสงคราม ผู้รักษาเมืองท่าทอง นา ๑๖๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตราพระรูปไก่ยืนบนแท่น ได้รับพระราชทานค่าฤชาภาษีส่วย

หลวงพิชัยราชรักษา ปลัด นา ๑๒๐๐ ปลัดกรม

ขุนไชยรักษา รองปลัด นา ๕๐๐ ,,

ขุนไชยภักดี ยกกระบัตรเมือง นา ๓๐๐๐

ขุนไชยรักษา มหาดไทย นา ๘๐๐ มหาดไทย

ขุนศรีอาญา รองมหาดไทย นา ๕๐๐ ,,

ขุนเทพอาญา มหาดไทย เวรศาลา นา ๖๐๐

ขุนไชยเสนา ตำรวจ นา ๖๐๐

ขุนไชยจ่าเมือง นครบาล นา ๖๐๐ นครบาล

ขุนราชเมืองขวาง รองนครบาล นา ๕๐๐

ขุนนา ถือศักดินา ๖๐๐

ขุนศรีศุภราช รอง ถือศักดินา ๕๐๐ กรมนา

ขุนทิพมนเทียร เจ้ากรม นา ๖๐๐ กรมวัง

หมื่นพรหมมนเทียร รองเจ้ากรม นา ๕๐๐ ,,

ขุนคลัง ถือศักดินา ๖๐๐ กรมคลัง

ขุนสมบัติ รองคลัง นา ๕๐๐ กรมคลัง

ขุนสรรพากร นา ๖๐๐

ขุนเทพรักษาสุภาแพ่ง นา ๖๐๐

หมื่นศรีภักดี นายเชวงตะบาน นา ๓๐๐

พันสิทธิ์ รองแขวงตะบาน นา ๒๐๐
ขุนอินทรเดชะ นายแขวงทัญวนตะเหอะ นา ๓๐๐
หมื่นทิพ รองแขวงทัญวนตะเหอะ นา ๒๐๐
ขุนไกรดาน นายที่แขวงพลายวาส์ นา ๓๐๐
หมื่นราชภักดี รองที่แขวงพลายวาส์ นา ๒๐๐
หมื่นกลาง นายแขวงที่ท่าชี นา ๓๐๐
หมื่นอินทร์ รองที่ท่าชี นา ๒๐๐
ขุนทิพภักดี นายแขวงท่าทองอุแท นา ๓๐๐
หมื่นศรี รองแขวงท่าทองอุแท นา ๒๐๐
ขุนเพชร นายด่านปากน้ำท่าทอง นา ๓๐๐
หมื่นศรี รองด่านปากน้ำท่าทอง นา ๒๐๐
ขุนวิชิตสงคราม นายด่านท่าข้าม นา ๓๐๐
หมื่นฤทธิ์ รองด่านท่าข้าม นา ๒๐๐

สิริกรมการพันแขวงค่ายด่าน ณ เมืองท่าทอง กรมการหลวง ๒ ขุน ๑๕ หมื่น ๓ แขวงขันขุน ๓ หมื่น ๕ ค่ายด่าน ๒ ตำบล ขุน ๒ หมื่น ๒ รวมทั้งสิ้น ๓๒ คน

หลวงเพชรศิริศรีสมุทรสงคราม หลวงสมุย ถือศักดินา ๑๒๐๐ ฝ่ายซ้าย ถือตราราชูปนาคนอนบนแท่น ขึ้นกรมคลัง ได้เรียกล่วยอากรในที่ได้รับพระราชทานค่าคำนับฤชาภาษีล่วย

ขุนทิพศิริ ปลัด นา ๘๐๐ ถือตราราชูปภูเขา
หมื่นเทพศิริ รองปลัด นา ๖๐๐
ขุนพรหมศิริ ยกกระบัตร นา ๖๐๐
ขุนทิพสุภา แพ่ง นา ๖๐๐
หมื่นสุภา รองแพ่ง นา ๓๐๐

ขุนจ่าเมืองมหาดไทย นา ๖๐๐

หมื่นจ่า รองมหาดไทย นา ๓๐๐

ขุนสุภามาตรา นครบาล นา ๖๐๐

ขุนสุภามาตรา รองนครบาล นา ๓๐๐

ขุนไชยโยธา สัสดี นา ๖๐๐

หมื่นไชยรักษา รองสัสดี นา ๓๐๐

หมื่นพรหม นายด่านปากน้ำ นา ๓๐๐ ด่านหงษ์สมุย

หมื่นเพชร นายด่านน้ำจืด ,, ,,

หมื่นอินทร์ นายด่านท้องตรุด ,, ,,

ลิริ ขุน หมื่น ค่ายด่านทิ้งสมุย กรมการ หลวง ๑ ขุน ๑ หมื่น ๒ ค่ายด่าน ๓ ตำบล หมื่น ๓ รวม ๑๕ คน

ลิริ หลวง ขุน หมื่น หัวเมืองฝ่ายซ้าย ๓๑ ตำบล กรมการ หลวง ๑ เมือง ๓ ขุน ๕๗ หมื่น ๗๖ พัน ๓ ค่ายด่าน ๕ ตำบล ขุน ๒ หมื่น ๕ รวมทั้งสิ้น ๑๔๙ คน

ขุนพินิจ นายด่านปากน้ำปกาใส นา ๔๐๐ ฝ่ายซ้าย

ขุนทิพ ปลัดด่าน นา ๓๐๐

หมื่นวิชิต นา ๒๐๐ กองตาด

หมื่นเพชร ,, ,,

หมื่นชนะ ,, ,,

หมื่นอาจ ,, ,,

ขุนอินทรเดชะ นายด่านบ่อเพรง นา ๔๐๐ ฝ่ายขวา

หมื่นศรีสงคราม ปลัดด่านบ่อเพรง นา ๓๐๐

หมื่นชนะ นา ๓๐๐ กองตาด

หมื่นปราบ ,, ,,

หมื่นหาญ นา ๓๐๐ ทองลาด
หมื่นเพชร สมุหบัญชี นา ๒๐๐
หมื่นฤทธิ์ ,, ,,
หมื่นชนะ นายด่านท่าหมาก นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นเด็ม ปลัดด่านท่าหมาก นา ๒๐๐
พันชุม สารวัตร ,,
หมื่นศรีเดชะ นายด่านกลาย นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นพล ปลัดด่านกลาย นา ๒๐๐
ขุนแพทย์เดชะ นายด่านท่าสูง นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นเพชร ปลัดด่านท่าสูง นา ๒๐๐
ขุนไชยสาคร ปลัดด่านมะยิง นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นไชยเดชะ ปลัดด่านมะยิง นา ๒๐๐
ขุนฤทธิ์ นายด่านปากพูน นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นพรหม ปลัดด่านปากพูน นา ๒๐๐
ขุนเพชร นายด่านปากนคร นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นเทพ ปลัดด่านปากนคร นา ๒๐๐
ขุนพรหม นายด่านปากน้ำพระยา นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นศรีสงคราม ปลัดด่านปากน้ำพระยา นา ๒๐๐
ขุนศรีสาคร นายด่านบางจาก นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นชนะ ปลัดด่านบางจาก นา ๒๐๐
ขุนเพชร นายด่านพนัง นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นกระเวน ปลัดด่านพนัง นา ๒๐๐
ขุนจบวารินทร์ นายด่านระโนด นา ๓๐๐ ฝ่ายซ้าย
หมื่นจบ ปลัดด่านระโนด นา ๒๐๐

ขุนสารวัตร	นายด่านกระแดะ	นา ๓๐๐	ฝ่ายซ้าย
หมื่นไกร	ปลัดด่านกระแดะ	นา ๒๐๐	
ขุนเดช	นายด่านถ้ำพระ	นา ๓๐๐	ฝ่ายซ้าย
หมื่นเพี้ยง	ปลัดด่านถ้ำพระ	นา ๒๐๐	

ศิริ ด่านขวา ๒ ตำบล ขุน ๓ หมื่น ๑๐ ซ้าย ๑๒ ตำบล ขุน ๑๐ หมื่น ๑๓ พัน ๒ รวม ๓๗

ศิริ ผสม หลวง ขุน หมื่น หัวเมือง ค่าย ด่าน ฝ่ายซ้าย หัวเมือง หลวง ๓๗ เมือง ๗ ขุน ๑๐๐ หมื่น ๑๓๗ พัน ๕ ค่ายด่าน ๒๕ ตำบล ขุน ๑๒๒ หมื่น ๓๒ พัน ๒ รวมทั้งสิ้น ๓๒๒ คน

พระประวัติสังเขป

พระเจ้าขัตติยราชนิคม สมุมติมไหสวรรย์

พระเจ้านครศรีธรรมราช

เมื่อก่อนกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ในต้น พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น พระเจ้านครศรีธรรมราชยังดำรงพระยศเป็นหลวงนายสิทธิ์ นายเวรมหาดเล็ก

ต่อมาหลวงนายสิทธิ์ได้เป็นปลัดเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งในครั้งนั้นนครศรีธรรมราชอยู่ในฐานะเป็นเมืองชั้นเอก ในภาคใต้ของประเทศไทย

ครั้นเมื่อกองทัพพม่าตีรุกมาใกล้กรุงศรีอยุธยา ในปลายรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ มีพระราชโองการให้พระยานครศรีธรรมราชเข้ามาทำการต่อสู้พม่า อยู่ในบริเวณหัวเมืองชั้นใน ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชนั้น โปรดให้ปลัดเมืองรักษาราชการอยู่ พระยานครศรีธรรมราชจะสู้รบพม่าจนตัวตายหรืออย่างไรไม่แน่ แต่ในคราวกรุงเก่าแตก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ปรากฏว่า พระยานครศรีธรรมราชหาตัวไม่แล้ว กรมการและชาวนครศรีธรรมราช พร้อมใจกันยกปลัดเมืองขึ้นเป็นกษัตริย์ครองนครศรีธรรมราช ตั้งเป็นอิสระอยู่แคว้นหนึ่ง มีอาณาจักรตั้งแต่ชุมพรตลอดไปถึงมลายูบางเมือง (ปรากฏตามคำโคลงที่นายสวนมหาดเล็กแต่งเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๑๕ เรียกนามกรุงของนครศรีธรรมราชว่า ปาตลีบุตร)

ในระหว่างนั้น มลายูบางเมืองก่อการกำเริบขึ้น เจ้านครทำการปราบปรามจนสงบ และสามารถรักษาอำนาจของไทยภาคใต้ไว้ได้

ต่อมา พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จยกกองทัพเรือออกไปรบนครศรีธรรมราช เพื่อรวมอาณาจักรไทย เจ้านครด้านทานไม่ไหว อพยพหนีไปอยู่ปัตตานี กองทัพกรุงธนบุรีตามจับได้ทั้งเจ้านครและพรรคพวกกลับมาพร้อม ถูกขุนปรีกษาให้สำเร็จโทษเสีย แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพระกรุณาเห็นว่า คณะนครศรีธรรมราชไม่มีความผิดฐานกบฏ และเมื่อถูกจับมาแล้ว ทุกคนก็ยอมสวามิภักดิ์ ไม่มีอาการกระด้างกระเดื่อง จึงพระราชทานอภัยโทษ โปรดให้เข้ามารับราชการในกรุง ตามสมควรแก่ความสามารถ สำหรับเจ้านครยังคงเรียกเป็นเจ้านครอยู่ตามเดิม (ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ หน้า ๓๙ ออกพระนามว่าเจ้านคร และอยู่หน้านามเจ้าราชนิกูล) ส่วนที่นครศรีธรรมราช โปรดให้พระเจ้านราสุริวงศ์เป็นผู้ครองต่อไป เพราะนครเคยตั้งเป็นรัฐมาแล้วประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ถ้าจะยกนครเป็นขัณฑสีมา ให้ฐานะสูงกว่าเมืองเอก เพื่อสะดวกแก่การเพิ่มพูนกำลังทางภาคใต้ ย่อมเหมาะสมกับนโยบายเวลานั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงโปรดให้ยกนครศรีธรรมราชเป็นประเทศราช ปกครองปัตตานี ไทรบุรี (ต่อมาตรังกานูด้วย) ตลอดถึงหัวเมืองชายทะเลหน้านอกหมด ให้เร่งขุดชำระคลองท่าขาม เป็นทางเรือไปออกทะเลหน้านอกโดยเร็ว

ฝ่ายเจ้านคร เข้ามารับราชการสนองพระเดชพระคุณอยู่ ณ กรุงธนบุรี ด้วยความอุตสาหะวิริยะขยันขันแข็งตลอดมา เจ้านครมีธิดาตามที่สืบได้ความ คือ

(๑) เจ้าหญิงสั้น เป็นภริยาพระยาวิเศษสุนทร (นาค นกเล็ก) บรรพบุรุษแห่งสกุลบุรณะศิริ, สุจริตกุล, ภูมิรัตน์ (ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๕ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๘๑ แผนที่ลำดับสกุลตอนท้ายเล่ม) ได้ความว่า เจ้าหญิงสั้นเป็นภริยาพระยาวิเศษสุนทร (นาค นกเล็ก) ตั้ง

แต่ก่อนกรุงเก่าแตก ครั้งนั้นพระบิดาเจ้าหญิงนั้นยังดำรงตำแหน่งปลัดเมืองนครศรีธรรมราช

(๒) เจ้าหญิงนวล เป็นชายาพระมหาอุปราช (พัฒน์) แห่งนครศรีธรรมราช มีบิดา ๒ องค์ คือเจ้าหญิงนุ้ยใหญ่ (พระชนนีสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ กรมพระราชวังบวร ในรัชกาลที่ ๓ สายสกุลที่สืบจากกรมพระราชวังบวรองค์นี้ คือ อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา, กำภู ณ อยุธยา, เกศรา ณ อยุธยา, อนุชศักดิ์ ณ อยุธยา, นันทิศักดิ์ ณ อยุธยา) เจ้าหญิงนุ้ยเล็ก (พระมารดาพระองค์เจ้าหญิงบัทมราช)

(๓) เจ้าหญิงนิม ถวายทำราชการในสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ดำรงตำแหน่งกรมบริจาภักดิ์ศรีสุดารักษ์ มีพระราชโอรส ๓ องค์ คือ ๑. สมเด็จเจ้าพ้าชายทัศพงศ์ ต้นสกุลพงศ์สิน ๒. สมเด็จเจ้าพ้าชายทัศไพ (พระเจ้าตาของกรมหมื่นมเหศวรศิวิลาส ต้นสกุลนพวงศ์ ณ อยุธยา และกรมหมื่นวิศณุนาถนิภาธร ต้นสกุลสุประดิษฐ์ ณ อยุธยา ๓. สมเด็จเจ้าพ้าชายนเรนทรราชกุมาร บรรพบุรุษแห่งสกุลธรรมศโรช, รุ่งไพโรจน์ พัฒนะศิริ

(๔) เจ้าหญิงปราง (หรือเจ้าหญิงเล็ก) ถวายทำราชการในสมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงครรภ์ ๒ เดือน ขณะนั้นพระมหาอุปราช (พัฒน์) แห่งนครศรีธรรมราช ไปราชการทัพชนะศึกมีความชอบมาก บังเอิญเจ้าหญิงนวล ชายาของท่านนั้นชื่อตง สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงพระราชทานเจ้าหญิงปราง ยกให้เป็นชายาพระมหาอุปราช (พัฒน์) แต่พระมหาอุปราช (พัฒน์) รับพระราชทานไปอยู่เป็นแม่วัง มิได้ถือเป็นชายา เพราะมีความเคารพในองค์พระประมุขมาก (ดูพระราชวิจารณ์จดหมายความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี ในรัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๗๙ เป็นต้น) และครรภ์ที่เจ้าหญิงปรางมีไปนั้น ประสูติเป็นเจ้าชายดำรงพระยศ

เป็นเจ้าราชบุตรพระมหาอุปราช (พัฒน์) ปรากฏพระนามว่า เจ้าน้อย (ซึ่งต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เป็นเจ้าพระยานคร ครองนครศรีธรรมราชตลอดไทรบุรี, ตรังกานู, เปห์ระ และเป็นผู้สำเร็จราชการทัพศึกทางภาคใต้ ฝ่ายตะวันตก สิ้นชนมายุในรัชกาลที่ ๓)

(๕) เจ้าหญิงญวน หรือจวน พระราชทานแก่เจ้าพระยานครราชสีมา ในทำนองคล้ายกับเมื่อพระราชทานแก่พระมหาอุปราช (พัฒน์) คือ เจ้าพระยานครราชสีมา (ซึ่งเรียกกันในชั้นหลังว่า เจ้าคุณตามิด) ไปราชการสงครามมีความชอบอันยิ่งใหญ่ เวลานั้นประจวบด้วยเจ้าหญิงญวนทรงครรภ์แล้ว แต่ยังเพิ่งเริ่มต้น สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพระกรุณาพระราชทานเจ้าหญิงญวนแก่เจ้าพระยานครราชสีมานั้น แต่ก็รับพระราชทานไปเป็นแม่เมือง มิได้ถือเป็นภริยา ครรภ์ที่ประสูติออกมาเป็นเจ้าชาย ปรากฏพระนามว่า ทองอิน (ซึ่งต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เป็นเจ้าพระยานครราชสีมา สิ้นชนมายุในรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นสกุลอินทรกำแหง, อินทรโสพศ, มหาณรงค์)

ถึง พ.ศ. ๒๓๑๙ พระเจ้านราสุริย์วงศ์ทิวงคต สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงทรงพระกรุณาเฉลิมพระยศเจ้านคร ขึ้นเป็นพระเจ้าขัตติยราชนิคม สมมติมไหสวรรย์ พระเจ้านครศรีธรรมราช ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๓ ค่ำศกนั้น (สำเนากฎในการเฉลิมพระยศ มีพิมพ์อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒) โปรดให้พระเจ้าขัตติยราชนิคมครองนครศรีธรรมราช ดำรงพระอิสริยยศเสมอพระเจ้าประเทศราช เช่นเจ้ากรุงกัมพูชาต่อไป

ได้พบร่างพระราชปรารภในสมเด็จพระเจ้าตากสิน เกี่ยวกับการเฉลิมพระยศพระเจ้านคร มีถ้อยคำต่างจากที่พิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ บางคำ เห็นสมควรนำมาลงไว้ให้เต็มตามร่างนั้น ดังต่อไปนี้

"ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ถ้านครศรีอยุธยาหาเสียแก่ข้าศึกไม่ ฝ่ายเมืองนครศรีธรรมราชอุบัติ จะเสียมิได้ เมื่อพิจารณาดูพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแล้ว ฝ่ายกรมการพลเมืองเมืองนครหาที่พึ่งไม่ ยกปลัดเมืองขึ้นผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าพิภพ ก็ได้พึ่งอาศัยจับประยุทธชิงชัยชนะแขกข้าศึก ถ้าหาไม่ ขัณฑเสมาก็จะลำลามเป็นไปความชอบมือยู่กับแผ่นดิน ฝ่ายศักดิกฤษฎานุภาพลงชัดดิยราชผู้หนึ่ง บัดนี้ชิดาก็ได้ราชโอรส ฝ่ายพระยานครก็ได้ไปตามเสด็จพระราชดำเนินช่วยทำการยุทธชิงชัยเขมร พม่าข้าศึก ครั้นจะเอาไว้ให้บังคับพลช่วยการแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาเป็นฝ่าเป็นตัวอยู่เสร็จสิ้น ประการหนึ่งก็มีทาสกรรมกรแต่ยี่สิบ สามสิบ หาต้องการที่อยู่ไม่ ฝ่ายเจ้านราสุริย์วงศ์สุดสวรรคาลัย ควรให้ไปบำรุงโยธาทหาร ทำการยุทธสับประยุทธชิงชัยล้างพม่าข้าศึก ประการหนึ่งควรให้สิบสามช่องสุมสิบสองกำนัน บำรุงฝ่ายหน้าฝ่ายในให้สรรพด้วยอภิรุมราชยานราชาโภคจงเป็นเกียรติยศ ทรงพระนามเป็นพระยาประเทศราช รับราชการผ่านแผ่นดินเมืองนครศรีธรรมราชเหมือนอย่างกรุงกัมพุชาธิบดี"

ถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นปีที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้ลดฐานะเจ้านาบดีจตุสดมภ์นครศรีธรรมราช ลงเป็นเพียงกรมการเมืองเอก แยกเมืองสงขลา, ปัตตานี, ไทรบุรี, ตรังกานู ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ให้นครศรีธรรมราชตกจากประเทศราชลงมาเป็นชั้นหัวเมืองเอก (ข้อความพิศดารอยู่ในสาส์นตราตั้งเจ้าพัฒน์ เป็นเจ้าพระยานคร พิมพ์อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒)

ต่อมาปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๒ เป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๓ พระเจ้านครถูกถอดพระยศ ปลดจากราชตำแหน่ง ให้มาประทับอยู่ ณ กรุงเทพฯ จนตลอดพระชนมายุ

รวมสกุลต่าง ๆ ที่สืบเชื้อสายจากพระอัยกาเจ้านคร คือ ๑. บุรณะศิริ ๒. สุจริตกุล ๓. ภูมิรัตน์ ๔. อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา ๕. กำภู ณ อยุธยา ๖. เกศรา ณ อยุธยา ๗. อนุชศักดิ์ ณ อยุธยา ๘. นันทิศักดิ์ ณ อยุธยา ๙. พงศ์สิน ๑๐. นพวงศ์ ณ อยุธยา ๑๑. สุประดิษฐ์ ณ อยุธยา ๑๒. ธรรมสโรช ๑๓. รุ่งไพโรจน์ ๑๔. พัฒนะศิริ ๑๕. ณ นคร ๑๖. โกมารกุล ณ นคร ๑๗. จาตุรงคกุล ๑๘. ศิริชวัย ณ อยุธยา ๑๙. วัฒนวงศ์ ณ อยุธยา.

หมายรับสั่งในการเฉลิมพระยศ
พระเจ้าขัตติยราชนิคม สมมติมไหสวรรย์
พระเจ้านครศรีธรรมราช

วันเสาร์เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๗ ปีวอกอัฐศก (ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๑๘) เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชรับสั่ง ให้อาลักษณ์จารึกพระนามเจ้านครลงแผ่นพระสุพรรณบัฏ ตามทรงพระกรุณาแต่ง (ว่า) "ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระยานครคืนเมืองเป็นเจ้าขัณฑสีมา นามขัตติยราชนิคมสมมติมไหสวรรย์ เจ้านครศรีธรรมราช เษกไป ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีวอกอัฐศก เพลา ๕ โมง ๗ บาท" จตุสดมภ์มานั่งหอ จำเริญพระปริตร พระยายมราช หลวงรักษ์กรมวัง ขุนทิพ กรมนา หมื่นพิพัฒโกษา กรมท่า นายศักดิ์มหาดเล็ก หลวงทิพสมบัติชาวที่ ขุนมหาสิทธิโวหาร นั่งพร้อมกัน นายทองคำอาลักษณ์ จารึกพระสุพรรณบัฏเป็นอักษร ๓ บรรทัด แผ่นทองยาว ๑๕ นิ้วกึ่ง หนัก ๖ ตำลึง กล่องทองสูง ๕ นิ้วกึ่ง ใหญ่รอบ ๖ นิ้ว หนัก ๒ บาท ๓ สลึงเฟื้อง กล่องเงินสูง ๖ นิ้วกึ่ง ใหญ่รอบ ๗ นิ้ว หนัก ๖ บาท ตำลึง ช่างพระคลังมหาสมบัติได้ทำส่งให้อาลักษณ์แล้วใส่กล่องงาสูง ๑๕ นิ้ว ใหญ่รอบ ๑๓ นิ้ว ใส่ถุงแพรม่วงก้านแย่งผูกทองแบนชดับแพรแดง มีพานรอง ๒ ชั้นมุขทึบ หุ้มถุงแพรแดงลายทองผูกไหมระใบเขียว พระคลังวิเศษได้ทำส่งให้อาลักษณ์ แล้วบีดตรากรมอาลักษณ์เป็นรูปเทวดาถือจักร

ถือพระขรรค์ ประจำปากถุงทั้ง ๒ ข้าง กรมพระแสงในเอาเครื่องต้นมาพระราชทาน พระมาลาอย่างฝรั่ง มีพระเกี้ยว พระยี่ก่า มีจอนนกการะเวกยี่ก่าหนัก ๒ บาท เกี้ยวหนัก ๓ บาท ๓ ตำลึง ยอดหนัก ๗ ตำลึงเฟื้อง ทรงประพาสก้ามะหยี่พันเหลืองคุมทอง ๑ หนัก ๒ ตำลึง ๒ สลึง ๒ ไพ (รวมทอง) ๕ ตำลึง ๒ สลึง ๒ ไพ พระสนับเพลาเชิงงอนพันเหลือง ๑ ฉลองพระองค์เข้มขาบอย่างน้อยก้านแย่งพื้นแดง ๑ กลุมประทมลายพื้นแดง ๑ พระภูษาลาย ๖ คืบ ๒ นิ้ว พื้นขาว ๑ (รวม) ๒ (นิ้ว) พระแสงกระบี่รองทรงหนักทององค์ ๑ ตำลึง ๓ บาท ๓ สลึง ๑ พระแสงดาบญี่ปุ่นด้ามกลับปั้งหาองค์ ๑ พระแสงปืนสั้นท้ายหอยโข่งองค์ ๑ พานพระศรีจำหลักกลีบบัวองค์ ๑ พระเต้าทองจำหลักหนัก ๑ พานทองรองพระเต้าจำหลักหนัก ๑ พระสุพรรณภาชน์เงินรองหวานหนัก ๑ พระสุพรรณภาชน์เงินของคาวหนัก ๑ พระสุพรรณราชเงินอย่างเทศหนัก ๑

คิดค่าตั้ง ค่าตรา ค่าธรรมเนียม ซึ่งเจ้านครจะได้ออกไปผ่านเมืองครั้งนี้ และเจ้าพนักงานทั้งปวงจะได้รับพระราชทานทั่วกันเท่าตัว กับเป็นเจ้าพระยานคร เป็นเงิน ๔๑ ชั่ง ๑ บาท ในนี้—

ค่ารับตั้ง ๕ ต่อๆ ละ ๖ ตำลึง เป็นเงิน ๑ ชั่ง ๕ ตำลึง ค่าทูลฉลอง ๑ ตำลึง ค่าตั้ง ๒๐ ชั่ง ค่าตรา ๑๐ ชั่ง รวม ๓๐ ชั่ง กรมพระแสงในซ้าย ได้ค่ารักษาตราพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ แล้วได้เชิญออกบัดพระราชโองการจำลองพระครุฑพ่าห์ ๓ ชั่ง กรมอาลักษณ์ได้แต่งพระราชโองการจารึกพระสุพรรณบัฏ ๓ ชั่ง บายศรีซ้ายขวา เทียนเงิน เทียนทอง ศีรษะสุกร ๑ ผ้าขาวรองพระราชโองการผืน ๑ ผ้าขาวนุ่งห่มจารึกพระราชโองการ ๒ ผืน สนมได้เชิญตราพระราชโองการ พระครุฑพ่าห์ไปส่งถึงเรือพระที่นั่งได้ ๑ ชั่ง ค่ากฐินสำหรับผู้ผ่านเมือง กรมท่าได้แต่ง

ได้ ๓ ตำลึง ค่าตรานำหัวเมืองรายทาง ปลูกหอรับพระราชโองการและทำกิจการสำหรับตำแหน่งทั้งปวง ๗ ตำลึง ๑ บาท คนหามพระมณฑปพระราชโองการ ๑๐ คน ถือเครื่องสูงแห่พระราชโองการ ๑๐ คน ๆ ละ ๒ บาท ถือสัปทน ๔ คน ๆ ละ ๒ บาท กลองชนะ ๓ คู่ คนปี่คนหนึ่ง (รวม) ๗ คน ๆ ละ ๒ บาท แตรงอนคู่หนึ่ง ๒ คน ๆ ละ ๒ บาท ขุนเพชรกัมกรมช่างเขียน ได้เขียนเรือพระที่นั่งสำหรับทรงพระราชโองการ บายศรีซ้ายขวา ๒ สำรับ เทียนเงินเทียนทองคู่หนึ่ง ศีรษะสุกรคู่หนึ่ง ผ้าขาวสำหรับนุ่งห่มเขียนเรือพระที่นั่งสำรับหนึ่ง เงินกำนดหัว ๓ ตำลึง ท้าย ๓ ตำลึง รวม ๖ ตำลึง พันเงิน พันทอง ได้ค่าพระราชทานพระเสื่อยง ๓ ตำลึง พระกรด ๓ ตำลึง รวม ๖ ตำลึง คิดสิริเข้ากันเบ็ดเสร็จเป็นเงิน ๔๑ ชั่ง ๓ บาท ยกค่าตั้ง ๒๐ ชั่ง ค่าตรา ๑๐ ชั่ง (รวม) ๓๐ ชั่งเสียแล้ว คงจะได้เสียแต่ค่าเบ็ดเสร็จ นอกค่าตั้งค่าตราเป็นเงิน ๑๐ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๓ บาท

ถ้าเป็นแต่เจ้าพระยานคร หักลงกึ่งหนึ่ง คงเรียกกึ่งหนึ่ง ทั้งค่าตั้งค่าตราและเบ็ดเสร็จทั้งปวง สิริเข้ากันเป็นเงิน ๒๐ ชั่ง ๕ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ยกค่าตั้ง ๑๐ ชั่ง ค่าตรา ๕ ชั่ง (รวม) ๑๕ ชั่ง แล้วคงจะได้เสียแต่ค่าเบ็ดเสร็จนอกกว่าค่าตราเป็นเงิน ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง

ถ้าพระราชสาส์น พระราชโองการ โดยเสด็จพระราชดำเนินถึงหัวเมืองใด เจ้าพนักงานกรมอาลักษณ์ได้รับพระราชทานค่าตำแหน่งศักดิ์ผู้รักษาเมืองผู้รั้ง และข้าหลวงกรมการ นายระวาง นายพระขนอน ด่านคอย ล้บรอยอายัติ และแขวงนายบ้านนายอำเภอ และพระ หลวง ขุน หมื่นวิเศษเข้าส่วย และส่วยช่องกองข้างทั้งปวง กราบถวายบังคมเสี่ยค่าชักม้าน ค่าปี่กลอง เป็นค่าตำแหน่งศักดิ์ขุนขนอน ๓ ตำลึง ๒ บาท ค่าชัก

ม่าน ๓ เพี้ยง บึกลอง ๓ เพี้ยง แตร ๓ เพี้ยง ช่วงชนอน ๓ บาท แตร ๓ เพี้ยง และพระหลวง ขุนหมื่นกรมการ และนายระวางนายบ้านนาย อำเภอและข้าหลวงขุนหมื่นวิเศษข้าส่วยช่องกองข้างทั้งปวง เลี้ยค่าถวายบังคมและค่าชักม่าน ค่าบึกลอง เบ็นค่าตำแหน่งศักดิ์ตามบรรดาศักดิ์ แต่นา ๑๐๐ ขึ้นไปเลี้ยค่าตำแหน่งศักดิ์ ๑๐๐ ถะ ๒ สลึง แต่นา ๑๐๐ ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐ เสมอ ๑๐๐ ถะ ๒ สลึง และเลี้ยค่าชักม่านและบึกลอง และแตรเหมือนกันทุกคน

เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

อธิบายเบื้องต้น

ที่เมืองนครศรีธรรมราช มีต้นหนังสือและสำเนาหนังสือเก่า ๆ เก็บรวบรวมสะสมไว้มาก เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราชคราวใด เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีได้ค้นหนังสือเก่า ๆ เหล่านั้นถวายมาแทบทุกคราว ในหนังสือพวกนี้มีสำเนาหนังสือเรื่องตั้งผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช แต่ก่อนมา ๕ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ เมื่อปีจอ จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๐๔ ปี (พ.ศ. ๒๒๘๕) ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกรุงเก่า ตั้งพระยาไชยาธิเบศร์ เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ครั้งที่ ๒ เมื่อปีวอก อัฐศก จุลศักราช ๑๑๓๗ ปี (พ.ศ. ๒๓๑๘) พระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งเจ้านครเป็นพระเจ้าประเทศราช

ครั้งที่ ๓ เมื่อปีมะโรง ฉศก จุลศักราช ๑๑๔๖ ปี (พ.ศ. ๒๓๒๗) ตั้งกรุงรัตนโกสินทรแล้ว ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตั้งเจ้าพัฒน์เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ครั้งที่ ๔ เมื่อปีมะแม ตรีศก จุลศักราช ๑๑๗๓ ปี (พ.ศ. ๒๓๕๔) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ (คือเจ้าพระยานครน้อย) เป็นพระยานครศรีธรรมราช

เห็นว่าหนังสือเหล่านี้เป็นสำเนาอันแท้จริงมิใช่ของปลอม แลเป็นเรื่องราวอันสมควรจะพิมพ์รักษาไว้ไม่ให้หายสูญ โดยเป็นหนังสือที่มีประ

โยชน์ในทางความรู้พงศาวดาร แลแบบแผนประเพณีเก่า จึงได้นำมาลงพิมพ์ไว้

อธิบายเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ครั้งกรุงศรีอยุธยา

เมืองนครศรีธรรมราชนับเป็นหัวเมืองเอกเช่นเดียวกับเมืองพิษณุโลก และเมืองนครราชสีมา ผู้ว่าราชการเมืองทั้งสามนี้ มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา มียศรองสมุหนายกและสมุหพระกลาโหมลงมา เป็นใหญ่กว่าเสนาบดีชั้นจตุสดมภ์เมืองวังคลังนา ประเพณีการที่ตั้งผู้ว่าราชการเมืองเอกทั้งสามนี้ แต่โบราณมีข้าหลวงเชิญสุพรรณบัฏและพระราชโองการออกไปตั้งคล้ายกับตั้งเจ้าประเทศราช ประเพณีที่ข้าหลวงออกไปตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช รายการไม่เคยปรากฏในหนังสืออื่น พึ่งเห็นในกฎฉบับที่พิมพ์ต่อไปนี้ มีถ้วนถี่ชัดเจนนับว่าเป็นตำราได้.

ลำเนากฎ

กฎให้แก่นายเทียรฆราช อาลักษณ์ นายสวัสดิ์ภักดี ขาววัง โกษาอิสหาก กรมพระคลัง นายพิทักษ์ราชา นายชาญอาวุธ แวงจัตุดังคบาท ซ้ายขวา ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่าให้พระยาไชยาธิเบศร์เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช ชาติเดโชไชย มไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช แล้วให้นายเทียรฆราช อาลักษณ์ นายสวัสดิ์ภักดี ขาววัง โกษาอิสหาก นายพิทักษ์ราชา นายชาญอาวุธ แวงจัตุดังคบาท จำทูลพระราชโองการแลตราพระกรุงกัมพูชา พระสุพรรณบัฏ เสด็จไปมอบเมืองนครศรีธรรมราช ให้แก่พระยาไชยาธิเบศร์เป็น

เจ้าพระยานครศรีธรรมราชตามธรรมเนียม ครั้นพระราชโองการแลตรา พระกรุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ เสด็จโดยนายเทียรฆราช นายสวัสดิภักดิ์ โกษาธิศหาก นายพิทักษ์ราชา นายชาญฮาวุธ แวงจัตุรงคบาท จำทูล ไปถึงด่านขนอนแลบ้านใดเมืองใดตำบลใดใช้ ก็ให้ผู้จำทูลว่าแก่ผู้รักษา เมือง ผู้รั้งกรมการนายบ้านนายอำเภอ แลนายพรนอนด่านคอย ณ ตำบลนั้น แต่งพานขันหมากข้าวตอกดอกไม้รูปเทียน มากราบถวายบังคมพระราช โองการจงทุกหัวเมือง แล้วให้ผู้จำทูลเรียกเอาค่าตำแหน่งศักดิ์แก่ผู้มากราบ ถวายบังคมจงทุกหัวเมือง ระยะทางพระราชโองการเสด็จไปนั้น แล้วให้ เฉลียงภูษาหลวงผู้จำทูลแลไพร่จงสมควร ถ้าแลจะเชิญพระราชโองการเสด็จ จากที่นั้นตำบลนั้นไป ก็ให้กรมการนายพรนอนด่านคอยแลนายบ้านนาย อำเภอ แต่งเรือแห่แหนป้องกันพิทักษ์รักษาส่งลับกันไป ตามธรรมเนียม พระราชโองการเสด็จไปมอบเมืองแต่ก่อนนั้นจงทุกหัวเมือง กว่าจะถึงเมือง นครศรีธรรมราชอย่าให้เป็นเหตุการณ์ประการใดได้ แล้วอย่าให้หยุดอยู่ ช้าถึงสองวันสามวัน แลให้เร่งรับไปจงฉับพลัน อนึ่งเมื่อเรือทรงพระราช โองการเสด็จโดยทางชลมารคนั้น ให้ห้ามปรามผู้คนไปมาอย่าให้กั้นร่มโพก ศีร์ษะมาใกล้กราย แลผ่านไปมาหน้าเรือทรงพระราชโองการแต่ฝั่งใดฝั่ง หนึ่งได้ ถ้าแลเรือทรงพระราชโองการจะประทับอยู่ร้อนแรม ณ ที่ใดตำบล ใดนั้น ก็ให้ผู้จำทูลทั้งปวงตั้งที่ฐานให้ชอบแลสมควร จึงให้หยุดอยู่ ณ ที่ นั้นตำบลนั้น แลให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการนายด่านนายพรนอนนายบ้าน นายอำเภอตำบลนั้น กะเกณฑ์ผู้คนให้ถรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธ ให้ตรวจ ตระเวนแลตั้งร้านเพลิงแลกองเพลิง นั่งยามพิทักษ์รักษาพระราชโองการแล ตราพระกรุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ อย่าให้เป็นเหตุการณ์ประการใด ณ กลางทางแต่ฝั่งใดฝั่งหนึ่งได้ ครั้นพระราชโองการเสด็จจากที่ร้อนแรม ตำบลนั้นไป ก็ให้ผู้รักษาเมืองแลกรมการนายด่านนายพรนอนนายบ้านนาย

อำเภอแห่แหนบ้องกันพิทักษ์รักษา ส่งเสด็จพระราชโองการสืบ ๆ กันไป ตามแถนตามอำเภอกว่าจะถึงเมืองนคร อนึ่งถ้าจะเชิญเสด็จพระราชโองการแลตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ เสด็จไปประทับเมืองเพชรบุรีไปสถลมารคไซร้ ก็ให้ผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการรับเสด็จพระราชโองการขึ้นไว้ ณ หอพระราชโองการเมืองเพชรบุรี แลให้ล้อมระเนียดแลรั้วไก่แลร้านเพลิงแลทิมดาบซ้ายขวา แล้วให้กะเกณฑ์ขุนหมื่นไพร่สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธ มานั่งยามกองเพลิงพิทักษ์รักษาอย่าให้เป็นเหตุการณ์ประการใดได้ ครั้นพระราชโองการเสด็จไปโดยสถลมารคไซร้ ก็ให้ผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการแต่งช้างพังพลายอันราบคาบดีนั้น ผูกกระโจมทรงพระราชโองการแลตราพระครุฑพ่าห์พระสุพรรณบัฏ แลช้างตั้งช้างกันแลโคเถื่อนแลกะเกณฑ์ขุนหมื่นแลไพร่พลสรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธ แห่แหนบ้องกันสืบ ๆ กันไปจงทุกหัวเมือง กว่าจะถึงเมืองนคร อย่าให้เป็นเหตุการณ์ประการใดได้ ครั้นพระราชโองการเสด็จไปยังทางประมาณวันหนึ่งสองวันจะถึงเมืองนครไซร้ ก็ให้ผู้จำทูลว่ากล่าวแก่ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการ ณ เมืองนั้นตำบลนั้นให้ปลูกหอพระราชโองการเป็นมณฑป ตั้งระเนียดรั้วไก่ร้านไฟแลทิมดาบซ้ายขวาแล้ว เชิญพระราชโองการแลตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏขึ้นไว้แล้วให้สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธ นั่งยามกองเพลิงเป็นกองซุ่มกองรายพิทักษ์รักษาทั้งกลางวันกลางคืน อย่าให้เป็นเหตุการณ์ประการใดได้ แลให้ตรวจจัดสารวัตรห้ามปรามผู้คนอย่าให้ขี่ช้างม้าใส่หมวกกันน็อมโพกศีรษะ แลถือเครื่องศัสตราวุธผ่านไปมาได้ กว่าพระราชโองการจะเสด็จไปเมืองนคร แลให้กรมการแต่งขุนหมื่นถือหนังสือเป็นราชข่าวไปถึงหลวงศรีราชสงครามภักดีปลัด แลหลวงภักดีราชยกกระบัตร แลกรมการทั้งหลาย ณ เมืองนครให้ปลูกหอเป็นมณฑป แลตั้งระเนียดรั้วไก่ร้านไฟแลทิมดาบแลเกยซ้ายขวา แลฉนวนแลเกยช้างสำหรับพระราชโองการ

แลตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏตามธรรมเนียม แล้วให้เกณฑ์พระหลวงขุนหมื่น ณ เมืองนคร ให้สรรพด้วยช้างเทียวช้องกลองแตรสังข์มาแห่รับพระราชโองการ แลตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ ไปประทับณนวนขึ้นบนเกย จึงเอาคานหามเข้ารับพระราชโองการถึงพระมณฑปแล้ว ให้แต่งขุนหมื่นกรมการคุมไพร่มีเครื่องศัสตราวุธสำหรับมืออยู่นั้งยามตามเพลิงตระเวนจงสมควร ให้แต่งเบ็นกองชุ่มกองรายพิทักษ์รักษาอย่าให้เบ็นเหตุการณ์ประการใดได้ แลให้ประโคมช้องกลองแตรสังข์ ณ ทิมดาบซ้ายขวาจงทุกเวลาตามธรรมเนียม แล้วให้เจ้าพนักงานไปกวาดแผ้วพระวิหารวัดมหาธาตุ แลตั้งเบญจาสามชั้นหุ้มผ้าขาวมีเสาเพดานแล้วกั้นม่านรอบ แลม่านหน้านั้นเบ็นม่านสองไข แลปูเสื่อพรมตั้งเตียงทองสำหรับรองพระราชโองการ ในเบญจาในพระวิหารวัดมหาธาตุจงสรรพไว้ ครั้นได้ฤกษ์จึงให้กรมการนิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะ ๕ รูป อันดับ ๑๕ รูปมาพร้อมกันในพระวิหารนั้นแล้ว ให้พระหลวงขุนหมื่นกรมการแลหลวงขุนหมื่น ณ เมืองนคร แลผู้รั้งกรมการหัวเมืองซึ่งขึ้นแก่เมืองนครนั้น นุ่งสมปักขาวห่มเสื้อขาวแต่งพานหมากถวายบังคมพร้อมกันแล้ว แลให้ตั้งแห่หน้าหลังเบ็นคู่แห่เรียงกันไปจนถึงพระวิหาร แล้วให้ประโคมแตรสังข์ช้องกลองขึ้น แลข้าหลวงผู้จำทูลพระราชโองการนั้นจึงเชิญพระราชโองการ แลตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ เสด็จเข้าในพระวิหารนั่งเหนือเตียงทองลาดผ้าขาวตั้งเบญจานั้น แล้วชักม่านสองไขปิดไว้ จึงให้ผู้จำทูลนั้นประนมมืออยู่ ณ ที่นั้น แลหน้าเบญจานั้นให้ปูพรมลาดผ้าแต่ตราหนึ่ง สำหรับผู้จะยืนอ่านพระบรมราชโองการ แลอ่านพระสุพรรณบัฏแล้วให้เจ้าพระยานครนุ่งผ้าสมปักขาวชายกรวย ห่มเสื้อขาวใส่พอกเกี้ยวดอกไม้ไหว้ขึ้นตามหาม ให้หลวงขุนหมื่นตามพนักงานแห่เข้ามาถึงประตูพระวิหาร ให้นั่งหน้าเบญจาออกมาประมาณ ๔ ศอก ให้มีพานขันหมาก

ถวายบังคม แล้วให้พระหลวงขุนหมื่นกรมการ แลเมืองขึ้นทั้งปวงนั่งโดยอันดับเป็น ๒ แถว ให้ปูเช็ดหน้าเรียงข้าวตอกดอกไม้หมากพลูรูปเทียนแล้วจึงให้ประโคมแตรสังข์ฆ้องกลอง แล้วนายแวงผู้จำทูลพระราชโองการนั้นจึงชักม้วน แลขาวงกรมพระคลังผู้จำทูลนั้นนั่งถัดแวงออกมาทางซ้ายขวา แล้วให้เจ้าพระยานครแลพระหลวงขุนหมื่นกรมการทั้งปวงกราบถวายบังคมสามลาแล้วส่งบอยู่ก่อน ครั้นสุดเสียงกลองแลแตรสังข์แล้ว จึงให้เจ้าพระยานครพระหลวงขุนหมื่นกรมการทั้งปวง ถวายบังคมให้พร้อมกันแล้ว ผู้จำทูลพระราชโองการแลอาลักษณ์ซึ่งนุ่งขาวนั้นกราบถวายบังคมสามลาแล้ว จึงให้นายแวงผู้จำทูลนั้นไขย่นพานย่นเจียดถุงกล่องออกแล้วเชิญพระราชโองการมอบเมืองนครให้แก่ พระยาไชยาธิเบศร์เป็นเจ้าพระยานคร ครั้นจบพระราชโองการแล้ว ให้หลวงศรีราชสงครามภักดีปลัด แลกรมการทั้งปวงประนมมือเหนือศีรษะรับสั่งตราพระราชโองการ ว่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอรับพระราชโองการมานพระบัณฑูรด้วยเกล้า ฯ ครั้นรับสั่งแล้วให้กราบถวายบังคมสามลา จึงให้อ่านพระสุพรรณบัฏพระราชทานชื่อแก่เจ้าพระยานคร ครั้นจบพระสุพรรณบัฏแล้ว ให้เจ้าพระยานครนั้นรับสั่งว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชโองการมานพระบัณฑูรด้วยเกล้า ฯ จึงส่งพระสุพรรณบัฏให้แก่ พระยาไชยาธิเบศร์เป็นเจ้าพระยานครรับพระราชทานชื่อ จึงให้เจ้าพระยานครแต่งพานมุกรองเหม่ทองรับพระสุพรรณบัฏไว้ตามธรรมเนียม แล้วจึงให้อาลักษณ์เชิญตราพระคฑาห้ำหั่นเหนือศีรษะ แล้วจึงให้ร้องประกาศว่าคงตราพระคฑาห้ำแล้ว ๓ ที แล้วจึงให้หลวงปลัดแลกรมการทั้งปวงกราบถวายบังคมแล้วรับสั่งตราพระคฑาห้ำว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอรับพระโองการมานพระบัณฑูรด้วยเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอโดยพระราชโองการมานพระบัณฑูร ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ มานี้จงทุกประการ แล้วจึงให้ประโคมฆ้องกลองแตร

สังฆ์สามดา แล้วเชิญพระราชโองการ แลตราพระคฺรุฑพ่าห์เสด็จขึ้นแล้ว ให้เจ้าพระยานครแลกรมการทั้งปวงกราบถวายบังคมสามดาอีกครั้งหนึ่งเล่า แล้วให้ชักม่านโรงเข้า ครั้นเสร็จแล้วจึงให้ฆ้องเดียงพระสงฆ์ราชาคณะแล พระสงฆ์อันดับนั้นสวดถวายพระพรพระพุทธเจ้า จนสัพพพุทธาแลภวตุ สัพพมังคลังแลสวดพระพุทธมนต์ ต่อจบแล้วจึงให้ประโคมฆ้องกลองแตรสังฆ์ แลให้พระหลวงขุนหมื่นทั้งปวงตั้งแห่แหน เชิญพระราชโองการแลตราพระคฺรุฑพ่าห์ เสด็จมา ณ มณฑปนั้นตามธรรมเนียม ครั้นเสร็จการมอบเมืองแล้ว ให้นายเทียรฆราษ นายสวัสดิภักดิ์ โกษาอิสหาก นายพิทักษ์ราชา นายชาญอาวุธ แวงจัตุลังคบาท ว่าแก่เจ้าพระยานครให้แต่งหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวายสนองราชโองการนั้น ปิดตราเข้าพนมปากบอกด้วยกระดาษแลครั้งตามธรรมเนียม แลหนังสือปฏิบัติ ฯ พณ ฯ โกษาธิบดีแล้วให้แต่งของบรรณาการสำหรับสนองพระราชโองการ แลสิ่งของสนองหนังสือ ฯ พณ ฯ โกษาธิบดี แลค่าธรรมเนียมมอบเมือง แลค่าธรรมเนียมแต่งตราพระราชโองการ แลตราพระคฺรุฑพ่าห์ แลพระสุพรรณบัฏ แลค่าผู้เชิญตราพระราชโองการ แลค่ารับส่งนายเวรชาวงังมหาดไทยแก่เจ้าพระยานครแต่ตามธรรมเนียม แล้วให้เรียกเอาค่าตำแหน่งผู้กราบถวายบังคมพระราชโองการตามบรรดาศักดิ์จงทุกคน ให้เจ้าพระยานครแลกรมการแต่งพระหลวงขุนหมื่นอันมั่นคงคุมไพร่พรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธสำหรับมือให้ครบ แลเรือแห่แหนบ้องกันพิทักษ์รักษาเชิญเสด็จพระราชโองการแลตราพระคฺรุฑพ่าห์ แลเครื่องบรรณาการกลับเข้าไปยังกรุง อย่าให้เป็นเหตุการณ์ประการใดได้ อนึ่ง เมื่อพระราชโองการเสด็จไป ณ กลางทางจนถึงเมืองนครนั้น ให้นายเทียรฆราษ นายสวัสดิภักดิ์ โกษาอิสหาก นายพิทักษ์ราชา นายชาญอาวุธ กำชับว่ากล่าวห้ามปรามแก่นายเรือแลใบพันหัว พันท้ายแลไพร่ พลรบพลกรรเชียง แลบ่าวไพร่ข้าไท สมัคร สมาอาศัย

ซึ่งไปด้วยนั้น อย่าให้เอากิจราชการ ณ กรุงไปเจรจาว่ากล่าวบอกเล่าแก่ชาวเมืองได้ทั้งปวง แลเพื่อนฝูงผู้มัครสมาอาศัยแห่งใดตำบลใดแคว้นใดสิ่งหนึ่งได้ แลอย่าให้วิวาทคดีความฉ้อกระบัด ทำชู่เหงเอาพัสดุทองเงินแลทรัพย์ อันมณีแก่สมณะ พราหมณา จารย์อาณาประชาราษฎรลูกค้าวานิช แต่ประการหนึ่งได้ ถ้าแลรู้เห็นเป็นประการใด แลผู้มีชื่อมาว่ากล่าวแลพิจารณาเป็นสัตย์ไซร้ ก็จะเอานายเทียรฆราษ นายสวัสดิ์ภักดิ์โกษาธิบดีหาก นายพิทักษ์ราชา นายชาญฮาวุธ แวงจตุดังคบาท ซึ่งมิได้ทำตามกฎหมายให้นั้น ลงพระราชอาญาตามโทษานุโทษ แลให้ทำตามกฎหมายนั้นจงทุกประการ

กฎให้ไว้ ณ วันศุกร์ เดือน ๒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๐๔ (พ.ศ. ๒๒๕๘) ปีจอ จัตวาศก

อนึ่ง ผู้เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เสียค่าธรรมเนียมในอาลักษณ์จารึกชื่อตามบรรดาศักดิ์เสมอนา ๑๐๐ ละลึง กรมอาลักษณ์ผู้แต่งตราพระราชโองการได้ค่าธรรมเนียม ๓๒๐ บาท กรมแสงในได้ค่าธรรมเนียมรักษาตราพระราชโองการแลตราพระครุฑพ่าห์ ๓๒๐ บาท จมื่นผู้เชิญตราพระราชโองการแลตราพระครุฑพ่าห์ ๔๐ บาท คนหามเสลี่ยงแลแตรสังข์แลเกี้ยวแห่มาแต่โรงแสงเสมอคนละ ๑ บาท อนึ่งค่าตำแหน่งศักดิ์ผู้รักษาเมืองผู้รั้ง แลข้าหลวงกรมการนายระวางนายพรนอนด่านคอยสืบร้อยอายัดแลแขวงนายบ้านนายอำเภอ แลพระหลวงขุนหมื่นวิเศษข้าส่วยแลส่วยซ่องกองช้างทั้งปวง กราบถวายบังคม เสียค่าชักม่านค่าปืกลองเป็นค่าตำแหน่งศักดิ์ขุนชนอน ๖ บาท ค่าชักม่านหนึ่งเพียง ปืกลองหนึ่งเพียง แตรหนึ่งเพียง ช่องชนอน ๓ บาท ชักม่านหนึ่งเพียง แตรหนึ่งเพียง แลพระหลวงขุนหมื่นกรมการ แลนายระวางนายบ้านนายอำเภอ แลข้าหลวงขุนหมื่นวิเศษ ข้าส่วยซ่องกองช้างทั้งปวง เสียค่าถวายบังคมแลค่าชักม่าน

ค่าบีกลอง เป็นค่าตำแหน่งศักดิ์ตามบรรดาศักดิ์แต่นา ๓๐๐ ขึ้นไป เสียค่าตำแหน่งศักดิ์ ๓๐๐ ละ ๒ สลึง แลนา ๓๐๐ ขึ้นไปถึงนา ๓๐๐๐ เสมอ ๓๐๐ ละ ๒ สลึง แลเสียค่าชักม่านแลบีกลองแลแตรเหมือนกันทุกคน

ในลักษณะพระราชโองการนั้นว่า พระราชโองการพระบาทพระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จเอกาทศรถอิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว คือองค์สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า พระเจ้าปราสาททอง พระเจ้าช้างเผือก พระเจ้าช้างเผือก ทรงทศพิธราชธรรม์ ราชอนันตสหภาราดิเรก เอกอุดมบรมจักรพรรดิสุนทรธรรมิกราช บรมนารถ บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาตรัสเอาพระยาไชยาธิเบศร์ เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ครั้นพระราชโองการแลตราพระกรุฑห่าห์เด็จโดยสวัสดิภักดีฯาวงั แลโกษาธิสหาก กรมคลัง นายพิทักษ์ราชา นายราญอาวุธ แวงจัตุรังคบาท จำทูลมานี้ไซร้ ให้หลวงศรีราชสงครามรามภักดีปลัด หลวงภักดีราชยกกระบัตร แลกรมการทั้งหลายตรวจจัดช้างม้ารี้พลไร่นาอากรสำหรับเมืองมอบโดยขนาด

ในลักษณะสุพรรณบัฏนั้นว่า สุภมัสดุ สุวดีการยดิเรก (มหาศักราช) ๑๖๖๔ ศกโสณสังวัจฉร มฤคสิรมาศสุกรบักษ์ เทวดิถีพุฒวาร สุภมหุรดี พระบาทพระศรีสรรเพชญ์สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาพระราชทานนามกรพระยาไชยาธิเบศร์ เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช ชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ในลักษณะหนังสือซึ่งสนองพระราชโองการนั้นว่า ข้าพระพุทธเจ้าเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช ชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ขอกราบถวายบังคมทูลพระกรุณา

พระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ด้วยข้าพระพุทธเจ้า (ชื่อ) แลแวงจัตุรังคบาทซ้ายขวา จำทูลพระราชโองการแลตราพระครุฑพ่าห์แลพระสุพรรณบัฏเสด็จไปมอบข้าพระพุทธเจ้าแล้ว แลข้าพระพุทธเจ้าเชิญพระราชโองการแลตราพระครุฑพ่าห์เสด็จกลับโดย (ชื่อ) แลนายแวงจัตุรังคบาท เข้ามากราบถวายบังคมพระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบถวายบังคมทูลพระกรุณาพระบาทพระพุทธเจ้าอยู่หัว.

อธิบายเรื่องตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช กรุงกรุงธนบุรี

ในเวลาเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ตำแหน่งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชว่างอยู่ หลวงสิทธินายเวรมหาดเล็ก (สันนิษฐานว่าชื่อหนู) ซึ่งออกไปรับราชการเป็นตำแหน่งปลัด เป็นผู้รักษาราชการเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ รู้ว่าเสียกรุงศรีอยุธยา ไม่มีเจ้านายครอบครองประเทศสยาม หลวงสิทธินายเวรก็ตั้งตัวเป็นเจ้าครองเมืองนครศรีธรรมราช เป็นอิสระอยู่ก็กหนึ่ง ในสมัยเมื่อประเทศสยามเป็นจลาจล ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๑๒ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกกองทัพหลวงออกไปตีได้เมืองนครศรีธรรมราช จับตัวเจ้านครได้ ตำรัสว่าเจ้านครมิได้เป็นขบถประทุษฐร้าย เป็นแต่ตั้งตัวในเวลาบ้านเมืองเป็นจลาจล จึงโปรดให้เข้ามารับราชการอยู่ในกรุงธนบุรี และให้เจ้านราสุริยวงศ์หลานเธอออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช อยู่มาเจ้านราสุริยวงศ์ถึงพิราลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริว่าเจ้านครได้เข้ามารับราชการมีความจงรักภักดี และได้ถวายธิดาทำราชการมีราชบุตร (คือพระพงศ์นรินทรและพระอินทร์อภัย) เป็นที่ไว้วางพระ

ราชหฤทัย จึงโปรด ฯ ให้เจ้านครกลับออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ทรงสถาปนาให้ยศอย่างเป็นพระเจ้าประเทศราช ลักษณะการที่ทรงตั้งมีอยู่ในจดหมายเหตุต่อไปนี้โดยพิสดาร

วันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีวอก อัฐศก เพลาเช้าเสด็จออกขุนนาง ณ พระที่นั่งท้องพระโรง หมื่นพิพัฒน์โกษารับสั่งใส่เกล้า ฯ สั่งว่า กำหนดจะได้ให้ขุนสกลมณเฑียรกรมวัง ขุนวิเศษนุชิตกรมคลัง นายเทียรฆราชอาลักษณ์ นายจิตรบำเรอ แวงตำรวจนอกซ้าย นายบัลลังก์ กุญชรแวงตำรวจในขวา แวงจัตุลังคบาท จำทูลพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ ออกไปพระราชทานมอบเมืองให้เจ้านครเป็นเจ้าขัณฑสีมา พระเจ้านครศรีธรรมราชครั้งนี้ ได้ฤกษ์ ณ วันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีวอก อัฐศก เพลาเช้า ๔ นาฬิกา ๒ บาท เป็นมงคลฤกษ์ แล้วให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติเบิกทองแผ่แผ่นพระสุพรรณบัฏหนัก ๖ สลึง กว้างยาวสำหรับจารึกพระสุพรรณบัฏ แล้วให้ตีกล่องทองจำหลักสูง ๕ นิ้วกึ่ง ใหญ่รอบ ๖ นิ้ว ทั้งฝาทั้งตัวหนัก ๒ บาท ๓ สลึงเฟื้อง สูง – ใหญ่รอบ สำหรับใส่แผ่นพระสุพรรณบัฏ แล้วให้ตีกล่องเงินหนัก ๓ ตำลึง ๒ บาท ๓ สลึง สูง ๖ นิ้วกึ่ง ใหญ่รอบ ๗ นิ้ว สำหรับใส่กล่องจำหลักทั้งฝาทั้งตัวหนัก – สูง – ใหญ่รอบ – สำหรับใส่พระราชโองการ แล้วตีกล่องเงินจำหลักทั้งฝาทั้งตัวหนัก – สูง – ใหญ่รอบ – สำหรับใส่กล่องทองซึ่งใส่พระราชโองการ แล้วให้ตีกล่องเงินจำหลักทั้งฝาทั้งตัวหนัก – สูง – ใหญ่รอบ – สำหรับใส่ตราพระครุฑพ่าห์ แล้วให้ตีกล่องเงินจำหลักทั้งฝาทั้งตัวหนัก – สูง – ใหญ่รอบ – สำหรับใส่ฝอบทองรองตราพระครุฑพ่าห์ เป็นพนักงานคลังมหาสมบัติได้ทำ อนึ่งให้เจ้าพนักงานกรมพระคลังวิเศษเบิกงานต่อพระคลังมหาสมบัติ ไปให้ช่างกลึงกล่องสูง – ใหญ่รอบ – สำหรับใส่พระราชโองการองค์ ๑ พระสุพรรณบัฏองค์ ๑

แล้วให้ทำเจียด เขียนลายทองสำหรับใส่ผอบตราพระครุฑพ่าห์ทองคำ ๑ แล้วให้มีถุงแพรลายทองสำหรับใส่กล่องพระราชโองการ พระสุพรรณบัฏ แลใส่เจียดรองตราพระครุฑพ่าห์ด้วยจงทุกองค์ แล้วให้จัดพานรองแว่นฟ้า ถ้ามิได้พานรองแว่นฟ้าจะได้เบี้ยพานรองมุกก็บก็เอาเถิด ให้ได้ ๓ สำรับ แล้วให้มีถุงย่นแพรลายทองมีระบายปากผูกกระโจมสูงต่างคฤห์ ถ้ามิได้ผูกกระโจมสูงย่นถุงต่ำไป ก็ให้มีคฤห์สักหลาดแดงด้วยทั้ง ๓ สำรับ สำหรับใส่พระราชโองการสำรับ ๑ ใส่ตราพระครุฑพ่าห์สำรับ ๑ ใส่พระสุพรรณบัฏสำรับ ๑ เบี้ยพนักงานพระคลังวิเศษ แลกล่องทอง กล่องเงิน กล่องงา กล่องเจียด แลพานถุงย่นทั้งนี้ เบี้ยพนักงานอาลักษณ์ ได้เร่งรัดตรวจตราว่ากล่าว แลให้กรมแต่งในซ้ายเบิกขผังกลึงหุ่นตราพระครุฑพ่าห์ทองคำ ๓ แลกำหนดจะได้จารึกพระราชโองการ พระสุพรรณบัฏ แลจำลองตราพระครุฑพ่าห์ แลบัตรตราพระราชโองการ ได้ฤกษ์ ณ วันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีวอก อัฐศก เพลาเช้า ๕ นาฬิกา ๓ บาท แลให้กรมแต่งในซ้ายเชิญตราพระราชโองการพระครุฑพ่าห์ออกมา ให้อาลักษณ์แลกรมแต่งในซ้ายแต่งบายศรี ๒ สำรับ ศีรษะสุกรคู่ ๑ เทียนทองคู่ ๑ เทียนเงินคู่ ๑ ข้าวตอกดอกไม้รูปเทียน แป้งหอมน้ำมันหอม แลให้อาลักษณ์เบิกผ้าขาวต่อพระคลังวิเศษมานุ่งผืน ๑ ห่มผืน ๑ สำหรับนุ่งห่มจารึกพระราชโองการ พระสุพรรณบัฏ ครั้นจะใกล้ได้ฤกษ์จารึกให้จุดรูปเทียนบูชาข้าวตอกดอกไม้คุณเจิมแป้งน้ำมันแล้ว จึงให้อาลักษณ์นุ่งห่มผ้าขาวกราบถวายบังคมสามลาแล้วจึงให้จารึกพระราชโองการ พระสุพรรณบัฏ แลจำลองตราพระครุฑพ่าห์ลงขผังหุ่นซึ่งกรมแต่งในซ้ายทำไว้นั้น แล้วจึงเชิญพระราชโองการพระครุฑพ่าห์พระสุพรรณบัฏ เข้ากล่องใส่ถุงย่นพานแล้ว อาลักษณ์ได้บัตรตรา ประจำขผังปากถุงกล่อง ปากถุงย่นพานตามธรรมเนียมเสร็จแล้ว จึงเชิญพานพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณ

บัญชีนไว้บนพระที่นั่ง แลเมื่อจารึกพระราชโองการพระสุพรรณบัฏแล
จำลองตราพระครุฑพ่าห์ เป็นพนักงานจตุสดมภ์แลผู้รับสั่งได้มานั่งกำกับดู
แลด้วยจนสำเร็จ ครั้นถึงกำหนดฤกษ์ จะได้เชิญพระราชโองการ ตรา
พระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ เสด็จไปลงเรือพระที่นั่งนั้น ให้สมมพล-
เรือนแลข้าหลวงผู้จำทูลนุ่งสมปักลายใส่เสื้อครุยขาวไปเชิญรับพระราชโอง
การ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏไปส่งขึ้นวอจตุรมุข แลให้พนัก-
งานตั้งตำรวจเชิญพระวอจตุรมุข มีคนหาม ๑๐ คน มาคอยเตรียมรับพระ
ราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ ณ ประตูพระราชวัง
แลให้กรมวังจัดเครื่องสูงแห่พระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระ
สุพรรณบัฏ หน้า ๓ คู่ หลัง ๒ คู่ สัปทน ๔ คัน แล้วให้กรมกลาโหม
เกณฑ์กลองชนะ ๓ คู่ บัณเฑาะ ๑ แตรงอนคู่ ๑ สำหรับแห่แลประโคม
พระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ แลให้มหาดไทย
เกณฑ์ พระหลวงขุนหมื่นฝ่ายทหารพลเรือน นุ่งสมปักลายใส่เสื้อครุยขาว
เดินประสานมือแห่หน้า ๒๐ แห่หลัง ๓๐ รวม ๓๐ คู่ แล้วให้เกณฑ์
ทหารใส่เสื้อเกราะแลหมวกถือปืนแลธนูหางไก่ แห่หน้าพระหลวงขุนหมื่น
ซึ่งประสานมือแห่นั้น ข้างหน้า ๓๐ ข้างหลัง ๑๕ มีของรื่นรองฉานแห่ด้วย
ตามธรรมเนียม ไปส่งจนลงเรือพระที่นั่ง แลข้าหลวงผู้จำทูล ๕ นาย กับ
สมมผู้เชิญตรานาย ๓ นั้น ให้เคียงข้างพระวอแห่ไปด้วยข้างละ ๓ คนจน
ถึงเรือพระที่นั่ง แลให้พนักงานตั้งตำรวจไปปลูกฉนวนคอยรับพระราชโอง
การ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ ณ ตะพานริมบ้านพระเนาวโชติ
แล้วให้พนักงานตั้งตำรวจ เชิญเรือพระที่นั่งศรีสนก ซึ่งแห่พระศพเข้ามาแต่
เมืองนครนั้น มาตกแต่งตาดตั้งหลังคา แลรอยเรียนเก่าซึ่งชำรุดเศร้าหมอง
อยู่นั้น ให้กรมช่างเรียนไปวาดเรียนตกแต่งซ่อมแปลงให้งามให้ดี ให้
พนักงานกรมวังเอาม่านลงไปผูกทั้ง ๔ ด้านที่หลังคาตาดตั้ง จะเชิญพระราช-

โองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏลงอยู่นั้นแล้ว จึงให้เชิญพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ เสด็จลงเรือพระที่นั่งแล ให้มหาดไทยกลาโหมเกณฑ์คู่เรือแห่พระหลวงขุนหมื่นยาว ๗-๘-๙ วา ขึ้นไป ให้แต่งตัวจงโอ่โถง กินเครื่องอุปโภคตามบรรดาศักดิ์ แห่หน้าเรือพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ ๑๙ คู่ แห่หลัง ๗ คู่ แห่ลงไปส่งจนด่านปากลัดตามธรรมเนียม แลลัปทน ๕ คัน กลองชนะ ๓ คู่ บี่กัน ๑ แตรงอนคู่ ๑ นั้นให้แห่แลประโคมไปด้วยสำหรับพระราชโองการ แต่ ณ กรุงออกไปตามหัวเมืองแลบ้านรายทางออกไปจนถึงเมืองนคร แล้วให้ประโคมพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์กลับเข้ามาจนถึงกรุง แล ให้ขาวังผู้อยู่เวรสั่งไปมหาดไทยกลาโหม ให้หมายบอกแก่เจ้าพนักงานให้ทำกิจการทั้งปวงให้ครบจงทุกพนักงาน อย่าให้ขาดค้างช้าเลย ราชการพระเจ้าอยู่หัวไปแต่ พนักงานใด พนักงานหนึ่งได้ตามรับสั่ง แลเรื่องราวข้อรับสั่งทั้งนี้[๕]

นายจำเนียรขาวัง
นายแก่วนมหาดไทย
นายบริบาลกลาโหม
นายรัตนบรรยงขาวัง
ได้สั่งเวร นายแก่วนมหาดไทย
นายพิบูลย์ขาวัง
นายแก่วนมหาดไทย
นายชำนาญขาวัง
นายแก่วนมหาดไทย

ในลักษณพระราชโองการนั้นว่า พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงทศพิธราชธรรม์อันดี-

สัมภาราดิเรกเอกอุดม บรมจักรพรรดิสุนทรธรรมิกราชบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาตรัสเอาพระยานครเป็นเจ้าขัณฑสีมา นามชัยราชนิคมสมมติมไหสวรรย์ พระเจ้านครศรีธรรมราช ครั้นพระราชโองการแลตราพระคชสีห์ เสด็จโดยชุนสกดมณเฑียรกรมวังชุนวิเศษนุชิตกรมคลัง นายจิตรบำเรอ นายบัลลังก์กุญชร แวงจัตุรังคบาท จำทูลมานั้นไซร้ ให้พระยาราชสุภาวดีผู้ช่วยราชการแลพระยาพระหลวงเสนาบดี ชุนหมื่นมหาดเล็กข้าเฝ้าทั้งหลาย ตรวจจัดเครื่องราชบริโภคสำหรับกษัตริย์ประเทศราช พระราชทานมอบโดยขนาด

ในลักษณพระสุพรรณบัฏนั้นว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยานครคืนเมือง เป็นเจ้าขัณฑสีมา นามชัยราชนิคมสมมติมไหสวรรย์ พระเจ้านครศรีธรรมราชเศกไป ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๗ (พ.ศ. ๒๒๑๘) ปีวอก อัฐศก

ในลักษณหนังสือซึ่งสนองพระราชโองการนั้นว่า ข้าพระพุทธเจ้าพระเจ้านครศรีธรรมราช ขอกราบถวายบังคมทูลพระกรุณาแด่พระบาทสมเด็จบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระอนันตคุณอันมหาประเสริฐด้วยข้าพระพุทธเจ้า ชุนวิเศษนุชิตกรมคลัง ชุนสกลมณเฑียรวัง นายเทียรฆราษอาลักษณ์ นายจิตรบำเรอแวงซ้าย นายบัลลังก์กุญชรแวงขวา แวงจัตุรังคบาท จำทูลพระราชโองการแลตราพระคชสีห์ พระสุพรรณบัฏเสด็จไปพระราชทานมอบเมืองให้ข้าพระพุทธเจ้า ทรงพระนามชัยราชนิคมสมมติมไหสวรรย์ เจ้าขัณฑสีมาเมืองนครศรีธรรมราชเสร็จแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าเชิญพระราชโองการแลตราพระคชสีห์เสด็จกลับโดยชุนวิเศษนุชิตกรมคลัง ชุนสกลมณเฑียรกรมวัง นายเทียรฆราษอาลักษณ์ นายจิตรบำเรอแวงซ้าย นายบัลลังก์กุญชรแวงขวา แวงจัตุรังคบาทเข้ามากราบถวายบังคมแด่พระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว

ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายบังคมทูลพระกรุณาแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

บรมสุจริตปฏิการาธิคุณ อดุลยคิเรกสัตยา ในชัตยราชนิคมสมมุติมไหสวรรย์ พระเจ้านครศรีธรรมราช ถวายอภิวาทบังคมแด่พระบาทสมเด็จเยกาทศรถอีศวรบรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระอนันตคุณอันมหาประเสริฐ ด้วยชุนวิเศษนุชิตกรมพระกลัง ชุนศกลมณเฑียรกรมวัง นายจิตรบำเรอแวงซ้าย นายบัตลังก์กุญชรแวงขวา แวงจัตุรังคบาท จำทูลพระสุพรรณบัฏ รัตนพระราชโองการ แลตราพระคชสีห์ เสด็จออกไปมอบพระนครศรีธรรมราชเสร็จแล้ว เชิญพระราชโองการ แลตรา พระคชสีห์ เสด็จโดยแวงจัตุรังคบาทกลับยังกรุงพระนครศรีอยุธยา ขอถวายบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว

ลำเนากฎ
เรื่องตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชครั้งกรุงธนบุรี

กฎให้แก่พระยาราชสุภาวดี พระศรีไกรลาศ พระไชยนาท เสนาบดีข้าหลวงผู้อยู่รักษาเมืองนครศรีธรรมราช แลพระยากลาโหม พระยาโกษา พระอุไทยธรรม์ พระสัจจ เสนาบดีข้าเฝ้าผู้จะออกไปทำราชการครั้งนี้ ด้วยทรงพระกรุณาตำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ครั้งพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแต่ก่อน ฝ่ายกรมการพลเมือง ๆ นครหาที่พึ่งไม่ ยกปล่อยเมืองขึ้นผ่านแผ่นดินเบี้ยเจ้าขันฑสีมา ก็ได้พึ่งพาอาศัยสัปยุทธชิงชัยชนะแก่ข้าศึก ถ้าหาไม่ขันฑสีมาก็จะระส่ำระสายเบี้ยไป ความชอบมีอยู่กับแผ่นดิน ฝ่ายศักดิ์กฤษฎานุภาพคงชัตยราชผู้หนึ่ง ครั้งนั้นราชวิภาก็ได้ราชโอรสฝ่ายพระยานครก็ได้ไปตามเสด็จพระราชดำเนิน ช่วยทำการยุทธชิงชัย

เหมมันพม่าข้าศึก ครั้นจะเอาไว้ให้บังคับพลช่วยการแผ่นดิน พระนครศรีอยุธยาก็เป็นฝ่าเป็นตัวอยู่เสร็จสิ้น ประการหนึ่งกิ่มหาสกรรมกรแต่ ๒๐-๓๐ หาต้องการที่อยู่ไม่ ฝ่ายเจ้านราสุริยวงศ์สวรรค์ครรไล ควรให้ไปบำรุงพระเกียรติยศสนองพระเดชพระคุณแทนเจ้านราสุริยวงศ์สิ้นไป แลซึ่งจะบำรุงพระเกียรติยศนั้น ฝ่ายพระยานครเคยผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าขัณฑสีมาอยู่แล้วก็ให้ผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าขัณฑสีมา ฝ่ายซึ่งผู้ผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าขัณฑสีมาสืบมาแต่ก่อนนั้นเหมือนกันกับพระยาประเทศราช ประเพณีดุจเดียวกัน ให้พระราชทานราชทรัพย์ช้างต้นม้าต้น เครื่องราชูปโภค พระมาลาอย่างฝรั่งสิ่งหนึ่ง พระเกี้ยวทองคำ พระยอดทองคำ พระยี่กาทองคำ หนักทอง ๒ ตำลึง มีขนนกการเวกองค์ ๑ ฉลองพระองค์ทรงประพาสสิ่งหนึ่ง สังเวียนบังพระกรฉลองพระศอ หนักทอง ๒ ตำลึง ๑ บาท ๑ เฟื้อง ฉลองพระองค์อย่างน้อย เข็มขาบก้านแย่งคุมผ้า ๑ ฉลองพระองค์ญี่ปุ่นพื้นโหมดดอกเกรือ ๑ ส่ององค์ ภูษาลายหักคืบบ่วงพื้นขาว ๑ ภูษาลายหักคืบช่องกระจกดอนขาว ๑ ส่ององค์ ภูษาดอกบรรทมเทพประนมสีทิศขับแพรกรวยแดงองค์ ๑ สนับเพลาเชิงงอนองค์ ๑ พานพระศรีทองคำหนัก ๑๗ ตำลึง ๑ บาท เครื่องในทองคำ ตลับรูปทั้งสร้อยหนัก ๓ บาท ๑ สลึง เต้าปูนหนัก ๑ ตำลึง ๑ บาท จอกเฟื่องมีเชิงหนัก ๓ บาท ๒ สลึง จอกเฟื่องน้อยหนัก ๒ บาท ๓ สลึง ผอบใหญ่หนัก ๑ ตำลึง ๑ สลึง ผอบน้อยหนัก ๑ ตำลึง ๑ เฟื้อง ด้ามมีดหมากหนัก ๑ บาท ๑ สลึง ๗ สิ่งหนักทอง ๖ ตำลึง ๑ เฟื้อง พระเต้าทองคำหนัก ๑๑ ตำลึงองค์ ๑ บ้วนพระโอษฐ์ทองคำหนัก ๑ ตำลึงองค์ ๑ พานเงินจำหลักปากกะจับรองพระภูษาหนัก ๒ ชั่ง ๒ ตำลึง ๑ บาทองค์ ๑ สุพรรณภาชนเงินของคาว ๑ เท้าปากจำหลักอย่างญี่ปุ่นหนัก ๑ ชั่ง ๕ ตำลึงหนึ่ง สุพรรณภาชนเงินของเสวย ๕ เท้า ปากจำหลักอย่างญี่ปุ่นหนัก ๑ ชั่ง ๑ ตำลึง ๒ บาทหนึ่ง

บ้วนพระโอษฐ์เงินอย่างเทศหนัก ๑ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาทหนึ่ง พระกลด องค์ ๑ พรมที่ ๕ คืบฝืน ๑ เงินตรา ๓๐ ชั่ง ฉลองพระบาทอย่างเทศหัก ทองขวางคู่ ๑ พระแส้ยองงาองค์ ๑ เรือพระที่นั่งครุฑคาดสี่ลำ ๑ พระแส่ง ดาบญี่ปุ่นด้ามกลัดบังหาสั้นทองคำปลอกทองคำองค์ ๑ พระแส่งหอกซัดด้าม แก้วปลอกทองคำประดับพลอย ๒ องค์ พระแส่งปืนสั้นคร่ำทอง ๑ พระแส่ง ปืนยาว ๕ คืบคร่ำทอง ๑ ต้ององค์ พระแส่งปืนคาบศิลายาวท้ายพระที่นั่ง ๑๐ องค์ ออกไปผ่านขัณฑสีมานามชัยราชนิคมสมมติมโหสถวรรย์ พระเจ้า นครศรีธรรมราช ซึ่งพระนามนั้นทรงพระสุพรรณบัฏ สุวรรณรัตนราช นามพระราชทานใส่กล่องทอง กล่องเงิน กล่องงา ถุงแพร ใส่พานแว่น ฟ้ามีถุงย่นบัตรตราประจำชื่อผึ้งออกมาด้วยแล้ว แลซึ่งเครื่องราชูปโภคสิ่งใด มิครบนั้น ให้พระเจ้านครศรีธรรมราช เสนาบดีทำนุบำรุงจัดแจงขึ้นจง บริบูรณ์ แลซึ่งลูกหลวง เสนาบดีข้าเฝ้ามหาดเล็กเมืองนครได้เข้ามาทำ การ ณ กรุงนั้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระราชทานตามยศกลับ ออกไปทำราชการด้วยพระเจ้านครศรีธรรมราชแล้ว แลซึ่งลูกหลวงเข้ามา ทำราชการด้วยนั้น ให้รับพระราชทานฉลองพระองค์อย่างน้อยเข้มขาบก้าน แย่งพื้นแดงคุมคาด ๑ เสื้อก้านแย่งกระบวนจีนพื้นม่วงคุมผ้า ๑ ผ้าพ้วยห่ม นอนลายเชมราษฎ์พื้นแดงซับในแพร ๑ ถาดหมากคนโทถ้าไหล่ทองอย่าง เจ้าราชนิกูลสำรับ ๑ พรมน้อยสี่คืบฝืน ๑ เงินตรา ๕ ชั่ง ปืนรองทรงยาว ๕ คืบคร่ำทองรางครึ่งท่อน ๑ ปืนรองทรงสั้นท้ายหอยโข่งคร่ำทอง ๑ ต้อง บอก เรือรบลำ ๑ ซึ่งเสนาบดีข้าเฝ้าแลมหาดเล็กได้รับพระราชทาน

พระยากลาโหม ถาดหมากคนโทเงินสำรับ ๑ เงินตรา ๓ ชั่ง

พระยาโกษา เสื้อญี่ปุ่นฝืน ๑ ถาดหมากคนโทเงินสำรับ ๑ เงิน ตรา ๓ ชั่ง เรือรบลำ ๑

พระยุไทยธรรม เลื่อเข้มขาบสีจันผุดดอกผึ้น ๑ ถาดหมากคนโทเงิน สำรับ ๑ เงินตรา ๓ ชั่ง เรือรบถำ ๑

พระสวัย ถาดหมากคนโทเงินสำรับ ๑ เงินตรา ๓ ชั่ง

นายกึ่งมหาดเล็ก ถาดหมากคนโทเงินสำรับ ๑ เงินตรา ๑ ชั่ง

นายเรืองมหาดเล็ก ถาดหมากคนโทเงินสำรับ ๑ เงินตรา ๑ ชั่ง

นายบุนนากมหาดเล็ก ถาดหมากคนโทเงินสำรับ ๑ เงินตรา ๑ ชั่ง

นายนรสิห์ นายเพ็ง นายคลัง นายศรีรักษ์ นายบุญมี นายนาก มหาดเล็ก ๖ คน เงินคนละ ๑ ชั่ง เป็นเงิน ๖ ชั่ง กลับคืนออกมาทำราชการด้วยพระเจ้านครศรีธรรมราชตามรับสั่ง ให้พระเจ้านครศรีธรรมราชบำรุงจัดตั้งไปทำราชการโดยควร ประการหนึ่งราชูปโภคสิ่งใดไม่ครบให้เสนาบดีตักเตือนเจ้าพนักงานบำรุงขึ้นจงบริบูรณ์ อีกประการหนึ่งควรให้พระเจ้าขัณฑสีมาบำรุงฝ่ายหน้าฝ่ายใน ให้สรรพไปด้วยสุรางคนางปรางค์ปราสาท ราชเรือน หลวง น้อย ใหญ่ใน นอกพระนคร ขอบขัณฑสีมา จงพิจิตรรจนาไปด้วยโยธาข้าทหาร ให้เบิ่นเกียรติยศศักดิ์ศรีในพิภพแผ่นดินเมืองนครศรีธรรมราชสืบไป ประการหนึ่งควรให้ตรวจตราตกแต่ง ซ่อมแปลงกำแพงค่ายคูประตูเมืองพ่วงรอหอรบเชิงเทิน แลบำรุงซ่องสุมหมู่โยราทหารให้ชำนิชำนาญในการยุทธไว้จงถ้วรพร มีราชการโดยเด็จฯ การสงคราม ควรพระเจ้านครศรีธรรมราชคิดตามโดยเด็จฯ ถ้าพระเจ้านครศรีธรรมราชพฤฒิภาพชราโดยเด็จฯ มิได้ ควรให้แต่งฝ่ายหน้าเสนาบดีคุมไพร่พลโยธาข้าทหารคิดตามโดยเด็จฯช่วยราชการ ถ้าแลฝ่ายหน้าเสนาบดีทวยหาญหมู่ใดมิได้ปลงใจลงในราชการแผ่นดิน ย่อท้อต่อข้าศึกคบคิดกันหลบหลีกหนีประการใด ควรให้ลงพระราชอาญาโดยพระอัยการ อีกประการหนึ่งควรพระเจ้าขัณฑสีมา ปลงราชหฤทัยเที่ยงลงในจตุปาริสุทธศีล บังคับบัญชากิจการราชการแผ่นดินตามบุรพประเพณี

กษัตริย์สืบมา อย่าอาสัจอาธรรม์ อีกประการหนึ่งควรบำรุงคันถธุระวิปัสสนาธุระพระไตรปิฎกขึ้นไว้ให้สมณพราหมณาจารย์กุลบุตรเล่าเรียนจะได้เป็นบุญแห่งอาตมสืบไป อีกประการหนึ่งควรตรวจตราดูพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ พระวิหารการเปรียญวัดวาอาราม แห่งใดชำรุดปรักหักพังเศร้าหมองอยู่นั้น ควรซ่อมแปลงทำนุบำรุงปฏิสังขรณ์ขึ้นให้รุ่งเรือง ก็จะเป็นบุญแห่งอาตมาภาพสืบไป ว่ามาทั้งนี้เป็นปลาย ควรปลงราชหฤทัยลงอยู่ในจตุปาริสุทธิศีลเป็นอาทิ ให้ถือบวชด้วยศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ เป็นปลายมาดหมายอภิญญาอยู่ในไตรสรณาคมก็อาจจะกำจัดเสียได้ซึ่งภัยอุปัทวทั้งปวง ประการหนึ่งบีนเป็นกระทู้การสงคราม ถ้าจะคิดอ่านขวนขวายเอาเงินจัดซื้อมิทันการ กว่าจะบอกเข้ามาขอเงินกรุงออกไปท่าทางไกล ถ้าขัณฑสีมาผู้ใดมีสติกำลังมั่งคั่งพอจะอาศัยได้ ให้หยิบยืมเงินทดรองจัดซื้อบีนส่งเข้ามา จึ่งจะพระราชทานเงินออกไปใช้ให้ต่อภายหลัง ฝ่ายเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ก็ให้จัดแจงแก้ไขจัดซื้อไว้สำหรับราชการจงเต็มท้องที่ แล้วให้ห้าราชทรัพย์ใช้หนี้นายเงิน อย่าให้เป็นหนี้ท่าน บีนก็ให้ได้ไว้สำหรับการแผ่นดิน ประการหนึ่งควรให้จัดแจงเรือรบเรือไล่ขุดดินประสิว ข้าวปลาอาหารเข้าไว้ในพระนครให้ได้จงมาก มีราชการปลายด่านแดนขัดสนประการใดให้บอกหนังสือเข้ามา ทรงพระกรุณาจะให้ยกกองทัพกรุงออกไปช่วย จึ่งจะได้อาศัยสะดวก อีกประการหนึ่งถ้าฝ่ายพระนครศรีอยุธยาขัดข้องด้วยอาหารจะได้พึ่งพาอาศัยบ้าง ประการหนึ่งส่วยสาอากรในเมืองนครแขวงหัวเมืองซึ่งขึ้นแก่เมืองนคร สิ่งใดซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ สำหรับเข้าพระคลังหลวง ณ กรุงค้างเกินอยู่เก่าใหม่มากน้อยเท่าใดนั้น ควรจะส่งเข้ามาก็ให้ส่ง ควรมีส่งเข้ามาขัดสนจะออกไว้ก็ให้บอกหนังสือเข้ามา จึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้ ประการหนึ่งคลองท่าขามซึ่งจะออกไปทะเลฝ่ายตะวันตก

มีตราออกไปแต่ก่อนให้จุดชำระยังมิสำเร็จนั้น ให้ดูท่วงทีมาดหมายไว้ในใจ จึงจะให้มีตราออกไปต่อภายหลัง ประการหนึ่งเมืองไทรเมืองคานี้เป็นข้าขัณฑสีมาพระนครศรีอยุธยา มิได้มาช่วยการสงคราม เสนาพฤฒามาตย์มุขดูกจุนปรึกษา ให้มีตราโกษาธิบดีออกไปถองใจ ยืมเงินเมืองละพันชั่งเพื่อจะดูน้ำใจเมืองไทรเมืองคานี้ แลตราโกษาธิบดีนั้นก็ได้ส่งออกมาด้วยแล้ว ควรให้พระเจ้านครศรีธรรมราช เสนาบดีคิดอ่านอุบายถ่ายเทว่ากล่าว เมืองก็ให้ได้ ทั้งเงินก็ให้ได้ราชการก็อย่าให้เสีย จึงจะเป็นเกียรติยศความชอบแก่พระเจ้านครศรีธรรมราชแลเสนาบดีสืบไป ถ้าได้เงินมาหาต้องการที่จะเป็นหัวไพร่พ้าประชากรซื้อปืนไม่ ให้เอาเงินใช้ค่าปืนไว้สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชบ้าง ส่งเข้ามาเป็นกำลังราชการพระนครศรีอยุธยาบ้าง ถ้าเห็นว่าจะแต่งเรือไปจัดซื้อปืนก็ชักช้า อีกประการหนึ่งลำเภาลูกค้าก็มีสู่เข้าออก เห็นหาได้ปืนเป็นกำลังไม่ จะเนิ่นช้าไป ถ้าเห็นจะเป็นประการดังนี้ ให้ส่งราชทรัพย์นั้นเข้ามา ณ กรุง จัดซื้อปืนได้จึงจะแบ่งออกไปให้เป็นกำลังเมืองนครศรีธรรมราชบ้าง ประการหนึ่งพระยาราชสุภาวดี พระศรีไกรลาศ พระไชยนาท พระณรงค์ฆ้าหลวง แลรี้พลกรุงซึ่งออกไปทำราชการ มีบุตรภรรยาอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ถ้าต้องการจะเอาไว้ช่วยราชการพลางก่อน ก็ให้บอกเข้ามาขอไว้ ถ้าไม่ต้องการที่จะอยู่แล้ว ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวต้องพระราชประสงค์ที่จะให้เข้ามาตามเสด็จพระราชดำเนิน ควรให้พระยาราชสุภาวดี พระศรีไกรลาศ พระไชยนาท พระณรงค์ แลรี้พลทั้งปวงยกบุตรภรรยาพาครอบครัว เข้ามาทำราชการ ณ กรุงให้สิ้นเสร็จราชการแล้ว พอใจจะออกไปทำราชการเมืองนคร ก็จะทรงพระกรุณาให้ออกไปตามสมัครต่อภายหลัง เรื่องราวซึ่งว่ากล่าวทั้งนี้โดยประมาณ ถ้าราชการผันแปรประการใด ควรให้พระเจ้านครศรีธรรมราชแลเสนาบดีช่วยกันคิดอ่านปรึกษาหารือดำริประพฤติการผัน

แปรโดยราชบัญญาให้ชอบด้วยการขนบแผ่นดินจงทุกประการ อย่าให้เสียราชการไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง จึงจะเป็นเกียรติยศศักดิ์ศรีในพิภพแผ่นดินเมืองนครศรีธรรมราชสืบไป บัดนี้ให้เจ้าพระยาอินทวงศายกรมหาเสนาบดีคุมเรือรบเรือไล่ถือพล ๕๐๐ แลขุนวิเศษนุชิตกรมคลัง ขุนสกลมณเฑียรกรมวังนายเทียรฆราษอาลักษณ์ แลนายจิตรบำเรอแวงซ้าย นายบัลลังก์กุญชรแวงขวา แวงจัตุสังคบาท จำทูลพระสุพรรณบัฏรับพระราชโองการแลตราพระกรุงพ่าห์ออกมาพระราชทานมอบเมืองให้พระเจ้านครศรีธรรมราช รับราชการผ่านแผ่นดินเมืองนครสืบไป ถ้าแลเจ้าพระยาอินทวงศาออกมาถึงเมืองนครแล้ว เมืองนครส่งบอยู่ หาราชการศึกมิได้ ให้ขับทราบลอดพ้นเข้ามาข้างฝ่ายกรุง ถ้าได้ข่าวว่ากรุงมีการศึกให้เร่งรีบเข้ามาช่วยราชการให้ทันท่วงที ถ้าฝ่ายกรุงส่งบอยู่หาราชการศึกมิได้ ให้เจ้าพระยาอินทวงศาอยู่ชำระว่ากล่าว เร่งรัดส่วยสาอากรในเมืองนครแว่นแคว้นหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนคร แต่บรรดาซึ่งเป็นพระราชทรัพย์จะได้เข้ายังพระคลังหลวง ณ กรุง ค้างเกินอยู่เก่าใหม่มากน้อยเท่าใดนั้น ให้เจ้าพระยาอินทวงศาเร่งรัดได้มากน้อยเท่าใด ควรจะส่งเข้ามาก็ให้ส่งเข้ามา ควรมิส่งเข้ามา พระเจ้านครศรีธรรมราชขัดสนจะขอไว้ให้บอกเข้ามาขอไว้ จึงจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้ ประการหนึ่งปืนพม่า ๑๐๐ ปืนยักตรา ๒๐๐ ซึ่งให้ออกไปส่งพระเจ้านครนั้น ถ้าออกไปถึงเมืองนครแล้ว ปืนพม่า ๑๐๐ นั้นให้พระราชทานไว้สำหรับเมืองนคร แต่ปืนยักตรา ๒๐๐ นั้น ถ้าเมืองนครส่งบอยู่หาราชการศึกมิได้ พระเจ้านครพอจะจัดปืนอื่นสำรองไว้สำหรับเมืองได้ ให้ส่งปืน ๒๐๐ นั้นกลับคืนเข้ามา ถ้าเมืองนครยังมิราบคาบ จะขอไว้สำหรับราชการก่อนก็ให้เอาไว้เถิด ประการหนึ่ง ถ้าพระราชโองการเสด็จจะประทับถึงหัวเมืองใด ให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการ

ปลูกหยับเชิญพระราชโองการขึ้นประทับแต่งการสมโภชกราบถวายบังคม ตามธรรมเนียม แล้วให้รับส่งต่อกันออกไปกว่าจะถึงเมืองนคร ตามอย่างพระราชโองการเสด็จไปมอบเมืองทุกครั้ง อย่าให้เสียราชการเสียพระยศพระเกียรติไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ถ้าแลพระราชโองการเสด็จถึงเมืองนครแล้ว ให้เสนาบดีพระหลวงขุนหมื่นเข้าเฝ้าผู้อยู่รักษาเมืองนคร แต่งการรับสุพระราชโองการ แลทำการสมโภชกราบถวายบังคม พระราชทานมอบเมืองแก่พระเจ้านครตามตำรากฎหมายอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ให้เป็นเกียรติยศศักดิ์ศรีไว้สำหรับแผ่นดินเมืองนครศรีธรรมราชสืบไปจงทุกประการ

กฎให้ไว้ ณ วันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๗ (พ.ศ. ๒๓๑๘) ปีวอก อัฐศก

วันจันทร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีวอก อัฐศก เพลาเช้าเสด็จออกขุนนาง ณ พระที่นั่งท้องพระโรง หมื่นพิพัฒน์โกษา ได้เอาร่างกฎนี้อ่านกราบทูลพระกรุณาถวายแต่ต้นจนจบ ทรงพระกรุณาฯ ให้ตกแซกวงกาโดยพระราชดำริทรงแต่งจนสำเร็จแล้ว ทรงพระกรุณาให้อ่านแต่ต้นจนจบอีกครั้งหนึ่งแล้ว ทรงพระกรุณาสั่งว่า เรื่องราวกฎซึ่งทรงแต่งนี้เสร็จดีอยู่แล้ว ให้ลงกระดาษตามร่างนี้เถิด แลทรงพระกรุณาสั่งซึ่งจะได้เชิญพระราชโองการพระสุพรรณบัฏ ตราพระกรุงพ่าห์ ออกไปพระราชทานมอบเมืองแก่พระเจ้านครศรีธรรมราชครั้งนี้ เป็นกฎหมายอย่างธรรมเนียมได้เคยทำมาแต่ก่อนประการใด แลเจ้าหน้าที่งานได้รับพระราชทานค่าธรรมเนียมประการใด ให้ทำเป็นกฎหมายเขียนรงลงไว้จงงามดีแล้วให้เอากราบทูลพระกรุณาถวายแล้ว ให้เอาไว้เป็นกฎหมายอย่างธรรมเนียมสำหรับแผ่นดินสืบไป เมื่อทรงพระกรุณารับสั่งนั้น

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์

พระเจ้าหลานเธอ กรมขุนอนุรักษ์สงคราม
หม่อมเจ้าประทุมไพจิตร
หม่อมเจ้ามงคล
เจ้าพระยาอนุวงศ์ราชา
เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช
เจ้าพระยามหาสมบัติ
เจ้าพระยาอินทวงศา
เจ้าพระยาราชนายก
พระยาราชทูต
พระสมบัติบาล
พระศรีมโหสถ
พระยาจักรี
พระยามหาเสนา
พระยายมราช
พระยาพิไชยไอสวรรย์
พระยาสุรเสนา
พระยาธรรมไตรโลก
พระยาพิไชยราชา
พระยาชเบศร์บดี
พระยาพิจิตร
พระครูพิเชด
พระมหาอำมาตย์
พระราชสุภาวดี
พระวิชิตณรงค์

พระท้ายน้ำ

ขุนหลวงพระไกรสี

ขุนไชยอาญา

เจ้าทูลละอองชุดพระบาทอยู่ด้วย สมเด็จพระสังฆราช พระพุทธโฆษา พระอาลักษณ์ ก็เข้ามาเฝ้าถวายพระพรอยู่ด้วย

วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ปีวอก อัฐศก เพลาเช้า ได้ส่งกฎฉบับนี้ให้แก่พระยาโกษา พระอุไทยธรรม์ นครรับไป ณ ศาลาลูกขุนในพระราชวังแล้ว

คิดค่าตั้ง ค่าตรา ค่าธรรมเนียม ซึ่งเจ้านครจะได้ออกไปว่านเมืองนครครั้งนี้ แลเจ้าพนักงานทั้งปวงจะได้รับพระราชทานทวีขึ้นเท่าตัวกับเบี้นเจ้าพระยานคร เบี้นเงิน ๕๓ ชั่ง ๓ บาท ในนี้

ค่ารับสั่ง ๕ ต่อ ๆ ละ ๖ ตำลึง เบี้นเงิน ๓ ชั่ง ๕ ตำลึง

ค่าทูลฉลอง ๓๗ ตำลึง

ค่าตั้ง ๒๐ ชั่ง

ค่าตรา ๑๐ ชั่ง

กรมแสงในซ้ายได้รักษาตราพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ แล้วได้เชิญออกบีดพระราชโองการ แลจำลองตราพระครุฑพ่าห์ ๓ ชั่ง

อาลักษณ์ได้แต่งพระราชโองการ แลได้จารึกพระราชโองการพระสุพรรณบัฏ เงิน ๓ ชั่ง บายศรีซ้ายขวา ๒ สำรับ ศีรษะสุกร ๑ เทียนเงินคู่ ๑ เทียนทองคู่ ๑ ส่องคู่ อาลักษณ์ได้ทำเอง ผ้าขาวสำหรับนุ่งห่มจารึกพระราชโองการสำรับ ๑ เบิกพระคลังวิเศษ

สมมุผู้ได้เชิญตราพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ แต่พระที่นั่งมาจนพระมณฑปแห่งลงไปส่งจนถึงพระที่นั่ง ๑ ชั่ง

ค่ากฎสำหรับผู้ผ่านเมือง ๓ ตำลึง

ค่าตรานำให้หัวเมืองรายทางปลูกหอรับพระราชโองการ แลทำกิจการทั้งปวง ๗ ตำลึง ๑ บาท

คนหามพระมณฑปพระราชโองการ ๑๐ คน คนถือเครื่องสูงแห่พระราชโองการ ๑๐ คน ถือสัปทนสำหรับพระราชโองการ ๔ คน กลองชนะ ๓ คู่ ๖ คน บีสำหรับกลองชนะคน ๓ แตรงอนอยู่คู่หนึ่ง ๒ คน รวม ๓๓ คน ๆ ละ ๒ บาท เงิน ๓๖ ตำลึง ๒ บาท

ขุนพิศณุกรรม์กรมช่างเขียนได้เขียนเรือพระที่นั่งสำหรับทรงพระราชโองการ บายศรีหัวท้าย ๒ สำรับ ศีรษะสุกรคู่ ๑ เทียนเงินคู่ ๑ เทียนทองคู่ ๑ ต้องคู่ ผ้าขาวกาสาวุ่งห่มเขียนเรือพระที่นั่งสำรับ ๑ ขุนพิศณุกรรม์ได้ทำเอง เงินกำนดหัว ๓ ตำลึงท้าย ๓ ตำลึง

พันเงิน พันทอง ได้ค่าพระราชทานพระเต็ยง ๓ ตำลึง พระกลด ๓ ตำลึง รวม ๖ ตำลึง

คดีสิเข้ากันเบ็ดเสร็จเป็นเงิน ๔๓ ชั่ง ๓ บาท ยกค่าตั้ง ๒๐ ชั่ง ค่าตรา ๑๐ ชั่ง รวม ๓๐ ชั่งเศษแล้ว คงจะได้เศษแต่ค่าเบ็ดเสร็จนอกค่าตั้งค่าตราเป็นเงิน ๑๐ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๓ บาท

ถ้าเป็นแต่เจ้าพระยานคร หักลงกึ่งหนึ่ง คงเรียกกึ่งหนึ่งทั้งค่าตั้งค่าตราแลค่าเบ็ดเสร็จทั้งปวง สิเข้ากันเป็นเงิน ๒๐ ชั่ง ๕ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ยกค่าตั้ง ๑๐ ชั่ง ค่าตรา ๕ ชั่ง รวม ๓๕ ชั่งเศษแล้ว คงจะได้เศษแต่ค่าเบ็ดเสร็จนอกกว่าค่าตั้งค่าตราเป็นเงิน ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ขอเดชะ

วันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ ปีวอก อัฐศก เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออก ณ ตำหนักแพ หมื่นพิพัฒน์โกษากราบทูลพระกรุณาว่า คิด

เงินค่าธรรมเนียม พระเจ้านครจะได้ ออกไปผ่าน เมืองนครครั้งนี้ทั้งค่าตั้งค่าตราค่าธรรมเนียมของเจ้าพนักงานทั้งปวง เบ็ดเสร็จเข้ากันเป็นเงิน ๕๑ ชั่ง ๓ บาท ยกค่าตั้ง ๒๐ ชั่ง ค่าตรา ๑๐ ชั่ง รวม ๓๐ ชั่งเสียแล้ว คงแต่ค่าธรรมเนียมของเจ้าพนักงานทั้งปวง ๒๑ ชั่ง ๓ บาท แลบัดนี้เจ้าพนักงานทั้งปวงปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า พระเจ้านครยังสนอยู่ รับพระราชทานค่าธรรมเนียมแต่กึ่งหนึ่งเป็นเงิน ๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง จึงทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า ครั้งนี้จะเรียกเอาลดแต่กึ่งหนึ่ง กฎหมายอย่างธรรมเนียมจะพ้นเพื่อนไป อนึ่งเจ้าพนักงานทั้งปวงจะว่ากล่าวติเตียนว่า พระเจ้านครออกไปผ่านแผ่นดินเมืองนครเป็นกษัตริย์ประเทศราช เงินค่าธรรมเนียมของเราก็ติดอยู่ พระเจ้านครจะเลี่ยเกี่ยรดิยศ์ไป อย่าให้ลด ให้เจ้าพนักงานเรียกเอาค่าธรรมเนียมจงเต็ม อย่าให้เขาว่ากล่าวติเตียนได้ จึงจะเป็นเกียรติยศศักดิ์ศรีในพิภพแผ่นดินเมืองนครสืบไป แลกฎหมายค่าธรรมเนียมทั้งนี้ให้ลงรงไว้เป็นกฎหมายอย่างธรรมเนียมสำหรับแผ่นดินสืบไป เมื่อทรงพระกรุณาดั่งนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช เจ้าพระยามหาสมบัติ เจ้าพระยาอินทวงศา พระยาราชนายก พระยาจักรี พระยายมราช พระยารามัญวงศ์ พระท้ายน้ำ พระมหาเทพ ทั้งพระเจ้านครเฝ้าทูลถวายพระพรชุลีพระบาทอยู่ด้วย

วันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีวอก อัฐศก ได้แจกเงินค่าธรรมเนียมพระเจ้านครเสียให้เจ้าพนักงานทั้งปวงเป็นส่วน

นายพิมาน
นายจำเนียร ชาววัง ๓ ตำลึง
นายแกว่นมหาดไทย ๖ ตำลึง
นายฤทธินายเวรรับกดาโหม ๓ ตำลึง

นายวิสูตรมณเฑียร
นายบริบาล กดาโหม ๓ ตำลึง

หลวงราชมานุ หมื่นเสน่ห์ราชา ชาวบี ๑ กลองชนะ ๖ รวม ๗ คน ๓ ตำลึง ๒ บาท แตร ๒ คน ๑ ตำลึง

คนหามพระวอ นายศรีนายเวร หมื่นจ่า ๑๐ คน ๕ ตำลึง

ชาวอภิรมย์ถือเครื่องสูง นายเรืองภูดาษมารับ ๑๐ คน ๕ ตำลึง

พันเงินพนักงานพระเต้ียง ๓ ตำลึง

พันทองพนักงานพระกลด นายเรืองภูดาษมารับ ๓ ตำลึง

สมมุผู้เชิญพระราชโองการ หลวงราชบำเรอ ขุนจันทราทิตย์ ๓ ชั่ง

ค่าเขียนเรือทรงพระราชโองการ ขุนพิศณุกรรม์ ๖ ตำลึง

คนถือสัปทน หมื่นวิสูตรรับ ๒ บาท

ค่าครานำ ๗ ตำลึง ๓ บาท

อาลักษณ์ขุนมหาสิทธิ์ ๓ ชั่ง

กรมแต่งใน หลวงราชโกษา ๓ ชั่ง

อธิบายเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์)

เจ้านคร ฯ (หนู)[๑] ซึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้งให้เป็นพระเจ้าขัณฑสีมากลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราชรับราชการมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร มีความชราทุพลภาพไม่สามารถปกครองบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรด ฯ ให้ออกจากตำแหน่งพระเจ้านครศรีธรรมราช แล้วให้กลับเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ทรงตั้งเจ้าอุปราช (พัฒน์) อันเป็นบุตรเจ้านคร ฯ ขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรี-

๑. ซึ่งรู้ว่าชื่อหนูเพราะเห็นในคำ ประกาศเทวดา ภาษามคธสำหรับพิธีตรุษเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนั้น ใช้นามว่า "มุสิกะ".

ธรรมราช เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๒๗ แต่ให้มียศเพียงเป็นเจ้าพระยาตามประเพณี เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี.

ตราตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์)

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกลาโหม ให้มาแก่ผู้ว่าที่พระศรีราชสงครามรามภักดีปลัด หลวงภักดีราชยกกระบัตร หลวงศรีสุรินทรบดี หลวงเทพเสนาสัสดี หลวงไชยประชาสัสดี แลกรมการทั้งหลาย

ด้วยเสนาพฤฒามาตย์มุขลูกขุนทั้งปวง ปรึกษากราบทูลพระกรุณาว่า เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนนั้น ถ้าเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่มีบำเหน็จความชอบในราชกิจ สมเด็จบรมบพิตรปฤกเลี้ยงให้ออกไปรั้งเมืองครองเมือง มีแต่ปลัดยกกระบัตรกรมการรับราชการตามขนบธรรมเนียมบุราณราชประเพณี พระยาตากสินได้ว่าราชการแผ่นดินครั้งนั้น กอบไปด้วยโมหะโลภะ มิได้ประพฤติการให้ชอบโดยขนบบุราณ ตั้งให้เป็นถึงเจ้านคร มีอัครมหาเสนาจตุสดมภ์ มหาดเล็ก ต้องซื้อข้าเฝ้าเทียมพระเจ้าอยู่หัว จะสั่งกิจราชการบัตรหมายประการใดก็ว่ารับสั่ง ดุจดังอนุวงศ์ราชวงศ์ ถึงอนุวงศ์ราชวงศ์ก็ดี มีแต่รับสั่ง ตั้งแต่เจ้ากรมปลัดกรม หลวงขุนหมื่นนายเวรปลัดเวร หามีเสนาบดีเหมือนดังนี้ไม่ ซึ่งตั้งให้พระปลัดเป็นเจ้านั้นผิดประเพณีแต่ปางก่อน ฝ่ายผู้ตั้งผู้แต่งประพฤติการผิดต่างๆ มิได้เป็นยุติธรรม ฉ้อไพร่ฟ้าประชากรๆ ประนอมพร้อมกันจับประหารชีวิตเสียแล้ว พระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้ามาผ่านพิภพ เสนามุขลูกขุนปรึกษาให้เจ้านครถอยยศลดเสนาบดีลงเสีย ฝ่ายเจ้านครก็หามีความชอบสิ่งหนึ่งสิ่งใดต่อแผ่นดินไม่ แต่หากว่าทรงพระเมตตาเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ประหนึ่งจะมีความคิดเห็นผิดแลชอบ จะตั้งใจทำราชการแผ่นดินโดยสุจริต

จึงให้คงว่าราชการรั้งเมืองครองเมืองสืบมา แล้วทรงพระกรุณาตรัสสั่งจำเพาะให้เจ้านครเกณฑ์เลขเข้ามาร่อนทอง เจ้านครมิได้จัดแจงกะเกณฑ์เลขให้ครบตามเกณฑ์ ให้ข้าหลวงไปลักเลขเมืองนคร ก็ได้เลขลักน้อยต่ำลงกว่าจำนวนลักแต่ก่อน แล้วมีตรารับสั่งให้หาเจ้านครเข้ามาคิดราชการถึงสองครั้งก็มิได้เข้ามา เห็นว่าเจ้านครหาจงรักภักดีสวามิภักดิ์ขวนขวายทำราชการสนองพระเดชพระคุณไม่ ไม่เกรงกลัวพระราชอาญาเจ้านครผิด ประการหนึ่งเจ้านครก็แก่ชราพฤฒิภาพ เกลือกมีการณรงค์สงครามทำมิได้จะเสียราชการไป จะให้เจ้านครคงว่าราชการเมืองสืบไปมิได้ จะไว้จะเป็นเสี้ยนหนามต่อแผ่นดิน ให้ยกเจ้านครออกเสียจากเจ้านครศรีธรรมราช เอาตัวเข้ามาใช้ราชการ ณ กรุง แต่เจ้าพัฒน์เมืองนครนั้นสัตย์ซื่อมั่นคงจงรักภักดีโดยสุจริต ได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณมีความชอบมาแต่ก่อน ขอพระราชทานให้เจ้าพัฒน์ออกไปว่าราชการรักษาเมืองนครสืบไป จึงทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ลูกขุนปรึกษาชอบด้วยราชการแลขนบธรรมเนียมบุราณราชประเพณีอยู่แล้ว ให้เอาเจ้าพัฒน์เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ว่าราชการรักษาเมืองนครสืบไปตามลูกขุนปรึกษานั้นเถิด จึงตั้งเจ้าพัฒน์เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช ชาติเดโชไชยมโหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ออกมาว่าราชการบ้านเมืองสำเร็จกิจสุขทุกข์ของราษฎร ด้วยพระปลัดกรมการเมืองนครศรีธรรมราช ตามพระราชกำหนดกฎหมายขนบธรรมเนียมสืบ ๆ มาแต่ก่อนจงพร้อมมูลกัน ให้เป็นเอกจิตเอกฉันท์น้ำหนึ่งใจเดียว อย่าให้ถือเปรียบแก่งแย่งให้เสียราชการ ให้ราษฎรได้ความยากแค้นเคืองร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แลให้พระปลัดกรมการพึงบังคับบัญชาเจ้าพัฒน์ผู้เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชแต่ซึ่งชอบด้วยราชการพระราชกำหนดกฎหมายขนบธรรมเนียม ให้เจ้าพระยา

นครศรีธรรมราชมีน้ำใจโอบอ้อม เมตตา กรุณาแก่สมณะชีพราหมณ์ ไพร่บ้านพลเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข อย่าให้มีความโลภโลโภเบียดเบียนฉ้อกระบัดอาณาประชาราษฎร ให้ได้ความยากแค้นเคืองร้อนแค้สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช พระหลวงขุนหมื่นกรมการชาวด่านส่วยซ่องกองช้างตราภูมคุ้มห้าม พร้อมกันกราบถวาย บังคมลือน้ำ พระพิพัฒน์สัจจา ณ วัดพระมหาธาตุเมืองนคร ตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมแต่ก่อนสืบๆ มา ถ้ามีผู้ใดขาดมิได้มาถือน้ำก็ให้บอกส่งตัวเข้าไป ณ กรุง จะเอาตัวเป็นโทษตามบทพระอัยการ อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชแต่งดอกไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมสืบมาแต่ก่อนจงทุกองวดทุกปี อย่าให้ขาดได้ อนึ่งกรมการที่ใดหาตัวมิได้ก็ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชปรึกษาด้วยกรมการจัดเอาผู้มีชื่อซึ่งมิได้กำลังมังคังสัตย์ซื่อมั่นคงดีนั้น จัดตั้งขึ้นไว้ให้ครบตามตำแหน่งที่มีราชการจะได้กะเกณฑ์เอาราชการสะดวก จัดให้ผู้ใดเป็นที่ใดก็ให้บอกเข้าไปยังลูกขุน ณ ศาลา เอากราบทูลพระกรุณาให้มีตราเจ้าพนักงานตั้งออกมาตามธรรมเนียม อนึ่งนอระมาด งาช้าง ดีบุก ปีกนกเป็นของตอบแทนตุลาต่างประเทศ ดินประสิวเป็นกระทู้ราชการให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ขวนขวาย จัดแจง ส่งเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายจงเนืองๆ จะได้เป็นความชอบแก่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชสืบไป อนึ่งให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชกำชับว่ากล่าวห้ามปรามแก่เสมียนทนายพรรคพวกสมกำลังบ่าวไพร่สมัครสมาคัย อย่าให้คบหากันทำชั่วเหงน้อกระบัดทำกรรโชกราษฎร เป็นโจรผู้ร้ายปล้นสะดมฉกลักช้างม้าโคกระบือ เครื่องอัฐมณีของสมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร ฆ่าช้างเอางา เอาขนาย ตัดต้นไม้อันมีผล ทำลายพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระ

ศรีมหาโพธิ พระวิหารการเปรียญ วัดวาอาราม ทำให้มิดด้วยพระราช กำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ มีผู้มาร้องพ้องพิจารณาเป็นสัตย์จะเอาผู้กระทำผิดเป็นโทษ แลกฎหมายสำหรับที่บังคับบัญชาว่าราชการบ้านเมืองนั้น ได้บัดตราพระคชสีห์ส่งให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเอาออกมาด้วยแล้ว ครั้นลุสารตรานี้ใช้ ก็ให้ผู้ว่าที่พระศรีราชสงครามรามภักดีปลัดหลวงภักดีราชยกกระบัตร หลวงศรีสุรินทรบดี หลวงเทพเสนาสัสดี หลวงไชยประชาสัสดี แลกรมการเรียกเอาตราจำนำกฎหมายกิจราชการสารบัญชีกระทงความเก่าใหม่ บโทนคนใช้ไร่นาส่วยสาอากรบรรดามีตามตำรา ๑๒ เดือน สำหรับผู้ที่ครองเมืองนครศรีธรรมราชสืบมาแต่ก่อน แต่สิ่งใดซึ่งเป็นของนราสุริยวงศ์เจ้านครรับต่อเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี เมื่อช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชนั้น มอบส่งให้แก่เจ้าพัฒน์ผู้เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชใหม่นั้นจงเร็จสิ้นเชิง แลให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชใหม่นั้นรับราชการตามพนักงาน ตามพระราชกำหนดกฎหมายขนบธรรมเนียมพิกัดอัตราสืบมาแต่ก่อน ให้ชอบด้วยราชการจงทุกประการ อย่าให้เสียราชการแผ่นดินไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แลให้ปลัดยกกระบัตรพระหลวงขุนหมื่นกรมการ ทำตามท้องตรารับสั่งมานี้จงทุกประการ

ตำรตรามา ณ วันอังคาร เดือน ๗ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๑ (พ.ศ. ๒๓๒๗) ปีมะโรง ฉศก.

วันพุธ เดือน ๗ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะโรง ฉศก เพลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จออกขุนนาง ณ ท้องพระโรงพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระยาสุรเสนาได้เอาร่างตราซึ่งยกเมืองส่งฉลามาคืนแก่เมืองนคร แลตรายกเจ้านครออกเสียจากที่เมืองนคร เอาเจ้าพัฒน์เป็นเจ้าพระยานครนั้น กราบทูลพระกรุณาอ่านถวาย ทรงพระแสกตัดแปลงบ้าง แล้วอ่านทูลเกล้า ฯ ถวายจน

สั่นข้อเนื้อความแล้ว ทรงพระกรุณาสั่งว่าดีแล้ว ให้เอาตามร่างทรงตกแซกนั้นเถิด เมื่อทรงพระกรุณาสั่งนั้น กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ กรมหลวงเทพหริรักษ์ กรมหลวงนรินทร์รณเรศ ๓ พระองค์ เจ้าพระยารัตนาพิพิธ เจ้าพระยามหาเสนา พระยายมราช พระยาพลเทพ พระยาพิพัฒน์โกษา พระยาท้ายน้ำ พระยาอภัยรณฤทธิ พระยาราชภักดี พระยาศรีพิพัฒน์ พระยามหาอำมาตย์ ๑๐ คนเข้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ด้วย

ลำเนากฎ
เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์)

กฎให้แก่เจ้าพัฒน์ฝ่ายหน้า ผู้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช ชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ด้วยทรงพระกรุณาทรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า เจ้าพัฒน์มีความชอบสามิภักดิ์จงรักภักดิ์ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณมาแต่ก่อน แลครั้งนี้มีความชอบทรงพระกรุณาชุบเกล้า ฯ ให้เจ้าพัฒน์เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ออกมาครองเมืองรับกิจการ โดยกฎหมายอย่างธรรมเนียมสำหรับขนบแผ่นดินเมืองนครศรีธรรมราชสืบมาแต่ก่อน แลลักษณะทุกวันนี้ เมืองข้าขอบขัณฑสีมาบัดนี้ได้ฝ่ายละวันออกโดยปริมณฑลรอบคอบไม่ส่งบราบคาบ กอบไปด้วยจลาจลทำการณรงค์สงครามเกิดการรบพุ่งกันทุกแห่งทุกตำบลอยู่ ถ้าเจ้าพระยานครศรีธรรมราชออกมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ให้ตรวจตราดูกำแพงแลค่ายคูประตูเมืองพ่วงรอหอรบเชิงเทิน การสิ่งใดซึ่งชำรุดปรักหักพังอยู่นั้น ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ว่ากล่าวรีบเร่งรัดแก่กรมการเจ้าหมู่พนักงาน ให้เร่งทำแลตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นไว้ให้ดีจงหนักหนาขึ้นคงจงทุกหน้าที่พนักงาน อย่าให้ชำรุดปรักหักพังอยู่แต่หน้าที่หนึ่งได้ ประการหนึ่งให้ตรวจดู

สารบัญชีเลขคงสักจำนวนปีเถาะเบญจศก ปีมะโรงฉศก เบี้นเลขหมวดใดกองใด แลเลขหัวเมืองหน้าที่บรรดาแม่นแคว้นแขวงจังหวัดขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช เบี้นจำนวนเลขมากน้อยเท่าใดให้คัดบัญชีมาอ่านฉงเนื่องๆ ให้จะเจนจำนวนเลขไว้จงมั่นคง มีราชการจะใคร่กะเกณฑ์สะดวกแลเลขหมวดใดกองใดซึ่งเกียจคร้านหลบหลีกหนีละมุลนายเสีย ออกไปซุ่มซ่อนอยู่ ณ ซอกห้วยธารเขามิให้เข้ามารับพระราชทานสักครั้งก่อนแลครั้งนี้ราดมิได้จับจ่ายราชการแผ่นดิน ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชแต่งพระหลวงขุนหมื่น ซึ่งสติยซ่อมนครคีนออกไปว่ากล่าวชักชวนเกลี้ยกล่อมโดยเมตตาจิต ให้มูลซอชักชวนกันเข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ตามถิ่นฐานที่ภูมิลำเนาให้บริบูรณ์มั่งคั่ง ได้มากน้อยเท่าใด ให้บอกบัญชีบอกเข้ามายังกรุงให้แจ้ง อนึ่งให้ตรวจดูปี่นใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวเครื่องศัสตราวุธให้รู้จำนวนมากแลน้อย ว่าดีอยู่มากน้อยเท่าใด ชำรุดมากน้อยเท่าใด ซึ่งชำรุดนั้นให้พิเคราะห์ดู พอจะตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นเอาเบี้นราชการได้ ก็ให้ตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นให้ดีไว้สำหรับเมืองสำหรับราชการสืบไป ปี่นใหญ่น้อยซึ่งดีอยู่มิได้ชำรุด แลดินประสิวนั้นก็ให้ว่าแก่หมู่พนักงานให้เอาปี่นโซมน้ำมันแลหมั้นเอาดินออกตากแดดจงเนื่องๆ อย่าให้ดินประสิวแลปี่นสำหรับเมืองเบี้นสนิมคร่ำคร่าอยู่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งให้ตรวจดูเรือรบเรือไล่ในอัคราแลอกอัคราสำหรับเมือง มีจำนวนอยู่มากน้อยเท่าใด ดีแลชำรุดประการใด ซึ่งชำรุดอยู่นั้นก็ให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่เจ้าหมู่พนักงานให้เร่งตกแต่งซ่อมแปลงถมยาลาพอนขึ้นไว้ให้ดีจงทุกลำทุกหมู่พนักงาน อย่าให้เรือรบเรือไล่ชำรุดชุดโซมอยู่แต่ลำหนึ่งได้ แล้วให้ทำโรงร่มเงาเอาขึ้นแทงกานน้ำไว้จงทุกลำ อย่าให้เรือรบเรือไล่ตากแดดตากร้ำฝน ผุเปื่อยเสียราชการไปแต่ลำหนึ่งได้ ถ้าถึงเทศกาลสัตสัตรูแลอ้ายญวนเหล่าร้าย

จะเข้ามา กระทำ เบียด เบียนจับ กุม ผู้คน ลูกค้า วานิช ข้าขอบขัณฑสีมา ซึ่ง สัญจรไปมาค้าขายประการใด ก็ให้แต่งเรือรบเรือไล่นายเรือปลัดเรือไพร่ พลรบพลกรรเชียง สรรพไปด้วยปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวเครื่องศัสตราวุธครบตามเกณฑ์ ออกลาดตระเวนจงทุกย่าวทุ่งบรรจบถึงด่านแดนหัวเมืองต่อกันจงกวดขันทั้งกลางวันแลกลางคืน ถ้าได้ข่าวว่าอ้ายสลัดศัตรู แลญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้ามาจับผู้คนประการใด ก็ให้ออกก้าวสกัดติดตามรบพุ่ง แล้วให้บอกราชข่าวถึงหัวเมืองต่อกัน ให้แต่งเรือรบเรือไล่ออกช่วยกันก้าวสกัดติดตามรบพุ่งจับกุมเอาอ้ายสลัด แลอ้ายญวนเหล่าร้ายให้เข็ดขามย่อท้อ อย่าให้อ้ายสลัดศัตรู แลญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้ามา จับผู้คนข้า ขอบขัณฑ สีมาไป แต่คน หนึ่งได้ เป็น อันขาด ทีเดียว ถ้าแลเจ้าพระยานครศรีธรรมราช แลกรมการพนักงานประมาทละเลียมิได้แต่งเรือรบเรือไล่ออกลาดตระเวนโดยพระราชกำหนดนี้ แลอ้ายสลัดศัตรูญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้ามาจับผู้คนไปได้ประการใด เจ้าพระยานครศรีธรรมราช แลกรมการพนักงาน ก็จะ คงมีโทษโดย พระ ราช กำหนดประการหนึ่งเมืองสงขลาแลเมืองตรังเป็นหัวเมืองปลายด่านแดนต่อด้วยเมืองไทรเมืองตานีแลเมืองแขกทั้งปวงก็ยังมิสงบราบคาบ ให้แต่งหลวงขุนหมื่นข้าทแกล้วทหารโดยควร กอบไปด้วยปืนกระสุนดินประสิวเครื่องศัสตราวุธครบมือ ออกไปตรวจด่านตระเวน ปลายด่านแดนหัวเมืองสอดแนมเอาข่าวราชการให้รู้จงได้ ถ้าได้ข่าวว่าเมืองแขกมิได้ดั้งอยู่ในสุจริต คบคิดกันจะยกเข้ามาประทุษร้ายประการใด พอกำลังข้าหลวงกองตระเวนจะรบพุ่งจับกุมเอาตัวได้ ก็ให้รบพุ่งจับกุมเอาตัวจงได้ ถ้าแขกเหลือกำลังให้บอกหนังสือไปยังหัวเมืองให้แต่งกองออกช่วยรบพุ่งเอาชัยชนะจงได้ อนึ่ง ทุกวันนี้การณรงค์สงครามยังมิสงบ ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชกรมการคิดอ่านปรึกษาหารือจัดแจงบำรุงซ่องสุมหมู่โยธาทวยหาญ ให้ชำนิ

ชำนาญในการยุทธไว้จงสรรพ ถ้าเห็นพรรคพวกสมกำลังของผู้ใดองอาจสามารถแกล้วหาญ ก็ให้จัดบำรุงตั้งแต่งเป็นหลวงขุนหมื่นนายกองนายหมวดควบคุมเลขอาทมาตไว้เป็นหมวดเป็นเหล่าจงพร้อมมูล มีการณรงค์สงครามชุกล่ำคั่นประการใด จะได้กะเกณฑ์เอาทันท่วงทีราชการโดยสะดวก ประการหนึ่งให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชปรึกษาหารือด้วยกรมการทั้งปวงจัดแจงชำระตุพระอัยการ แลพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่บทใดข้อใดซึ่งต้องด้วยขนบธรรมเนียมแผ่นดิน ควรคงเคยพิจารณาว่ากล่าวประการใด ก็ให้คงไว้บังคับบัญชาว่ากล่าวโดยพระราชกำหนดสำหรับแผ่นดินสืบไป ถ้าพระอัยการแลพระราชกำหนดกฎหมายบทใดข้อใดเคลือบแคลงอยู่จะเอาไว้พิจารณาชำระว่ากล่าวมิได้ ก็ให้จัดแจงบอกส่งเข้ามาขอลอกจำลองออกไปใหม่ ไว้บังคับบัญชาสำหรับการแผ่นดินสืบไป ประการหนึ่งให้เจ้า พระยานครศรีธรรมราช ว่าราชการบ้านเมือง พร้อมด้วยปลัดยกกระบัตรกรมการจงเป็นยุกติเป็นธรรม ให้เป็นเอกจิตเอกฉันท์น้ำหนึ่งใจเดียว อย่าให้มีความฉันทา โทสาริษยาถือเปรียบขัดแข็งแย่งกันให้เสียราชการแผ่นดินไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งจะพิจารณาพิพากษาอัตถคดี เนื้อความของทวยราษฎรทั้งปวงโดยมูลคดีประการใด ให้ควรตั้งอยู่ในคติทั้ง ๔ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ โมหาคติ อย่าให้กอบไปด้วยความอิจฉาริษยา ความโกรธความจองเวรด้วยภัยต่าง ๆ ให้พิจารณาจงเป็นยุกติเป็นธรรมด้วยอุเบกขาญาณอันประเสริฐ อย่าให้อาสัจอาธรรม์เห็นแก่หน้าบุคคลแลอามิสสินจ้างสินบน เข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย กลับเท็จเป็นจริง กลับจริงเป็นเท็จ ทำกลบเกลื่อนเนื้อความให้พันเหือน ให้ทวยราษฎรทั้งปวงมีความยากแค้นเคืองร้อน ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ประการหนึ่งให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมีน้ำใจโอบอ้อมแก่สมณะชีพราหมณาจารย์อาณาประชา

ราษฎรไพร่พลเมืองลูกค้าวานิช ให้ชักชวนกันทำบุญให้ทานจำเริญเมตตาภาวนาสดับรับฟังพระธรรมเทศนา รักษาศีลห้าเป็นนิจศีล ศีลแปดเป็นอดิเรกศีลจงเนือง ๆ แลควรให้ตั้งอยู่ในทศกุศลกรรมบถ โดยพระราชกำหนดซึ่งโปรดพระราชทานออกไปไว้ ก็จะได้พาตัวไปสู่สุคติภูมิอันประเสริฐ ประการหนึ่งพึงให้บำรุงพระสงฆ์เถรเณร ผู้เล่าเรียนฝ่ายคันถธุระวิปัสสนาธุระจงทุกวัดวาอาราม จะได้เป็นการกุศลสืบไป อีกประการหนึ่งให้ตรวจดูพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ พระวิหารการเปรียญ วัดวาอารามแห่งใดตำบลใด ซึ่งชำรุดปรักหักพังเศร้าหมองอยู่ประการใดนั้น ให้ชักชวนพระหลวงขุนหมื่นทรมการ แลอาณาประชาราษฎรผู้มีศรัทธาบุรณะปฏิสังขรณ์วัดพระนั้นให้สุกใสรุ่งเรืองถวายพระราชกุศลสืบไป อย่าให้วัดพระชำรุดปรักหักพังเศร้าหมองอยู่ได้ อนึ่งข้าวเป็นกระทู้ราชการ ถ้าถึงเทศกาลทำนาให้ตักเตือนว่ากล่าวแก่อาณาประชาราษฎร ให้ชักชวนกันทำไร่นาจงเต็มภูมิให้ได้ผลเม็ดข้าวจงมาก จะได้เป็นกำลังราชการ แลทำบุญให้ทานเป็นการกุศลสืบไป อนึ่งถ้าแลเจ้าพระยานครศรีธรรมราชจะมีใจปฏิพัทธยินดีในสตรีภาพผู้ใด อันมิบิดามารดาญาติวงศ์พงศ์พันธุ์รักษาปกครองอยู่โดยปรกติ ก็ให้ตกแต่งผู้คนไปว่ากล่าวสู่ขอตามธรรมเนียม ถ้าบิดามารดาญาติวงศ์พงศ์ยายอมยกให้เป็นโดยปรกติสุจริต จึงให้รับมาเลี้ยงดูตามประเพณีคดีโลก อย่าให้มาข่มเหงฉุดคร่าลากเอาลูกสาวหลานสาวของอาณาประชาราษฎรผู้หวงแหนโดยพละการของอาตมาตามอิฏฐารมณ์ ให้ราษฎรมีความวิบัติเดือดร้อนผิดด้วยพระราชบัญญัติแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งส่วยสาอากรซึ่งขึ้น ณ ท้องพระคลังหลวง ณ กรุง บรรดามีอยู่ ณ เมืองนครแขวงหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนครเป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด ถ้าถึงงวดถึงจำนวนจะได้ส่ง ก็ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชว่าแก่กรมการพนักงาน ให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่นายที่

นายยากร ให้เร่งคุมส่วยของหลวงเข้าไปส่งยังเจ้าจำนวน ณ กรุงจงทุกงวดทุกจำนวน อย่าให้ส่วยของหลวงค้างเกินล่วงงวดล่วงจำนวนไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แลจำนวนเงินทอดเงินปลงของหลวงซึ่งค้างอยู่เท่ามากน้อยเท่าใด ก็ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชว่ากล่าวเร่งรัดส่งเข้ามาให้ครบจงเสร็จสิ้นเชิง อย่าให้พระราชทรัพย์ของหลวงค้างเกินอยู่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ซึ่งว่ากล่าวมาทั้งนี้ตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมโดยประมาณ ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช พึงอ่านพระราช กำหนดโดยพระโอวาทนี้จงเนือง ๆ ให้จนปากเจนใจไว้จงทุกข้อทุกกระทงจะได้บังคับบัญชาถือราชการสะดวกสืบไป ถ้าแลราชการผันแปรโดยปรกติเหตุแลปัจจุบันเหตุประการใดก็ให้คิดอ่านผ่อนปรนผันแปรโดยธรรมราชการให้ชอบจงทุกประการ สุดแต่อย่าให้เสียราชการแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

กฎให้ไว้ ณ วันอังคาร เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๖ (พ.ศ. ๒๓๒๗) ปีมะโรงฉศก.

อธิบายเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)

เจ้าพระยานคร (พัฒน์) ได้เป็นตำแหน่งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชอยู่ตลอดรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชดำริว่าแก่ชราทุพลภาพแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีตำแหน่งเป็นกึมกัมกัติ แล้วทรงตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) เป็นพระยานครศรีธรรมราช ดังปรากฏในจดหมายเหตุซึ่งพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๓ โปรด ฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยา

อันเจ้าพระยานคร (น้อย) นี้ ตามทางราชการว่าเป็นบุตรเจ้าพระยานคร (พัฒน์) แต่มีเรื่องราวปรากฏทางอื่นอันพึงได้เป็นหลักฐาน ว่าที่จริง

เป็นราชบุตรลับของพระเจ้ากรุงธนบุรี มีเรื่องประวัติกล่าวกันมาดังนี้ คือ เมื่อเจ้านครอวยชิดาทำราชการในครั้งกรุงธนบุรีนั้น มีน้องสาวมาอยู่ด้วยที่ในวังคนหนึ่ง ความปรากฏในหนังสือเรื่องพงศาวดารว่า เจ้าพระยาพิชัยราชาเมืองสวรรคโลกให้ไปขอ พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบทรงพระพิโรธ ว่าเจ้าพระยาพิชัยราชาบังอาจจะเป็นไปเอยของพระองค์ ครั้งสั่งให้เอาไปประหารชีวิตเสีย ครั้นต่อมาวงศ์ญาติจึงนำชิดาของเจ้านครคนนั้นขึ้นถวายตัวทำราชการฝ่ายใน ฝ่ายเจ้าพระยานคร (พัฒน์) เมื่อยังเป็นอุปราชเมืองนครอยู่นั้น ภรรยาซึ่งเป็นชิดาของเจ้านครถึงแก่กรรมลง และในเวลานั้นเจ้าอุปราช (พัฒน์) ได้ทำความชอบในราชการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเข้ามาเฝ้า พระเจ้ากรุงธนบุรีดำรัสว่าส่งสารด้วยภรรยาตาย จะพระราชทานน้องสาวให้เป็นภรรยาแทน ครั้นเสร็จจึงดำรัสสั่งท้าวนางข้างในให้พาตัวเจ้าจอมที่เป็นชิดาคนน้อยของเจ้านครไปพระราชทานเจ้าอุปราช (พัฒน์) ท้าวนางได้กระซิบทูลว่าดูเหมือนนางนั้นจะตระดูอยู่ พระเจ้ากรุงธนบุรีดำรัสว่า "ได้ออกปากให้เขาแล้วก็พาไปเถิด" เมื่อท้าวนางพาชิดาเจ้านครไปส่งนั้น เจ้าอุปราช (พัฒน์) ก็ทราบความลับนั้น มีความยำเกรงพระบารมีก็ต้องรับไว้เป็นท่านผู้หญิงอย่างกิตติศักดิ์อยู่จนตลอดอายุ และนางนั้นก็มีบุตรแต่เจ้าพระยานคร (น้อย) คนเดียว ความที่ว่าเจ้าพระยานคร (น้อย) เป็นราชบุตรลับของพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น แม้ฝรั่งทางเมืองเกาะหมากก็รู้ ได้เขียนหนังสือพิมพ์ไว้แต่ในรัชกาลที่ ๓

ตราตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร
เป็นพระยานครศรีธรรมราช

สำรดรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกลาโหม ให้มาแก่หลวงเทพเสนาผู้ว่าที่จางวางศรีสมุหผู้ว่าที่เทพเสนา แลกรมการ

ด้วยเจ้าพระยานครเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แจ้งข้อราชการ ณ กรุงให้ราบทูลพระกรุณาว่า เจ้าพระยานครแก่ชราหูหนักจักขุมืดหลงลืม จะทำราชการสนองพระเดชพระคุณสิ้นไปมิได้ จะขอพระราชทานถวายบังคมลาออกจากราชการ จึงทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ฝ่ายบักษ์ใต้เมืองนครเป็นเมืองเอกใหญ่กว่าหัวเมืองทั้งปวง แต่ก็เป็นที่พำนักอาศัยแก่เมืองแขก แลลูกค้าวานิชนานาประเทศไปมาค้าขายมิได้ขาด เจ้าพระยานครสูงอายุว่าหลงลืมจะทำราชการสิ้นไปมิได้ ก็ให้เจ้าพระยานครเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีศรีโศกราชวงศ์ เชษฐพงศ์ฦๅไชย อนุไทยธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ แลพระบริรักษ์ภูเบศร์นั้นเป็นผู้ช่วยราชการมาในเจ้าพระยานครช้านาน รู้จนบรรดาเนียมศัพย์ซื่อมั่นคง แต่ก็ได้คุมกองทัพไปต่อเรือรบเรือไล่ ยกไปตีอ้ายพม่า ณ เมืองถลางจนเสร็จราชการ จับได้อ้ายพม่าแลปืนส่งเข้าไปเป็นอันมาก พระบริรักษ์ภูเบศร์มีความชอบสมควรที่จะชุบเลี้ยงให้ออกไปรั้งเมืองครองเมือง สำเร็จกิจสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎรต่างพระเนตรพระกรรณได้ ให้เอาพระบริรักษ์ภูเบศร์ผู้ช่วยราชการเป็นพระยานครศรีธรรมราช ออกมาว่าราชการรักษาบ้านเมืองสำเร็จกิจสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎร ณ เมืองนครสืบไป จึงตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ผู้ช่วยราชการ เป็นพระยาศรีธรรมาโศกราชชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ พระยานครศรีธรรมราช ออกว่าราชการรักษาบ้านเมือง สำเร็จกิจสุขทุกข์ของราษฎร ด้วยกรมการเมืองนครตามพระราชกำหนดกฎหมายพิกัดอัตรา อย่างธรรมเนียมสืบมาแต่ก่อน แต่ให้กรมการพังบังคับบัญชาพระยานครศรีธรรมราชคนใหม่แต่ซึ่งชอบด้วยราชการ อย่าให้ถือเปรียบแก่งแย่งเสียราชการไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แต่ให้พระยานครมีน้ำใจโอบอ้อมเมตตากรุณาแก่สมณะชีพราหมณ์ไพร่บ้านพลเมืองลูกค้าวานิชให้อยู่เย็นเป็นสุข จะกะเกณฑ์ใช้

ราชการสิ่งใดให้ทั่วหน้าเสมอกัน จะพิพากษาตัดสินคดีถ้อยความกิจสุข ทุกข์ของราษฎรประการใดให้เป็นยุกติเป็นธรรม อย่าให้เห็นแก่อามิสสินจ้างสินบนลำเอียงเข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย กลับเท็จเป็นจริง กลับจริงเป็นเท็จ กลบเกลื่อนข้อความให้ผันเผือน ให้ผู้มีชื่อได้ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งพระราชกำหนดกฎหมายแลพระอัยการข้อใดกระทงใดเคลื่อบแฝงแคลงอยู่ จะเอาไว้พิจารณามิได้ก็ให้ส่งเข้ามา ณ กรุง แล้วให้แต่งเสมียนทนายเข้าไปจำลองคัดเอาพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ ซึ่งชำระ ณ กรุงออกมาไว้พิจารณาว่ากล่าวตัดสินคดีถ้อยความของราษฎรสืบไป อนึ่งเรือรบเรือไล่ค่ายคูประตูเมืองพ่วงรอหอรบ ศาลากลางจวนทำเนียบคุกตะรางสำหรับใส่ผู้ร้าย โรงบึนใหญ่น้อยสำหรับเมือง สิ่งใดไม่มีแลชำรุดปรักหักพังอยู่ ก็ให้พระยานครว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้าพนักงาน ให้ตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นไว้ให้มั่นคงจงดี อย่าให้ชำรุดปรักหักพังอยู่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งเมืองครังเป็นเมืองด่อแหลมอยู่ฝ่ายทะเลตะวันตกจะไว้ใจมิได้ ให้พระยานครปรึกษาด้วยกรมการ กะเกณฑ์หลวงขุนหมื่นแลชาวด่าน คุมเรือรบเรือไล่สรรพไปด้วยบึนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิว เครื่องศัสตราวุธ ออกไปอยู่พิทักษ์รักษาประจำกอด่านทั้งกลางวันกลางคืน ถาดระเวนฟังข่าวราชการหน้าด่านต่อแดนจงเนื่องๆ อย่าให้อ้ายสัตเหล่าร้ายแลพม่ารามัญเล็ดลอดจุ่ลุโจมเข้ามาจับเอาผู้คนไปได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้ามีราชการมาประการใดให้ช่วยกันรบพุ่งต้านทานเอาชัยชนะไว้ให้จงได้ แล้วให้เร่งรีบบอกหนังสือเข้าไปณกรุงแลหัวเมืองต่อกันโดยเร็ว อนึ่งบึนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวเป็นกระทู้ราชการ ให้พระยานครจัดแจงหาบึนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวอันไว้สำหรับเมืองให้ได้จงมาก ถุกมีราชการมาประการใดจะได้เอาจ่ายราชการทันท่วงทีไม่ขัดสน แล้วให้ว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้าพนักงาน ให้

เอาปีนใหญ่ น้อยออกขัดสีโซม น้ำมันเอาดิน ประดิวออกดาก แลดจงเนือง ๆ อย่าให้ปีนเป็นสนิมคร่ำคร่าแลดินอับราเสียไปได้ ปีนใหญ่นั้นให้มีรางถ้อรางเกวียนใส่ แลปีนน้อยนั้นให้มีบันไดแก้วรางจงทุกบอก อนึ่งข้าวเบ็นกระทู้ราชการข้อใหญ่ ถึงเทศกาลจะได้เรียกหางข้าวค่านาแล้ว ให้พระยานครว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้าพนักงานกำกับกันรังวัดนา เรียกหางข้าวค่านานั้นใส่ยุ้งฉางไว้จงทุกปี ได้เบ็นจำนวนข้าวค่านาปีละมากน้อยเท่าใดให้บอกเข้าไปให้แจ้ง อนึ่งส่วยสาอากรซึ่งขนท้องพระคลังหลวง บรรดามีอยู่ ณ เมืองนครแขวงเมืองนครมากน้อยเท่าใด ถึงงวดปีแล้วก็ให้ว่ากล่าวตักเตือนเร่งรัดนายอากรแลนายกองนายหมวดผู้คุมเลขค่าส่วย ให้คุมเอาส่วยสาอากรเข้าไปส่งแก่ชาวพระคลัง ณ กรุงให้ครบจงทุกงวดทุกปี อย่าให้ส่วยสาอากรของหลวงชักค้างล่วงงวดปีไปแต่จำนวนหนึ่งได้ อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้พระยานครศรีธรรมราชพร้อมด้วยกรมการพระหลวงขุนหมื่น ส่วยช่องกองข้างคราภูมิคุ้มห้ามกราบถวายบังคมรับพระราชทานเลือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาทุกปีอย่าให้ขาด ถ้าผู้ใดขาดมิได้เลือนน้ำ ให้บอกส่งตัวผู้นั้นเข้าไปยังลูกขุน ณ ศาลา จะเอาตัวเบ็นโทษตามบทพระอัยการ อนึ่งเมืองนครเบ็นเมืองเอก ถึงงวดปีแล้วให้จัดแต่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ ส่งเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปีละ ๒ งวด ตามบุราณราชประเพณีสืบมาแต่ก่อนจงทุกปีอย่าให้ขาด อนึ่งพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระวิหาร การเปรียญ วัดวาอาราม ณ เมืองนครแขวงเมืองนครแห่งใดตำบลใดชำรุดปรักหักพังเศร้าหมองอยู่ ก็ให้พระยานครศรีธรรมราชมีน้ำใจเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชักชวนกรมการแลอาณาประชาราษฎรปฏิสังขรณ์ให้รุ่งเรืองสุกใส ถวายพระราชกุศลเข้าไป ณ กรุง อนึ่งดีบุกนอระมาดงาช้าง เบ็นสินค้าหลวง

สำหรับจะได้ตอบแทนสืบถ้ำปั้น ลูกค้านานาประเทศ ให้พระยานครศรี-ธรรมราช ขวนขวายจัดแจง ดีบุกนอระมาด งาช้างส่งเข้าไป ทุลเกล้า ทุลกระ-หม่อมถวายจงเนื่อง ๆ จะได้เป็นความชอบสืบไป แลให้พระยานครศรี-ธรรมราชว่ากล่าวกำชับห้ามปรามแก่เสมียนทนาย สมัครสมาอาศัยพรรค พวกสมกำลังข้าทาส อย่าให้คบหากันสูบฝิ่นกินฝิ่นซื้อฝิ่นขายฝิ่น เป็นโจร ผู้ร้ายปล้นสะดมฉกลักช้างม้าโคกระบือ แลกระทำชู่เหง ตัดพกฉกชิงฉ้อ กระบัดเอาพัสดุทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณะชีพราหมณ์อาณาประชา ราษฎร ไพร่บ้านพลเมืองลูกค้าวานิชทางบกทางเรือ ให้ผู้มีชื่อได้ความ ยากแค้นเคืองร้อน แลอย่าให้คบหากันทำลายพระพุทธรูป พระสถูป พระ เจดีย์ พระศรีมหาโพธิ พระอุโบสถ พระวิหารการเปรียญ วัดวาอาราม ฆ่าช้างเอางาแลชนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณ ตัดต้นไม้อันมีผล ลอบลักซื้อขาย สิ่งของต้องห้าม แลกระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย ห้ามปราม เก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าผู้ใดมิฟังมีผู้ร้องฟ้องว่า กล่าวพิจารณาเป็นสัตย์ จะเอาตัวผู้กระทำผิดเป็นโทษตามโทษานุโทษ แลกฎหมายสำหรับที่จะบังคับบัญชาว่าราชการบ้านเมืองนั้น ได้ปิดตราพระ ราชสีห์ ส่งให้พระยานครใหม่ออกมาด้วยแล้ว ครั้นถึงสารคราม ก็ให้ กรมการผู้อยู่ว่าราชการเมืองจัดแจงตราจำนำ แลกฎหมายสารบัญชีกระทง ความเก่าใหม่ บโทนคนใช้ไร่นาส่วยสาอากรบรรดามีตามตำรา ๑๒ เดือน สำหรับผู้ครองเมืองนครสืบมาแต่ก่อน ส่งให้แก่พระบริรักษ์ภูเบศร์ผู้เป็น พระยานครใหม่ตามอย่างธรรมเนียม ให้พระยานครรับราชการตาม ตำแหน่งพนักงาน พระราชกำหนดกฎหมายขนบธรรมเนียมพิกัดอัตราสืบ มาแต่ก่อน ให้ชอบด้วยราชการจงทุกประการ อย่าให้เสียราชการแผ่นดิน ไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แลให้กรมการผู้อยู่ว่าราชการเมืองกระทำตามท้อง ตราบังสั่งมานี้จงทุกประการ

สารคดามา ณ วันพุธ เดือน ๙ แรม ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๓๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) ปีมะแม ตรีศก.

วันอาทิตย์เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ ปีมะแม ตรีศก เสด็จออก ณ พระที่ขาลาพลับพลาน้อยริมท้องพระโรง พระยาเทพวรชุนกราบทูลถวายร่างตราหมื่นเทพเสน่ห์อ่านจนสิ้นข้อความแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่าให้เอาตามร่างนั้นเถิด เมื่อทรงพระกรุณาสั่งนั้น พระยามหาอำมาตย์ พระยาราชนิกูล พระยาพระราม พระยาราชสงครามเฝ้าอยู่ด้วย

ลำเนากฎ
เรื่องตั้งพระบริรักษ์ภูเบศรเป็นพระยานครศรีธรรมราช

กฎให้แก่พระบริรักษ์ภูเบศร ผู้เป็นพระยาศรีธรรมาโศกราช ชาติเดโชชัยมไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ พระยานครศรีธรรมราช ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า พระบริรักษ์ภูเบศรได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณมาช้านานมีความชอบ ทรงพระกรุณาชุบเกล้า ฯ ให้เป็นพระยานครศรีธรรมราชออกมาครองเมืองรับกิจราชการโดยกฎหมายอย่างขนบธรรมเนียมแผ่นดินเมืองนครมาแต่ก่อน แลลักษณะทุกวันนี้เมืองข้าขอบขัณฑสีมาปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือตะวันตกตะวันออก โดยปริมณฑลรอบกอบไม่สงบราบคาบ กอบไปด้วยจลาจลทำการณรงค์สงคราม เกิดการรบพุ่งกันทุกแห่งทุกตำบลอยู่ ถ้าพระยานครศรีธรรมราชออกมาถึงเมืองนครแล้ว ให้ตรวจตราดูกำแพงแลค่ายคูประตูเมืองพ่วงรอหอรอเชิงเทินการสิ่งใดซึ่งชำรุดปรักหักพังอยู่นั้น ให้พระยานครศรีธรรมราชว่ากล่าวตักเตือนเร่งรัดแก่กรมการเจ้าพนักงาน ให้เร่งทำแลตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นไว้ให้แน่นหนามั่นคงจงทุกหน้าที่พนักงาน อย่าให้ชำรุดปรักหักพังอยู่แต่

หน้าที่หนึ่งได้ ประการหนึ่งให้ตรวจดูสำรับญี่เดอลงลักจำนวนปี่เภาะเบญจศก ปีมะโรง ฉศก เบ็นเลขหมวดใดกองใด แลเลขหัวเมืองนายที่บรรดาแว่นแคว้นแขวงจังหวัดขึ้นแก่เมืองนครเบ็นจำนวนเลขมากน้อยเท่าใด ให้คัดบัญชีมาอ่านจงเนือง ๆ ให้จะเจนจำนวนเลขไว้จงมั่นคง มีราชการจะได้กะเกณฑ์สะดวก แลเลขหมวดใดกองใดเกียจคร้านหลบหลีกหนีจะมุลนายเสีย ออกไปซุ่มซ่อนอยู่ ณ ซอกห้วยธารเขา มิได้เข้ามารับพระราชทานลักครั้งก่อนแลครั้งนี้ ชาติมิได้จับจ่ายราชการแผ่นดิน ให้พระยานครศรีธรรมราชแต่งพระหลวงขุนหมื่นซึ่งสัตย์ซื่อมั่นคงดีนั้น ออกไปว่ากล่าวชักชวนเกลี้ยกล่อมโดยเมตตาจิต ให้ผู้มีชื่อเข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ตามถิ่นฐานที่ภูมิลำเนาให้บริบูรณ์มั่งคั่ง ได้มากน้อยเท่าใดให้บอกบัญชีเข้าไปยังกรุงให้แจ้ง อนึ่งให้ตรวจดูปี่นไหญ่น้อยกระสุนดินประสิวเครื่องศัสตราวุธ ให้รู้ว่าดีแลชำรุดมีอยู่มากน้อยเท่าใด ซึ่งชำรุดนั้นพอจะตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นเบ็นราชการได้ ก็ให้ตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นให้ดีไว้สำหรับเมืองสืบไป ปืนใหญ่น้อยซึ่งดีอยู่มิได้ชำรุดแลดินประสิวนั้น ก็ให้ว่าแก่หมู่ พนัก งาน ให้เอาปืนโซม น้ำมันแล เอาดิน ออกตาก แดดจง เนือง ๆ อย่าให้ดินอับราปืนเบ็นสนิมคร่ำคร่าอยู่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งให้ตรวจดูเรือรบเรือไล่ในอัตรานอกอัตราสำหรับเมือง มีจำนวนอยู่มากน้อยเท่าใด ดีแลชำรุดประการใด ซึ่งชำรุดอยู่นั้นก็ให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่เจ้าหมู่พนักงานเร่งตกแต่งซ่อม แปลงถม ยาตาพอน ขึ้นไว้ให้ดีจงทุก ลำทุกหมู่ พนักงานอย่าให้เรือรบเรือไล่ชำรุดซุดโซมอยู่แต่ลำหนึ่งได้ แล้วให้ทำร่มเงาเอาขึ้นแขวนคานน้ำไว้จงทุกลำ อย่าให้เรือรบเรือไล่ตากแดดตรำฝนผุเปื่อยเสียราชการไปแต่ลำหนึ่งได้ ถ้าถึงเทศกาลอ้ายสลัดศัตรูแลญวนเหล่าร้าย จะเข้ามากระทำเบียดเบียนจับกุมผู้คนถูกค้าวานิช ข้าขอบขัณฑสีมาซึ่งสัญจรไปมาค้าขายประการใด ก็ให้แต่งเรือรบเรือไล่นายเรือปลัดเรือไพร่พลรบพล

กรรเชียง สรรพไปด้วยปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวเครื่องศัสตราวุธครบตามเกณฑ์ ออกลาดตระเวนจงทุกอ่าวทุ่ง บรรจบถึงด่านแดนหัวเมืองต่อกันจงกวดขันทั้งกลางวันกลางคืน ถ้าได้ข่าวว่าอ้ายสัสดัศัตรูแลญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้ามาจับผู้คนประการใดก็ให้ออกก้าวสกัดติดตามรบพุ่ง แล้วให้บอกราวข่าวถึงหัวเมืองต่อกัน ให้แต่งเรือรบเรือไล่ออกช่วยกันก้าวสกัด ติดตามรบพุ่งจับกุมเอาอ้ายสัสดัศัตรูแลญวนเหล่าร้ายให้เข็ดขามย่อท้อ อย่าให้อ้ายสัสดัศัตรูแลญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้ามาจับผู้คนข้าขอบขัณฑสีมาไปแต่คนหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าแลพระยานครศรีธรรมราช กรมการพนักงานประมาทละเมินเลี่ย มิได้แต่งเรือรบเรือไล่ออกลาดตระเวนโดยพระราชกำหนดนี้ แลอ้ายสัสดัศัตรูญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้ามาจับผู้คนไปได้ประการใด พระยานครศรีธรรมราชกรมการพนักงาน ก็คงจะมีโทษโดยพระราชกำหนด ประการหนึ่งเมืองแขกทั้งปวงยังไม่ราบคาบ ให้แต่งหลวงขุนหมื่นทแกล้วทหารโดยกวด กอบไปด้วยปืนกระสุนดินประสิวเครื่องศัสตราวุธครบมือ ออกไปตรวจการตระเวนด่านปลายด่านแดนหัวเมือง สอดแนมเอาข่าวราชการให้รู้จงได้ ถ้าได้ข่าวว่าเมืองแขกมิได้ตั้งอยู่ในสุจริต คบคิดกันจะยกเข้ามากระทำประทุษฐร้ายประการใด พอกำลังข้าหลวงกองตระเวนจะรบพุ่งจับกุมเอาตัวได้ ก็ให้รบพุ่งจับกุมเอาตัวจงได้ ถ้าแขกเหลือกำลัง ให้บอกหนังสือไปยังหัวเมืองให้แต่งกองออกช่วยรบพุ่งเอาชัยชนะจงได้ อนึ่ง ทุกวันนี้การณรงค์สงครามยังไม่สงบ ให้พระยานครศรีธรรมราช กรมการคิดอ่านปรึกษาหารือจัดแจงบำรุงช่องสุมหมู่โยธาทวยหาญให้ชำนิชำนาญในการยุทธไว้จงสรรพ ถ้าเห็นพรรคพวกสมกำลังของผู้ใดอาจสามารถแกล้วหาญ ก็ให้จัดบำรุงตั้งแต่งเป็นหลวงขุนหมื่นนายกองนายหมวดควบคุมเลขอาทมาตไว้เป็นหมวดเป็นเหล่าจงพร้อมมูล มีการณรงค์สงครามชุกค่ำคืนประการใด จะได้กะเกณฑ์เอา

ทันท่วงที่ราชการโดยสะดวก อนึ่งให้พระยานครศรีธรรมราชปรึกษาหารือด้วยกรมการ ทั้งปวง จัดแจงชำระ ตุพระอัยการ แลพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่บทใดชัยใดซึ่งต้องด้วยขนบธรรมเนียมแผ่นดิน ควรคงเคยพิจารณาว่ากล่าวประการใด ก็ให้คงไว้บังคับบัญชาว่ากล่าวโดยพระราชกำหนดสำหรับแผ่นดินสืบไป ถ้าพระอัยการแลพระราชกำหนดกฎหมายบทใดข้อใดเคลือบแคลงอยู่ จะเอาไว้พิจารณาชำระว่ากล่าวมิได้ ก็ให้จัดแจงบอกส่งเข้ามาขอถอดออกไปใหม่ ไว้บังคับบัญชาสำหรับการแผ่นดินสืบไป ประการหนึ่งให้พระยานครศรีธรรมราชว่าราชการบ้านเมืองพร้อมด้วยปลัดยกกระบัตรกรมการจงเบ็นยุกติเบ็นธรรม ให้เบ็นเอกจิตเอกฉันท์น้ำหนึ่งใจเดียว อย่าให้มีความฉันทาโทสาริษยาถือเปรียบแก่งแย่งกันให้เสียราชการแผ่นดินไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งจะพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเนื้อความของทวยราษฎรทั้งปวง โดยมุฏคดีประการใด ให้ควรตั้งอยู่ในคดีทั้ง ๔ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ โมหาคติ อย่าให้ถอบไปด้วยอิจฉาริษยา ความโกรธ ความจองเวรด้วยภัยต่าง ๆ ความหลง ให้พิจารณาจงเบ็นยุกติเบ็นธรรมด้วยอุเบกขาญาณอันประเสริฐ อย่าให้อาสัจอาธรรม์เห็นแก่หน้าบุคคลแลอามิสสินจ้างสินบน เข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยกลับเท็จเบ็นจริง กลับจริงเบ็นเท็จ ทำกลบเกลื่อนเนื้อความให้พ้นเพื่อนให้ทวยราษฎรทั้งปวงมีความยากแค้นเคืองร้อนมิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ประการหนึ่งให้พระยานครศรีธรรมราช มีน้ำใจโอบอ้อมอารีแก่สมณะชีพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรไพร่พลเมืองลูกค้าวานิช ให้ชักชวนกันทำบุญให้ทานจำเริญเมตตาภาวนา สดับครับฟังพระธรรมเทศนา รักษาศีลห้าเบ็นนิจศีล ศีลแปดเบ็นอดิเรกศีลจงเนือง ๆ แลควรให้ตั้งอยู่ในทศกุศลกรรมบถ โดยพระราชกำหนดซึ่งโปรดพระราชทานออกไปไว้ ก็จะได้พาตัวไปสู่สุคติภูมิอันประเสริฐ อนึ่งเมืองนครเบ็น

เมืองใหญ่ ราชการพนักงานมีเป็นอันมาก ถ้ากรมการที่ใดว่างอยู่ยังไม่มีตัว ก็ให้พระยานครศรีธรรมราชปรึกษาด้วยหลวงปลัดกรมการ จัดแจงได้ผู้ใดเป็นกรมการที่ใด ให้บอกส่งตัวผู้นั้นเข้าไปให้รับเอาตราตั้งต่อเจ้าพนักงาน ณ กรุง ประการหนึ่ง พึงให้บำรุงพระสงฆ์ เถรเณรผู้เล่าเรียนฝ่ายคันถธุระวิปัสสนาธุระจงทุกวัดวาอาราม จะได้เป็นการกุศลสืบไป อีกประการหนึ่งให้ตรวจดูพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ พระวิหาร การเปรียญ วัดวาอาราม แห่งใดตำบลใดซึ่งชำรุดปรักหักพังเศร้าหมองอยู่นั้น ให้ชักชวนพระหลวงขุนหมื่นกรมการแลอาณาประชาราษฎรผู้มีศรัทธาบุรณปฏิสังขรณ์วัดพระนั้นให้สุกใสรุ่งเรือง ถวายพระราชกุศลสืบไป อย่าให้วัดพระชำรุดปรักหักพังเศร้าหมองอยู่ได้ อนึ่งข้าวเป็นกระทู้ราชการ ถ้าถึงเทศกาลทำนาให้รีบด่วนว่ากล่าวแก่อาณาประชาราษฎร ให้ชักชวนกันทำไร่นาจงเต็มภูมิให้ได้ผลเมล็ดข้าวจงมาก จะได้เป็นกำลังราชการแลทำบุญให้ทานเป็นการกุศลสืบไป อนึ่งถ้าแลพระยานครศรีธรรมราชจะมีใจปฏิพัทธยินดีในสตรีภาพผู้ใด อันมิบิดามารดาญาติวงศ์พงศ์ปกครองอยู่โดยปรกติ ก็ให้ตกแต่งผู้ว่ากล่าวสู่ขอตามธรรมเนียม ถ้าบิดามารดาญาติวงศ์พงศ์ยอมยกให้นั้นโดยปรกติสุจริต จึงให้รับมาเลี้ยงดูตามประเพณีคดีโลก อย่าให้ทำข่มเหงฉุดคร่าลักเอาลูกสาวของอาณาประชาราษฎรผู้หวงแหนโดยพลการของอาตมาทำมิชอบฐานณ์ ให้ราษฎรมีความบีบคั้นเดือดร้อนผิดด้วยพระราชบัญญัติแต่สิ่งหนึ่งได้ อนึ่งด่วยสำอากรซึ่งขึ้นในท้องพระคลังหลวง ณ กรุงบรรดามีอยู่ ณ เมืองนครแขวงหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนครเป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด ถ้าถึงงวดถึงจำนวนจะได้ส่ง ก็ให้พระยานครศรีธรรมราชว่าแก่กรมการพนักงาน ให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่นายที่นายอากรให้เร่งคุมด่วยของหลวงเข้าไปส่งยังเจ้าจำนวน ณ กรุงจงทุกงวดทุกจำนวน อย่าให้ด่วยของหลวงค้างเกินด่วงงวดด่วง

จำนวนไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แลจำนวนเงินทอดเงินปลงของหลวงซึ่งค้างอยู่เก่ามากน้อยเท่าใด ก็ให้พระยานครศรีธรรมราชว่ากล่าวเร่งรัดส่งเข้ามาให้ครบจงเสร็จสิ้นเชิง อย่าให้พระราชทรัพย์ของหลวงค้างเกินอยู่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ซึ่งว่ากล่าวมาทั้งนี้ตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมโดยประมาณ ให้พระยานครศรีธรรมราช พึงอ่านพระราชกำหนดโดยพระราชโอวาทนี้จงเนืองๆ ให้เจนปากเจนใจไว้จงทุกข้อทุกกระทง จะได้บังคับบัญชากิจราชการสะดวกสืบไป ถ้าแลราชการผันแปรโดยปรกติเหตุ แลปัตยุบันเหตุประการใด ก็ให้คิดอ่านผ่อนปรนผันแปรโดยข้อราชการให้ชอบจงทุกประการ สุดแต่อย่าให้เสียราชการแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

กฎให้ไว้ ณ วันพุธ เดือน ๙ แรม ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) ปีมะแม ตรีศก

พระยานครศรีธรรมราชน้อยนั้น ได้เดือนอันเป็นเจ้าพระยาเห็นจะในราวต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงอสัญกรรมเมื่อจุลศักราช ๑๒๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๒) ปีกุน เอกศก แจ้งอยู่ในจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติที่ได้พิมพ์ต่างหากจากหนังสือนี้.

(คัดจากหนังสือ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒)

พระราชหัตถเลขา[๑]

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานไปยังพระองค์เจ้าบัวหมราช
ซึ่งเสด็จไปประทับที่เมืองนครศรีธรรมราช

จดหมายถวายมายังพระองค์เจ้าบัวหมราช เจ้าอาวเจ้าน้าของกระหม่อมฉันให้ทราบ เสด็จออกไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชก็นานแล้ว เสด็จฝากของเข้ามาประทานกระหม่อมฉันก็หลายครั้งแล้ว ได้รับประทานทั้งตัวกระหม่อมฉัน และบุตรภรรยาบางคน คือ ชายศรีสุทธิชงโฮย หญิงอรทัย เทพกัญญา และแม่เพย บัว หุ่นเมรดา นั้น ก็เป็นพระเดชพระคุณแก่กระหม่อมฉันมากอยู่แล้ว กระหม่อมฉันกับบุตรภรรยาพวกนี้ยังมีกำลังทำมาหาได้พอเลี้ยงกันไป ถึงจะไม่ได้รับประทานของฝากแต่เสด็จ ก็ไม่เสียใจลืมพระเดชพระคุณเสด็จดอก แต่กระหม่อมฉันรำคาญหูรำคาญใจด้วยถ้อยคำของเจ้านายพี่น้องของเสด็จในพวกพระบวรราชวงศ์เธอ ชั้น ๑ นั่นก็ดี คนอื่น ๆ เก่า ๆ ที่เขาได้รอบพอกับเสด็จเขาได้ฉลองพระเดชพระคุณเกื้อกูลเสด็จมาแต่ก่อนนั่นก็ดี ท่านบ่นเขาบ่นต่าง ๆ จนเข้าหูกระหม่อมฉัน ถึงหูกระหม่อมฉันทุกวัน เขาเรี่ยกว่าหูช้างหูม้าก็ดีอย่าให้กราบทูลวิตถารไปมากเลย ทรงตะเนตราบเอาเถิด เป็นธรรมดามนุษย์โดยมากมักรักทรัพย์มากกว่าญาติพี่น้องเพื่อนฝูง เสียดาย

---

๑. พระราชหัตถเลขาฉบับนี้เป็นฉบับที่ ๓ ที่พระราชทานไปยังพระองค์เจ้าบัวหมราช มีเรื่องเกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราชโดยเฉพาะ จึงได้นำมาพิมพ์รวมไว้ด้วย.

ทรัพย์มากกว่าเสียดายไมตรี กระหม่อมฉันเล่าบัดนี้ท่านทั้งปวงก็ดังได้ให้เป็นบิดามารดาของคนทั้งแผ่นดิน ใครจัดจะวางเกี่ยวข้องกับใครที่ไหน พยายามไปด้วยกำลังตัวไม่คลอดได้ แล้วก็มาเร่งเอาแต่กระหม่อมฉันคนเดียว กระหม่อมฉันจะดำเนียงเพลี่ยงธรรมไปด้วยความรัก ความกลัว ความโกรธ ความหลง ผิดยุติธรรมไปก็ไม่ได้ เมื่อเดือนหกข้างขึ้นกระหม่อมฉันออกไปเมืองเพชรบุรี พระองค์เจ้าพระบวรวงศ์เธอในพระบวรราชวังหลายพระองค์ ท่านเสด็จตามกระหม่อมฉันไปด้วย ไปประทับอยู่ที่วังพระนครคีรีกับกระหม่อมฉันด้วยกัน ท่านพูดกันบ่นกันไปต่าง ๆ ถึงเสด็จจนพวกที่ไปกับกระหม่อมฉันได้ยินมาเล่ากันอึงไป ถึงคนอื่นในกรุงนี้ก็บ่นคล้ายกัน แต่ได้ยินอยู่บ้างว่าคนบางพวกที่เขาเคยชอบกับเสด็จ และได้เคยฉลองพระเดชพระคุณเกือหนุนมานั้น ฝ่ายคนได้ตามเสด็จวังหน้าออกไปเฝ้าเสด็จ ฝ่ายคนได้ส่งถวายข่าวออกไปกราบทูลเยี่ยมเยียน และว่าเสด็จได้ทรงพระเมตตากับเขาได้ประทานเล็ก ๆ น้อย ๆ แก่เขาที่ได้ไปเฝ้า บ้างได้ส่งฝากของเล็ก ๆ น้อย ๆ มากับเจ้าจอมมารดาเอม[๑] ให้ ๆ แก่พวกที่ตั้งออกไปเยี่ยมเยียนนั้นบ้าง ได้ยินว่าเขาชื่นชมยินดีด้วยพระเดชพระคุณอยู่ ถ้าดังนั้นเป็นจริงกระหม่อมฉันยินดีด้วยหนักหนา

บ้านุ้ย[๒] จะทิ้งเสด็จเสีย ออกไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ปีฉลูนพศก ศักราช ๑๑๗๙ มาจนปีมะแม เอกศก ศักราช ๑๒๒๑ นับได้ถึง ๔๒ ปี มาแล้ว ไม่ได้พบกับเสด็จเลย กระหม่อมฉันคิดถึงสารเสด็จ ด้วยคิดไปตามตำมัญวิตก ว่าบุตรเดียวกับมารดาเมื่อบ้านเมืองเป็นปกติ ไม่มีศึกเสือเหนือใต้ มีภัยต้องแตกแตนกระจัดพลัดพรายดังครั้งกรุงเสียแก่พม่านั้นแล้ว

---

๑. เจ้าจอมมารดาเอม ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว คือเจ้าคุณจอมมารดากรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ

๒. บ้านุ้ย เจ้าจอมมารดานุ้ยเล็ก ในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เป็นธิดาเจ้าพระยานครพัฒน์ และเป็นเจ้าจอมมารดาของพระองค์เจ้าปัทมราช

ไม่ควรจะแพลงพลัดพลัดพรากจากกันนานดังนี้เลย แต่ก่อนกระหม่อมฉันมีอำนาจน้อย ถึงส่งสารเสด็จดังนั้น ก็ต้องจนใจนิ่งอยู่ ครั้งนี้มีอำนาจพอจะฉลองพระเดชพระคุณเสด็จได้ ถ้าจะนิ่งเฉยเสียด้วยอ้างธรรมเนียมเก่าก็ได้ เสด็จก็ไม่ได้ว่อนวอนกระหม่อมฉันดอก บ้านุ้ยและเจ้าพระยานครศรีธรรมราชและญาติอื่น ๆ ก็ไม่ได้ว่าขอร้องให้เชิญเสด็จออกไป กระหม่อมฉันจะออกไปเที่ยวเล่นแต่ตัวกับบุตรภรรยาก็ได้ แต่กระหม่อมฉันคิดเห็นว่าครั้งนี้เป็นครั้งเป็นคราวที่ควรอยู่แล้ว ที่จะเชิญเสด็จออกไปให้พบบ้านุ้ย อย่าให้เสียทีที่บ้านุ้ยยังมีชีวิตอยู่ จนเสด็จก็ทรงพระเจริญพระชนม์ถึง ๗๒ แล้วนั้น จึงได้ทูลขอเชิญเสด็จแล้วรับเสด็จไปด้วย แล้วยอมให้เสด็จอยู่เมืองนครศรีธรรมราชไปกว่าบ้านุ้ยจะสิ้นอายุ ถ้ามิใช่กระหม่อมฉันใครจะฉลองพระเดชพระคุณอย่างนี้เล่า ทรงพระดำริดูเถิด ซึ่งฉลองพระเดชพระคุณเสด็จดังนี้ เมื่อกระหม่อมฉันออกไปถึงเมืองปักษ์ใต้ในปีมะแม เอกศก นั้น ด้วยคิดเห็นเหตุต่าง ๆ เป็นหลายประการ ดังจะนับออกไป

๑. บ้านุ้ยแก่ชรามาก จะเดียงตัวเองไม่ได้อยู่แล้ว ถ้าบ่วยไข้ถึงญาติอื่นและบ่าวไพร่จะมีปรนนิบัติสักกี่ร้อยกี่พัน ก็ไม่เห็นว่าสมควร จะเป็นที่ยินดีเมื่อปลายมือ ยิ่งกว่าเสด็จพระองค์เดียว

๒. ธรรมดาชนในโลก เจ้าบุญนายคุณอื่นจะยิ่งกว่ามารดาไม่มีเลย มารดาย่อมเป็นเขตบุญเขตกุศล ในความปรนนิบัติของบุตรเป็นที่ยิ่ง ถ้าเสด็จได้ทรงปรนนิบัติบ้านุ้ย เมื่อเวลาชราและบ่วยไข้เมื่อปลายมือเต็มพระกำลัง เสด็จก็จะได้ทรงชุบชวายพระกุศลมาก ถ้าหากว่าเมื่อเสด็จอยู่ในกรุง บ้านุ้ยจะบ่วยไข้เป็นอันตรายลงที่เมืองนครศรีธรรมราช เสด็จจะต้องทรงโทมนัสมากนักไม่รู้หาย ตลอดไปจนถึงที่สุดพระชนมายุที่เดียว

๓. ทรัพย์สิ่งสิ้นเดิมเป็นของมิ่งขวัญ ซึ่งพระญาติเป็นอันมากฝากฝายไว้แต่เมื่อยังพระเยาว์ก็ดี สิ่งของซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวัง

บวร ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชทานแก่เสด็จแต่เดิม คือพระพุทธรูปนิดและอื่น ๆ เป็นอันมากนั้นก็ดี โดยที่สุดจนผ้าทรงเก่า ๆ ของเสด็จก็ดี ได้ยินว่าบ้านุ้ยรวบรวมไปเก็บไว้ยุดไว้เป็นหลายสิ่ง บ้านุ้ยแก่อายุถึง ๗๐ เศษแล้ว ควรจะคืนของเหล่านี้มาถวายเสด็จให้สิ้น ถึงจะอย่างไรก็ตามบุญตามกรรม ก็บ้านุ้ยถึงแล้ว หรือไม่ถึงอย่างไรก็ไม่ทราบเลย มานิ่งเพิกเฉยเสียนั้นก็เป็นน่าอัศจรรย์นัก

๔. ตัวเลขสักเป็นข้าในเสด็จก็มีจำนวนหลายร้อย อยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช ส่วยแต่ตัวเลขเหล่านั้น ที่เหลือจากจำนวนหลวงควรจะเป็นของเสด็จทั้งสิ้น ส่วยรายนั้นใครเก็บไว้ ใครรวมไว้ก็ไม่ทราบเลย ไม่ได้ยินว่าเสด็จได้มาทรงใช้สอยเลย แต่ส่วนหลวงในเลขเหล่านั้น ก็ยังค้างอยู่ถึงห้าหกจำนวนมา เป็นเงินกว่าห้าหกสิบชั่ง

๕. สินเดิมของบ้านุ้ย เป็นสิ่งของทองรูปพรรณและเงินตราที่เป็นเงินเดิมและทำมาหาได้ใหม่ ตั้งแต่ออกไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ก็ได้ยินว่ามีอยู่มาก ถ้าบ้านุ้ยสิ้นอายุลง ใครเล่าจะควรได้มรดก บุตรเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีที่เป็นน้อง บุตรเจ้าพระยานครน้อยคืนเมือง[๑] ซึ่งเป็นหลานบ้านุ้ยนั้น ควรจะรับมรดกนั้นหรือ เมื่อบิดาเขาถึงอนิจกรรมแล้ว เขาถวายส่วนมรดกเสด็จด้วยหรือ ถ้าหากว่าเมื่อเสด็จอยู่ในกรุงบ้านุ้ยสิ้นอายุลงที่เมืองนครศรีธรรมราช เสด็จจะทรงรบกวนกระหม่อมฉันเพราะของสินเดิมของเสด็จที่อยู่ในมือบ้านุ้ย มรดกผู้คนบ่าวไพร่ไร่นาก็ดี ตัวกระหม่อมฉันก็อยู่ใกล้ การทั้งปวงก็อยู่ในเงื้อมมือบุตรหลานที่เขาอยู่

---

๑. เจ้าพระยานครน้อยคือเมือง มารดาชื่อหนูเล็ก เป็นธิดาเจ้านครศรีธรรมราช ถวายตัวทำราชการฝ่ายใน ครั้งกรุงธนบุรี ครั้นพี่สาวซึ่งเป็นภรรยาเจ้านครพัฒน์ถึงแก่กรรม ขุนหลวงตากออกพระโอษฐ์ประทานเจ้าจอมหนูเล็กแก่เจ้าพระยานครพัฒน์ เมื่อเป็นอุปราชเมืองนคร โดยไม่ทรงทราบว่ามีครรภ์ ก็ประทานไปตามเลย จึงถือกันว่าเจ้าพระยานครน้อยคืนเมืองเป็นลูกขุนหลวงตาก เป็นแต่อ้างว่าเป็นบุตรเจ้าพระยานครพัฒน์

ใกล้ เสด็จจะเห็นว่ากระหม่อมฉันจะฉลองพระเดชพระคุณได้ง่ายหรือยาก

๖. เจ้านายพี่น้องของเสด็จ ซึ่งเห็นแก่เสด็จว่าเป็นพี่น้องและผู้อื่นซึ่งคุ้นเคยมาบ้าง คิดถึงพระเดชพระคุณเสด็จ ทั้งสองพวกนี้ก็ได้เกื้อหนุนเสด็จมาในเวลาต่าง ๆ ความก็ทราบอยู่ด้วยกันเป็นอันมาก เสด็จก็ทรงพระเมตตาอารีรักใคร่น้อง และผู้อื่นซึ่งคุ้นเคยมาทุกหน้า แต่ยังไม่ได้ทรงตอบแทนแก่เจ้านายพี่น้องท่านมีคุณ และประทานรางวัลแก่พวกที่ฉลองพระเดชพระคุณนั้นให้เต็มใจชื่นชมสมประสงค์เลย เป็นทั้งนี้เพราะเสด็จอยู่ในกรุง ไม่มีสิ่งใดให้พอแก่ความประสงค์นั้น ถึงพวกนั้นกับพวกอื่นก็ทราบอยู่ด้วยกัน การก็ล่วงมีเดือนมานานแล้ว จนลางองค์ในเจ้านายพวกนั้น และลางคนในผู้คุ้นเคยพวกนั้น ก็สิ้นอายุล่วงไปเสียบ้างแล้ว ถึงกระนั้นบุคคลฐานของผู้ตาย ที่รับมรดกก็ยังซุบซิบอยู่บ้าง จะใคร่ได้รับประทานรางวัลแทนญาติผู้ตายต่อไป เสด็จก็ทรงพระเจริญวัย จนพระชนม์พรรษาถึง ๗๐ เศษแล้ว การก็ไม่ควรที่จะทรงเพิกเฉยให้เขาเสียใจ ถ้าเสด็จอยู่ในกรุงนี้ ถึงจะมีพระทัยเมตตาอารีแก่พวกนั้น จะทรงคิดก็คิดเสียเปล่าจะไม่สำเร็จ เพราะเหตุนั้นกระหม่อมฉันจึงเชิญเสด็จออกไปให้ถึงบ้านยกับญาติ และผู้คนข้าไทที่เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อจะให้เป็นช่องเป็นโอกาส เมื่อการควรจะทรงคิดอย่างไร จะได้ทรงคิดเสีย อย่าให้เขาว่าได้ นานไปข้างหน้าเมื่อเขาจะไม่ได้ดังประสงค์ เขาจะมารุมรบกวนกระหม่อมฉันคนเดียว กระหม่อมฉันจะคิดฉลอง พระเดชพระคุณบ้องกันแต่ เสด็จองค์เดียวได้หรือท่านข้างโน้นก็พี่ ท่านข้างนี้น้อง ถึงเขาที่ไม่ได้เป็นพี่น้อง เขาก็เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เขาจะว่าเอาเองจะคิดเอาเอง อย่างธรรมเนียมก็ไม่มี การก็จะไม่เป็นที่เรื่อถือแก่ท่านแก่เขา อันเล่าคำที่กระหม่อมจะพูด และการที่จะทำแทนเสด็จไปตามความคิดของกระหม่อมฉันเองนั้น จะเป็นที่ขอบพระทัยแก่เสด็จ หรือจะผิดพระประสงค์ของเสด็จไป กระหม่อมฉันก็ต้อง

ระวังตัวกลัวผิดอยู่ เพราะฉะนั้นถ้าจะโปรดตอบมาแต่สั้น ๆ ว่า สุดแล้วแต่จะโปรดดังนี้เท่านี้ก็เป็นอันใช้ไม่ได้ จะโปรดอย่างไรก็โปรดว่ามาให้ชัดจึงจะรับฉลองพระเดชพระคุณได้ ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรด คำที่ทูลมานี้ผิดชอบเหลือเกินขอรับประทานโทษเลี่ยเถิด เลือกฟังเอาแต่ที่ควร

เบี้ยหวัดและเงินเดือนของเสด็จในจำนวนปีวอก โทศก ได้ถวายออกไปเสร็จแล้ว ครั้งนี้ได้คิดเงินเดือนของเสด็จในจำนวนปีระกามีอิกมาสิบสามเดือนเป็นเงินชั่งหกตำลึง เบี้ยหวัดห้าชั่งเป็นส่วนของเสด็จ เบี้ยหวัดบ้านุ้ยสองชั่งรวมเป็นเงินแปดชั่งหกตำลึง กับเงินค่าจ้างโขลนสองคน ค้างจำนวนปีวอกคนละห้าตำลึง เป็นเงินสิบตำลึง กับจำนวนปีระกา ตรีศก คนละสิบตำลึง เป็นเงินหนึ่งชั่ง รวมเป็นเงินค่าจ้างโขลนชั่งสิบตำลึง รวมกับรายก่อนเป็นเงินเก้าชั่งสิบหกตำลึง เงินรายนี้ครั้งจะมอบให้ข้าหลวงคุมออกมาตามเคยก็เห็นว่าจะลำบาก ด้วยข้าหลวงต้องไปค้างอยู่นาน ครั้นจะมอบให้พวกถือหนังสือรับตั้งเข้ามานั้นก็เห็นว่าไม่สู้สมควรนัก เพราะกระหม่อมฉันไม่รู้จักเขาถนัด เรื่องที่มาใหญ่เล็กอย่างใดจะไว้ใจได้หรือมิได้ก็วิตกอยู่ กระหม่อมฉันจึงได้มอบให้ท่านผู้หญิงภรรยาเจ้าพระยานครศรีธรรมราช[๑] คุมออกมากวาย และให้บ้านุ้ยและแจกโขลนตามกำหนดที่กล่าวนั้น เบี้ยหวัดก็ยังไม่ถึงเวลาแจกดอก แต่เห็นว่าเป็นครั้งคราวที่ควรแล้วก็ถวายล่วงหน้าออกมาจะได้ทรงพระดำริใช้สอย ตามที่ทรงเห็นควรและที่ชอบพระทัย

จดหมายมา ณ วันพุธ แรมสิบสองค่ำ เดือนเจ็ด ปีระกา ตรีศก ศักราช ๑๒๓ เป็นวันที่ ๑๗๙๕ ในรัชกาลปัจจุบันนี้.

---

๑. ท่านผู้หญิงภรรยาเจ้าพระยานครศรีธรรมราชน้อยกลาง เป็นหม่อมราชวงศ์ชื่อหญิง นัดดาเจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรรณเรศร์

พระราชหัตถเลขา

ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู

คราว ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑)

ตอนเสด็จถึงเมืองนครศรีธรรมราช

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑

อ่าวเมืองนครศรีธรรมราช

วันที่ ๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗

ถึงท่านกลาง กรมหลวงเทวะวงศ์

ด้วยระยะทางที่ฉันได้ออกมาครั้งนี้ ได้ออกจากเมืองสมุทปราการเวลาค่ำ มืดดื่นแดดมอ่อน ๆ วันที่ ๒๔ เวลาย่ำค่ำถึงเกาะพงัน ทอดที่อ่าวธารเสด็จลูกหนึ่ง รุ่งขึ้นเวลาเช้า ฉันไปดูลำธารที่พบใหม่ โดยเรือกระเชียงเรือไฟเล็กลาก อ่าวนี้ถัดอ่าวเสด็จไปหน่อยหนึ่ง ต้องขึ้นเดินบกไปทาง ๒๐ เส้นจึงได้ถึงน้ำตก เดินขึ้นไปได้ตามริมลำธารอีก ๗ เส้น น้ำไม่สู้จะมากนัก แต่ยังดีกว่าธารประพาสหน่อยหนึ่ง จึงได้ให้ชื่อว่า ธารประเวศจารึก จ.ป.ร. แล้วธารแล้วกลับมาขึ้นธารเสด็จ ยาบน้ำตกขึ้นล่างเวลาบ่ายฝนตกหนัก ศาลาที่ทำไว้ไม่พอที่จะบังฝนได้ จึงต้องกินข้าวทั้งกำลังฝน เปียกบ้างแห้งบ้าง แล้วกลับมาลงเรือ เวลาค่ำออกเรือจากที่นั้น

วันที่ ๒๖ เวลาบ่ายถึงเมืองสงขลา เวลาบ่ายพระยาเสนีณรงค์ฤทธิรายามุดาเมืองไทร กับคนกูมหมัดบุตรพระยายุทธการโกศล พระยาปลิต

มาคอยรับอยู่พร้อมด้วยข้าหลวงแต่ผู้ว่าราชการเมือง กรมการเมืองสงขลา เมืองพัทลุง เวลาเย็นได้ขึ้นไปนมัสการพระเจดีย์แลดูศาลาซึ่งได้สร้างไว้ที่เขาดังกวน เขาคดทางลงมาถึงริมทะเล ขึ้นที่แหลมทราย ตรงไปเขาดังกวนแลแยกย้อมเขาไปถึงเมืองอีกทางหนึ่ง แม่เล็กได้ไปเที่ยวตลาดในเวลาเย็นวันนั้นโดยทางบกโดยรถม้า

วันที่ ๒๗ ได้ลงเรือกระเชียงไปขึ้นที่เมือง ดูออพีศที่ว่าการเมืองแลศาลามณฑล ศาลอำเภอ ซึ่งได้ตั้งในที่จวนเก่า ได้พังอ่านคำพิพากษาแล้วจึงไปพักที่ ๆ อยู่ ข้าหลวงเทศาภิบาล[๑] เวลาบ่ายไปดูถนนตลาดแลวัดมัชฌิมาวาสซึ่งพระรัตนมุนี[๒] เจ้าคณะมณฑลพึ่งมาถึงแลจะจำพรรษาอยู่วัดกอนแย้ มาคอยรับอยู่ในที่นั้นด้วย แล้วขึ้นรถไปดูถนนรอบกำแพงเมือง ซึ่งได้ทำขึ้นภายหลังนี้กลับจากยาวา ปลูกต้นไม้ริมทางแล้วเสร็จพอใช้ได้ยังไม่สู้แข็ง เวลาเย็นมีพายุฝน ต้องพักอยู่ที่บ้านพระยาวิเชียรคีรี[๓] จนสงบแล้วจึงได้กลับลงเรือ การทั้งปวงในเมืองสงขลาแลเห็นปรากฏได้ว่าจำเริญดีขึ้นทุกสิ่ง

วันที่ ๒๘ ได้ขึ้นม้าไปส่วนพระยาวิเชียรคีรีที่หน้าเขาเทวดา[๔] ระยะทาง ๒๐๐ เส้น ทางนี้เป็นต้นทางที่จะไปเมืองไทร เป็นทางที่ยังเรียบร้อยดี ไปแยกถัดคลองลำโรงไปหน่อยหนึ่ง ทางข้างขวาไปเมืองไทร แต่ว่าทางนี้มีพรุหล่ม ซึ่งถัดถนนข้ามไปแต่เดิม ทางจึงได้เลี่ยอยู่ตอนหนึ่ง แยกข้างซ้ายเป็นทางที่ไปส่วนพระยาวิเชียรคีรี ปลายถนนนี้หมดอยู่เพียงหน้าส่วน ต่อไปก็เป็นทางเดินไปเมืองแขกมลายูฝั่งตะวันออก ในที่ส่วนนี้ปลูก

---

๑. พระยาสุขุมนัยวินิต (คือเจ้าพระยายมราช บั๋น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล

๒. พระรัตนมุนี (แก้ว) วัดประยุรวงศ์ ต่อมาได้เป็นที่พระเทพมุนี แล้วเลื่อนเป็นพระธรรมเจดีย์มาอยู่วัดพระเชตุพน.

๓. พระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา).

๔. สวนนี้เรียกกันว่า "สวนหุน" แต่เจ้าของชื่อนามว่า สวนรัตน์วัน.

มะพร้าว แลเป็นที่ห้องชุ้ยฝั่งศัพเลอรู้ พักอยู่จนเวลาบ่ายจึงได้กลับเวลาค่ำออกเรือ

วันที่ ๒๙ เวลาเช้า ถึงที่ตอหน้าเมืองกลันตัน พระยากลันตัน รายามุดา พระรัษฎาธิบดีบุตร ลงมา ได้ให้สัญญาบัตรพระยากลันตันเป็นพระยาเดชานุชิต จางวาง รายามุดาเป็นพระยาสีพิชภักดี พระรัษฎาธิบดีบุตรเป็นพระโยธีปฏิยุทธ รายามุดา[๑] แล้วได้ขึ้นไปเมืองกลันตัน ตราวที่ปากน้ำเบี่ยร่อง ระยะทางได้ลึกกว่าแต่ก่อน การรับรองที่เมืองกลันตัน จัดเรียบร้อยแข็งแรงดียิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อน ใช้เรือจอดแทนกรุย่องน้ำบักธงขาวตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไปตลอดจนถึงเมือง ถึง ๒๐๐ ลำเศษ เรือแห่แลตามก็มาก เป็นจำนวนเรือเกณฑ์ถึงพันลำ ปลูกพลับพลากลางสนามในระหว่างด้านหลังพลับพลากับจวนเจ้าเมืองตั้งร้านขายผ้า ๔ แถวประมาณสัก ๖๐ ร้าน มีร้านของกินสายนอกอีกข้างละแถว ตั้งเป็นอย่างร้านบาซามลายูฤๅชวา มีหลังคาแลประรำร่มตลอด ทางปูด้วยผ้า ญาติพี่น้องทั้งหญิงชาย ดูสมัครสมานพรักพร้อมกันต้อนรับเลี้ยงดูสนิทสนมเหมือนอย่างหัวเมืองไทย ๆ เวลาบ่ายกลับลงมา มีพายุแลฝนตั้งเมื่อจวนจะถึงปากอ่าวจึงได้ขึ้นพักอยู่บนที่พักซึ่งพระยากลันตันลงมาคอยรับอยู่ที่ปากน้ำนั้น จนฝนหายจึงได้กลับลงมาเรือ ออกเรือเวลาค่ำ

วันที่ ๓๐ เวลาเช้าถึงเมืองตรังกานู พระยาตรังกานูป่วยเป็นเหน็บชา ข้อเปลี้ยไป จึงให้คนกูบัดซาและคนกูอื่น ๆ ซึ่งเข้าไปกรุงเทพ ฯ ลงมารับในเรือ พระราชนิเวศน์ก่อนในเวลาเช้า เพื่อจะไม่ให้แดดร้อนเพราะลูกคลื่นด้วย พระยาตรังกานูรับที่ประคุเรือน เมื่อเลี้ยงน้ำชาแล้วจะไปเที่ยวตลาด

---

๑. การที่ทรงตั้งเป็นจางวาง พวกมลายูถือว่าทรงตั้งเป็นสุลต่าน เจ้าเมืองเป็นแต่รายา จึงพอใจเป็นจางวาง แต่ลงว่าราชการเมืองอยู่นั่นเอง เป็นประเพณีเช่นนั้นมาถึง ๓ ชั่วคน.

ก็ให้พี่น้อง บุตร ภรรยา ซึ่งไม่เคย ออกนอกบ้านเลย นั้นตามไป ด้วยจนตลอดเวลากลับ ถึงบ่อต่อเวลา ๔ โมงเช้า มีเรือหอต่อติดกันตลอดลำน้ำทั้ง ๒ ข้าง ตั้งแต่ปากอ่าวจนถึงหน้าเมืองและเรือตามเป็นอันมาก พระยาตรังกานูคอยรับอยู่ที่พื้นดินหน้าบาไล (หอนั่ง) ดูอาการรูปร่างอ้วนพีบริบูรณ์ แต่ปลกเปลี้ยเดินไม่ราบต้องถือไม้เท้าไปไม่ได้ไกล ต้องพยุงเข้าบ่าสองข้าง ก้าวขึ้นสูงไม่ได้เลย ต้องเข้าบีกถันขึ้นไป ได้ได่ถามดูลักษณะอาการทำนองกรมพระราชวังบวรวิไชย แต่เห็นจะยังไม่ถึงกรมพระราชวัง คงจะมีเวลาหาย เพราะบ่วยอยู่ครั้งน ๒ เดือนพึงจะคลายขึ้น เมื่อนั่งที่บาไลในที่ประชุมคนหลายร้อยคนครู่หนึ่งแล้ว จึงได้ไปยังเรือนที่อยู่ซึ่งย้ายเข้าไปอยู่ริมกำแพงเมือง เรือนนี้พึ่งทำขึ้นใหม่หลังนอกเป็นตึก ลักษณะเรือนกรุงเทพ ฯ แต่ข้างในเข้าไปยังเป็นเรือนฝากระดานอย่างมลายู การตกแต่งเป็นอย่างกรุงเทพ ฯ มีแขวนรูปภาพรูปถ่าย และในห้องนอนมีเตียง ครีกครันขึ้นมาก การเลี้ยงก็มีเครื่องโต๊ะอย่างใหม่ ๆ ตลอดจนการแต่งเนื้อแต่งตัวเป็นชั้นใหม่ชั้นเก่า พวกหนุ่ม ๆ เป็นอย่างกรุงเทพ ฯ พวกแก่ ๆ คงแต่งตัวอยู่ตามเดิม แต่ออกมารับพร้อมกันหมดทั้งแก่ทั้งหนุ่มผิดกว่าแต่ก่อน เมื่อแต่ก่อนนั้นคนแก่ ๆ ไม่ใคร่ออก เมื่อเลี้ยงดูกันตามเคยแล้วก็กลับลงมาในเวลาเที่ยง พระยาตรังกานูมีความปรารถนาจะเข้าไปกรุงเทพ ฯ เป็นอย่างยิ่งโดยจริง เพราะเคยสนุกและเป็นที่ไว้ใจเสียแล้ว ถ้าจะเทียบกับเมื่อคราวกลับจากยาวาและครั้งน ก็ผิดไกลกันเป็นอันมากครั้งนดูสนิทสนมไม่ผิดกันกับเมื่องกลันตัน

เวลาบ่ายออกจากเมืองตรังกานูมาทอดที่เกาะริดัง เวลาเย็นขึ้นหาดครั้นเวลา ๗ ทุ่มออกเรือจากเกาะริดัง

วันที่ ๑ เดือนกรกฎาคม เวลาเที่ยงถึงบางนราแขวงเมืองสายบุรี หลวงพรหมภักดี ข้าหลวง พระยาหนองจิก พระยาสาย พระยาพิพิธภักดี

ผู้ช่วยเมืองคาน พระโยธานุประดิษฐ ผู้ช่วยเมืองยะหริ่ง กับข้าหลวงประจำเมืองแขกลงมาหาในเรือเวลาบ่ายขึ้นบก เขาตั้งพลับพลาไว้เหมือนหมู่บ้าน พระยายะหริ่ง พระยายะลา พระยาระแงะ หลวงจินดณานุรักษ์เมืองคานคอยรับอยู่ในที่นั้น ที่ตำบลบางนราเป็นภาคภูมิดีมาก เมื่อเข้าช่องปากน้ำไปนิดเดียวก็ถึงลำน้ำใหญ่ ซึ่งขึ้นไปได้ถึงเมืองกลันตันเมืองระแงะ หมู่บ้านใหญ่ที่ตรงปากช่องมีเรือนและสวนมะพร้าว จำนวนคนในที่นั้นถึงพันเศษ ต่อขึ้นไปข้างเหนือน้ำก็มีบ้านเรือนรายไป มีต้นมะพร้าวมาก พระยาสายและพวกเมืองสายได้ตั้งโรงจักรทำแป้งมันสำโรงในที่นี้ มีเรือเมล์สิงคโปร์มาทอดอยู่ลำหนึ่ง รับบรรทุกเบ็ดไก่โคปลามะพร้าว และเรือใบขนาดใหญ่ ๆ หลายลำ สินค้าออกจากที่นี่มาก สังเกตดูว่าชัยภูมิที่ดีกว่าตำบลตุลุบัน ซึ่งพระยาสายลงมาตั้งอยู่เป็นเมืองใหม่นั้น เวลาค่ำออกเรือจากบางนรา

วันที่ ๒ เวลาเที่ยงจึงมาทอดในที่นี้ บรรดาคนที่มาทั้งปวงมีความสุขสบายดี กำหนดจะได้ขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชในเวลาพรุ่งนี้ ค้างอยู่ ๔ คืน แล้วจึงจะได้ไปเมืองหลังสวนและเมืองชุมพร จะกลับถึงกรุงเทพ ฯ ตามกำหนดเดิม ขอให้เธอนำข่าวทั้งนี้แจ้งให้พระบรมวงศ์และข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในทราบด้วย.

สยามินทร์

พระราชหัตถเลขา ฉบับที่ ๒

เมืองหลังสวน

วันที่ ๙ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๗

ถึงท่านกลางและกรมหลวงเทวะวงศ์

ด้วยตั้งแต่ที่ได้จดหมายเข้าไปครั้งก่อน จากปากอ่าวเมืองนครศรีธรรมราชแล้วนั้น ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๓ กรกฎาคม ได้ลงเรือกระเชียงไปเข้าทางปากกะพุน ปากนี้อยู่เหนือปากพญา เรือเข้าทอดได้ใกล้กว่าแต่ไปในลำคลองซึ่งมีน้ำลึก ไม่ใกลเหมือนทางปากพญา ขึ้นที่บ้านกะพุนเดินไปโดยถนนซึ่งพระยาสุขุมนัยวินิตคิดใหม่ไปบรรจบถนนสายโทรเลข ซึ่งได้ตกแต่งขึ้นกว้างขวางเรียบร้อย ถ้าไปขึ้นท่าแพในเข้าไป ตรงทางสายโทรเลขทางนั้นเข้าไปอีก ๔๐ เส้น ถ้าได้ขึ้นที่บ้านปากกะพุนทาง ๒๗๐ เส้น ถึงที่พักตั้งประดู่หน้าเมือง ตั้งแต่ขึ้นบกไปก็ได้เห็นแปลกไปกว่าแต่ก่อน ถนนหนทางและเรือนร้านริมถนนซึ่งได้รื้อร่นเข้าไปบางแห่ง ตลาดท่าวังก็ดูสนุกสนานขึ้น สะพานข้ามคลองเป็นสะพานทำใหม่ของกาวร ได้พักอยู่ที่ได้ตั้งประดู่ซึ่งตกแต่งเป็นพลับพลา เวลาบ่ายได้เข้าไปนมัสการพระมหาธาตุ มีการเวียนเทียนสมโภชถวายพุ่มและถวายเทียนร้อยถวายไตรพระครูฐานานุกรม ๓๐ รูป แล้วสวดมนต์มีละครของราษฎรเรี่ยรายกัน จุดดอกไม้เพลิง รุ่งขึ้นวันที่ ๔ มีโรงทำพลับพลาและพังพระสงฆ์สวดภาณยักษ์ซึ่งเป็นพิธีสำหรับเมือง สวดทำนองเดียวกันกับที่กรุงเทพฯ แปลกกันแต่ที่ขึ้นทีละเล็กน้อยน่าฟังดี ฉันสั่งให้ห่มผ้าพระมหาธาตุ พวกราษฎรพากันมีใจยินดีด้วย ตั้งกระบวนแห่แต่ตลาดท่าวังผ่านหน้าพลับพลา ผ้าที่ห่มนั้นเป็นผ้าแดง ๗๐ พับเพลาะต่อกัน และทำเป็นหัวมังกรต่อข้างต้นผ้า ผืนผ้านั้นยาว ผู้ที่ช่วยแห่ถือคลี่ไปบนศีรษะเป็นธรรมเนียมเขาต้องแห่เช่นนั้

ทุกปี เวลาบ่ายฉันเข้าไปในเมืองพังข่าระความ ศาลเมืองซึ่งตั้งอยู่ที่โรงพิจเก่าในวัด (ฤๅในวัง) และนมัสการพระพุทธสิหิงค์ แล้วไปวัดตั้งพระมหาม่วงเปรียญ ๔ ประโยคซึ่งแปลงเป็นธรรมยุติกา เป็นพระศีรีธรรมมุนี ราชาคณะ[๑] พระครูเทพมุนีหน้าที่รักษาพระมหาธาตุเป็นพระครูเทพมุนีศรีสุวรรณภูปาภิบาล นิตยภัตร ๖ บาท พระ ๒ รูปนี้ มีคุณวุฒิต่างกัน พระศีรีธรรมมุนี เป็นผู้รู้ยิ่งกว่าผู้อื่น เป็นที่ปรึกษาหารือของพระรัตนมุนี เจ้าคณะมณฑล และพระสังฆกรมการราษฎรทั้งสิ้น ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดท่าโพธิ์ มีนักเรียนมากร้องขับศรภัญญะซึ่งเธอแต่งขึ้นเอง มีอัธยาศัยเรียบร้อยดีมาก พระครูเทพมุนี (ปาน) เป็นพระธรรมยุติกาชั้นเก่าในเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งธรรมยุติกาทุกวันนี้ไม่รับเข้าพวก แต่มีคุณวิเศษในการที่ตั้งใจปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ มีความสามารถเป็นอัศจรรย์ เปิดเรี่ยรายตลอดทุกหัวเมืองในแหลมมลายูจนเมืองแขกและเมืองสิงคโปร์ ปีนังทำการมา ๔ ปี ได้เงินกว่า ๔๐,๐๐๐ บาท ราษฎรที่ไม่มีเงินก็มาทำด้วยกำลังแรง มีคนที่มาทำการอยู่เสมอถึงพันเศษ ตั้งแต่รับเลี้ยงไม้โขลกปูนทำการเบ็ดเสร็จ ไม่ได้เสียค่าจ้างเลย มีแต่ได้กินอาหาร ๓ เวลา อาหารนั้นก็ไม่ได้ถึงทุนซื้อ คนที่มาทำงานหรือที่มีใจศรัทธาเข้าเรี่ยรายหาของส่งตามแต่จะมีอันใด พระครูนั้นตั้งกงษ์ไว้สำหรับรับ และมีผู้มารับช่วยทำครัวเลี้ยงคนได้ถึงพันเศษทั้งพระสงฆ์ตามแต่ผู้ใดจะมากิน งานที่ในเขตพระมหาธาตุได้ปฏิสังขรณ์แล้วไปเป็นอันมาก คือกำแพงชั้นนอกพระระเบียงพาไลรอบพระเจดีย์ที่เรียกว่าทับเกษตร วิหารธรรมศาลา วิหารพระม้า วิหารเขียน บึดทองพระพุทธรูปแล้วไปเป็นอันมาก พื้นลานวัดแผ้วถางเตียนโล่งตลอด เมื่อรู้ว่าฉันจะมานั้น ทำหลับพลารับเป็นครื่นครื้นเครื่องไม้จริงมุงกระเบื้อง ช่อฟ้าหน้าบันประดับกระจก เมื่อได้เห็นการที่ทำและได้เห็นคน

๑. ต่อมาได้เลื่อนที่เป็นพระเทพกวี พระธรรมโกศาจารย์ แล้วเป็นพระรัตนรัชมุนี ดูประวัติของท่านในเรื่อง นครศรีธรรมราชในปัจจุบัน ท้ายเล่ม.

ที่มีใจเลื่อมใสมาทำงาน และความนับถือเชื่อฟังพระครูเทพมุนีก็เป็นที่น่าพิศวงไม่มีพระรูปไหนรูปหนึ่งจะทำได้เหมือนในกรุงเทพฯ แต่ไม่มีอาการที่อวดคุณวิเศษในทางเวทมนต์อย่างหนึ่งอย่างใดเลย ผู้ที่มาทำการก็ทำด้วยความตั้งใจจะเอาบุญและด้วยความพอใจในความคิดกะการงาน และบังคับบัญชาของพระครู ที่เป็นข้อสำคัญนั้น ไม่ปรากฏว่าพระครูนั้นคิดเพื่อประโยชน์คนเลยเป็นคนแข็งงานอย่างยิ่ง เมื่อตั้งตำแหน่งแล้วได้ยกเครื่องบนทับเกษตรด้านตะวันตก ซึ่งทำด้วยเงินที่พระราชินีส่งออกมาให้ทำการในพระมหาราตุแต่ก่อนนั้น แล้วไปดูที่เก็บเสบียงอาหารและครัวที่เลี้ยงคนมีโรงถึง ๗–๘ โรง เต็มไปด้วยข้าวปลาพริกกะบิแลผลไม้ ของซึ่งจะใช้ในการครัว บรรดาเครื่องบริโภคซึ่งจะหาได้ในเมืองนครย่อมมีอยู่ในนั้นทั้งสิ้น มีข้าวที่ประจำอยู่ถึงร้อยเกวียน เวลาค่ำกลับมาพลับพลาดูละครซึ่งเล่นอย่างละครกรุงเทพฯ แต่ร้องกันดีพิณพาทย์ดีดังกร่อย ๆ ทั้งสิ้น เขาเรียกกันว่าละครวิก เล่น ๒ โรงออกแข่ง ๆ กันเหมือนอย่างที่ในกรุงเทพฯ เพราะเจ้าของเป็นภรรยาพระศิริธรรมบริรักษ์ทั้ง ๒ คน[๑]

วันที่ ๕ เวลาเช้าขึ้นช้างไปสวนมังคุด ทางประมาณ ๒๗๐ เส้น ที่สวนนั้นน่าที่จะเรียกว่า บำมังคุด เพราะการที่ทำนั้นถางที่แล้วปลูกมังคุดทั้งไว้ เมื่อถึงฤดูก็ไปเก็บไม่ได้รักษา สวนนี้มีมากจนคลองถึงชายเขา มีทางเฉพาะช้างเดิน ต้นไม้ร่มชิดสวนแล้วแต่มังคุดทั้งสิ้น สูง ๗ ๘ วาก็มี แต่เป็นเวลาที่มีผลอ่อน เวลาบ่ายกลับมีละครวิกอีกโรงหนึ่ง

รุ่งขึ้นวันที่ ๖ เวลาบ่ายเข้าไปดูตะรางซึ่งตั้งไว้ในป้อมมุมเมืองตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วไปตามถนนในกำแพงเมือง ซึ่งลาดเชิงเทินลงมา

---

๑. ชื่อพิณคน ๑ ชื่อทรัพย์คน ๑ พระศิริธรรมบริรักษ์ (ฉัด ณ นคร) สามีถึงแก่กรรมแล้วในเวลานั้น.

กำแพงด้านนี้ชำรุดรื้อลงมาเหลือไว้แต่ต่ำๆ ทางยาวตามกำแพงเมือง ๕๐ เส้น เป็นถนนกว้างใหญ่และแข็งพอใช้ได้ แล้วไปแวะดูพระมหาธาตุแต่การซึ่งได้คิดว่าจะปฏิสังขรณ์ แล้วกลับมาแวะที่บ้านละเมาะนอกเมืองซึ่งเป็นที่งามด้วยธรรมดาเอง ได้ให้ชื่อตำบลนั้นไว้ว่า สวนราชฤาดี สำหรับเป็นที่ประพาสต่อไปภายหน้า กลับมาลงเรือที่ท่าแพ ออกมาถึงเรือมหาจักรีเวลา ๒ ทุ่ม ฉันได้คิดจะปฏิสังขรณ์พระเจดีย์แดงวิหารสามจอม แล พระเจดีย์รายรอบพระมหาธาตุ ซึ่งเป็นของเก่า ๑๒๖ องค์ เป็น ๓ ขนาด หรือ ๓ องค์เถา เจ้านายข้างหน้าข้างในได้รับปฏิสังขรณ์คนละเถา พระราชินีได้สร้างศาลาแลบ่อน้ำที่ดงรักแห่ง ๑

เมืองนครศรีธรรมราช เป็นชัยภูมิดีมาก พิเคราะห์ดูน่าที่จะจัดการอิริเกชั่นได้ ไม่เหมือนกันแท้แต่ไม่เท่าถึง แต่ทำนองเมืองอียิปต์ถ้ามีอินเยอเนียออกมาจัดการเห็นจะได้ประโยชน์มากขึ้น เวลา ๗ ทุ่มออกเรือ เวลา ๗ ทุ่มออกเรือ เวลาเข้าถึงเกาะพงัน ขึ้นไปสลักศักราชเติมที่ จ.ป.ร. ที่ ๑ แล้วออกเรือมาถึงเมืองหลังสวน เวลาทุ่มครึ่ง

วันที่ ๗ เวลาเข้าออกเรือไปทอดที่เกาะตังกาจ๋า ขึ้นดูรังนกที่ถ้ำนาบันล่าไปกว่าทุกปี ลูกนกยังอ่อนอยู่ ได้สลัก จ.ป.ร. ไว้แห่งหนึ่ง มีศักราชสองแถวคือ ๑๗๐ แล ๑๑๗ แล้วออกเรือมาถึงเมืองหลังสวน เวลาบ่าย ลงเรือกระเชียงเรือไฟลาก มาขึ้นที่บางยโรขึ้นช้างมาที่บ้านพระยาจรูญพักอยู่ในนั้น น้ำเหนือพึ่งจะหลากลงมามากไม่ยังอ่อนอยู่ทั้งนั้น แม่เด็กหน้าบวมที่ได้คาดงมา แต่ไม่เป็นอะไรมาก คนทั้งปวงเป็นปรกติเรียบร้อยทั้งนั้น.

สยามินทร์

จดหมายเหตุ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้

(ฉบับที่ ๔)

ตอนเสด็จถึงเมืองนครศรีธรรมราช[๑]

ของสักขี

เมืองนครศรีธรรมราช ยังมีรอยกำแพงเมืองโบราณอยู่โดยบริบูรณ์ทั้ง ๔ ด้าน แต่ตัวกำแพงชำรุดทรุดโทรม เกือบเหลือเพียงเป็นขอบถนนอยู่แทบทุกด้าน เว้นแต่กำแพงด้านเหนือ ยังมีใบเสมาแลแนวป้อมเหลืออยู่ ตัวเมืองในร่วมกำแพงมีรูปเป็นหีบ ๔ เหลี่ยม คือ โดยยาวด้านตะวันออกตะวันตก ๕๕ เส้น ๕ วา โดยกว้างด้านเหนือใต้ ๑๑ เส้น ๑๐ วา ในร่วมกำแพงเมืองเวลานี้เป็นหมู่บ้าน มีชื่อเรียกเป็น ๓ ตอน คือ ตอนเหนือเรียกตำบลประตูชัยเหนือ ตอนกลางเรียกตำบลพระเสื้อเมือง ตอนใต้เรียกตำบลประตูชัยใต้ คำที่เรียกว่าประตูชัยนั้น ก็คือเดิมเป็นประตูเมืองด้านเหนือแลด้านใต้นั่นเอง และชื่อตำบลที่เรียกว่าพระเสื้อเมืองซึ่งอยู่ย่านกลางนั้น ยังคงมีศาลพระเสื้อเมือง และเทวรูปพระเสื้อเมืองเป็นรูปปั้นก็คงมีอยู่ เวลานี้พวกจีนที่เป็นพลเมืองนับถือเหมือนเป็นศาลเจ้าอันหนึ่ง ตอนประตูชัยเหนือนั้น มีเทวสถานทั้ง ๓ สถาน ชำรุดทรุดโทรมทุกแห่ง แต่สถานพระอิศวรแลสถานพระพิฆเนศวร ซึ่งอยู่ฟากเดียวกันริมถนนด้านตะวันตกนั้นได้ซ่อมแซมใหม่ ยังคงเป็นที่เก็บเทวรูปแลกระถางพิธีสำคัญ.

---

๑. คัดจากจดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้.

พวาย และมีพราหมณ์รักษาอยู่ มีเสาชิงช้าสูงประมาณ ๓ วา อยู่หน้าสถานพระอิศวร แต่สถานพระนารายณ์นั้น อยู่ฟากถนนด้านตะวันออกตรงกันข้ามกับสถานพระอิศวร สถานพระนารายณ์เหลือแต่รากผนังอิฐ ตัวเทวรูปพระนารายณ์เป็นศิลาจมดินอยู่เพียงเข่าชำรุดมาก มีเพิงจากบังไว้ มีส่างอยู่เพียงมีต้นประดู่ใหญ่เป็นคู่กัน ๒ ต้น อยู่ริมทางเข้าไปที่เทวรูปนั้น

ส่วนเจดีย์ฐานฝ่ายพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักสำคัญของบ้านเมือง คือ พระมหาธาตุ อันอยู่ต่อนไปข้างตำบลพระเสื้อเมืองแลประตูชัยใต้ทางถนนใหญ่ฟากตะวันตกนั้น ยังคงได้รับความอภิบาลรักษาอยู่โดยกวดขัน มีเจ้าพนักงานรักษาสมบัติของวัด แต่เดิมวัดพระมหาธาตุนี้ ไม่เป็นที่ซึ่งมีพระสงฆ์อยู่ บัดนี้ได้มีกุฏิหมู่หนึ่งสร้างขึ้นใหม่สำหรับพระสงฆ์ ๕ รูปอาศัยดูแลรักษาองค์พระมหาธาตุ ในร่วมกำแพงเมืองแลนอกกำแพงเมืองยังมีวัดอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ในหมู่วัดพระมหาธาตุ ตรงหน้าวัดริมถนนฟากตะวันออก มีวัดหน้าพระธาตุ ข้างหลังวัดซึ่งมีถนนจากศาลพระเสื้อเมืองมาบรรจบอีกสายหนึ่ง มีวัดพระนครซึ่งเป็นที่มีโรงเรียนอยู่ด้วย ข้างวัดพระมหาธาตุด้านเหนือก็มีวัดพระเดิม

ศาลากลางนั้น อยู่ย่านกลางเมืองฟากถนนด้านตะวันตก เป็นตึกใหญ่ ๒ ชั้น หลังคากระเบื้อง มีมุขด้านหน้า ๓ มุข แลมุขด้านสกัดอีกด้านละมุข ข้างศาลากลางเป็นหอพระสิหิงค์ มีช่อฟ้าใบระกาหลังคากระเบื้องสี่ เป็นหอเก่าของเดิมหลังหนึ่ง หอสร้างขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่ง มีลานใหญ่เป็นสนาม ในบริเวณศาลากลางนี้เดิมเป็นบ้านเจ้าเมืองนครเก่า

ตั้งแต่ตำบลประตูชัยเหนือตลอดไปจนตำบลประตูชัยใต้ นอกจากวัดของเก่ามีบ้านผู้เรือนคนเป็นส่วนอยู่ทั้งสองฟากถนน ตอนประตูชัยเหนือ

เป็นบ้านข้าราชการประจำเมืองโดยมาก ร้อบ้านปลูกต้นแก้วหรือต้นพุทธรักษา (หรือพุ่เรือหงส์) ดัดเป็นพุ่มงามดาดี ย่านกลาง มีโรงแถวเป็นร้านขายของแลร้านตัดเสื้อเย็บเสื้อ และมีตลาดของสดเป็นตลาดใหญ่หลังคาสังกะสี ตอนประตูชัยได้เป็นส่วนบ้านคฤหบดีแลราษฎร

ถนนสายใหญ่นั้นเรียกถนนราชดำเนิน ผ่านไปกลางเมืองแลออกไปนอกเมืองข้างเหนือข้างใต้ ถนนที่ออกนอกเมืองไปข้างเหนือตรงไปข้ามคลองท่าวัง (ซึ่งเป็นท่าขึ้นแห่งเรือมาจากปากพระยา) แลตรงตลอดไปถึงท่าแพ (ซึ่งเป็นท่าขึ้นแห่งเรือมาจากปากพูน) ถนนออกจากเมืองด้านใต้ตรงไปถึงศาลามีชัย ไปบรรจบถนนซึ่งเป็นทางไปเมืองตรัง (ทางอำเภอร่อนพิบูลย์) รวมระยะถนนสายใหญ่อันเป็นสายกลางเมืองนี้ ยาวประมาณ ๓๖๐ เส้น มีสะพานคอนกรีตข้าม ๓ แห่ง คือ ข้างด้านเหนือริมกำแพงประตูชัยเหนือสะพานนครน้อยใกล้ค่ายหลวง สะพานหนึ่ง สะพานข้ามคลองท่าวัง เรียกสะพานราเมศวร์ สะพานหนึ่ง ด้านใต้ออกประตูชัยได้ มีสะพานเทวกระตล สะพานหนึ่ง และมีถนนซอยเข้าสะแวกบ้านตามระยะที่ประชุม

เมื่อพูดถึงวัดในเมืองนคร ซึ่งอยู่เรียรายใกล้ ๆ กันเป็นอันมากแต่ต่างวัดต่างทรุดโทรมลงน่าเอนจอนาถใจ ทำให้ข้าพเจ้าหวนระลึกถึงพระบรมราโชบายในรัชกาลปัตยุบันนี้ ซึ่งเมื่อแรกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ นับด้วยจำนวนล้านบาท สร้างวชิรพยาบาลแลโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นอนุสาวรีย์ในรัชกาล ไม่ได้ทรงสร้างวัดขึ้นใหม่อย่างรัชกาลก่อน ๆ แลอย่างสมัยก่อนโพ้น นับว่าเป็นพระบรมราโชบายอันลึกซึ้งอาจหาญเฉียบขาด แลจะเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนอย่างไพศาล เพราะบ้านเมืองทุกวันนี้ จะสมบูรณ์ก็ด้วยประชาชนได้รับความบ้องกันโรคภัย แลได้รับความศึกษาอันดีแพร่หลายทั่วๆไป

การศึกษาทุกวันนี้ คงต้องอาศัยพระเป็นหลักเป็นสรณะทางธรรมจริยาสัมมาปฏิบัติและทางแนะนำอย่างอื่นจริงอยู่ แต่วิชาการที่จะฝึกฤดุบุคคลให้รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพโดยอาการต่าง ๆ นั้น ย่อมประณีตแตพิสดารขึ้นกว่าแต่กาลก่อนหลายเท่าพันทวี ต้องอาศัยครูที่ชำนาญวิชานั้น ๆ แลครูเหล่านี้ย่อมเป็นฆราวาส เพราะฉะนั้นการศึกษาสมัยใหม่ต้องอาศัยที่มีโรงเรียนตั้งขึ้นอย่างระเบียบใหม่ การสร้างโรงเรียน โรงพยาบาลจึงเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่เสมอการสร้างวัดวาอารามอย่างเก่าก่อน จึงเห็นได้ว่าพระบรมราโชบายเรื่องสร้างโรงพยาบาลแลโรงเรียน ควรเป็นเยี่ยงอย่างอันดีแก่ผู้ที่จะบริจาคทรัพย์บำเพ็ญกุศล เพื่อสาธารณประโยชน์ ส่วนการพระราชกุศลทางบำรุงพระอาราม ก็ได้ทรงบำเพ็ญอยู่เสมอมิได้ทรงละเลยคือวัดที่ควรทรงบำรุงรักษา แลปฏิสังขรณ์ ก็ได้ทรงบำรุงรักษาและทรงปฏิสังขรณ์อยู่เสมอ

การสร้างวัดขึ้นใหม่ เพื่อจะได้เช่นความพอใจว่าได้สร้างวัดนั้นเป็นการเกินสมัยเสียแล้ว เพราะวัดของเก่าที่ควรปฏิสังขรณ์แลควรทะนุบำรุงจัดขึ้นเป็นโรงเรียนมีอยู่เป็นอันมาก ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบว่า ในการที่ข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช เรี่ยรายเงินกันสร้างอนุสาวรีย์ที่ระลึก อุทิศส่วนกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนั้น ก็จะสร้างเป็นโรงเรียนสำหรับขึ้นในวัดท่าโพธิ์ (ซึ่งเป็นวัดเจ้าคณะมณฑลสถิต) โรงเรียนนั้นได้ก่อขึ้นถึงผนังแล้วคงจะสำเร็จบริบูรณ์ในไม่ช้า

ในนานาประเทศ ที่ซึ่งเป็นวัดเดิม บัดนี้ก็เป็นมหาวิทยาลัยใหญ่โตเป็นพยานอยู่ เช่น มหาวิทยาลัย ออกสะฟอร์ด แลเคมบริดช์ ชื่อโรงเรียนในมหาวิทยาลัยก็เป็นชื่อวัดเช่นไครส์ตเชิช แลตรินิตี้ แลรูปร่างของตึกเหล่านี้ ก็เป็นวัดโบราณที่คงเหลืออยู่นั้นเอง

วันพุธที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ประทับเมืองนครศรีธรรมราช

วันนี้ได้ทราบว่ามีพระราชกระแส เรื่องตำแหน่งมหาดเล็กรายงานซึ่งกระทรวง มหาดไทยใช้ นักเรียน ข้าราชการ พลเรือน ผู้เรียนจบหลักสูตรรัฐประศาสนศึกษาบรรจุตำแหน่งประจำมณฑล ๆ ละ ๒ นาย สำหรับฝึกหัดทำการสำรองนายอำเภอ

ตามประเพณีการกรมมหาดเล็ก ตำแหน่งมหาดเล็กรายงานมีหน้าที่ตรงตามชื่อ คือ เป็นผู้ที่รับพระบรมราชโองการคำรัสสั่งให้ไปตรวจรายงาน ณ ที่ใด ๆ นำความขึ้นกราบบังคมทูล พระกรุณา นับว่าเป็น ข้าราชการในพระราชสำนัก ผู้มีหน้าที่ตรวจการประจำเช่นการศาลยุติธรรมก็มีตำแหน่งเป็นหุ้มแพรพิเศษ เช่นตำแหน่งนายหัศบำเรอ เป็นต้น มหาดเล็กรายงานเหล่านี้ ย่อมขึ้นตรงต่อกรมมหาดเล็ก ในชั้นหลังในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกตำแหน่งมหาดเล็กรายงานมาใช้สำหรับนักเรียนข้าราชการพลเรือน ฯ ซึ่งเดิมเป็นนักเรียนมหาดเล็กในรัชกาลนั้น นักเรียนก็ยังได้มีเวลาฝึกหัดราชการกรมมหาดเล็ก รู้จักสังกัดมุลนายในกรมมหาดเล็กอยู่ ครั้นในรัชกาลปัจจุบันนี้ เปลี่ยนโรงเรียนมหาดเล็กเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน นักเรียนไม่ใคร่ได้มีเวลาทำการคิดต่อกับกรมมหาดเล็ก จึงห่างเหินออกไปจากพระราชสำนักมากขึ้นทุกที หากจะมีเวลาได้สมาคมกับข้าราชการในพระราชสำนักบ้างก็เพียงเวลาที่ไปฝึกหัดในหน้าที่เดือนประจำในกรมกองเสนาหลวงรักษาพระองค์เท่านั้น แต่ส่วนทางราชการยังคงใช้ชื่อตำแหน่งผู้ที่ออกรับราชการประจำมณฑลเป็นมหาดเล็กรายงานอยู่ ชื่อตำแหน่งกิจการที่ตนสังกัดไม่ลงรอยกัน ได้ทราบว่ากระทรวงมหาดไทยคงมีความเห็นว่าการที่ได้นักเรียนคุ้นเคย ราชการในพระราชสำนักไปรับราชการหัวเมืองนั้น ย่อมเป็นคุณประโยชน์แก่ราชการมาก พระยามหาอำมาตยาธิบดี ผู้แทนเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงรับกระแสพระบรมราชโองการไปจัดการให้นักเรียนมีการคิดต่อกับกรมมหาดเล็ก เช่นรายงานคนต่อ

อธิบดีกรมมหาดเล็กเป็นต้น

วันพฤหัสบดีที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ประทับเมืองนครศรีธรรมราช วันนี้ได้ทราบว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ สมุหเทศาภิบาล ซึ่งได้ทรงคุมเด็กชาวเมืองนครหัดบีพาทย์ขึ้นวงหนึ่ง ได้ทรงจัดการให้พวกเด็กเหล่านั้น ไหว้ครูบีพาทย์ คือ รองหัวหมื่น พระประสารดุริยศัพท์ (ครูแปลก) เจ้ากรมพิณพาทย์ ในกรมมหรสพมหาดเล็กเป็นครูได้กรอบจางวางสอนในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้เป็นครูนายผาด นายอ่ำ มหาดเล็กสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร์ อีกชั้นหนึ่ง แลนายผาด นายอ่ำ ได้เป็นครูเด็กบีพาทย์ชาวนครนี้ต่อมา เวลานี้พระประสารดุริยศัพท์มาราชการในการสมโภชพระมหาธาตุ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ สมุหเทศาภิบาล จึงทรงถือเอาโอกาสนี้จัดการไหว้ครู ได้ทรงทำการตามธรรมเนียมไหว้ครูบีพาทย์ ที่ตำหนักส่วนพระองค์ตำบลบ้านโพยายรดใกล้ศาลามีชัย เมื่อเสร็จการไหว้ครูแล้ว เด็กบีพาทย์ได้ทำเพลงบางเพลง อำมาตย์ตรีหลวงพรหมปริชาผู้เคยฝึกหัดร้อง ได้ร้องส่งบีพาทย์แล้วเป็นเสร็จการ

วันศุกร์ที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ กำหนดการพระราชทานพระแส่งราชศาตรา สำหรับเมืองนครศรีธรรมราช แลตั้งองคมนตรี การตั้งองคมนตรีนั้น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเลียบหัวเมืองในมณฑลใด ถ้าทรงพระราชดำริเห็นสมควร จะทรงตั้งข้าราชการผู้เป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยเป็นองคมนตรีได้ ก็เป็นโอกาสอันสมควรที่จะทรงตั้งองคมนตรีในที่นั้น ในการที่เสด็จประทับ ณ เมืองนครศรีธรรมราชครั้งนี้ มีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยในมณฑลใกล้เคียงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนมหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าปฏิพัทธ์เกษมศรี ผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต มหาอำมาตย์โท พระยาสุรินทราชา (หม่อมราช-

วงศ์ดิศร์ สุทัศน์) สมุหเทศาภิบาลลำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต มหาอำมาตย์ตรี พระยาเดชานุชิต (หนา บุนนาค) สมุหเทศาภิบาลลำเร็จราชการมณฑลปัตตานี แลมหาอำมาตย์ตรี พระยาบริรักษ์ภูธร (พลอย ณ นคร) สมุหเทศาภิบาลลำเร็จราชการมณฑลชุมพร รวม ๔ เป็นองคมนตรีในครั้งนี้

เจ้าพนักงานได้แต่งพลับพลาถาวร ในลานวัดพระมหาธาตุหลักเมืองนครศรีธรรมราช เป็นที่ตั้งการพระราชพิธีพระราชทานพระแส้งศาตราแลตั้งองคมนตรี กับมีการถือน้ำเสื่อป่ากรมมณฑลนครศรีธรรมราช เป็นการต่อเนื่องกับการถือน้ำเสื่อป่าของกรมนี้ ที่เมืองสงขลาอันได้กระทำพระราชพิธีมาแล้ว เพราะมีสมาชิกบางคน ที่ติดหน้าที่ราชการไม่มีโอกาสไปรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่เมืองสงขลาได้ จึงได้มารวมถือน้ำในคราวนี้

เจ้าพนักงานได้แต่งพลับพลา ที่กล่าวข้างบนนี้เป็นพลับพลาทองแดงทำประรำยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน เป็นที่มีการพระราชพิธี ตั้งม้าหมู่ทองบนพลับพลาประดิษฐานพระไชยเงินหลังช้าง ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แลพระไชยเนาวโลหประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัตยุบันนี้ แลคัมภีร์พระธรรมปิฎก มีธูปเทียนทอง แลพานทอง ประดับ ดอกไม้สดเป็น เครื่องสักการะ ต่อข้างม้า หมู่ทองมาด้านหลังพลับพลาตั้งอาสน์สงฆ์สำหรับพระสงฆ์ ๕ รูป มีพระธรรมโกศาจารย์เป็นประธานสวดชัยมงคล แลทอดพระราชบัตรังกที่มุขหน้าพลับพลา ในประรำหน้า พลับพลา ตั้งโต๊ะวางกล่องบรรจุ คำถวาย ชัยมงคลแลพาน แว่นฟ้าสำหรับวางพระแส้งราชศาตราและมีโต๊ะดอกไม้ธูปเทียน เป็นเครื่องราชสักการะของข้าราชการแลคฤหบดีชาวเมืองนครศรีธรรมราช แลแต่งทางลาดพระบาท มีราชวัติฉัตรธงตั้งแต่ประตูวัดพระมหาธาตุด้านตะวันออก

ไปในลานวัดจนถึงพลับพลา

เวลาบ่าย ๔ โมงครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศเสื้อบ่า กองม้าหลวงรักษาพระองค์ ส่อดสายสะพายนพรัตนราชวราภรณ์ เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนรถยนต์พระที่นั่งจากพลับพลาค่ายหลวง ไปถึงประตูวัดพระมหาธาตุ ทรงพระดำเนินโดยทางลาดพระบาท พร้อมด้วยรัว นายตำรวจ ขุนตำรวจนำทหารมหาดเล็กแซงราชของครักษ์แดพระราชบริพารตามเสด็จ พระสงฆ์ที่ชุมนุมอยู่หน้าวิหารพระธรรมคำถา ตรงประตูวัด สวดชัยมงคล อุบาสกอุบาสิกา ราษฎรชายหญิง เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในลานวัดกราบถวายบังคม เสด็จประทับบนพลับพลาทองกรมเสื้อบ่า กรมมณฑล นครศรี ธรรมราช ตั้งแถว เป็นกอง เกียรติยศ ถวายวันทยาวุธ บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ข้าราชการชั้นเสนาบดีสมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมือง แต่ผู้อื่นเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทตามตำแหน่ง เมื่อสุดเสียงแตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีแล้ว อำมาตย์เอกพระยาประชากิจกรจักร์ ผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช อ่านคำกราบบังคมทูลพระกรุณาถวายชัยมงคล ในนามของข้าราชการแลประชาชนชาวเมืองนครศรีธรรมราช มีข้อความดังต่อไปนี้

"ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย บรรดาที่มาประชุมเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ บัดนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณาแสดง ความชื่นชมยินดีใน ที่ฝ่าละออง ธุลีพระบาท เสด็จมา ถึงเมืองนครศรีธรรมราช ณ ครั้งนี้ นับว่าเป็นมงคลดิถีมหาสมัยอันประเสริฐของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่ได้ตั้งใจส่วามิภักดิ์ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ผู้ทรงพระมหา กรุณาธิคุณ แก่ข้า พระพุทธเจ้า ทั้งหลายตลอด ถึงอาณาประชาชนทั้งฤทัยบรรพชิตทั่วพระราชอาณาจักร ตั้งแต่ครั้งฝ่าละอองธุลีพระบาท

ยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระยุพราชอยู่นั้น ได้เสด็จมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๒ ครั้งหนึ่งนั้น เป็นโอกาสที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นครั้งแรก และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมฉันร้างประตูเยาวราชหน้าวัดพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เป็นอนุสาวรีย์และเป็นที่ระลึกแห่งพระมหากรุณาธิคุณและเป็นเกียรติยศแก่เมืองนี้เป็นยิ่งใหญ่

อนึ่งด้วยอำนาจพระปรีชาญาณได้ทรงจัดการอันสำคัญ ๆ ให้เป็นให้มั่นคงโดยได้ผลดีเป็นอันมาก ได้ทรงพระอนุสรณ์ดำรงอยู่เป็นเนืองนิตย์แต่ที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขสำราญทุกทั่วหน้า ผลแห่งพระมหากรุณาธิคุณในข้อนี้ได้แผ่ไพศาลทั่วพระราชอาณาจักร มีพยานที่เห็นชัดได้ในเมืองนครศรีธรรมราชนี้ก็คือทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างทางรถไฟสายใต้ซึ่งแยกสาขามาเมืองนี้แล้วติดต่อกับเมืองอื่น ๆ การไปมาได้รับความสะดวก และกิจการทั้งหลายมีสินค้าเป็นต้น ให้เจริญขึ้นโดยลำดับ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่เมืองนี้เป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อม

ต่อมาเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๗ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบด้วยเกล้า ฯ ว่า ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะเสด็จพระราชดำเนินมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช ข้าฝ่าละอองธุลีพระบาทมีความชื่นชมยินดี โดยความสามัคคีพร้อมเพรียงกันจัดสถานที่ และกิจการใหญ่น้อยตามสมควรที่จะรับเสด็จได้ พอบังเอิญเกิดอุปสรรคความขัดข้องที่จะเสด็จมาไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความระทวยระทดสลดเนื้อสลดใจเป็นอันมาก

เมื่อในเดือนต้นศกนี้ได้ทราบด้วยเกล้า ฯ ว่า ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะเสด็จมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช ในเดือนกรกฎาคมนี้เป็นแน่ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความมั่นใจลงโดยความเชื่อแท้ดังนี้แล้ว ก็มีความยินดี

พร้อมเพรียงกัน จัดสถานที่แลกิจการต่าง ๆ ตามที่ได้ปรากฏอยู่นั้น จนได้เสด็จมาถึงในครั้งนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจนตลอดถึงประชาชนทั่วหน้าที่ได้พากันมาเฝ้าฝ่าละอองธุลีพระบาทชมเชยพระบรมโพธิสมภาร ได้มีจิตเบิกบานยินดีทวียิ่งขึ้นไปเป็นอันมาก เพราะได้ทรงพระกรุณาอุตสาหะเสด็จมาโดยมิได้ทรงคิดระอิดระอาต่อความทุกข์ ทรงมุ่งหวังต่อความสุขสำราญให้สำเร็จแก่อาณาประชาชนข้าขอบขัณฑสีมานั้นเป็นใหญ่ ไม่ได้ทรงถือเอาความสุข ความสำราญแต่ในส่วนพระองค์เป็นประมาณ ด้วยอำนาจแห่งพรหมวิหารคุณข้อนี้ แลเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัยจงบันดาลให้คุณธรรมซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสกลโลกธาตุจงประสิทธิประสาทให้ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระเจริญด้วยจตุพิธวรพรทั้งสี่ประการ คือมีพระชนมายุยืนนานแลพระพรรณสิริวิลาสเป็นอันดี บริบูรณ์ด้วยบรมสุขในพระวรกายแลพระราชหฤทัย พระกำลังพระกายแลกำลังพระปัญญาสามารถในพระราชกรณียกิจทั้งปวง กับให้ทรงพระเจริญด้วยพระบรมเดชานุภาพ เหล่าศัตรูหมู่ปัจจามิตรอันคิดร้ายจงพ่ายแพ้แก่พระบารมีของพระเกียรติยศพระเกียรติคุณจงแผ่ไพศาลไปในที่ทั้งปวงทั่วทิศานุทิศ พระราชประสงค์จงประสิทธิ์ดังพระราชหฤทัยจำนง ขอพระพรชัยมงคลอันข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงกราบทูลถวายนี้ จงไพบูลย์ตามสัตยาธิษฐานทุกประการ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

แล้วมีพระราชดำรัสตอบ เป็นใจความว่า ได้ทรงฟังคำของผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวแต่ความจงรักภักดีในนามของข้าราชการแลประชาชนนั้น เป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ตั้งแต่เคยได้เสด็จพระราชดำเนินมาครั้งก่อนแล้ว ก็ทรงรู้สึกว่าเป็นเมือง

สำคัญในพระราชอาณาเขต เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระราชประสงค์อยู่แล้วว่า จะเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยี่ยมให้ทอดพระเนตรเห็นด้วยพระองค์อีกว่า ความเจริญของบ้านเมืองและความสุขสำราญของประชาชนเป็นอยู่อย่างไร เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญของบ้านเมืองและราษฎรของพระองค์ ได้รับความร่มเย็นมีหน้าตายันเบิกบาน เป็นสุขสำราญ ก็ทรงมีพระราชหฤทัยยินดียิ่งนัก

เมื่อทรงรำพึงถึงอดีตกาล เมืองนครศรีธรรมราชเคยเป็นราชธานีมีเจ้าเป็นผู้ปกครอง ราษฎรได้เห็นผู้มีอิสริยยศใหญ่เป็นผู้ปกปักรักษาอยู่ ได้รับความผาสุกมาแล้ว จึงเป็นการสมควรที่จะได้เห็นเจ้านายเป็นผู้ปกครอง ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขต่อไป

พระองค์ทรงระลึกอยู่ที่จะทรงทำให้สมความตามตำนานในอดีตภาคไม่ย่อหย่อน แลเพื่อแสดงน้ำพระราชหฤทัยหมายถึงของพระองค์ ที่จะทรงปกครองประชาชนให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข จึงจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระแส้งราชสำคราญซึ่งเป็นพระแส้งของพระองค์ไว้สำหรับเมืองนครศรีธรรมราชเป็นของต่างพระองค์ เป็นพยานแห่งพระราชอำนาจ เพื่อใช้บังกันสรรพอันตราย อันจะมาย่ำยีบีฑา และสำหรับผู้ปกครองใช้เป็นอำนาจปราบปรามผู้ทำร้ายแก่อาณาประชาชน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ว่าราชการเมืองและเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ที่จะได้รับพระราชอำนาจแบ่งพระราชทาน ให้ใช้ในทางสุจริตและยุติธรรม ซื่อตรงต่อหน้าที่และโปรดเกล้า ฯ ให้รู้สึกว่าไม่ใช่แต่ผู้ว่าราชการเมืองผู้เดียว เจ้าหน้าที่ราชการแผนกต่าง ๆ ได้รับแบ่งพระราชอำนาจไว้ด้วยและให้เป็นเครื่องเตือนใจว่า ต่างได้รับภาระอันหนักเพื่อรักษาความสุขสงบเรียบร้อยของประชาชนทั่วไป เมื่อประพฤติและคิดอยู่เช่นนี้ก็มีความเจริญและความสุข จึงพระราชทานพรให้มีความสุขสวัสดิ์ทั่วกัน

แล้วพระยาประชากิจกรจักร์ น้อมเกล้าน้อมกระหม่อม รับพระราชทานพระแส่งราชศาตราฝักทองคำจำหลักลาย จากพระราชหัตถ์ประดิษฐานไว้เหนือพานแว่นฟ้า ในขณะเดียวกันนั้น พระสงฆ์สวดชัยมงคลกองเสือบำถวายวันทยาวุธ เบ็ดแตรเดี่ยวถวายคำนับ ๓ คาบ พระยาประชากิจกรจักร กราบบังคมทูลถวายปฏิญญาณที่จะประพฤติการตามกระแสพระบรมราโชวาท แลรับพระแส่งราชศาตราอันเป็นเครื่องราชูปโภครักษาไว้ต่างพระองค์ เป็นสวัสดิมงคลแลเป็นเกียรติยศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทรงจุดเทียนธูปเครื่องบูชาที่ม้าหมู่ประดิษฐานพระพุทธรูปแลพระธรรมปีฎก เจ้าพนักงานเชิญหม้อน้ำพระพุทธมนต์ ซึ่งเป็นน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตั้งบนโต๊ะหน้าพลับพลา เสด็จออกมุขหน้าอีกครั้ง

จึ่งมหาเสวกโท พระยาศรีวรวงศ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงมุรธาธร กราบบังคมทูล เบิกผู้ที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรีทั้ง ๔ เข้ามาทูลละอองธุลีพระบาทเฉพาะหน้าพระที่นั่ง ในท่ามกลางที่ประชุมองคมนตรีเก่า หม่อมเจ้าปฏิพัทธเกษมศรี พระยาสุรินทรราชา พระยาเดชานุชิต แลพระยาบริรักษ์ภูธร พร้อมกันอ่านคำถวายสัตย์ปฏิญาณที่จะประพฤติการตามหน้าที่องคมนตรี แล้วได้ยกถ้วยดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแลรดเหนือศีระเกล้า ฯ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรตั้งองคมนตรีทั้ง ๔ แลพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษแก่พระยาสุรินทรราชา ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษแลโต๊ะทองกาทองเครื่องยศแก่พระยาบริรักษ์ภูธรด้วย ข้าราชการทั้ง ๒ นายนี้ ได้ประกาศพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลแต่ศกก่อนแล้ว แต่มีหน้าที่ประจำราชการทางมณฑลจึ่งพึ่งมีโอกาสรับพระราชทานตามราชหัตถ์ในคราวนี้

ขณะที่พระราชทานสัญญาบัตรตั้งองคมนตรีนั้น พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถาด้วย แล้วสมาชิกเสือป่ากรมมณฑลนครศรีธรรมราชที่ยังไม่ได้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา มาตั้งแถวตรงหน้าพระที่นั่ง นายกองเอกพระยาบุรีนวราษฎร์ ปลดเสือป่า อ่านนำคำสาบาน สมาชิกเสือป่าถวายสัตย์ปฏิญาณ ที่จะกระทำการตามหน้าที่ทั้ง ๓ ข้อ แล้วสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ผู้บัญชาการกองเสนา เสด็จเข้าไปรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์อีกครั้ง เป็นการทรงนำสมาชิกผู้อื่น เข้ารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาคราวละ ๔ นาย แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับพระเก้าอี้อาสน์สงฆ์ พระธรรมโกศาจารย์ถวายอติเรก พระสงฆ์รับภะวะตุสัพพะมังคะลังแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมรูปทรงเครื่องเต็มยศนายพลเสือป่ากรมราบหลวงรักษาพระองค์แก่สมุหเทศาภิบาล สำหรับที่ว่าการมณฑลทั้ง ๔ คือ นครศรีธรรมราช, ภูเก็ต, บัตตานี, แลชุมพรแล้ว เสด็จพระราชดำเนินโดยทางถาดพระบาท ไปทรงรถยนต์พระที่นั่งเสด็จกลับจากวัดพระมหาธาตุสู่พลับพลาค่ายหลวง

อนึ่ง ในการที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสมโภชพระมหาธาตุเป็นพุทธบูชาตามพระราชประเพณีที่เสด็จพระราชดำเนินถึงเมืองอันเป็นที่ประดิษฐาน พระสถูปเจดีย์ที่สำคัญ เช่นพิษณุโลก แลนครศรีธรรมราชนั้น ราษฎรชาวเมืองมีความชื่นชมโสมนัสพร้อมใจกัน โดยเสด็จพระราชดำเนินในการพระราชกุศล ได้เรี่ยรายเงินจัดซื้อผ้าแดงผืนใหญ่สำหรับถวายห่มองค์พระมหาธาตุ มีกระบวนมหรสพแห่ผ้าห่มพระมหาธาตุนั้นไปสู่วัด ชาวเมืองได้ช่วยกันถือชายผ้า เข้ากระบวนแห่ไปเป็นอันมาก ผ้าผืนนั้นกว้างใหญ่พอห่มเต็มรอบองค์ระฆัง แห่งพระมหาธาตุ องค์ระฆังสูง ๗ วา กลางกำลังองค์ระฆัง ๓๓ วา

อนึ่ง เมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนินสู่วัดมหาธาตุวันนั้น ราษฎรชายหญิง

คอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทหมอบกราบถวายบังคมตามระยะทางอยู่หนาแน่น ที่หน้าบ้านข้าราชการและราษฎรตั้งเครื่องบูชาถวายสักการะ ดังเกตดูผู้คนพลเมืองนครศรีธรรมราชทั้งชายหญิงเฒ่าแก่ หนุ่มสาว เด็กเล็กต่างมีความชื่นชมยินดีที่ได้ชมพระบารมี ข้าพเจ้าได้ยินผู้เฒ่าคนหนึ่ง ซึ่งมาคอยอยู่ในลานวัดแต่เช้ามืดหน้าตาอันชื่นบานแสดงกิริยาดีอกดีใจพูดว่า "มาแลบุญท่าน"

วันเสาร์ที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เวลาบ่ายเกือบ ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องสนามเสือป่า ผู้บังคับกองพันพิเศษกรมมณฑลนครศรีธรรมราช เสด็จจากค่ายหลวงทรงเยี่ยมเยียนกองเสือป่ากรมมณฑลนครศรีธรรมราชซึ่งมาชุมพลในการรับเสด็จ ตั้งที่พักอยู่ในวัดประตูชาว ใกล้เขตค่ายหลวงด้านเหนือ ที่พักเป็นโรงไม้มุงจากยกแคร่ขึ้นสองข้าง เป็นที่อยู่หลับนอน มีทางเดินกลาง มีที่พักเช่นนี้เหมือนกันทั้ง ๔ กองร้อย นายกองเอกสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร ผู้บัญชาการกองเสนาบัญชาไต้ อัญเชิญเสด็จทรงพระดำเนินทอดพระเนตรโรงพักเสือป่าทุกแห่ง สมาชิกเสือป่าแต่งเครื่องเสือป่าอยู่แล้วบ้าง ยังไม่ได้แต่งตัวบ้าง ต่างได้ยินรับเสด็จถวายคำนับ ดังเกตดูโรงที่พักแลลานในบริเวณรักษาความสะอาดเรียบร้อยดี ทรงพระดำเนินทอดพระเนตรที่พักทั่วกันทั้ง ๔ กองร้อยแล้ว ประทับที่ลานแห่งหนึ่ง ผู้บัญชาการกองเสนาให้เป่าแตรสัญญาเหตุสำคัญ เรียกเสือป่าทั้งหมดแต่งตัวออกมาประชุมต่างกองต่างแต่งเครื่องสนาม มีเครื่องหลังและอาวุธปืนพร้อมมาประชุมใน ๓ นาที ที่อย่างช้าที่สุดเพียง ๕ นาที เมื่อเสือป่าทั้ง ๔ กองร้อยแลกองถือเสือมาประชุมพร้อมกันแล้ว ไปตั้งแถวตามลำดับกองร้อย คอยส่งเสด็จพระราชดำเนินริมถนนทางออกจากที่พัก

ในค่ำวันนั้นได้เห็นประกาศ สำเนาพระราชหัตถเลขา มีข้อความว่าดังนี้

"ถึง นายกองเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร์ ผู้บัญชาการเสือป่ากองเสนาบัญชาใต้

ด้วยวันนี้ฉันได้ไปตรวจถึงที่พักกองเสนาบัญชาใต้ และได้เห็นเมื่อเป่าแตรเหตุสำคัญซึ่งเป็นการทดลองความพร้อมเพรียงของกองเสือป่าอย่าง ๑

ในส่วนที่อยู่ฉันเห็นว่าจัดเรียบร้อยดี มีระเบียบเรียบร้อยน่าชม

ส่วนเมื่อเป่าแตรเหตุสำคัญขึ้นแล้ว เสือป่าก็ได้ออกมารวมกองได้โดยรวดเร็วพรักพร้อม นับว่าเป็นที่น่าชมมาก

ทั้งนี้เห็นได้ว่า ฝ่ายผู้บังคับบัญชาเอาใจใส่ในหน้าที่ของตนดีมาก และฝ่ายเสือป่าก็ทำหน้าที่ของตนด้วยความเต็มใจจริง ๆ การจึงเรียบร้อยได้ถึงเพียงนี้

การชุมพลเป็นจำนวนมาก ๆ ถึง แม้ว่าสำหรับทหารก็นับว่าเป็นของยากอยู่ที่จะรักษาความเรียบร้อย เพราะฉะนั้นยิ่งเป็นเสือป่าซึ่งเป็นข้าราชการต่างกระทรวงแลคหบดีก็ยิ่งเป็นข้อควรสรรเสริญยิ่งขึ้น

เหตุฉะนี้ในหน้าที่นายกเสือป่า ฉันขอชมเชยเสือป่ากองเสนาบัญชาใต้ตั้งแต่นายจนตลอดพล และเชื่อว่าเมื่อมีความจำเป็นแล้วคงจะทำการในหน้าที่สมปรารถนาของฉันเป็นแน่แท้

ขอให้เธออ่านคำสั่งพิเศษนี้ ให้สมาชิกในบังคับบัญชาของเธอทราบจงทั่วกันด้วย

(พระบรมนามาภิธัย)

นายพลเสือป่า วชิราวุธ

นายกเสือป่า

เวลาบ่ายวันนั้น เมื่อทรงตรวจที่พักกองเสนาบัญชาไว้แล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในเมืองทางกำแพงประตูชัยเหนือ ไปวัดพระมหาธาตุ ทรงบูชาพระมหาธาตุ เป็นการเงียบ เมื่อเสด็จถึงวัดพระมหาธาตุ ทรงพระดำเนินสู่วิหาร ซึ่งเรียกตามภาษาชาวเมืองนั้นว่าวิหารพระม้า เป็นที่ตั้งประดิษฐานพระมหาธาตุ อยู่ด้านเหนือแห่งพระมหาธาตุ ต่อข้างผนังด้านใด ยังรูปพระมหาบุรุษทรงม้าออกมหาภิเนษกรมณ์ปิดทอง เจ้าพนักงานผู้รักษาพระมหาธาตุชั้นใหม่เรียกว่า วิหารพระภิเนษกรมณ์ ทรงจุดเทียนกระบะมุก นมัสการพระมหาธาตุ แล้วเสด็จจากวิหารพระภิเนษกรมณ์ทอดพระเนตรวิหารเขียนกันอยู่ในร่วมหลังคาเดียวกันกับวิหารพระม้า แต่มีกำแพงกั้นเป็น ๒ วิหาร ในวิหารเขียนจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ มีคู่สิ่งของซึ่งเป็นสมบัติของพระมหาธาตุจัดแต่งไว้ในวิหารนั้น คือ ตู้ถ้วยชามเบญจรงค์ สังกะโลกกลมบัดแลเครื่องทองเหลืองของเก่า ทั้งมีตู้เก็บพระพุทธรูป ทองนาก เงิน และมีสมบัติเป็นทอง นาก เงินของอุทิศถวายพระมหาธาตุด้วย ที่เรียกว่าวิหารเขียน เพราะเดิมที่เสาแลผนังมีภาพลายเขียน ในวิหารนั้นมีพระพุทธรูปหล่อ เป็นพระยืนห้ามญาติ ทรงผ้าคลุม ทรงชฎาเทริดยืนสูงขนาดคนอย่างสูง ๆ พระพุทธรูปองค์นั้น ชาวเมืองเรียกนามว่า พระบรมราชา พึ่งเชิญมาไว้ในวิหารเขียน เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๒ เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินคราวก่อน มีเรื่องราวเล่ากันว่า มีผู้ขุดได้ แล้วเอาขึ้นไปประดิษฐานไว้วัดไพไหม้นอก มีผู้ทุจริตบ้ายร้ายแก่พระองค์นั้นต่าง ๆ ขึ้นชื่อในทางเกี่ยวข้องเรื่อนแลขึ้นหาถูกลำเขาเป็นต้น มีผู้ได้เคยใส่ความผู้ร้ายไป เห็นพระองค์นั้นที่พระบาทมีรอยโคลนเปื้อน บางคนมีความแค้นเคืองถึงเอาโซ่ล่ามไว้กับฐาน พระยาศรีธรรมศุกราช (เจริญ จารุจินดา) เมื่อเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลเห็นพระถูกชักจากผู้ร้ายอย่างน่าเกลียดเหลือประมาณ เช่นนั้นจึงได้จัดการเชิญมารักษาไว้ในวิหารเขียน

เป็นพระงามน่านับถือ แต่ไม่มีผู้ใดทราบ ว่าพระองค์นี้ใครเป็นผู้สร้าง แลเหตุใดจึงเรียกว่าพระบรมราชา

อนึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ฯ ทรงได้พระพุทธรูปแสดงธรรมจักร หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ เก็บได้ในพระเจดีย์ใหญ่วัดพระเชียงในตำบลศาลามีไชย ทรงนำมาฝากไว้ในพระวิหารเชียนแต่พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้ทรงนำขึ้นขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายด้วย

แล้วเสด็จผ่านฐานพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งอยู่ตรงหน้าวิหารเชียนไปสู่วิหารในลานหมู่พระเจดีย์ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ วิหารนี้เรียกว่าวิหารสามจอม (หมายความว่าอย่างไร ยังไม่มีผู้ทราบ) ในวิหารนี้มีพระพุทธรูปฉลองพระองค์ พระเจ้าศรีธรรมาโศกเป็นพระพุทธรูปมารวิชัย ทรงเครื่องต้นบริบูรณ์อย่างแบบเจ้านคร แลมีแผ่นศิลาจารึกของโบราณสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ฯ ให้โปรดให้นำมาก่อแท่นรักษาไว้ในวิหารนี้ด้วย เสด็จจากวิหารสามจอมทรง พระดำเนินไปในทิมกดหรือระเบียงด้านตะวันออกถึงซุ้มจรนำ หลังพระธรรมศาลา มีพระพุทธรูปยืนทรงเครื่อง เรียกว่านางเหมคลา ซึ่งเป็นคู่กันกับพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง ซึ่งอยู่ริมผนังด้านหน้าพระธรรมศาลาตรงประตูเข้าลานวัดพระมหาธาตุด้านตะวันออก อันเรียกนามว่าพระขนกุมาร ท่านทั้ง ๒ นี้มีนามปรากฏในตำนานของเมืองนี้ทอดพระเนตรพระพุทธรูปนางเหมคลาแล้ว ทรงพระดำเนินออกจากพระระเบียงด้านตะวันออกสู่พระธรรมศาลาแล้วเสด็จสู่วิหารหลวง ซึ่งอยู่นอกพระระเบียงด้านใต้ วิหารหลวงนี้ อันดับจริงคือ พระอุโบสถ เพราะมีใบเสมาประจำทิศอยู่โดยรอบ มีซุ้มประตูมีลายพระครุฑพ่าห์ ทีซุ้มหน้าต่างเป็นลายเทพประนม เดิมชำรุดมากได้ปฏิสังขรณ์ขึ้นแต่ยังไม่แล้วบริบูรณ์ ในเวลาวันนี้พระธรรมโกศาจารย์เจ้าคณะมณฑล ได้พาพระสงฆ์ในอารามต่าง ๆ มาประชุมซ้อมสวดพระพุทธมนต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงจุดเทียนบูชาพระประธาน แลมีพระราชดำรัสกับพระธรรมโกศาจารย์ แลทรงฟังพระสงฆ์สวดชัยมงคลพระพุทธมนต์ครู่หนึ่ง แล้วเสด็จพระราชดำเนินจากวัดพระมหาธาตุ ทรงรถยนต์พระที่นั่งตามทางถนนราชดำเนินต่อไปทางทิศใต้ออกนอกกำแพงประตูชัยได้ ไปประทับที่ตำหนักโพยายรด ซึ่งเป็นตำหนักส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุพรรณบุรีราเมศวร์ เรียกชื่อตำหนักตามชื่อหมู่บ้านนั้น อันอยู่นอกกำแพงเมืองด้านใต้ใกล้ศาลาเทพารักษ์ตำหนักนี้ เป็นตำหนักไม้มุงจาก อยู่ปนกับหมู่บ้านราษฎรมีห้องทรงจัดรวบรวมหัวโขนแลหุ่นเครื่องโขนละคอนของเก่าในพื้นเมืองแลในกรุงเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ได้ทรงนัดข้าราชการแลราษฎรในอาณาเขตเมืองนครศรีธรรมราชให้จัดสิ่งของต่างๆ ซึ่งเป็นของทำในพื้นเมืองแลพันธุ์ข้าว สัตว์พาหนะ ปศุสัตว์มาแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ ในบริเวณตำหนักนี้ด้วย ปลูกร้านแลโรงสำหรับแสดงของแลสิ่งเหล่านี้ ปันเป็นแผนกๆ คือ (๑) เครื่องถมทองเงิน (๒) เครื่องเหล็กต่างๆ แลแร่ธาตุวิทยาแฟรม (๓) เครื่องต่างๆ ทำด้วยไม้ (๔) เครื่องจักสาน (๕) เครื่องดินเผา (๖) เครื่องทอต่างๆ (๗) พันธุ์ข้าว ผักต่างๆ (๘) พันธุ์เป็ด ไก่ ห่าน (๙) พันธุ์สัตว์ โค กระบือ สุกร (๑๐) นก ของป่าต่างๆ เวลาเสด็จพระราชดำเนินเจ้าของร้านนำของสัตว์มาแสดงอยู่ตามแผนกนั้นๆ แล้ว ทรงพระดำเนินทอดพระเนตรทั่วไป จนเวลาพลบค่ำจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับพลาย่านหลวง

จางวางตรี พระยานรฤทธิ์ราชหัช นำนายเมี้ยนแคะ บุตรพระสถลสถานพิทักษ์ (คอยู่เกี๊ยด ณ ระนอง) นายเฉลิม บุตรหลวงธรรมรัฐธุราทร (คล้าย โกโศยกานนท์) และนายสนิท ตำแหน่งมหาดเล็กรายงาน ถวาย

ตัวรับราชการฉลองพระเดชพระคุณในกรมมหาดเล็ก

พิพิธภัณฑ์ ที่ตำหนักโพยายรดน้ำ ได้เปิดต่อไปครบ ๓ วัน มีผู้ไปดูไปชมแลซื้อของต่าง ๆ เช่น ผ้ายก ผ้าไหม ฝีมือชาวเมืองนี้เป็นต้น ได้ทราบว่าของขายดี

วันอาทิตย์ที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เวลาบ่าย ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกท้องพระโรง ณ พลับพลาถ่ายหลวง พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตร์มงคลพระชายาในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าพ้ากรมขุนสุพรรณบุรีราเมศวร์ ทรงนำภรรยาแลบุตรีข้าราชการมณฑลนครศรีธรรมราช แลผู้ดีชาวเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีความภักดีเข้าโรงครัวทำของเลี้ยงในการรับเสด็จ ตั้งแต่แรกเสด็จถึงมณฑลนี้ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท มีพระราชดำรัสปราศรัยตามสมควร แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานแหนบสายนาฬิกาลงยาอักษรพระบรมนามาภิไธยทองคำ แก่นายหมวดโท พระพินัยศาสตร์ราชสภาบดี ผู้บังคับกองร้อยที่ ๑ รักษาพระองค์เมืองสงขลา แลเวลาจุมพลนี้เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการกองเสนาบัญชาได้ ปกครองเลือปำกรมมณฑลนครศรีธรรมราชทั่วไป แล้วเสด็จประทับรถพระที่นั่งพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ฯ สมุหเทศาภิบาล แลท่านสมุหราชองครักษ์ ผู้ช่วยสมุหราชองครักษ์ รถพระที่นั่งใช้จักรไปทางถนนราชดำเนินตอนเหนือ ผ่านหมู่บ้านใหม่ตลาดแขกแลตลาดท่าวังไปทางสวนสาธารณ สวนราชฤดี ผ่านศาลาแลบ่อน้ำซึ่งสมเด็จพระบรมราชินีนาถพระบรมราชชนนี ทรงสร้างไว้ริมทางเป็นพระราชกุศลทานแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑ ตลอดจนสุดถนนที่ท่าแพ มีพลับพลาถาวรตรงท่าขึ้น พลับพลานี้เดิมทำชั่วคราว ครั้นเมื่อเสด็จพระราชดำเนิน พ.ศ. ๒๔๕๒ จึงทำเป็นของถาวรสำหรับใช้ต่อไป สมาชิกเลือปำที่เป็นข้าราชการแลถูกเลือมณฑลภูเก็ตหมวดหนึ่งตามมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่นี่ แลมี

พลับพลาริมลำน้ำ เป็นพลับพลาชั่วคราวแต่งด้วยใบไม้ของป่าสำหรับประทับทอดพระเนตรราษฎรแข่งเรือ

เสด็จออกพลับพลาท่าน้ำ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรชาวเรือ โห่ร้องถวายชัย เรือมหรสพแลเรือแข่งของราษฎร ผู้หญิงล้วน ผู้ชายล้วน ลงเต็ม ๆ ลำพายถวายลำ ผ่านหน้าพระที่นั่ง แล้วพายแข่งกันถวายตัว ได้เวลาสมควรเสด็จกลับ ราษฎรแซ่ซ้องถวายไชโยอีกครั้ง

ทรงรถยนต์พระที่นั่งมาตามทางเดิม แล้วเลี้ยวเข้าส่วนราชฤดีซึ่งเป็นส่วนหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโปรดเกล้า ฯ ให้จับจองไว้เป็นส่วนอย่างป่าละเมาะ มีหญ้าขึ้นเป็นสำนักแลต้นไม้ขึ้นเป็นพุ่มเป็นชุม มีทางเลี้ยวลัดเวียนวนในระหว่างพุ่มไม้อันร่มรื่นนั้น โดยธรรมชาติเป็นเองฝีมือคนไม่ต้องไปช่วยตกแต่งอย่างใด เป็นแต่ไปแผ้วกวาดเก็บน้อย ก็เป็นวนสถานที่สำราญได้ มีพลับพลาเล็กริมคลองเก่าในส่วนนี้หลังหนึ่งข้างหลังพลับพลาเป็นหนองบัวและทุ่งนา แลเห็นทิวไม้ชายทุ่งแลแนวภูเขาใหญ่ห่างออกไปเป็นเทือกยาว น่าดูยิ่งนัก เวลาขับรถไปตามทางก็แลเห็นแนวเขาลูกสูงลูกต่ำตลอดไปทางทิศตะวันตก ในบริเวณพลับพลาเล็กนี้ตามภายใต้ร่มไม้มีแคร่พัก มีการเลี้ยงน้ำชา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับเสวยน้ำชา แลทอดพระเนตรกิริยาชาวพัทลุงที่เรียกว่า ชักข้าวต้ม คือมีชายฉกรรจ์ออกมาทีละคู่ กราบถวายบังคม แล้วเดินออกไปอยู่ในระยะห่างจากกันพอสมควร ข้าวต้มนั้นคือดินหรือทรายห่อด้วยใบจากสดเหมือนห่อข้าวต้ม ห่อใหญ่บ้างเล็กบ้างประมาณเต็มกำมือ ถ้อยทีถ้อยมุ่งปาหน้าซึ่งกันและกันโดยเต็มเหนี่ยว ถ้อยทีถ้อยหลบและต่อกัน โดยแคล่วคล่องแคล่วไว กิริยาอย่างนี้เป็นของชาวเมืองพัทลุงแต่ได้เคยมาเล่นที่กรุงเทพ ฯ ในงานพระราชพิธีรัชมงคลในรัชกาลที่ ๕ คงมีผู้จำได้อยู่ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมรูปทรงเครื่องเสื้อบำเบ็น

ที่ระลึกแก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร์ ในการที่ได้เสด็จไปประทับแรม ณ ตำหนักเมืองสิงขลา กับพระราชทานของพระโอรสทองคำอักษรพระบรมนามาภิไธยประดับเพชรล้วนด้วย

เวลาพลบค่ำ เสด็จพระราชดำเนินกลับทางเดิม สู่พลับพลาค่ายหลวงชาวบ้าน ชาวร้าน ตลาดท่าวัง แลตลาดใหม่บ้านแขกได้แต่งประทีปโคมห้องเบ็นราชลักการะตามกำลังแห่งตน ๆ เบ็นอย่างงานเฉลิม

วันจันทร์ที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เบ็นวันเริ่มงานสมโภชพระมหาธาตุ เจ้าพนักงานได้จัดตั้งโต๊ะเครื่องราชบรรณาการถวายพระมหาธาตุในวิหารพระภิเนษกรมณ์ มีต้นไม้ทองเงินเล็กคู่หนึ่ง ผ้าสีชมพูถวายองค์พระมหาธาตุม้วนใหญ่ม้วนหนึ่ง ประทีปแก้วน้ำมันหอม ๕ ดวง พานข้าวตอกดอกไม้คู่ ๑ เทียนทองเทียนเงินใหญ่หนักเล่มละ ๗๐ บาทคู่ ๑ รูปใหญ่กระถาง ๑ บายศรีทองเงิน ๕ ชั้นคู่ ๑ แลตั้งเครื่องนมัสการทองทิศพระแท่นทรงกราบ

ในพระวิหารหลวงตั้งอาสน์สงฆ์เบ็นที่พระสงฆ์ ๕๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ ตั้งม้าหมู่ทองตรงหน้าพระประธาน เชิญพระพุทธสิหิงค์สำหรับเมืองนครซึ่งอยู่ในหอข้างศาลากลาง สร้างใหม่มาประดิษฐานแวดล้อมด้วยเทียนเงินเทียนทองพานดอกไม้เครื่องสักการะ แลทอดเครื่องนมัสการทองทิศพระแท่นทรงกราบ แลทอดพระราชบัลลังก์ระหว่างเสาพระวิหารด้านใต้ตรงข้ามกับหัวอาสน์สงฆ์ซึ่งอยู่ด้านเหนือกึ่งกลางวิหาร ตั้งเก้าอี้พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ในลานพระมหาธาตุมีโรงโขนหลวงอยู่ด้านใต้ท้ายพลับพลาถาวรแลมีพลับพลาเปลื้องเครื่องคอยแต่งโดยสมควร รายราชวัติฉัตรธงตามระยะทางเสด็จ ทำซุ้มประตูใหญ่ตามประทีปตรงทางเข้าวิหารพระภิเนษกรมณ์มีดอกไม้ พุ่มแลโคม บัวโคม แก้วต่าง ๆ เรียง ราย รอบ กำ แพง วัดแล ภาย ใน

บริเวณ ราษฎรมาแออัดล้นหลามคอยชมพระบารมีแลดูงานสมโภช

เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องครึ่งยศเสือป่า กรมหลวงรักษาพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนรถพระที่นั่ง ถึงประตูวัดด้านตะวันออก ขุนตำรวจนายตำรวจแห่นำ ทหารมหาดเล็กแซง ราชองครักษ์แลพระราชบริพารตามเสด็จพระราชดำเนินโดยทางถาดพระบาท ในระยะราชวัตินัดรองเข้าประตูชุมหน้าวิหาร เสด็จเข้าในวิหารพระภิเนษกรมณ์ ทรงเติมน้ำมันหอม ๓ อย่างในประทีปแลทรงจุดประทีปแก้วทั้ง ๕ ดวงแลธูปเทียนทองเงินทรงพระสุหร่ายถวายพระมหาธาตุ พระราชทานผ้าม้วนสีชมพูแก่เสวกเอกพระยาเทพาภรณ์เจ้ากรมภูษามาลา นำไปถวายห่มพระมหาธาตุ คือคลุมรอบหน้ากระดานบัลลังก์ แห่งองค์พระมหาธาตุเหนือองค์ระฆังภายใต้ปล้องไฉน แล้วทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทองทิศบูชาพระมหาธาตุ แลทรงจุดเทียนท้ายที่นั่ง พระราชทานมหาดเล็กสำหรับบูชาพระพุทธรูปในวิหารแล้ว เสด็จพระราชดำเนินสู่พระวิหารหลวง เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ดุริยดนตรี. พระสงฆ์ที่จะสวดพระพุทธมนต์สมโภชพระมหาธาตุมีพระธรรมโกศาจารย์ เจ้าคณะมณฑลเป็นประธาน พร้อมด้วยพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรม เปรียญ พระอธิการ อันดับ รวม ๕๐ รูปพร้อมอยู่ในพระวิหารทรงประเคนผ้าไตรแก่พระสงฆ์ทั่วกันแล้ว พระสงฆ์ครองผ้าเสร็จเข้าไปนั่งที่ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระธรรมโกศาจารย์ถวายศีล ทรงศีลแล้วพระเริ่มสวดพระพุทธมนต์ มีพระสงฆ์วัดต่าง ๆ มาสมทบสวดมนต์ในระเบียงพระมหาธาตุด้วยประมาณอีก ๑๐๐ รูป ในระหว่างที่พระสงฆ์สวดมนต์ พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชถวายน้ำสังข์แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แลเหรียญรัตนาภรณ์กับพระราชทัดเฉลาชนานามสกุลแก่ข้าราชการ ซึ่งข้าพเจ้าจะขอบาญชีส่งมาต่างหาก ครั้นพระ

สงฆ์สวดมนต์จบแล้ว ทรงประเคนหมากพลู รูปเทียนแพแด่พระสงฆ์ทั่วทุกรูป แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา พระธรรมโกศาจารย์ถวายอติเรก

เวลาทุ่มเศษเสด็จจากพระวิหารหลวงสู่พลับพลาเปลื้องเครื่องทรงจุดเทียนชนวนพระราชทานให้เจ้าพนักงานนำไปจุดดอกไม้เพลิงมีพุ่ม พะเนียง ต้นไม้กระถาง แตพลุเบ็นพุทธบูชาแล้ว เสวยพระกระยาหารพร้อมด้วยข้าราชการเสร็จแล้ว เวลายามเศษโขนหลวงกรมมหรสพมหาดเล็กโหมโรงเริ่มเล่นสมโภชพระมหาธาตุ เรื่องพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ตอนเผาเมืองลงกา ราษฎรเริ่มจับจองที่นั่งดูโขนในระหว่างวิหารหลวงด้านใต้กับชานโรงโขน ตั้งแต่บ่าย ๕ โมงเศษพอเวลาโหมโรง ต่างยิ่งเบียดเสียดกันเข้ามาแน่น พูดกันคนละคำ ๒ คำ แต่ไม่มีวิวาทบาดทะเลาะกันอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ต่างคนต่างพากันแสวงหาที่ให้กระชั้นใกล้เข้ามา จะดูให้เต็มตาเต็มใจสมัครเท่านั้น ราษฎรดันเหล่อหลามไปถึงหน้าพระธรรมศาลาอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ตั้งกลุ่มละ ๔๐-๕๐ คน ประมาณ ๒-๓ พันคน มีชาวบ้านมาตั้งโต๊ะตั้งกระจาดขายของเบ็นระยะไป ได้ทราบว่าราษฎรที่มาดูงานคราวนี้ มาทางไกล ๆ บางคนว่ามาจากเกาะหลัก เมืองปราณบุรีก็มี แต่ที่มาจากสงขลาพัทลุงคงมีมากต่อมาก เปรียบดูกับคราวก่อนคือเมื่อเสด็จพระราชดำเนิน พ.ศ. ๒๔๕๒ ครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศเบ็นสมเด็จพระยุพราช ครั้งนั้นได้ทราบว่าเทศาภิบาลอนุญาตให้เล่นการพนันที่นอกกำแพงวัดออกมา คนจึงมาก คราวนี้ไม่มีการพนันอย่างใดเลย เบ็นการเคารพบูชาพระมหาธาตุชมพระบารมีแลดูงามสมโภชเท่านั้น ผู้คนก็ล้นหลามนอกวัดออกมาในถนนหลวงก็มีร้านขายของเครื่องบริโภคเล็ก ๆ น้อย ๆ จนเวลาเสด็จพระราชดำเนิน กลับผู้คนไม่ได้ร่วงโรยลงก็มากน้อยเลย แลไม่มีเหตุการณ์อันใด จะเบ็นวิวาทชกต่อแทงฟันหรือล้วงกระเป๋าวิ่งราวฉกชิงไม่มีเลยสักรายเดียว คนที่มาประชุมนับตั้ง ๒-๓ พัน ต่างมาดูด้วยน้ำจิต

ประสาทเดื่อมใสในพระบารมี ไม่มีเลยจิตคิดโฉบฉวยโอกาสลักขโมยช่วงชิงแลวิวาทบาดทะเลาะกัน เช่นนี้ เป็นลักษณะของประชุมชนชาวไทยที่ยังเป็นผู้ปรกติบริสุทธิ์โดยนิสัยเดิมแห่งชาติ ผิดกับประชุมชนในนานาประเทศ แม้แต่ในบ้านเมืองที่ชนชื่อว่า "ศิวิไลย์" ย่อมสันทัดในการคัดกระเป๋า ล้วงกระเป๋า แลฉกชิง เมามาย ทะเลาะวิวาท เป็นภาระแก่กรมพลตระเวนอย่างหนักหนา ขอปรกติธรรมดาของประชาชนชาวไทยจงคงเป็นตามเดิมอยู่เช่นนี้ อย่าให้มีผู้ทำเยี่ยงอย่างเลียนสอนให้มีวิชาโฉดร้ายเบียดเบียนซึ่งกันแลกันเลย

เมื่อเสด็จ พระราชดำเนิน กลับจากวัดพระมหาธาตุจวน ถึงพลับพลาที่ประทับได้ร้อรถพระที่นั่ง พระราชทานรูปเทียนเครื่องสักการะให้พราหมณ์นำไปบูชาเทวรูป พระอิศวรนารายณ์ ซึ่งมีเทวสถานอยู่ในกำแพงเมืองด้านเหนือ แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินสู่พลับพลาค่ายหลวง

วันอังคารที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เวลาเช้า ๔ โมง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จางวางตรี หม่อมเจ้าบีย์บุตร ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๔ เจ้าพ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ไปถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ ๕๐ รูป ที่สวดพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ในพระวิหารหลวงวัดพระมหาธาตุ (อาศัยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ฯ สมุหเทศาภิบาลไม่สู้จะทรงสบาย จึงมิได้ทรงเป็นผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) ราษฎรได้จัดสรรเครื่องบริโภคมาเลี้ยงพระสงฆ์ซึ่งสมทบสวดมนต์ในระเบียงพระมหาธาตุด้วย ครั้นเวลาบ่ายพราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระมหาธาตุ มีราษฎรมาเวียนเทียนเป็นอันมาก เวลาค่ำทรงจุดดอกไม้เพลิง เวลายามเศษมีละคอนหลวงสมโภชอีกคืนหนึ่ง เล่นเรื่องพระราชนิพนธ์พระร่วงคอนขอมดำดิน ราษฎรมาดูแน่นเหมือนวันก่อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทอดพระเนตรละคอนพร้อมด้วยข้าราช-

การได้เวลาอันสมควรเสด็จกลับสู่พลับพลาค่ายหลวง เป็นเสร็จการสมโภชพระมหาธาตุ

อนึ่งในการที่เสด็จประทับเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนี้กำหนดหลายเวลา ข้าราชการแลคหบดีมารับเสด็จปรารภจะให้ได้เห็นสมาชิกเสือป่ากองเสนาหลวง เล่นละคอนพูดเรื่องพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ซึ่งได้ออกโรงถวายตัวมาแล้ว แลสมาชิกกองเสนาหลวงมีความยินดีที่จะเล่น เพื่อจะเก็บเงินค่าดูเข้าเรี่ยรายอุดหนุนราชนาวีสมาคมสำหรับสร้างเรือรบพระร่วง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการมีละคอนบทพระราชนิพนธ์ตามประสงค์ ฝ่ายเมืองได้จัดการปลูกโรงละคอนชั่วคราวขึ้นในค่าย หลวงตรงหน้าท้องพระโรง

วันพุธที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เวลายามเศษ สมาชิกเสือป่ากรมพรานหลวงรักษาพระองค์เล่นละคอนพูดเรื่องไม่โกรธ เก้าอี้นั่งชั้นสูงราคา ๕ บาทถึง ๒ บาทเป็นอย่างต่ำ นั่งอัฒจันทร์บาท ๑ ข้าราชการแลบุตรภรรยาทั้งคหบดีพ่อค้าชาวเมืองนคร เมืองพัทลุงแลสงขลาพากันมาดูมาก คืนวันนั้นทั้งฝนตก ๆ ขายตั๋วนั่งได้เป็นเงิน ๙๐๐ บาทเศษ

วันพฤหัสบดี ที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องสนามเสือป่ากรมพรานหลวงรักษาพระองค์เสด็จพระราชดำเนินจากเมืองนครศรีธรรมราชประพาสอำเภอทุ่งสง เป็นการเงียบ ทรงรถยนต์พระที่นั่งจากพลับพลาค่ายหลวงไปสู่สถานีรถไฟ มีข้าราชการประจำเมืองบางคนไปส่งเสด็จที่สถานีตำรวจภูธรหมวด ๓ ตั้งแถวส่งเสด็จ รถไฟพิเศษเคลื่อนจากสถานีเมืองนครศรีธรรมราชเวลาบ่าย ๓ โมง ๕๐ นาที รถเดินช้า ๆ พอลับช่องโปร่งแลเห็นพระมหาธาตุได้ถนัดถึงองค์ระฆังซึ่งยังคงมีผ้าแดงห่มอยู่ แลดูพระมหาธาตุมีสัณฐานเตี้ย ได้ทราบว่าส่วนสูงตั้งแต่พื้นถึงยอด ๓๗ วา ๓ ศอก แต่ฐานล่างมีหลังคาเป็น

พาไดอย่างพระระเบียง เรือกว่าทับเกษตรโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน แล้วจึงมีกำแพงแก้วเป็นฐานทักษิณขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง จึงแลดูฟุบไป รถไฟเดินทางเคียวกับวันเสด็จพระราชดำเนินมาเมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นสูงต่ำละน้อย แลดูเหมือนไปในที่ราบ แล้วเห็นภูเขาลูกเล็กมีหน้าผาตัดอยู่ตรงหน้าจึงรู้สึกว่าขึ้นเขามาโดยลำดับ แล้วเห็นภูเขาตรงหน้าอีก ๓ ลูกซ้อนกัน พอพ้นสถานีเขาน้อย เห็นเขานั้นอยู่ข้างขวามือ ดูพุ่มไม้งามมาก เวลาจะเข้าอุโมงค์เห็นช่องเขาเป็นปากขนาง แลเห็นศิลาประกับอุโมงค์ถนัด เขาที่เจาะอุโมงค์นั้นแลดูต่ำ ทางเข้าอุโมงค์มืดอยู่นาทีเดียวอย่างขามาเวลาบ่าย ๕ โมงครึ่งถึงสถานีทุ่งสง รวมระยะทาง ๑๔๗๕ เส้น อำมาตย์เอก พระยาวิเศษภักดี ซึ่งมาจัดการรับเสด็จ กับรองอำมาตย์เอก หลวงประจันต์-จุรารักษ์ นายอำเภอทุ่งสง เข้าทูลละอองธุลีพระบาทรับเสด็จมีพระสงฆ์สวดถวายชัยมงคล ตำรวจภูธรหมวด ๑ เป็นแตรสั้นถวายคำนับเสด็จประทับรถยนต์พระที่นั่งที่หน้าสถานี มีลูกเสือหมวด ๑ กับนักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ ในอำเภอทุ่งสง ๑๙ โรงเรียน เป็นจำนวนนักเรียน ๙๐๐ คนเศษ ตั้งแถวรายทางรับเสด็จ นักเรียนโรงเรียน ๑ เป็นคอน ๑ ตั้งแถวติด ๆ กันไปตลอดระยะทาง ๑๖ เส้นถึงที่ว่าการอำเภอ ซึ่งอยู่ตำบลปากแพรกอันจัดแต่งแลทำเพิ่มเติมเป็นพลับพลาที่ประทับแรม มีประรำทางเข้าแลกระโจมใหญ่ชักธงมหาราช ประรำแลกระโจมแต่งด้วยใบตองของบ้านเรือนพักข้าราชการแวดล้อมพลับพลาแลกันรั้วเป็นค่ายหลวง อากาศเย็นกว่าที่เมืองนครศรีธรรมราชประมาณ ๒๐๐ ฟีต เป็นดานกว้างมีเขาลูกเล็ก ๆ อยู่โดยรอบ

จำนวนนักเรียนในอำเภอที่มาตั้งแถวรายทางรับเสด็จมากผิดสังเกตตามส่วนที่เป็นท้องที่อำเภอนั้น ได้ความว่าการโรงเรียนในอำเภอนี้ได้จัดมาก่อนอำเภออื่น ๆ ในเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งมีถนนแลลำน้ำไปมาถึง

กันกับเมืองตรังด้วย กำหนดเสด็จประพาสน้ำตกโยงวัน ๑ ทอดพระเนตรจับช้างวัน ๑ ต่อวันอาทิตย์ที่ ๑๘ กรกฎาคมจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับไป ประทับแรม ณ เมืองนครศรีธรรมราชต่อไป

พระราชทานตราวชิรมาลา

วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับพลับพลาเมืองนครศรีธรรมราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานตราวชิรมาลา แก่เสวกเอกพระยาเทพาภรณ์ (ชื่น วัชโรทัย) เจ้ากรมภูษามาลา กระทรวงวัง

พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลปัจจุบัน

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับ ณ พระวิหารหลวงวัดพระมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช ในการพระราชพิธีสวดมนต์สมโภชพระมหาธาตุ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลปัจจุบัน แก่ข้าราชการ คือ

ชั้นที่ ๓ ว.ป.ร. ลงยา

หม่อมเจ้าปฏิพัทธเกษมศรี ผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต

พระยาเดชานุชิต (หนา บุนนาค) สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี

พระยาบริรักษ์ภูธร (พลอย ณ นคร) สมุหเทศาภิบาลมณฑลชุมพร

พระยาประชากิจกรจักร (ทับ มหาเปารยะ) ผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช

ชั้นที่ ๔ ว.ป.ร. ทองกรอบลงยา

พระพินัยศาสตรราชสภาบดี (ทองคำ) อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลนครศรีธรรมราช

พระทิพศาสตรราชสภาบดี (สุดใจ ไกรจิตติ) อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลภูเก็ต

พระบุรีสราธิการ (เบ้า จารุเสถียร) ปลัดมณฑลภูเก็ต

พระพัทลุงคบุรีศรีระหัทเขตร (หงวน) ผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง

พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับ ณ พระวิหารหลวงวัดพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ในการพระราชพิธีสวดมนต์สมโภชพระมหาธาตุ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แก่ข้าราชการ คือ

ช้างเผือกชั้นที่ ๔ ภูษนาภรณ์

พระพัฒนภพลาธิการ (ทองดี จารุทัต) รองผู้บังคับการกรมทหารบกราบที่ ๑ มหาดเล็ก ฯ

พระวุฒิภาคภักดี (ช้าง) ยกกระบัตรมณฑลนครศรีธรรมราช

หลวงแผ้วพลภักดี (นาม ณ ถลาง) เกษตรมณฑลนครศรีธรรมราช

มงกุฎสยามชั้นที่ ๔ ภัทราภรณ์

หลวงอรรคนีติยม (สมุย อาภรณ์ศิริ) สรรพากรมณฑลนครศรีธรรมราช

หลวงสถานนวกรรม (หอม) ผู้ช่วยกรมนาครมมณฑลนครศรีธรรมราช

ช้างเผือกชั้นที่ ๕ ทิพยาภรณ์

หลวงวิชัยประชาบาล (บุญโกย เอโกบล) ผู้บังคับการตำรวจภูธรมณฑลนครศรีธรรมราช

หลวงเพ็ชรศัรีศัรีราชสงคราม (ไทย ณ ลำปาง) ปลัดเมืองสงขลา

มงกุฎสยามชั้นที่ ๕ วิจิตราภรณ์

นายร้อยเอก ดิน อัคนิทัต ผู้บังคับกองร้อยที่ ๕ กรมทหารบกราบที่ ๑ มหาดเล็ก ฯ

หลวงภูวนารถนรานุรักษ์ (อ้วน) นายอำเภอจะนะ แขวงเมืองสงขลา

หลวงนานานิคมวิจารณ์ (เฉียบ ไชยเศรษฐ) นายอำเภอเมือง เมืองสงขลา

ขุนรัฐวุฒิวิจารณ์ (เชี่ยน มาลยานนท์) นายอำเภอกลาย แขวง เมืองสงขลา

พระราชทานนามสกุล

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับ ณ พระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช ในการพระราชพิธีสวดมนต์ สมโภชพระมหาธาตุ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราช หัตถเลขาชนานนามสกุล เป็นสวัสดิมงคลแก่ข้าราชการ คือ

อำมาตย์เอก พระยาประชากิจกรจักร (ทับ) พระราชทานนามสกุล ว่า "มหาเปารยะ"

อำมาตย์โท หลวงธรรมรัฐธุราทร (คล้าย) พระราชทานนามสกุล ว่า "โกไสยกานนท์"

รองอำมาตย์เอก หลวงสิทธิศักดิ์ภักดี (ปาน) พระราชทานนามสกุลว่า "ขัมพานนท์"

รองอำมาตย์เอก หลวงประจันต์จุธารักษ์ (สำ) พระราชทานนามสกุลว่า "สุวรรณสาร"

รองอำมาตย์โท หลวงบุรจนพิทักษ์ (ใหญ่) พระราชทานนามสกุลว่า "สุทธิเศวต"

รองอำมาตย์โท ขุนรัฐวุฒิวิจารณ์ (เจี๋ยน) พระราชทานนามสกุลว่า "มาลยานนท์"

รองอำมาตย์โท ขุนพยัตพยุนการ (เต่า) พระราชทานนามสกุลว่า "ศัตะกูรมะ"

นายบุญเด็ก มหาดเด็ก พระราชทานนามสกุลว่า "หุตินันทน์"

นายร้อยตำรวจโท ฟู พระราชทานนามสกุลว่า "มหากนิษฐ์"

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ ๔๗ ถนนเฟื่องนคร พระนคร โทร. ๒๑๗๔๖
นายรวล รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๐๕